

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
(ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА):

Навчальний посібник

УДК 343.2
ББК 67.408
Ш18

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 23.04.2019)*

Рецензенти:

- Грищак С.В.** – кандидат юридичних наук, заслужений працівник освіти України, директор Навчально-наукового Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».
- Молчанов Р.Ю.** – кандидат юридичних наук, заступник начальника організаційно-методичного відділу СУ ГУНП в Дніпропетровській області.

Шалгунова С.А., Скок О.С., Шевченко Т.В. та ін.

Ш18 Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.

ISBN 978-966-630-229-1

Навчальний посібник «Кримінальне право (Загальна частина)» містить виклад двадцяти основних тем з даної навчальної дисципліни, відповідно до робочої навчальної програми. По кожній темі викладено основні теоретичні положення; зміст основних термінологічних понять; тестові завдання, що можуть розглядатися на семінарських та практичних заняттях, а також бути використані для самостійного опрацювання з навчальної дисципліни «Кримінальне право (Загальна частина)»; практичні задачі; контрольні питання, список спеціалізованої літератури до кожної теми та Постанови Пленуму Верховного Суду України.

Видання розраховано на здобувачів вищої освіти юридичного профілю, ад'юнктів (аспірантів), викладачів та науковців.

УДК 343.2
ББК 67.408

ISBN 978-966-630-229-1

© Шалгунова С.А., 2019
© ДДУВС, 2019

ЗМІСТ

Авторський колектив	4
Вступ.....	5
Методичні рекомендації по вирішенню тестових завдань та практичних задач з навчальної дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина)»	6
Тема 1-2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, ПРИНЦИПИ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	8
Тема 3. ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	14
Тема 4. ЗЛОЧИН, ЙОГО ВИДИ ТА СТАДІЇ	25
Тема 5. Склад Злочину.....	38
Тема 6. ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ	46
Тема 7. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ	55
Тема 8. СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ.....	63
Тема 9. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ	73
Тема 10. СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ.....	81
Тема 11. МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ.....	91
Тема 12. ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ.....	101
Тема 13. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	117
Тема 14. КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ	126
Тема 15. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ.....	134
Тема 16. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ.....	148
Тема 17. СУДИМІСТЬ. АМНІСТІЯ. ПОМИЛУВАННЯ. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ.....	158
Тема 18. ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	166
Тема 19. ЗАХОДИ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	172
Тема 20. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	178
Словник термінів.....	186
Постанови Пленумів Верховного Суду України	209

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» – програмний матеріал, методичні рекомендації, критерії оцінювання, тестові завдання до тем 7, 9, 10, 11, 12; словник термінів; спеціалізована література.

Скок Олександра Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» – тестові завдання до тем 13, 14, 19, 20; задачі до тем 13, 14, 15, 16, 19, 20; контрольні питання; спеціалізована література; словник термінів.

Шевченко Таїсія Віталіївна, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – тестові завдання до тем 4-6, 8, задачі до тем 4-12, 17, словник термінів.

Соболь Оксана Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» – тестові завдання до тем 1-2, 3; задачі до теми 1-2, 3.

Школа Сергій Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» – тестові завдання до тем 16, 17.

Риб'янець Сергій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – тестові завдання до теми 15.

Волошина Юлія В'ячеславівна, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – тестові завдання до теми – 18.

Марієнко Антон Олександрович, кандидат юридичних наук, інспектор факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – тестові завдання до тем 18.

Якушкін Владислав Анатолійович, здобувач Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – тестові завдання до тем 9, 10.

ВСТУП

Кримінальне право належить до фундаментальних нормативних професійно-орієнтованих юридичних дисциплін і займає провідне місце в професійній підготовці слідчих, осіб, які проводять дізнання, суддів, прокурорів, адвокатів та юристів іншого профілю.

Посібник розроблений відповідно до навчальних програм і тематичних планів для підготовки фахівців освітнього рівня бакалавр зі спеціальностей «Право» та «Правоохоронна діяльність» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Мета даного посібника полягає у формуванні кваліфікованих фахівців-юристів, здатних на вирішення практичних задач з кримінального права.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є Кримінальне право як галузь права та як наука, навчальна дисципліна вивчає закон про кримінальну відповідальність та практику його застосування, їх історичний розвиток та зміни, тенденції вдосконалення кримінального закону та практики його застосування, злочин та покарання як соціальні явища, підстави кримінальної відповідальності, проблеми складу злочину, теоретичні основи відповідальності за попередню злочинну діяльність, співучасть у злочині, множинність злочинів, поняття, мету, види кримінального покарання, проблеми звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, інші кримінально-правові інститути.

Кримінальне право України займає одне з провідних місць у системі права в цілому. Воно разом з цивільним та адміністративним правом належить до фундаментальних галузей системи права. Однак виходячи з завдань, які воно вирішує, методу, за допомогою якого це здійснюється, місця, що займає кримінальне право в системі права, в цілому є особливим. Фактично й інші галузі права в тій чи іншій частині здійснюють функцію охорони суспільних відносин. Лише кримінальне право веде боротьбу з тими з них, які спричиняють шкоду на загальносуспільному рівні. Тому для боротьби з ними обрано крайній метод, найжорсткіші форми.

Навчальний посібник розрахований на закріплення засвоєного здобувачами вищої освіти теоретичного матеріалу з кримінального права (загальна частина), яке передбачає: вирішення тестових завдань, вирішення практичних задач, відповіді на запитання, визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, визначення стадій злочину, множинності, співучасті, обставини, які виключають злочинність діяння тощо. Отримані навички допоможуть у подальшому здобувачам в опануванні Особливої частини кримінального права та дадуть змогу дати правильну кваліфікацію в професійній діяльності.

Тестові завдання складені відповідно до норм Кримінального кодексу України, Постанов Пленуму Верховного Суду України. Задачі підготовлені авторами посібника на підставі судової практики, що дає змогу здобувачам отримати навички розмежування складів злочину кваліфікації злочинних діянь.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ВИРІШЕННЮ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО» (ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА)»

Тестові завдання з дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина)», наведені у даному посібнику допоможуть здобувачам денної та заочної форми навчання при підготовці до семінарських та практичних занять, модульного контролю та підсумкового контролю у формі заліку або екзамену. В посібнику наведені теми дисципліни відповідно до робочої початкової програми.

Самостійне виконання тестових завдань з дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина)», наведених у даному навчальному посібнику дозволить здобувачам денної та заочної форми навчання засвоїти основний матеріал та закріпити набуті знання.

Всі тестові завдання з дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина)» мають відкритий тип тестів, – із вибором однієї вірної відповіді.

До кожної теми після викладення основного матеріалу надані п'ять задач за темою. При вирішенні задач необхідно дати відповіді на поставлені запитання.

Приклади рішення задач

Задача. В. у себе вдома після спільного розпиття спиртних напоїв із сусідом Г. на ґрунті раптово виникли неприязні стосунки, п'ять разів ударив останнього кухонним ножом у живіт, грудну клітину й ліву руку. Як з'ясувалося в процесі розслідування, причиною став образливий вислів Г.

За висновком судово-медичної експертизи Г. спричинено проникаюче поранення порожнини очеревини глибиною 7 см та порізи шкіряного покриву. На лікуванні Г. перебував в стаціонарі 28 днів, тобто спричинені тяжкі тілесні ушкодження. Дії В. належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 121 КК.

Питання. Зробити аналіз складу злочину.

Рішення

Р.О. (родовий об'єкт) – життя і здоров'я особи.

Б.О. (безпосередній об'єкт) – здоров'я особи. За умовами задачі здоров'я Г.

О.С. (об'єктивна сторона) – полягає у заподіянні тяжкого тілесного ушкодження небезпечного для життя в момент заподіяння.

За умовами задачі, В. будучи в нетверезому стані у відповідь на образливий вислів свого сусіда Г., з яким спільно у себе дома розпивав спиртні напої, кухонним ножом наніс останньому 5 ударів у живіт, грудну клітину і ліву руку. Внаслідок чого заподіяв йому проникаюче поранення черевної порожнини глибиною 7 см та порізи шкіряного покриву. На лікуванні Г. перебував у стаціонарі 28 днів.

В. вчинив злочин шляхом дії, тобто активної поведінки із застосуванням знаряддя – кухонний ніж. Також спосіб, час, місце значення для кваліфікації не мають. Обстановка – спільне вживання спиртних напоїв, сварка.

Між діями В. та суспільно-небезпечними наслідками має місце прямий необхідний причинний зв'язок, оскільки вони настали саме від дій В., а не з інших причин.

За особливостями конструкції це матеріальний склад, тобто вважається закінченим з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків.

В. вчинив закінчений злочин.

С.С. (суб'єктивна сторона) – характеризується умисною формою вини у виді як прямого, так і непрямого умислу.

Із обставин, зазначених в задачі (кількість ударів, локалізація і характер тілесних ушкоджень) можна зробити висновок, що В. мав умисел на заподіяння шкоди здоров'ю Г. невизначеного характеру, тобто він не бажав настання конкретних суспільно-небезпечних наслідків. Таким чином, суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого (евентуального) умислу.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 14 річного віку, таким за умовами задачі є В.

Те, що Г. були заподіяні різної тяжкості тілесні ушкодження, крім тяжкого (порізи та тривалий розлад здоров'я – знаходився на лікуванні 28 днів), а також надання своєчасної медичної допомоги не впливає на кваліфікацію вчиненого В.

Тема 1-2.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, ПРИНЦИПИ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Кримінальне право – має декілька значень, як наука кримінального права, галузь права і навчальна дисципліна.

Визначення кримінального права, як галузі права – це система кримінально-правових норм (правил поведінки), що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили.

Предметом регулювання кримінального права є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочинів, тобто суспільно-небезпечних діянь, які посягають на суспільні відносини та завдають або можуть завдати їм значної шкоди.

Метод регулювання кримінально-правових відносин є специфічним, оскільки встановлені законом заборони передбачають можливість застосування найбільш суворого виду державного примусу – кримінального покарання.

Принципи кримінального права – вихідні ідеї, що відображають закономірності боротьби зі злочинністю, і впливають зі змісту правових норм, закріплених в кримінальному законодавстві.

Розрізняють дві групи принципів: 1) загально правові – притаманні всім галузям права; 2) спеціальні – характерні для кожної галузі права.

Групу загально правових принципів складають принципи:

- *суверенітету і незалежності України* (ст.1 Конституції);
- *цілісності і недоторканості території України* (ст. 2 Конституції);
- *поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову* (ст. 6 Конституції);
- *верховенства права* (ст. 8 Конституції);
- *рівності громадян перед законом* (ст. 24 Конституції);
- *законності* (ст.ст.29, 61, 62, 124 Конституції).

Групу спеціальних принципів кримінального права складають такі принципи:

– *законність* – ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст.58 ч.2 Конституції); злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв на час вчинення цього злочину (ч.2 ст.4 КК);

– *особиста відповідальність за наявності вини особи* – юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61 Конституції), за вчинений злочин відповідає лише та особа, яка його вчинила; відповідальність можлива лише при встановленні в діянні конкретної особи вини (умислу, необережності – ст.24, ст.25 КК);

– *невідворотність кримінальної відповідальності* – кожна особа, яка вчинила злочин, повинна понести кримінальну відповідальність і така особа не може бути покарана двічі за один і той самий злочин (ч. 3 ст. 2 КК);

– *гуманізм* – заборона жорстоких, болісних, тілесних покарань, що спричиняють фізичні страждання; повага до людської гідності, безпека злочинця; відповідність виду та розміру покарання ступеню суспільної небезпечності злочину; застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; передбачення Кримінальним кодексом випадків звільнення осіб, які вчинили злочини від кримінальної відповідальності, покарання, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, ст. 79 КК) та інше;

– *справедливість (індивідуалізація) відповідальності* – покарання в межах закону (санкції статті), з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин справи, особи винного (стан здоров'я, характер, спосіб життя, мікросередовище, форма вини, мотиви);

– *економія кримінальної репресії* – в залежності від тяжкості вчиненого злочину (ст. 12, 66, 74-87 КК) визначається міра покарання в санкції статті; кримінальне покарання – лише за суспільно небезпечні діяння (злочини), визначені в Кримінальному кодексі; покарання не застосовується, якщо є можливість досягти виправлення особи без нього.

Тестові завдання:

1. Що таке кримінальне право України як галузь права?

а) кримінальне право – це система юридичних норм, які встановлюють систему і види покарань, які можуть бути призначені особам, що вчинили злочин;

б) кримінальне право – це сукупність кримінально правових поглядів, ідей, понять, теорій про злочин та покарання;

в) кримінальне право – це сукупність кримінально-правових норм, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути призначені особам, які їх вчинили, та підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;

г) кримінальне право – це сукупність вироків судів України у кримінальних провадженнях.

2. Що є завданням кримінального права?

а) завданням кримінального права є поновлення прав потерпілих від злочинів;

б) завданням кримінального права є правове забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам;

в) завданням кримінального права є досягнення соціальної справедливості у суспільстві;

г) завданням кримінального права є досягнення істини у кримінальному провадженні.

3. Що є предметом регулювання кримінального права?

а) предметом регулювання кримінального права є відносини, які виникають внаслідок застосування відповідного покарання за вчинення злочину;

б) предметом регулювання кримінального права є відносини, які виникають до вчинення злочину;

в) предметом регулювання кримінального права є кримінально-правові суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину;

г) предметом регулювання кримінального права є відносини, які виникають внаслідок застосування відповідного покарання за злочин.

4. Між ким виникають кримінально-правові відносини у результаті дії кримінально-правової норми?

а) між державою та особою, яка вчинила злочин;

б) між державою та потерпілим;

в) між прокуратурою і судом;

г) між злочинцем та потерпілим.

5. Що становить зміст кримінально-правових відносин?

а) відносини прокуратури і суду;

б) сукупність прав і обов'язків суб'єктів відносин;

в) обов'язки злочинця;

г) права та обов'язки потерпілої сторони.

6. Коли застосовується кримінально-правовий метод?

а) коли особа вчинила аморальне діяння;

б) коли особа вчинила будь-яке суспільно небезпечне діяння;

в) під час призначення особі покарання за злочин;

г) коли особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого кримінальним законом.

7. У чому полягає принцип суб'єктивної осудності?

а) принцип суб'єктивної осудності означає, що невинуватість особи має доводитися самою особою;

б) принцип суб'єктивної осудності означає, що особа повинна бути осудною;

в) принцип суб'єктивної осудності означає, що у вину особі ставляться лише ті ознаки злочину, які вона усвідомлює;

г) принцип суб'єктивної осудності означає, що особа повинна усвідомлювати свої дії та бажати, щоб настали наслідки.

8. За допомогою якого механізму здійснюється охоронна функція кримінального закону?

а) через передбачення певних кримінально-правових норм в Особливій частині КК;

б) через застосування покарання до особи, що вчинила злочин;

в) завдяки загальній та спеціальній превенції;

г) через звільнення особи від кримінальної відповідальності.

9. Застосування покарання до особи, що вчинила злочин – це:

а) загальна превенція;

б) спеціальна превенція;

в) пенітенціарна превенція;

г) превентивна превенція.

10. Що може бути віднесено до предмета науки кримінального права?

а) дослідження чинного кримінального права, а також практики його застосування;

б) дослідження чинного кримінального права та шляхів попередження злочинності;

в) дослідження положень майбутнього кримінального закону та вивчення особи злочинця

г) дослідження практики Верховного Суду України.

11. Сукупність правових норм, що визначають принципи, умови та підстави кримінальної відповідальності, коло діянь, визнаються злочинами, види і розміри покарання та інші види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються у зв'язку із вчиненням злочині, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та покарання – це:

а) кримінальне право, як галузь науки;

б) кримінальне право, як дисципліна;

в) загальне визначення кримінального права;

г) позитивне (об'єктивне) кримінальне право.

12. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що:

а) кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність;

б) така особа не може бути покарана за один і той самий злочин двічі;

в) кожній особі, в протиправних діяннях якої є склад злочину, слід призначити покарання;

г) на кожному особу поширюються правила про зворотну дію кримінального закону у часі.

13. Чи використовується аналогія кримінального закону?

а) використовується;

б) використовується за наявності спеціальної вказівки;

в) використовується при впровадженні міжнародного досвіду;

г) ні.

14. В чинному КК України законодавець відмовився від криміналізації такого діяння, як спекуляція, яка була карана за КК 1960 р. Яким принципом кримінального права керувався законодавець при декриміналізації цього злочину?

а) принципом економії кримінально-правової репресії;

б) принцип невідворотності відповідальності;

в) принцип справедливості кримінального покарання;

г) принцип рівності громадян перед законом.

15. Що таке кримінальне право як наука?

а) це система кримінально-правових норм;

б) це система наукових теорій, поглядів, ідей щодо підстав та меж кримінальної відповідальності

- в) це система напрямків використання можливостей кримінального права у боротьбі із злочинами;
- г) це наука про злочинність та її попередження.

ЗАДАЧІ:

1. Гр-н Я. 15 березня 2018 року вчинив крадіжку чужого майна з магазину «Продукти» на загальну суму 240 грн., вчинивши злочин передбачений ч.1 ст. 185 КК України. Я. обрано запобіжний захід не пов'язаним з позбавленням волі. Прийшовши на робоче місце, адміністрація повідомило, що Я. звільнений за вчинений ним злочин.

Чи правомірно був звільнений з місця роботи Я. Якщо ні, то який принцип кримінального закону був порушений?

2. У січні 2019 року Р. разом з П. вчинили грабіж. До цього П. вчинив хуліганські дії. Їх було затримано. Дії Р. були кваліфіковані як грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186 КК), а дії П. – як хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК) та грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186 КК).

За яким принципом кримінального права осіб притягли до відповідальності?

3. Шістнадцятирічний Ш. вчинив крадіжку з магазину, був визнаний винним у вчиненні злочину передбаченого ч.1 ст. 185 КК України. На підставі того, що Ш. вчинив злочин вперше, середньої ступені тяжкості, вину у вчиненні злочину визнав повністю судом був звільнений від кримінального покарання і до нього застосовані примусові заходи виховного характеру, а саме – застереження.

Вкажіть, яку функцію виконує кримінальне законодавство? Відповідь обґрунтуйте.

4. Гр-н П., знаходячись у давніх неприязних стосунках зі своїм сусідом К., спричинив останньому в ході сварки легкі тілесні ушкодження, без розладу здоров'я (ч.1 ст. 125 КК України). Петров був звільнений судом від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 46 КК).

Яка функція кримінального права була здійснена?

5. Гр-н Ч. був звільнений від кримінальної відповідальності в зв'язку з дійовим каяттям.

Який принцип кримінального права знайшов реалізацію в даній ситуації?

Контрольні питання:

1. Поняття, ознаки, предмет і завдання кримінального права як галузі права, як науки і як навчальної дисципліни.
2. Система кримінального права, його структура.
3. Співвідношення кримінального права і кримінально-правової політики.
4. Кримінальне право і суміжні галузі права (кримінальне процесуальне право, кримінально-виконавче право, адміністративне право).

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 248 с.
3. Лихова С. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях. *Порівняльне правознавство* 2013. № 1-2. С. 486 – 494.
4. Житний О.О. Кримінальне право України та загальновизнані принципи й норми міжнародного права (досвід порівняльного аналізу). *Наше право* 2014. № 3. С. 86 – 91.
5. Дуфенюк О.М. Кримінальне провадження як предмет філософсько-правової рефлексії. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 77 – 82.
6. Слінько Д.С. Кримінальне право України та Туркменістану (порівняльний аналіз). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право*. 2013. № 1077. Вип. 15. С. 171 – 173.
7. Василькова Л. Термінопоняття «кримінальне право» як системотворче в юридичній термінології. *Українська мова*. 2011. № 1. С. 78 – 88.
8. Письменський Є.О. Кримінальне та міжнародне право: основні елементи взаємодії. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. Вип. 2. С. 278-286.
9. Демидова Л.М. Кримінальне право в загальній системі наукових знань: методологічний аспект кримінально-правових досліджень. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 139 – 143.
10. Вечерова Є.М. "Кримінальне право" та "кримінальний закон": співвідношення понять у контексті формування нової методології наукових пошуків. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2(2). С. 165 – 169.
11. Яцик Т.П. Кримінальне право як наука: методологічні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1. С. 161 – 166.
12. Ткаченко В.В. Кримінальне право й судочинство Стародавнього Риму. *Наука і правоохорона*. 2015. № 3. С. 110 – 118.

Тема 3.

ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) – це сукупність юридичних норм, систематизованих в законодавчому акті Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачені за них покарання, підстави призначення покарання, звільнення від відповідальності чи покарання; а також сукупність положень міжнародних договорів, введених (імплементованих) в кримінальне законодавство України як його невід’ємна (складова) частина.

Основні ознаки закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону):

1) система (сукупність юридичних норм, визначених правил поведінки, встановлених в суспільстві);

2) його норми встановлюються вищим органом законодавчої влади України – Верховною Радою.

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) може розглядатися в таких аспектах:

1) це Кримінальний кодекс України – єдиний кодифікований законодавчий акт, який містить кримінально-правові норми;

2) це і окрема стаття Кримінального кодексу, або її частина, що передбачає кримінальну відповідальність за певний злочин.

Значення закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону):

1) є одним із важливих засобів охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам;

2) лише кримінальний закон містить кримінально-правові норми, які визначають загальні положення кримінального права, злочинність та караність діянь, види цих діянь та покарань за їх вчинення, підстави, обсяг та межі кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання;

3) є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян.

Структуру закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) становлять Загальна та Особлива частини.

У свою чергу, кожна із цих частин поділяється на розділи. Загальна частина містить 17 розділів, Особлива – 20. Кожний розділ має свою назву і об’єднує певну сукупність статей, які теж мають назви, і об’єднуються за родовим об’єктом. Крім того, переважна більшість статей складається із частин – окремих абзаців статті (наприклад, ч.2 ст.119 КК). В деяких статтях

частини складаються із пунктів з цифровими позначками (наприклад, п.6 ч.2 ст. 115 КК).

Завжди при посиланні на кримінальний закон необхідно вказувати пункт, частину, статтю.

Сам Кримінальний кодекс України, крім Загальної та Особливої частин у своїй структурі також містить Прикінцеві та перехідні положення, що складаються із 2 розділів та Переліку майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком.

Структуру кримінально-правової норми Особливої частини КК складають: гіпотеза, диспозиція, санкція.

Гіпотеза – це умова, за якої застосовується правова норма. В статтях Особливої частини КК текстуальних гіпотез не має, вони містять лише диспозицію та санкцію.

Диспозиція – це частина кримінально-правової норми, яка описує стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду, дає текстуально лише специфічні ознаки, притаманні описуваному злочину, називає чи описує ознаки конкретного злочину.

Види диспозицій:

– проста – називає лише склад злочину, не розкриваючи його змісту (наприклад, давання хабара ст.369 КК);

– описова – називає склад конкретного злочину і дає його визначення, певні ознаки (ст.ст.115, 185, 212 КК);

– відсильна – містить посилання на певну частину статті чи на статтю КК (п.13 ч.2 ст.115 КК);

– бланкетна – називає склад злочину, але для визначення його ознак відсилає до норм іншої галузі права або нормативних (підзаконних) актів – правил, положень, інструкцій (ст.ст.172, 244, 288 КК).

Санкція – як структурна частина кримінально-правової норми Особливої частини КК, визначає вид та розмір покарання за злочин, описаний в диспозиції даної статті.

Види санкцій:

– відносно-визначена – встановлює вищу та нижню межу одного виду покарання (ч.4 ст.185 «Крадіжка, вчинена у великих розмірах» – карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років; ч.1 ст.115 «Умисне вбивство» – карається позбавленням волі на строк від 7 до 15 років);

– альтернативна – передбачає декілька можливих видів покарання за один і той самий злочин (ч.1 ст.119 «Вбивство через необережність» – карається обмеженням волі на строк від 3 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк; ч. 1 ст. 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного» – карається виправними роботами на строк до 2 років або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк);

– абсолютно-визначена – що встановлювала єдиний вид та розмір покарання (у чинному КК відсутні такі санкції);

– відсильна – не визначає виду та розміру покарання, а відсилає до санкції іншої статті КК (у чинному КК відсутні такі санкції).

У чинному КК у переважній більшості використовуються відносно-визначені та альтернативні санкції.

Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі базується на наступних принципах:

1) територіальний полягає в тому, що особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України. Винятком є так звані особи, які володіють *дипломатичним імунітетом*, оскільки питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом (ч.4 ст.6 КК).

Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його на території України було:

- почато;
- продовжено;
- закінчено;
- припинено.

Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України (ч.2, 3 ст.6 КК);

2) національний (громадянства) – полягає в тому, що громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, котрі вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч.1 ст.7 КК).

Якщо вказані вище особи, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, Вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності (ч.2 ст.7 КК);

3) універсальний (космополітичний) – полягає в тому, що згідно ст.8 КК іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні та вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами;

4) реальний – полягає в тому, що згідно тієї ж ст.8 КК іноземці або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають в Україні відповідальності за КК України якщо вони вчинили передбачені цим кодексом особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України

Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі – це можливість застосувати цей закон в залежності від часу вчинення злочину. Злочинність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (ч.2 ст.4 КК).

Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч.1 ст.4 КК).

Офіційні джерела публікації законів України:

– журнали “Відомості Верховної Ради України”, “Офіційний вісник України”;

– газета “Урядовий кур’єр, «Голос України».

Підстави припинення чинності закону про кримінальну відповідальність:

1) скасування даного закону;

2) його фактична заміна новим законом про кримінальну відповідальність;

3) закінчення терміну його дії, якщо закон був виданий на певний час.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність означає, що приписи цього закону у певних випадках поширюються на правовідносини, що виникли до набрання ним чинності.

Згідно ч.1 ст.5 КК закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння, пом’якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі й на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

До таких осіб можуть бути віднесені особи:

1) які вчинили злочини, про які іще не відомо правоохоронним органам або кримінального провадження іще не має (якщо не закінчилися строки давності за ст.49 КК);

2) щодо яких є кримінальне провадження, що знаходиться в стадії досудового розслідування (в т.ч. справи, провадження по яких зупинено);

3) щодо яких кримінальні провадження перебувають в суді (незалежно від стадії розгляду справи);

4) яким винесено вирок, який іще не набрав законної сили або іще не обернений до виконання;

5) які відбувають покарання;

6) які звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст.ст.75, 79, 104 КК) протягом іспитового строку;

7) які відбули покарання, але мають судимість.

Пом’якшення кримінальної відповідальності – це законодавче зменшення передбачених КК обмежень прав і свобод, що можуть бути застосовані до особи, яка вчинила злочин (*пом’якшення караності діяння, пом’якшення інших кримінально-правових наслідків вчинення злочину*) (ч.3 ст.3 КК).

Пом’якшення караності діяння має місце у випадках:

– одночасного зниження верхньої і нижньої меж покарання;

– зниження тільки верхньої або нижньої межі покарання;

– запровадження основного альтернативного покарання, що є більш м’яким;

- вилучення основного альтернативного покарання, що є більш суворим;
- заміна безальтернативного основного покарання на більш м'яке;
- зниження верхньої і/або нижньої меж додаткового покарання;
- перетворення обов'язкового додаткового покарання на факультативне;
- заміна додаткового покарання більш м'яким видом;
- вилучення додаткового покарання;
- зміна диспозиції статті, у зв'язку із чим вчинене діяння підлягає кваліфікації за іншою статтею або частиною статті.

Пом'якшення кримінально-правових наслідків вчинення злочину має місце у випадках:

- введення нових підстав звільнення від кримінальної відповідальності (добровільна здача отруйних або сильнодіючих речовин – ч.5 ст.321 КК);
- спрощення можливості звільнення від кримінальної відповідальності (скорочення строків давності – ст.48 КК);
- розширення можливості звільнення від кримінальної відповідальності (вчинення вперше необережного злочину середньої тяжкості – ст.ст.45, 46 КК);
- розширення переліку обставин, що пом'якшують покарання;
- звуження переліку обставин, що обтяжують покарання;
- зниження межі складання покарань при сукупності вироків і сукупності злочинів;
- спрощення умов призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом;
- обмеження призначення певного виду покарання за колом осіб або за розміром для певного кола осіб (зменшення максимального строку покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх за вчинення тяжких злочинів);
- розширення кола підстав звільнення від покарання;
- спрощення умов звільнення від покарання;
- скорочення строків судимості.

Законами, що іншим чином поліпшують становище особи, необхідно розуміти ті, які:

- скасовують можливість застосування або звужують обсяг спеціальної конфіскації майна (конфіскації предметів, здобутих злочинним шляхом, наркотиків, зброї тощо);
- скасовують, скорочують строки чи іншим чином змінюють на користь особи примусові заходи виховного характеру;
- змінюють на користь особи положення про примусові заходи медичного характеру.

Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі (ч.2 ст.5 КК).

Закон, який частково пом'якшує відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотню дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи (ч.3 ст.5 КК).

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це з'ясування та визначення змісту кримінально-правових норм.

Тлумачення дозволяє: встановити відношення закону до конкретного злочину, і це важлива умова його правильного застосування, необхідний елемент судової діяльності.

Види тлумачення закону про кримінальну відповідальність:

1) *за суб'єктом* – залежно від того, який орган чи фізична особа виконує тлумачення;

2) *за обсягом* – по визначенню меж дії закону, по співвідношенню тексту закону і кола діянь, на які поширюється його чинність.

За суб'єктом тлумачення поділяється на:

- легальне (офіційне);
- автентичне;
- доктринальне (наукове);
- судове.

Легальне (офіційне) – тлумачення, яке дається спеціально уповноваженими на те органами: Конституційним Судом України (в ст.147 Конституції України зазначено: “Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів до інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України»).

Автентичне – роз'яснення закону органом, який його прийняв: Верховною Радою України (на даний час в Україні не застосовується).

Доктринальне (наукове) – тлумачення, яке дається фахівцями в галузі права: науково-дослідними установами, вченими, практичними працівниками у підручниках, монографіях, наукових статтях, коментарях тощо.

Судове – тлумачення, яке здійснюється судом. Воно може бути двох видів:

1) тлумачення, дане судом будь-якого рівня по конкретній кримінальній справі (казуальне);

2) тлумачення Пленумом Верховного Суду України через його постанови щодо певної категорії кримінальних справ (правозастосовче).

Всі ці види тлумачення кримінального закону, окрім доктринального мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання. Доктринальне взагалі передбачає різні точки зору науковців, практиків на певні проблеми і може не співпадати з офіційним чи судовим. Воно допомагає працівникам суду та правоохоронних органів з'ясувати зміст і значення кримінального закону і правильно застосувати його в слідчій і судовій практиці.

За обсягом кола суспільно небезпечних діянь, що охоплюються певною кримінально-правовою нормою, тлумачення поділяється на:

- буквальне;
- поширювальне;
- обмежувальне.

Буквальне тлумачення – з'ясування змісту кримінально-правової норми у точній відповідності до тексту закону.

Поширювальне тлумачення – надання дії закону більш широких меж, ніж це безпосередньо впливає із буквального розуміння кримінально-правової норми.

Обмежувальне тлумачення – надання дії закону вузких меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми.

Теорія кримінального права розрізняє також тлумачення кримінального закону за способами, а саме:

- філологічне (граматичне);
- логічне;
- системне;
- історичне.

Філологічне тлумачення (або граматичне) – з'ясування змісту закону шляхом аналізу тексту: термінів і понять із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії і т.п.

Логічне тлумачення – з'ясування прийомів логіки при визначенні змісту закону та обсягу його правової регламентації, при визначенні моменту закінчення злочину тощо.

Системне тлумачення – з'ясування змісту відповідного положення кримінального закону шляхом співставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права або в правовій системі. Використовується для систематизації норм кримінального закону: Загальна та Особлива частина, визначення родових об'єктів злочинів тощо.

Історичне тлумачення – з'ясування змісту закону шляхом виявлення умов і причин його прийняття, завдань, які він переслідує. Використовується при обговоренні проектів закону, вивченні думок вчених та практиків.

Суб'єкти тлумачення – це органи або особи, які дають тлумачення кримінального закону в межах їх повноважень.

Обов'язкове тлумачення кримінального закону здійснюють:

- 1) Конституційний Суд;
- 2) Пленум Верховного Суду України
- 3) інші суди всіх рівнів (по конкретних кримінальних провадженнях);

Не обов'язкове тлумачення кримінального закону здійснюють:

- 1) науковці: окремі або в межах науково-дослідних установ;
- 2) практики (слідчі, адвокати) – по конкретних кримінальних провадженнях;
- 3) будь-які інші особи (побутове тлумачення).

Кримінальна відповідальність та її підстави.

Кримінальна відповідальність виступає одним із видів юридичної відповідальності. Вона є реакцією держави на вчинене особою суспільно небезпечне діяння і виникає з моменту набрання чинності обвинувальним вироком суду.

Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи (суб'єкту злочину), яка вчинила суспільно небезпечне, винне, передбачене КК діяння, відповісти за свої дії (бездіяльність) перед державою (судом), і до якої за це

застосовуються заходи державного примусу, пов'язані із певними обмеженнями її прав та свобод (притягнення до кримінальної відповідальності – вручення про підозру, тримання під вартою, обмеження дозвілля, призначення та відбування покарання, що призначаються судом в обвинувальному вирокі).

Відповідно до ч.1 ст.2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України.

Тестові завдання:

1. Кримінальний закон – це:

а) система імплементованих положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права;

б) система національних законодавчих актів України та імплементованих у них положень міжнародних договорів, що містять норми різних галузей права;

в) система рішень ЄСПЛ, що містять норми кримінального права;

г) система національних законодавчих актів України та імплементованих у них положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права.

2. Завданням чинного кримінального закону є:

а) охорона життя, здоров'я людини як найвищої соціальної цінності, суспільного ладу України, її політичної та економічної систем, власності й усього правопорядку від злочинних посягань;

б) правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам;

в) виховний та превентивний вплив на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян;

г) розслідування злочинів та покарання осіб, винних у їх вчиненні.

3. Як називається умова, за якої застосовується правова норма?

а) гіпотеза;

б) санкція;

в) диспозиція;

г) передумова.

4. Диспозиції в кримінально-правових нормах Особливої частини КК описують:

а) умови, за яких застосовуються кримінально-правові норми;

б) стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду;

в) визначення покарання;

г) вид та розмір покарання

5. Які є види диспозицій?

а) проста, описова, складна та диференційована;

б) проста, складна, альтернативна;

в) відсильна, описова, бланкетна та диференційована;

г) проста, описова, відсильна та банкетна.

6. Які види санкцій передбачені в чинному кримінальному законодавстві?

- а) альтернативні та невизначені;
- б) прості та складні;
- в) відносно та абсолютно визначені;
- г) відносно визначені та альтернативні.

7. На які види поділяється тлумачення кримінального права за суб'єктом?

- а) доктринальне, судове, офіційне;
- б) судове, доктринальне, виконавче;
- в) просте та складне;
- г) офіційне, доктринальне, слідче.

8. Як описують гіпотезу, тобто умову, за якої застосовується правова норма, статті Особливої частини КК?

- а) текстуально;
- б) контекстуально;
- в) опосередковано;
- г) безпосередньо.

9. Диспозиція, яка називає лише склад злочину, а для визначення ознак такого злочину відсилає до норм інших галузей права або інших підзаконних актів – це:

- а) відсильна;
- б) бланкетна;
- в) проста;
- г) описова.

10. Що означає часова юрисдикція кримінального закону?

- а) означає тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу;
- б) означає поширення кримінального закону України в межах певної території та щодо певного кола осіб;
- в) означає тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу та щодо певного кола осіб;
- г) означає тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу, певної території та щодо певного кола осіб.

11. Санкції, які передбачають не один, а два чи більше видів покарань, з яких суд може призначити лише одне – це:

- а) альтернативні;
- б) прості;
- в) складені;
- г) виборчі.

12. Тлумачення чинних законів або їх окремих положень Конституційним Судом України – це:

- а) доктринальне;
- б) офіційне;
- в) конституційне;

г) законодавче.

13. Що з наведеного віднесено до території України?

а) український риболовний сейнер в порту Мурманська;

б) територія Місяця;

в) військовий український крейсер в порту Сан-Франциско;

г) цивільний «ТУ-154», приписаний до аеропорту Жуляни (м. Київ), знаходиться на аеродромі біля Парижа.

14. За способами тлумачення поділяють на:

а) автентичне, побутове, офіційне, легальне;

б) просте, складне, складене, ускладнене;

в) технічне, філологічне, природниче, роз'яснювальне;

г) філологічне; логічне; системне; історичне.

15. Чинність кримінального закону щодо діянь, вчинених за межами України її громадянами та особами без громадянства, що постійно проживають в Україні означає:

а) національний принцип;

б) універсальний принцип;

в) просторовий принцип;

г) територіальний принцип.

ЗАДАЧІ:

1. Громадянин України вчинив крадіжку в м. Брянську (РФ). Він був затриманий в м. Житомирі і притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК).

Який принцип дії кримінального закону був застосований?

2. Громадянин Іспанії порушив правила безпеки дорожнього руху, що призвело до смерті пішохода в м. Києві. Він був затриманий і притягнутий до відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху (ч. 2 ст. 286 КК).

Який принцип дії кримінального закону був застосований ?

3. Громадянин Ірану вчинив вибух у м. Вашингтоні, внаслідок якого загинуло 56 осіб. Під час митного огляду його було затримано в аеропорту Бориспіль (Україна). Він був притягнутий до кримінальної відповідальності за терористичний акт (ч. 3 ст. 258 КК України). *Який принцип дії кримінального закону був застосований?*

4. Громадянин К. разом із іншими особами 20 серпня 2001 року вчинив бандитський напад на інкасаторську машину. 28 серпня 2001 року його було затримано, а новий КК вступив в законну силу через 3 дні. Слідчий кваліфікував дії К. як бандитизм. За новим КК такі дії передбачені ст. 257, при цьому вид та розмір покарання не змінився порівняно з КК 1960 року.

За яким законом буде притягатися особа до відповідальності ?

5. Громадяни Німеччини в м. Дрездені захопили заручників і на автомобілі направлялись до Росії через Україну. В Україні їх було затримано.

Чи буде цей злочин (захоплення заручників) визнаватися вчиненим на території України?

6. Особа без громадянства М., яка постійно проживає в м. Вінниці, вчинила замах на контрабанду в м. Валенсії, її було притягнуто до відповідальності за адміністративним законодавством Іспанії. Коли М. повернулася в Україну, її було притягнуто до кримінальної відповідальності за замах на контрабанду (ч. 3 ст. 15 і ч. 1 ст. 201 КК).

Чи правомірне притягнення цієї особи до відповідальності за КК України?

Контрольні питання:

1. Поняття закону про кримінальну відповідальність, його ознаки, джерела, завдання і значення.
2. Кримінальний кодекс України, його структура (побудова) та структура і види кримінально-правових норм Особливої частини Кримінального кодексу.
3. Види диспозицій і санкцій.
4. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: поняття, види і значення.
5. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.
6. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі.
7. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». – Х.: Харьков юридический, 2001. 284 с.
3. Ковальова Т. І. Витоки та генеза дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (третій – шостий періоди розвитку суспільства і державності). *Юридична наука*. 2016. № 2. С. 102-116.
4. Кавальова Т.І. Генеза дії закону про кримінальну відповідальність у просторі в сьомому періоді розвитку суспільства і законодавства на теренах України. *Юридична наука*. 2016. № 3. С. 53-76
5. Кавальова Т.І. Витоки та генеза дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (третій – шостий періоди розвитку суспільства і державності). *Юридична наука*. 2016. № 2. С. 102-116.
6. Ковальова Т.І. Територіальна дія закону про кримінальну відповідальність у просторі. *Юридична наука*. 2017. № 5. С. 65-94.
7. Ковальова Т.І. Екстериторіальна дія закону України про кримінальну відповідальність у просторі. *Юридична наука*. 2017. № 7. С. 4-24.
8. Ковальова Т.І. Реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за КК України. *Юридична наука*. 2017. № 10. С. 12-25.

Тема 4.

ЗЛОЧИН, ЙОГО ВИДИ ТА СТАДІЇ

Злочин (ст.11 КК) – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Ознаки злочину:

1) *суспільна небезпечність* – це матеріальна ознака, яка свідчить про можливість заподіяння шкоди відносинам, які склалися у суспільстві;

2) *протиправність* – передбачення (закріплення) злочину в законі про кримінальну відповідальність;

3) *вчинення суб'єктом злочину* – означає, що злочин матиме місце при умові його вчинення фізичною, осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності;

4) *винність* – ознака, що характеризує внутрішній зміст злочину, а саме – психічне ставлення особи, до вчиненого нею діяння та його наслідків у формі умислу чи необережності;

5) *караність* – можливість застосування за вчинений злочин покарання, передбаченого санкціями статей Особливої частини КК України.

Класифікація злочинів – це їх розподіл на групи за певними знаками. У ст. 12 КК запроваджено класифікацію злочинів залежно від ступеня їх тяжкості на: злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

– *злочином невеликої тяжкості* є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання;

– *злочином середньої тяжкості* є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

– *тяжким злочином* є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років;

– *особливо тяжким злочином* є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Крім вказаного в КК України критерію класифікації злочинів (за ступенем тяжкості) злочини класифікуються за наступними критеріями:

– *за родовим об'єктом* (в межах одного розділу Особливої частини КК);

– *за предметом злочину* – предметні та безпредметні злочини; із предметом, що має вільний обіг (гроші, особисті речі, державне чи колективне майно тощо) та предметом, що має спеціальний режим обігу (наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, транспортні засоби, військове майно, тощо);

– *за формою вини* – умисні і необережні злочини, злочини зі змішаною формою вини;

– за суб'єктом злочину – злочини, вчинені загальним чи спеціальним суб'єктом, або вчинені суб'єктом з пониженим віком кримінальної відповідальності;

– за характером наслідків – злочини з матеріальною, фізичною, психологічною, моральною шкодою.

Малозначність діяння.

Відповідно до ч.2 ст.11 КК не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але *через малозначність* не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Малозначне діяння не є злочином при одночасній наявності двох умов:

1) воно повинно формально підпадати під ознаки злочину, передбаченого кримінальним кодексом;

2) в ньому повинна бути відсутня така ознака, як суспільна небезпечність, тобто:

– відсутність заподіяння шкоди взагалі;

– або заподіяна шкода дуже незначна (матеріальна або фізична);

– відсутність умислу (наміру) на заподіяння більшої шкоди, ніж та, що була фактично заподіяна;

– як правило, такі діяння не пов'язані із посяганням на життя, здоров'я, особисту безпеку, статеву свободу та статеву недоторканість особи.

Значення ч.2 ст.11 КК для поняття злочину у тому, що вона конкретизує таку ознаку злочину, як суспільна небезпечність і підкреслює таким чином матеріальну сутність злочину.

Стадії злочину.

В кримінальному праві для визначення розпочатої, але не закінченої злочинної діяльності розроблена теорія «стадій злочину», яка знайшла своє законодавче відображення у Розділі III Загальної частини КК «Злочин, його види та стадії». Вона визначає загальне поняття злочину (ст. 11 КК), класифікацію злочинів за ступенем тяжкості (ст. 12 КК), поняття закінченого та незакінченого злочинів (ст. 13 КК), готування до злочину (ст. 14 КК), замаху на злочин (ст. 15 КК), порядок притягнення до кримінальної відповідальності за готування до злочину та за замах на злочин (ст. 16 КК), а також поняття добровільної відмови від доведення злочину до кінця та її правові наслідки (ст. 17 КК).

В кримінальному праві **стадії вчинення злочину** – це певні цілеспрямовані періоди описаного кримінальним законом діяння особи, які являються різними відносно самостійними етапами реалізації її умислу, спрямованого на досягнення певної злочинної мети, і які розрізняються між собою спрямованістю злочинної поведінки та ступенем реалізації злочинного умислу, тобто характером та об'ємом вчинених суспільно небезпечних діянь і моментом їх припинення.

Закінченим злочином, згідно ч.1 ст.13 КК України, визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК.

Готування до злочину – це перша стадія реалізації прямого умислу на вчинення злочину, яка, згідно ч.1 ст.14 КК може проявлятися в діях або бездіяльності, спрямованих на:

- 1) підшукування або
- 2) пристосування засобів чи знарядь вчинення злочину;
- 3) підшукування співучасників або
- 4) змова на вчинення злочину;
- 5) усунення перешкод, а також

інше умисне створення умов для вчинення злочину (наприклад, моделювання ситуації або обстановки, сприятливої для вчинення злочину (об'ява про набір осіб для працевлаштування за кордоном з метою продажу для подальшої сексуальної експлуатації ст.149 КК).

Підшукування засобів або знарядь для вчинення злочину – може здійснюватися шляхом пошуку, купівлі, обміну, тимчасового позичення, викрадення, інших форм придбання речей, документів, інших предметів матеріального світу для використання їх при вчиненні майбутнього злочину.

При цьому **знаряддями** вчинення злочину визнаються предмети матеріального світу, призначені для фізичного (як правило, руйнівного) впливу на матеріальні об'єкти. Ними, як правило, виступають зброя, інструменти, транспортні засоби, різноманітні технічні пристрої, устаткування та інші предмети, якими завдаються тілесні ушкодження, знищується або пошкоджується майно тощо.

Під **засобами** вчинення злочину розуміють предмети матеріального світу (речі, речовини, документи тощо), використання яких є умовою можливості вчинення злочину або сприяє полегшенню чи прискоренню вчинення злочину. До засобів слід відносити підроблені документи при шахрайстві, формений одяг співробітника міліції при самовільному присвоєнні владних повноважень або звання службової особи тощо.

Пристосування засобів чи знарядь для вчинення злочину – це будь-які дії, спрямовані на зміну форми або властивостей предметів з метою забезпечення їх придатності або більшої зручності чи ефективності при використанні під час вчинення злочину. Наприклад, виготовлення обрізу з мисливської рушниці, що забезпечує більшу можливість прихованого носіння і раптового застосування у якості зброї, вчинене для вбивства.

Підшукування співучасників для вчинення злочину – це вчинення будь-яких дій, спрямованих на залучення до спільної умисної участі у майбутньому злочині у якості співучасників будь-якого виду інших осіб.

Змова на вчинення злочину – це здійснення двома або більше особами попередньої домовленості про спільну умисну участь у вчиненні злочину.

Готування до злочину слід *відмежувати від виявлення умислу на вчинення злочину*, тобто прояву особою будь-яким чином (усно, письмово, діями) наміру вчинити певний злочин при відсутності дії або бездіяльності, спрямованих на готування або замах на злочин.

Відповідно до ч.1 ст.15 КК, **замахом на злочин** є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Виділяють **закінчений** (ч.2 ст.15 КК) і **незакінчений замах** (ч.3 ст.15 КК).

Замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі (ч.2 ст.15 КК). Мається на увазі всі дії, які особа вважала за необхідне вчинити, а не дії, які необхідні було б вчинити в дійсності.

Замах на вчинення злочину є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця (ч.3 ст.15 КК) і усвідомлювала це.

Крім вказаних видів замаху, їх поділяють в залежності від *придатності об'єкта та засобів посягань* на:

- 1) придатний замах на злочин (закінчений і незакінчений);
- 2) непридатний замах на злочин (теж закінчений і незакінчений).

Замах на непридатний об'єкт – коли об'єкт не має необхідних властивостей або зовсім відсутній. Наприклад, крадіжка порожнього сейфа, постріл в труп, викрадення лікарських препаратів не наркотиковмісних замість наркотичних тощо.

Замах із непридатними засобами, коли особа помилково застосовує засоби для вчинення злочину, які не можуть довести злочин до кінця.

Стаття 17 КК України у ч.1 закріплює поняття **добровільної відмови** від доведення злочину до кінця як «остаточне припинення особою за своєю волею готування або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця». А також встановлює у ч. 2 ст. 17 КК її правові наслідки: «особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину».

Отже, *добровільна відмова* від доведення злочину до кінця як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за готування до цього злочину та за замах на цей злочин має місце за наявності трьох наступних *ознак*:

- 1) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин;
- 2) відмова особи від доведення злочину до кінця за її власною волею;
- 3) під час відмови від доведення злочину до кінця особа усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Тестові завдання:

1. Формальне визначення злочину відображає:

- а) юридичні ознаки злочину;
- б) соціальну сутність злочину;
- в) соціально-юридичну ознаку злочину;

г) психологічну ознаку злочину.

2. Матеріальне визначення злочину виділяє:

- а) юридичні ознаки злочину;
- б) соціальну сутність злочину;
- в) соціально-юридичну ознаку злочину;
- г) психологічну ознаку злочину.

3. Формально-матеріальне визначення злочину відображає:

- а) юридичні ознаки злочину;
- б) соціальну сутність злочину;
- в) соціально-юридичну ознаку злочину;
- г) психологічну ознаку злочину.

4. Відповідно до ч.1 ст. 11 КК України злочином визнається:

- а) протиправне каране діяння за яке передбачена кримінальна відповідальність;
- б) суспільно небезпечне, каране діяння, вчинене злочинцем;
- в) передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину;
- г) встановлена Кримінальним кодексом активна дія вчинена суб'єктом злочину.

5. До формальної ознаки злочину відносять:

- а) винність;
- б) караність;
- в) суспільну небезпечність;
- г) передбаченість діяння КК України.

6. До матеріальної ознаки злочину відносять:

- а) передбаченість діяння КК України;
- б) суспільну небезпечність;
- в) винність;
- г) караність.

7. До психологічної ознаки злочину відносять:

- а) передбаченість діяння КК України;
- б) суспільну небезпечність;
- в) винність;
- г) караність.

8. Суспільна небезпечність полягає в тому, що:

- а) діяння, які заподіюють шкоду лише суспільним відносинам;
- б) діяння або заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містять реальну можливість заподіяння такої шкоди;
- в) діяння, які заподіюють шкоду життю або здоров'ю людини;
- г) діяння, які завдають шкоди державним органам.

9. Суб'єктом злочину визнається відповідно до ч.1 ст. 18 КК

України:

- а) особа, яка вчинила злочин і підлягає притягненню до кримінальної відповідальності;
- б) фізична особа, яка вчинила правопорушення і є осудною;

в) фізична та юридична особа, яка вчинила злочин, якій виповнилося 18 років і може притягнутися до кримінальної відповідальності;

г) фізична, осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

10. Загальний вік притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинений злочин встановлений, як:

а) 11 років;

б) 14 років;

в) 16 років;

г) 18 років.

11. Винністю, як ознака злочину визнається:

а) психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та їх наслідків, виражене у формі умислу або необережності;

б) психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та їх наслідків, виражене у формі умислу;

в) ставлення особи до наслідків його злочинного діяння;

г) психічна характеристика, яка встановлюється судово-психіатричною експертизою;

12. Кримінальна протиправність – це:

а) оцінка ступеня суспільної небезпеки;

б) юридична, правова оцінка суспільної небезпечності, закріплена в законі;

в) визначення правопорушення;

г) оцінка ступеня суспільної небезпеки виключно судом.

13. Під караністю, як ознакою злочину, розуміють:

а) загроза застосування за злочин покарання, що міститься в санкціях кримінально-правової норми;

б) обов'язкове покарання державними органами за вчинений злочин;

в) це вид покарання, який призначається судом;

г) покарання у вигляді штрафу чи позбавлення волі за вчинений суб'єктом злочину.

14. Перелік злочинів, який дає Кримінальний закон є:

а) може застосовуватися за аналогією; б) не вичерпним;

в) вичерпним;

г) у разі відсутності конкретного злочину в Кримінальному кодексі може застосовуватися покарання за тими статтями, які найбільш схожі.

15. Відповідно до ч.2 ст. 11 КК України злочином не є:

а) діяння, які не заподіяли шкоду суспільним відносинам;

б) дія або бездіяльність, які хоча формально і містять ознаки злочину, але через малозначність не несуть суспільної небезпеки;

в) дія або бездіяльність, які хоча формально і містять ознаки злочину, але не спричинили великої матеріальної шкоди;

г) бездіяльність, яка не могла заподіяти шкоду суспільним відносинам.

16. Формально-матеріальний критерій видів злочинів відповідно до ст.12 КК України передбачає класифікацію:

- а) за певним видом і розміром покарання;
- б) за суб'єктами злочинів;
- в) за особливостями конструкції;
- г) за видами об'єктів злочинів.

17. Стаття 12 КК України встановлює наступну класифікацію злочинів:

- а) закінчені, незакінчені;
- б) прості, складні;
- в) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі;
- г) з матеріальним складом, з формальним складом, усічені.

18. Злочином невеликої тяжкості визнається злочин, за який передбачене покарання у виді:

- а) позбавлення волі на строк не більше одного року, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад дві тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
- б) позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
- в) позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад п'ять тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
- г) будь-яке покарання не пов'язане з позбавленням волі;

19. Злочином середньої тяжкості визнається злочин, за який передбачене основне покарання у виді:

- а) позбавлення волі на строк не більше трьох років, або у виді штрафу в розмірі понад п'ять тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
- б) позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
- в) у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;
- г) позбавлення волі на строк не більше десяти років, або у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

20. Тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді:

- а) штрафу в розмірі не більше двадцяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;
- б) штрафу в розмірі не більше тридцяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк більше п'ятнадцяти років;

в) штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років;

г) лише позбавлення волі на строк до десяти років позбавлення волі;

21. Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді:

а) штрафу в розмірі не більше двадцяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

б) штрафу в розмірі не більше тридцяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк більше п'ятнадцяти років;

в) штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі;

г) лише позбавлення волі на строк більше десяти років позбавлення волі;

22. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачено одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається:

а) в такому випадку не встановлюється ступінь тяжкості злочину;

б) на розсуд суду;

в) за розміром встановленого штрафу;

г) зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

23. Відповідно до ст. 13 КК України злочини бувають:

а) тяжкі та особливо тяжкі;

б) прості та складні;

в) закінчені та незакінчені;

г) з матеріальним складом та формальним складом.

24. Закінченим злочином визнається діяння, яке:

а) містить всі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК;

б) у разі настання шкоди від вчиненого злочину;

в) у разі виконання суб'єктом злочину всіх дій, які він бажав вчинити для досягнення своєї злочинної мети;

г) у разі реального посягання на об'єкт злочину.

25. Незакінченим злочином є:

а) наміри про вчинення злочину;

б) лише замах на злочин;

в) лише готування до злочину;

г) готування до злочину та замах за злочин.

26. Готуванням до злочину є:

а) наміри про вчинення злочину;

б) підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше створення умисне створення умов для вчинення злочину;

в) створення умов для вчинення будь-якого злочину;

г) придбання зброї для вчинення злочину та складання плану для вчинення злочину.

27. За готування до вчинення якого злочину не тягне за собою кримінальної відповідальності:

а) в будь-якому випадку настає кримінальна відповідальність;

б) за злочин середньої тяжкості;

в) за злочин невеликої тяжкості;

г) за готування до злочину, що не може спричинити матеріальної шкоди.

28. Громадянин С. поділився зі своїм товаришем Г. думками про наміри вчинити крадіжку, з метою матеріального збагачення. Чи буде нести кримінальну відповідальність С.?

а) так, буде за будь-яких умов;

б) буде за ч.1 ст. 14, ст. 185 КК України (готування до крадіжки);

в) буде притягатися лише до адміністративної відповідальності;

г) ні, не буде притягуватися до кримінальної відповідальності.

29. Замахом на злочин є:

а) вчинення особою діяння у виді активної дії, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі;

б) вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі;

в) вчинення особою діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з будь-яких причин;

г) вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з його власної ініціативи.

30. Відповідно до ст. 15 КК України замах на злочин можна поділити на:

а) простий та складний;

б) закінчений та незакінчений;

в) прямий та опосередкований;

г) наявний та скритий.

31. Якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі – це:

- а) закінчений замах на злочин;
- б) незакінчений замах на злочин;
- в) готування до злочину;
- г) помилка.

32. Якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця – це:

- а) закінчений замах на злочин;
- б) незакінчений замах на злочин;
- в) готування до злочину;
- г) помилка.

33. Відповідно до ст. 17 КК України добровільною відмовою є:

а) припинення особою готування до злочину або замах на злочин;
б) припинення особою діяння у виді активної дії, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі;

в) припинення особою лише готування до злочину, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця;

г) остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замах на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

34. Чи підлягає особа, яка добровільно відмовилась від доведення злочину до кінця до кримінальної відповідальності:

а) не підлягає до кримінальної відповідальності за будь-яких умов;
б) підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину;

в) підлягає кримінальній відповідальності за готування до злочину чи замах на злочин;

г) підлягає кримінальній відповідальності за умови можливості спричинення істотної шкоди.

35. О. з метою зґвалтування С. наніс останній два удари кулаком в обличчя, спричинивши їй легкі тілесні ушкодження у вигляді гематоми. Після умовлянь С. відпустити її та побоюючись фізичної розправи з боку батька останньої, Остапчук відпустив С. не вчинивши зґвалтування. Чи підлягає О. кримінальній відповідальності?

- а) ні, не підлягає;
- б) підлягає за замах на зґвалтування;
- в) підлягає за замах на зґвалтування та спричинення легких тілесних ушкоджень;
- г) підлягає за спричинення умисних легких тілесних ушкоджень.

ЗАДАЧІ:

1. Громадянин О. у вечірній час ззаду напав на громадянку С., тримаючи її за плечі, тряс та вимагав віддати гроші. С. від переляку втратила свідомість і впала на землю. О., розгубився та втік з місця події, не спричинивши матеріальної шкоди. Громадянка О. прийшла до тями, перехожі викликали їй швидку допомогу. Лікарі, оглянувши О., не констатували тілесних ушкоджень, дали заспокійливе та направили додому.

Визначте чи є в діяннях О. склад злочину. Чи можна розглянути питання добровільної відмови О. від злочину за ст. 17 КК?

2. Громадянин З. знаходився з Д. у давніх неприязних стосунках. Після останньої сварки на ґрунті ревнощів до дружини, З. незаконним шляхом придбав пістолет «Макарова». Однак, Д. поїхав на заробітки за кордон на тривалий час і З. відмовився від думки вбити Д., так як його сімейні стосунки з дружиною налагодились. Пістолет викинув у річку.

Чи є в діяннях З. склад злочину? Якщо є, визначте стадію вчинення злочину.

3. Громадянин Ц. після сварки з Є. запропонував своїм знайомим Ш. та Ч. вбити Є., на що вони дали свою згоду.

Чи є в діяннях Ц., Ш. та Ч. злочин? Якщо так, визначить стадію злочину.

4. Громадянин К., починаючи з 22.06.2018 року по 20.11.2018 року, у визначені дні, в середньому 3-4 рази на тиждень, а також у визначені ним же проміжки часу, в середньому 2-3 години на день, з метою отримання прибутку, як результату господарської діяльності, достовірно знаючи, А. виповнилося 12 років і він є малолітнім, без відома його батьків залучив вищезазначеного малолітнього до праці, яка полягала у виконанні різного роду фізичної роботи по господарству, яка по своєму об'єму та змісту відповідно до Класифікатора професій відповідає «підсобний працівник», чим фактично експлуатував останнього, виплачуючи йому грошову винагороду у розмірі 20-30 гривень за один робочий день, якою А. розпоряджався на свій розсуд.

Своїми діями К. вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 150 КК України, що кваліфікується як експлуатація дитини, яка не досягла віку з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці та призначено покарання у вигляді одного року обмеження волі.

Визначте вид злочину в залежності від ступеня тяжкості.

5. Громадянин Д. раніше судимий 26.06.2014 року за ч. 2 ст. 185 КК України до двох років позбавлення волі, на підставі ст. 75 КК України звільнений від відбування покарання з іспитовим строком два роки, іспитовий строк замінено на два роки позбавлення волі.

Так, 04.01.2018 приблизно о 10 годині 40 хвилин, Д., знаходився у приміщенні магазину «Єва», де в нього виник злочинний корисливий умисел, направлений на таємне викрадення чужого майна, повторно, таємно, шляхом вільного доступу викрав з полиць магазину дезодорант у кількості 5 пляшок, зубну пасту всього на загальну суму 189 гривень 62 копійки.

Знаходячись в приміщенні зазначеного магазину, Д. був помічений його співробітниками. В цей момент, усвідомлюючи, що його дії, направлені на крадіжку чужого майна, виявлені співробітниками магазину, стали носити відкритий характер, продовжив свої злочинні дії щодо відкритого викрадення вищевказаного майна та, утримуючи його при собі Д. з місця вчинення злочину намагався втекти. Однак не встиг розпорядитися майном, тому що був затриманий охоронцем.

Визначте закінчений злочин чи незакінчений. Якщо злочин незакінчений визначте його стадію та вид.

Контрольні питання:

1. Поняття злочину та його ознаки.
2. Поняття малозначного діяння, закріпленого у ч. 2 ст. 11 КК, для визначення поняття злочину.
3. Класифікація злочинів та її практичне значення.
4. Відмінність злочину від інших правопорушень.
5. Назвіть стадії злочину.
6. Закінчений злочин.
7. Готування до злочину.
8. Замах на злочин. Закінчений (ч.2 ст. 15 КК) та незакінчений (ч. 3 ст. 15 КК) замах на злочин.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Євтиф'єв В.О. Розвиток підходів до поняття злочину у кримінальному праві України та зарубіжних країн. *Європейські перспективи*. 2013. № 13. С. 131-135.
3. Скулиш Є.Д. Щодо визначення поняття злочину. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 103-107.
4. Галушко Б.С. Поняття злочину в кримінальному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 591-597.
5. Блавацька-Калінська О.М. Поняття злочину у середньовічній філософсько-правовій парадигмі. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 23-30.
6. Крайник Г.С. Поняття та ознаки злочину за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 308-312.
7. Зінченко І.О. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2. С. 240-251.
8. Воробей П.А. Стадії вчинення умисного злочину. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. Вип. 4. С. 260-272.

9. Гуменюк Ю.С. Спеціальні правила призначення покарання за готування до злочину. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 104-111.
10. Дякур М.Д. Поняття та сутність закінченого та незакінченого замаху на злочин. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 2. С. 191-199.
11. Горностаї А.В. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2. С. 55-65.

Тема 5.

Склад Злочину

Склад злочину – це сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин.

Злочин – це певне суспільно небезпечне діяння, явище реальної дійсності, що має ряд індивідуальних ознак. А склад злочину – це сукупність передбачених законом лише найбільш істотних та типових ознак, необхідних для визнання певного суспільно небезпечного діяння злочином. Склад злочину – це абстрактне правове поняття, правова конструкція злочину певного виду, іншими словами – це шаблон, який дозволяє в будь-якому діянні визначити наявність чи відсутність ознак злочину.

Ознаки (елементи) складу злочину:

- об'єкт злочину;
- об'єктивна сторона злочину;
- суб'єкт злочину;
- суб'єктивна сторона злочину.

СКЛАД ЗЛОЧИНУ

(юридична конструкція складу злочину)

Об'єкт злочину	Об'єктивна сторона злочину	Суб'єкт злочину	Суб'єктивна сторона злочину
Види: 1) загальний 2) родовий 3) видовий 4) безпосередній: а) основний б) додатковий в) факультативний Ознаки: 1) предмет злочину 2) потерпілий від злочину	Ознаки (основні): 1) суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність) Ознаки (факультативні): 1) причинний зв'язок 2) суспільно небезпечні наслідки 3) спосіб 4) час 5) місце 6) обстановка 7) засоби 8) знаряддя	Види: 1) загальний суб'єкт 2) спеціальний суб'єкт Ознаки: 1) фізична особа 2) осудність 3) вік кримінальної відповідальності	Ознаки (основні): 1) вина (умисел, необережність, змішана форма вина); Ознаки (факультативні): 1) мотив 2) мета 3) емоційний стан

Всі склади злочинів поділяються на такі групи та види:

I група – критерієм розподілу є характеристика ступеня тяжкості складу злочину:

1) *основний склад злочину* – це склад того чи іншого злочину без пом'якшуючих і без обтяжуючих обставин (ч.1 ст.115, ч.1 ст.152 КК);

2) *привілейованийий склад злочину* (склад злочину з пом'якшуючими обставинами) – це склад злочину з такими обставинами, які дають можливість законодавцю значно пом'якшити розмір та вид покарання за діяння, що містить основний склад злочину (ст.ст.116, 117, 118 КК);

3) *кваліфікований склад злочину* (склад злочину з обтяжуючими обставинами) – це склад злочину, який містить обтяжуючі вини особи обставини, наявність яких тягне підвищену у порівнянні з основним складом злочину відповідальність і більш тяжке покарання (ч.2 ст.115, ч.2, 3, 4 ст.152 КК);

II група – критерієм розподілу є конструкція складу злочину в залежності від наявності наслідків злочину, зазначених в законі:

1) *матеріальний склад злочину* – в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує із вчиненням суспільно небезпечного діяння і настанням суспільно небезпечних наслідків, при цьому між ними обов'язково повинен бути необхідний причинний зв'язок (умисне вбивство, крадіжка тощо):

$$M = D + H, \text{ де}$$

M – матеріальний склад злочину

D – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність)

H – суспільно небезпечні наслідки

+ – причинний зв'язок (прямий чи опосередкований) між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками;

2) *формальний склад злочину* – в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує лише із вчиненням суспільно небезпечного діяння, а настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим (державна зрада, розголошення державної таємниці тощо);

$$\Phi = D, \text{ де}$$

\Phi – формальний склад злочину

D – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність);

3) *усічений склад злочину* – в якому законодавець момент закінчення злочину переносить на більш ранню стадію – на стадію готування чи замаху на злочин внаслідок його підвищеної суспільної небезпечності (розбій, бандитизм тощо);

$$Y = G \text{ або } Z, \text{ де}$$

Y – усічений склад злочину

G – готування до злочину (підшукання або пристосування засобів чи знарядь, створення умов)

Z – замах на злочин (закінчений або незакінчений).

Класифікація складів злочину

За суспільною небезпечністю	За конструкцією	За наслідками
<i>Основний</i> (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин)	<i>Матеріальний</i> ($M = D + H$)	З фізичною шкодою (ст.ст.115, 121, 122, 125 КК)

За суспільною небезпечністю	За конструкцією	За наслідками
<i>Привілейованийий</i> (основний + пом'якшуючі обставини)	<i>Формальний</i> (Ф = Д)	<i>З матеріальною шкодою</i> (ст.ст.185, 186, 190 КК)
<i>Кваліфікований</i> (основний + обтяжуючі обставини)	<i>Усічений</i> (У = Г або З)	<i>З ідеологічною, політичною шкодою</i> (ст.ст.111, 112, 114 КК)
<i>Особливо кваліфікований</i> (основний + особливо обтяжуючі обставини)		<i>Без шкоди (моральна шкода – її відшкодування в цивільно-правовому порядку)</i> (ст.ст.109, 132 КК)

Тестові завдання:

1. Що означає поняття «склад злочину»:

- а) сукупність ознак, що характеризують злочин;
- б) сукупність дій особи, яка вчинила злочин;
- в) сукупність осіб, які вчинили злочин спільними зусиллями;
- г) сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують злочин як суспільно небезпечне діяння.

2. Чи можна притягти особу до кримінальної відповідальності, якщо вона вчинила злочин:

- а) лише тоді, коли в її діях буде мати місце склад злочину;
- б) так, можна;
- в) ні, не можна;
- г) все залежить від віку особи, яка вчинила злочин.

3.Що в першу чергу повинен встановити слідчий під час розслідування кримінального провадження:

- а) наявність доказів, що підтверджують факт вчинення злочину;
- б) наявність свідків, які вказують на певну особу, яка вчинила злочин;
- в) наявність в діях особи складу злочину, передбаченого чинним КК України;

- г) наявність підтвердження вини особи.

4. За наявності яких елементів можливо притягнення особи до кримінальної відповідальності:

- а) об'єкт злочину, предмет злочину, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона;
- б) об'єкт злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт злочину, мотив і мета злочину;
- в) об'єкт злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт злочину, предмет злочину, потерпілий від злочину, мета злочину;
- г) об'єкт злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона.

5. Що утворює склад злочину:

- а) вчинення особою злочину, який містить склад злочину;
- б) вчинення суб'єктом злочину діяння, що містить склад злочину;

- в) вчинення особою злочину, що містить склад злочину;
- г) вчинення особою злочину, передбаченого чинним КК України.

6. Коли особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину:

- а) коли її вина буде доказана судом у встановленому законом порядку;
- б) коли особі вручена підозра;
- в) коли буде відкрито кримінальне провадження;
- г) коли буде складено обвинувальний акт.

7. Який правовий статус має особа, відносно якої відкрито кримінальне провадження:

- а) суб'єкт злочину, підозрювана у вчиненні злочину;
- б) винувна у вчиненні злочину;
- в) підсудна, засуджена;
- г) підозрювана у вчиненні злочину.

8. Які види складу злочину виділяють в кримінальному праві:

- а) формальний, усічений, матеріальний;
- б) усічений, матеріальний, складний;
- в) матеріальний, формальний, усічений, складений, подвійний;
- г) подвійний, двоскладовий, багатоскладовий;

9. Для чого необхідно визначати об'єкт злочину:

- а) для правильного встановлення предмету злочину;
- б) для відмежування предмету злочину від знаряддя злочину;
- в) для визначення способу вчинення злочину;
- г) для правильної правової оцінки вчиненого діяння;

10. Чи завжди необхідно визначати потерпілого у злочині:

- а) так, тому що потерпілий принципово впливає на правову оцінку вчиненого діяння;
- б) ні, тому що перед кримінальним законом всі рівноправні;
- в) так, тому що статус потерпілого впливає на термін покарання;
- г) ні, тому що кримінальний закон захищає однаково і дорослих, і неповнолітніх, і чиновників і пересічних громадян;

11. Чи впливає предмет злочину на межі кримінальної відповідальності особи:

- а) ні, не впливає;
- б) впливає тоді, коли потерпілий спрямовує свої дії на конкретний предмет;
- в) впливає, оскільки с предметом кримінальний закон пов'язує певні дії (бездіяльність);
- г) впливає, оскільки предмет вказаний в усіх складах злочину як обов'язкова ознака;

12. Чи має значення для кримінального закону розмір (вартість) предмету злочину:

- а) ні, не має, достатньо того, що предмет вказаний у статті КК України;
- б) ні, не має достатньо того, що він взагалі є;
- в) так, оскільки предмет впливає на вибір судом виду і розміру покарання;

г) так, оскільки предмет вказується у конкретній кримінально-правовій нормі, за якою особа може бути притягнута до відповідальності;

13. Для чого в кримінальному законі виділяють таку ознаку, як «спосіб вчинення злочину»:

а) для правильного вибору виду, розміру, строку покарання;

б) для правильного визначення ступеня суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин;

в) для правильного визначення ступеня суспільної небезпечності особи і вчиненого нею діяння;

г) для того, що притягти особу до кримінальної відповідальності.

14. Що виступає в якості головної ознаки кримінальної відповідальності:

а) обов'язок особи, яка вчинила злочин, відповісти за це перед законом;

б) склад злочину;

в) підстава кримінальної відповідальності;

г) вчинення особою злочину.

15. Що важливіше при притягненні особи до кримінальної відповідальності: наявність в її діях злочину чи наявність складу злочину:

а) їх сукупність;

б) достатньо лише факту вчинення злочину;

в) достатньо доведеності конкретної особи у вчиненні конкретного злочину;

г) обов'язковий лише склад злочину.

ЗАДАЧІ:

1. 16 лютого 2018 року приблизно о 23:00 годині Б. спільно та за попередньою змовою з Ю., знаходячись неподалік від автобусної зупинки, умисно, з корисливих мотивів, шляхом ривка сумки, яка знаходилась у руках потерпілої громадянки З. відкрито заволодів сумкою вартістю 550 гривень, у якій знаходився гаманець вартістю 300 гривень, грошові кошти у сумі 27 гривень, мобільний телефон марки «Meizu- M3es» вартістю 2800 грн. та інше майно, чим спричинив останній матеріальну шкоду на загальну суму 4957 грн., після чого з місця скоєння злочину зникли, майно розділили порівну. Дії винних осіб кваліфіковані за ч. 2 ст. 186 КК України, оскільки кожний з них вчинив відкрите викрадення чужого майна, за попередньою змовою групою осіб, тобто грабіж.

Визначте вид складу злочину за ступенем суспільної небезпечності, за особливістю конструкції, наслідками.

2. Г. разом з Б. за попередньою змовою між собою, близько 04 години 15 хвилин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, біля автобусної зупинки "Посьолок дока" по вулиці Грушевського, раптово та несподівано для потерпілого вчинили напад на останнього та долаючи його опір, збили з ніг і почали наносити йому численні удари кулаками рук та ногами по різних частинах тіла, після чого зтягнули потерпілого, через проїзну частину вулиці Грушевського, до неосвітленої ділянки місцевості, де

протягом тривалого часу, Г. тримав за ремінь штанів потерпілого З., а Б. продовжив наносити потерпілому удари кулаками рук та ногами в область голови. Після вказаного Б. обхопив шию потерпілого рукою, зігнувши її в лікті, почав душити потерпілого, від чого З. втратив свідомість. Внаслідок таких дій потерпілому були заподіяні тілесні ушкодження у вигляді струсу головного мозку, множинних гематом обличчя, які відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я. Після цього Г. та Б. роздягнули потерпілого, перевірили кишені його одягу та особисті речі, відкрито заволодівши майном останнього на загальну суму 16 861 гривню 35 копійок.

Умисними діями, які виразились у нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу, вчиненими за попередньою змовою групою осіб Г. та Б. вчинили розбій, тобто злочин, передбачений ч.2 ст.187 КК України.

Визначте вид складу злочину за ступенем суспільної небезпечності, за особливістю конструкції, за наслідками.

3. Д., під погрозою знищення майна, яким володіє громадянин Є., 03.06.2018 року після вчинення крадіжки державних номерних знаків з автомобіля, належного потерпілому Є., залишив на лобовому склі автомобіля папірець з номером мобільного телефону з надписом «Зателефонуй». 03.06.2018 року об 11 год. 20 хв. після виявлення крадіжки державних номерних знаків Є. зателефонував зі свого номеру мобільного на вищевказаний номер, за яким йому відповів Д. В ході розмови по мобільному телефону Д., з метою отримання вигоди, виказав Є. вимогу передати грошові кошти у розмірі 500 гривень, з погрозою знищити автомобіль шляхом підпалу у разі невиконання його вимог, які Є. сприйняв як реальні та виказав готовність переказати 200 грн., не бажаючи настання негативних наслідків. Домовившись, Д. повідомив останньому, що йому потрібно підійти до терміналу та перерахувати грошові кошти в сумі 200 грн. на номер мобільного телефону. Однак, потерпілий Є. звернувся із заявою до правоохоронних органів та Д. був затриманий.

Визначте вид складу злочину за ступенем суспільної небезпечності, за особливістю конструкції, на наслідками.

4. 11 листопада 2017 року, близько 07 год. 50 хв., Щ., керуючи автомобілем, проявив неухважність, не стежив за дорожньою обстановкою та її змінами, наближаючись до нерегульованого пішохідного переходу, на якому перебували пішоходи, не зменшив швидкість та не зупинився, в результаті чого скоїв наїзд на пішоходів З. та Г., які перетинали проїзну частину в межах нерегульованого пішохідного переходу.

У результаті дорожньо-транспортної пригоди пішохід З. отримала тілесні ушкодження, які згідно висновку судово-медичної експертизи, відносяться до категорії тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я на строк більше ніж 21 добу.

У даній дорожній обстановці водій Щ., грубо порушив вимоги Правил дорожнього руху, що стало причиною та умовою настання події даної

дорожньо-транспортної пригоди. Таким чином визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України.

Визначте вид складу злочину за ступенем суспільної небезпечності, за особливістю конструкції, на наслідках.

5. 17.11.2018 року близько 03:50 неповнолітній І., перебуваючи в салоні автомобіля та скориставшись відсутністю водія громадянина Ч., вирішив незаконно заволодіти даним транспортним засобом. Для цього, використовуючи ножиці, які знаходились у салоні транспортного засобу, намагався завести двигун автомобіля без ключа запалювання, а коли завести двигун не зміг, то вирвав контактну групу замка запалювання та намагався завести двигун шляхом з'єднання проводів запалювання, однак посадив акумуляторну батарею автомобіля.

Після цього, неповнолітній І. попросив Ш., який не усвідомлював, що І. намагається незаконно заволодіти транспортним засобом, та стояв неподалік, допомогти йому штовхнути автомобіль та завести його з буксира, пообіцявши останньому заплатити 30 гривень.

В подальшому, неповнолітній І., непомітно для сторонніх осіб, накатом поїхав на ньому з місця події. Проїхавши 20 метрів, автомобіль зупинився. І. вийшов з автомобіля та в цей момент був затриманий потерпілим громадянином Ч.

Визначте вид складу злочину за ступенем суспільної небезпечності, за особливістю конструкції, на наслідках.

Контрольні питання:

1. Поняття складу злочину.
2. Співвідношення складу злочину зі злочином як явищем реальної дійсності.
3. Елементи, ознаки складу злочину.
4. Види складів злочинів.
5. Кваліфікація злочинів.

Спеціалізована література:

1. Навроцький В.О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 237-239.
2. Шапченко С.Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 240-243.
3. Хавронюк М.І. Відсутність складу злочину: кримінально-правовий аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 246-249.
4. Стрельцов Є.Л. Склад злочину: традиційне та нове. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 250-253.
5. Борисов В.І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 254-256.
6. Дудоров О.О. Про місце бланкетної диспозиції кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 257-260.

7. Савченко А.В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 261-263.
8. Рябчинська О.П. Значення складу злочину для кримінально-правової кваліфікації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 264-266.
9. Брич Л.П. Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 267-269.
- 10.** Єфремов С.О. Склад злочину та співучасть у злочині. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 270-272.

Тема 6.

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Об'єкт злочину – суспільні відносини, інтереси, блага, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким в процесі вчинення злочину заподіюється шкода або створюється небезпека заподіяння такої шкоди.

Види об'єктів злочину:

– *загальний об'єкт* – це сукупність всіх суспільних відносин, інтересів та благ, що охороняються кримінальним законом (ч.1 ст.1 КК);

– *родовий об'єкт* – це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група злочинів; визначається за назвою розділу Особливої частини КК (відносини власності, громадська безпека, громадський порядок);

– *видовий об'єкт* – це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група злочинів в межах одного розділу Особливої частини КК; виступає підгрупою однорідних, близьких, подібних соціальних благ, інтересів (у виді сукупності безпосередніх об'єктів), є складовою частиною родового об'єкту (родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності – встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а видові об'єкти: встановлений порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів (ст.ст.199, 200, 215, 223, 224 КК); система оподаткування (ст.ст.204, 212, 212-1, 216 КК); встановлений порядок охорони банківської таємниці (ст.231, 232 КК) тощо);

– *безпосередній об'єкт* – це частина родового об'єкту, конкретні суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність; дозволяє встановити індивідуальні ознаки злочину; із родовим об'єктом видовий та безпосередній об'єкти найчастіше співвідносяться як ціле і частки (родовий об'єкт за розділом II «Злочини проти життя та здоров'я особи» – життя і здоров'я особи, безпосередній об'єкт – життя особи у ст.115 КК, а здоров'я – у ст.121 КК).

Види безпосереднього об'єкту:

– *безпосередній основний об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо ставляться під загрозу суспільно небезпечного посягання. Такий об'єкт є у будь-якому злочині;

– *безпосередній додатковий об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо не здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо не ставляться під загрозу такого посягання, але посягання на них у будь-якому випадку здійснюється поряд із безпосереднім основним об'єктом (наприклад, розбій (ст.187 КК): безпосередній основний об'єкт – відносини власності, а безпосередній додатковий об'єкт – здоров'я особи). Безпосередній додатковий об'єкт у свою чергу, поділяється на:

1) *обов'язковий*, який завжди має місце при вчиненні злочину і відсутність його тягне за собою відсутність цього злочину (напад без

застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, виключає розбій, – має місце насильницький грабіж);

2) *безпосередній факультативний об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага на які посягання поряд із безпосереднім основним об'єктом іноді здійснюється, а іноді – ні (наприклад, хуліганство, в першу чергу посягає на громадський порядок, а іноді додатково посягає на власність чи здоров'я особи).

За змістом ч.2 ст.115 КК (умисне вбивство при обтяжуючих обставинах): безпосередній основний об'єкт – життя іншої особи; безпосередній додатковий – за п.6 – відносини власності, за п.7 – громадський порядок, за п.10 – статева свобода або статева недоторканість особи. За змістом ст.186 КК «Грабіж» – безпосередній основний об'єкт – відносини власності, додатковий – особиста безпека, здоров'я особи.

Предмет злочину – річ матеріального світу з приводу якої, або стосовно якої вчиняється злочин, і з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину:

– у злочинах проти власності – предмети, що викрадаються, знищуються, пошкоджуються;

– у ст.201 КК – товари, що незаконно переміщуються через митні кордони України;

– у ст.358 КК – документи, печатки, штампи, бланки, що були підроблені;

– у ст.368 КК – хабар (гроші, цінні чи коштовні речі, що передаються в якості незаконної винагороди матеріального характеру).

Потерпілий від злочину – особа, щодо якої здійснюється злочинне посягання. Це не будь-яка особа, а лише така, яка спеціально визначена в диспозиції статті, тобто, спеціальний потерпілий (ст.115, ч.2 КК – малолітня дитина, жінка, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності; заручник; особа, яка виконує свій громадський або службовий обов'язок, її близькі родичі; ст.167 КК – підопічні; ст.342 КК – представник влади, працівник правоохоронного органу, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовець; ст.377 КК – суддя, народний засідатель чи присяжний).

Суспільні відносини, інтереси, блага як об'єкт злочину. Об'єкт злочину і об'єкт кримінально-правової охорони. Структура суспільних відносин: суб'єкти, соціальний зв'язок між ними, предмет суспільних відносин.

Класифікація (види) об'єктів злочину. Загальний об'єкт злочину. Родовий (спеціальний, груповий) об'єкт злочину. Видовий об'єкт злочину. Безпосередній (конкретний) об'єкт злочину. Порядок визначення родового, видового та безпосереднього об'єктів злочину та їх значення.

Основний (головний) і додатковий безпосередні об'єкти.

Поняття предмету злочину та його місце в структурі складу злочину. Предметні та безпредметні злочини. Значення правильного встановлення предмету злочину для кримінальної відповідальності. Відмінність предмету злочину від об'єкту злочину. Описання предмету злочину в диспозиціях статей Особливої частини КК.

Потерпілий як ознака об'єкту злочину. Значення встановлення категорії потерпілого для кваліфікації злочину (посягання щодо працівників правоохоронних органів, суду та ін.).

Поняття об'єктивної сторони злочину. Ознаки складу злочину, які характеризують об'єктивну сторону: обов'язкові та факультативні. Значення об'єктивної сторони для оцінки суспільної небезпечності, кваліфікації злочину, а також відмежування одного складу злочину від іншого.

Суспільно небезпечне діяння, його поняття та форми. Суспільно небезпечна дія чи бездіяльність злочинного діяння як зовнішні акти поведінки людей, які вчиняються в реальній дійсності.

Поняття та ознаки дії в кримінальному праві. Поняття та ознаки бездіяльності. Умови кримінальної відповідальності за злочинну бездіяльність. Правовий (юридичний) обов'язок діяти певним чином та наявність можливості виконати обов'язок, який покладено на особу.

Значення нездоланної (непереборної) сили, фізичного і психічного примусу для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність).

Поняття суспільно небезпечних наслідків. Суспільно небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони злочину. Їх види та значення в кримінальному праві. Злочини з матеріальними та формальними складами: значення такого розподілення.

Причинний зв'язок в кримінальному праві та його значення. Вирішення питання про причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю і суспільно небезпечним наслідком у науці кримінального права. Об'єктивний характер причинного зв'язку. Вимоги, що пред'являються до співвідношення діяння та наслідків для встановлення між ними причинного зв'язку.

Розподіл причинного зв'язку на необхідний і випадковий, безпосередній і опосередкований причинний зв'язок та ін.

Встановлення причинного зв'язку при наявності так званих особливих умов з боку потерпілого. Особливості причинного зв'язку при злочинній бездіяльності.

Спосіб, знаряддя, засоби, обставини (обстановка, умови), місце, час вчинення злочину як факультативні ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину; їх значення. Спосіб, знаряддя, засоби, обставини, місце, час вчинення злочину як:

- конструктивні ознаки конкретного складу злочину;
- кваліфікуючі ознаки;
- обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність при

призначенні покарання.

Тестові завдання:

1. Об'єктом будь-якого злочину є:

- а) охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, конкретні блага людини, соціальні інтереси;
- б) охоронювані законом про кримінальну відповідальність матеріальні цінності;

в) охоронювані законом про кримінальну відповідальність людини і громадянина;

г) життя та цінні речі людини.

2. Суспільні відносини – це:

а) відносини між державою та громадянином;

б) цінності та блага держави;

в) зв'язки між людьми, їх поведінка по відношенню до визначеної соціальної цінності;

г) цінності та блага громадян.

3. Одним із структурних елементів суспільних відносин є:

а) об'єкти суспільних відносин;

б) суб'єкти (учасники) відносин;

в) причинний зв'язок суспільних відносин;

г) ступінь спричиненої шкоди.

4. Блага, як компонент об'єкта – це:

а) безпека держави;

б) лише матеріалізовані предмети;

в) громадські об'єднання;

г) що задовольняє потреби людей, відповідно їх інтересам, цілям і напрямам.

5. Суб'єктами суспільних відносин можуть виступати:

а) органи влади, які здійснюють боротьбу із злочинністю;

б) окремі фізичні особи;

в) лише державні органи;

г) особи, які раніше вчинили або вчинюють злочини.

6. Предметом суспільних відносин є:

а) лише речі матеріального світу;

б) все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують ці відносини;

в) матеріальні цінності;

г) державне майно.

7. Предмети суспільних відносин поділяють на:

а) матеріальні та духовні;

б) матеріальні та інтелектуальні;

в) матеріальні та нематеріальні;

г) цінні речі та духовні.

8. Соціальний зв'язок (суспільна значуща діяльність) як зміст відносин – це:

а) внутрішнє (суб'єктивне) ставлення кожної особи до відносин;

б) загальні, безпредметні відносини у суспільстві;

в) певна взаємодія, певний взаємозв'язок суб'єктів суспільних відносин;

г) зв'язок між державою та громадянами.

9. До видів об'єктів (по вертикалі) відносять:

а) загальний, родовий, безпосередній;

б) безпосередній основний та безпосередній додатковий;

в) придатний та непридатний;

г) загальний, основний, опосередкований.

10. Вся сукупність суспільних відносин, соціальних благ, інтересів, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань на них – це:

- а) безпосередній об'єкт;
- б) видовий об'єкт;
- в) загальний об'єкт;
- г) родовий об'єкт.

11. Частина загального об'єкту, яка представляє собою групу (коло) однорідних, тотожних або близько схожих за соціальною політичною і економічною суттю суспільних відносин, на які посягає певна група злочинів – це:

- а) безпосередній об'єкт;
- б) видовий об'єкт;
- в) загальний додатковий об'єкт;
- г) родовий об'єкт.

12. Частина родового об'єкта, яка представляє собою конкретне суспільне відношення (благо людини), на яке посягає конкретний злочин або група злочинів – це:

- а) безпосередній об'єкт;
- б) видовий об'єкт;
- в) загальний об'єкт;
- г) родовий об'єкт.

13. Злочин, який посягає одразу на 2 і більше безпосередніх об'єкта називається:

- а) обтяжуючий;
- б) складний;
- в) двуб'єктний або багатооб'єктний;
- г) основний та обтяжуючий.

14. Класифікація багатооб'єктних злочинів ' по горизонталі:

- а) безпосередній складний та безпосередній простий;
- б) безпосередній основний та безпосередній додатковий;
- в) безпосередній офіційний та безпосередній факультативний;
- г) безпосередній основний та безпосередній обтяжуючий.

15. Суспільні відносини, блага, інтереси, посягання на які становлять суспільну сутність злочину та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально – правову норм – це:

- а) основний додатковий об'єкт;
- б) безпосередній факультативний об'єкт;
- в) безпосередній додатковий об'єкт;
- г) основний безпосередній об'єкт.

16. До факультативних ознак об'єкта злочину відносять:

- а) потерпілого від злочину;
- б) знаряддя злочину;
- в) час вчинення злочину;
- г) місце вчинення злочину.

17. Речі (фізичні утворення) або явища матеріального світу, у зв'язку з якими або з приводу яких вчиняється злочин, або, впливаючи на які, особа спричиняє шкоду суспільним відносинам – це:

- а) знаряддя злочину;
- б) предмет злочину;
- в) засоби вчинення злочину;
- г) об'єкт злочину.

18. Визначте основний безпосередній об'єкт розбою (ст. 187 КК України) як нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства:

- а) здоров'я особи;
- б) життя особи;
- в) право власності;
- г) життя та право власності особи.

19. Визначте безпосередній додатковий об'єкт розбою (ст. 187 КК України) як нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства:

- а) здоров'я особи;
- б) життя особи;
- в) право власності;
- г) життя та здоров'я особи.

20. Визначте родовий об'єкт розбою (ст. 187 КК України) як нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства:

- а) здоров'я особи;
- б) життя особи;
- в) право власності;
- г) життя та здоров'я особи.

ЗАДАЧІ:

1. Проходячи повз домоволодіння, Ж., будучи раніше судимим за ч. 1 ст. 289 КК України, судимість не знята і не погашена в законному порядку, побачив біля вказаного домоволодіння автомобіль ВАЗ 21063 зеленого кольору 1987 року випуску. В цей час у Ж. виник умисел, спрямований на незаконне заволодіння вказаним транспортним засобом, реалізуючи який, діючи умисно, повторно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки своїх дій та бажаючи їх настання, переконавшись, що за його діями ніхто не спостерігає, Ж. за допомогою ключів від автомобіля ВАЗ-2101, що належить його батькові, відчинив водійські двері автомобіля, після чого сів у цей автомобіль і за допомогою іншого ключа завів двигун, після чого поїхав.

По дорозі Ж. порушив Правила дорожнього руху України, у зв'язку з чим був зупинений працівниками патрульної поліції. Ж. проігнорував

вимогу працівників патрульної поліції надати документи для перевірки та почав тікати від них. Однак, був затриманий.

Зробіть аналіз об'єкту вказаного злочину, визначивши основні та факультативні ознаки та види об'єктів.

2. В. у 2017 році, знаходячись навпроти будівлі обласної державної адміністрації як учасник мітингу, в групі агресивно налаштованих осіб підійшов до вказаної будівлі та, діючи умисно, намагаючись пройти крізь шеренги співробітників поліції, щоб увійти до приміщення через вхідні двері, які на той час були зачинені у зв'язку із закінченням робочого дня установ, розташованих у зазначеній будівлі, не реагуючи при цьому на зауваження працівників поліції, які несли службу з охорони та забезпечення громадського порядку і намагалися не допустити сторонніх осіб у середину приміщення. Попри це, В. вчинив активні дії, спрямовані на захоплення вказаної адміністративної будівлі, зокрема, штовхаючи співробітників поліції та здійснюючи спроби прорвати їх зціплення, намагався прорватися до вхідних дверей будівлі, щоб у подальшому зайти в середину приміщення з метою незаконного користування ним та перешкоджанням нормальній роботі установ, розташованих в адмінбудівлі. Разом з тим, неправомірні дії В. та інших осіб, спрямовані на захоплення вказаної будівлі були припинені патрульною поліцією, які шляхом блокування ділянки місцевості перед входом у будівлю та наполегливих вимог щодо недопущення порушень законодавства змусили В. та інших припинити незаконні дії.

Зробіть аналіз об'єкту вказаного злочину, визначивши основні та факультативні ознаки та види об'єктів.

3. Д. на початку жовтня 2018 року, перебуваючи на території недіючої ферми, всупереч встановленому законом порядку обігу наркотичних засобів, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, зірвав, тобто умисно, незаконно придбав частини рослини коноплі, які переніс до свого домоволодіння, де висушив та подрібнив руками, тобто незаконно виготовив, і в приміщенні господарської будівлі на підвіконнику в полімерному відрі незаконно зберігав для власного вживання, без мети збуту, яка згідно з даними висновку судової експертизи є особливо небезпечним наркотичним засобом, обіг якого заборонено канабіс, масою в перерахунку на висушену речовину 90,08 г, яка 25 жовтня 2018 року під час огляду вказаного домоволодіння була виявлена та вилучена працівниками поліції.

Зробіть аналіз об'єкту вказаного злочину, визначивши основні та факультативні ознаки та види об'єктів.

4. У 2016 році, Г. разом зі своєю сім'єю на зелений сигнал світлофора, у встановленому місці переходив проїжджу частину. Одночасно з цим, Д. керуючи автомобілем ВАЗ 2115, ігноруючи правила дорожнього руху, рухаючись по дорозі, не надав перевагу в русі пішоходам, а саме Г. з дружиною, чим утворив загрозу життю та здоров'ю останніх. У цей час Г., перебуваючи під негативним враженням від зухвалої поведінки на дорозі останнього, висловився на адресу водія – Д. брутальною лайкою, таким чином зробивши останньому зауваження, щодо порушення них правил

дорожнього руху, які могли потягти за собою тяжкі наслідки, та вслід останньому продемонстрував зневажливий жест.

Д., діючи навмисне, усвідомлюючи, що його дії могли мати тяжкі наслідки, але розцінюючи вислів та жест Г. як незначний привід для вчинення хуліганства, зухвало поводячи себе на проїжджій частині, перетнув дві суцільні розподільчі лінії дорожньої розмітки та біля приміщення хлібного кіоску, керуючи вищезазначеним автомобілем наздогнав Г., після чого, прагнучі до самовиразу себе через насильство, намагаючись показати свою зверхність над іншими та зневажливо ставлячись до норм моралі, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, використовуючи незначний привід, завдав два удари рукою по голові потерпілого Г., який від цього втратив свідомість та впав на землю. В результаті хуліганських дій Д., потерпілому Г. були спричинені тілесні ушкодження, які згідно висновку судово-медичної експертизи відносяться до легких тілесних ушкоджень.

Зробіть аналіз об'єкту вказаного злочину, визначивши основні та факультативні ознаки та види об'єктів.

5. Ж. відбуваючи міру покарання у виді позбавлення волі в Державній установі виправної колонії, на шлях виправлення не став та вчинив новий умисний злочин.

Так, 07.09.2018 приблизно о 02:00, Ж. відбуваючи покарання, у виді позбавлення волі на строк 5 за вироком міського суду від 07 листопада 2014 року, у виправній колонії перебуваючи на дільниці соціальної реабілітації, куди 30 травня 2018 року був переведений на підставі постанови начальника виправної установи, будучи письмово ознайомленим з адміністративними межами такої, попередженим про кримінальну відповідальність за втечу з місць позбавлення волі відповідно до ст. 393 КК України, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за попередньою змовою з іншими засудженими, а саме: З. та І., які також відбувають покарання на дільниці соціальної реабілітації, без відповідного дозволу, скориставшись відсутністю належного нагляду з боку працівників колонії, відчинили металопластикове вікно у кімнаті для вживання їжі, на якому були відсутні металеві ґрати та потрапили через відчинене вікно на частину вулиці з тильної сторони будівлі, яка не огорожувалась. У подальшому, Ж., З. та І. залишили адміністративні межі дільниці соціальної реабілітації і пішли на автозаправку де придбали алкогольні напої та вживали їх в лісопосадці неподалік.

Таким чином, вчинили злочин, передбачений ст. 393 ч.2 КК України, тобто втеча з місця позбавлення волі вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі за попередньою змовою групою осіб.

Зробіть аналіз об'єкту вказаного злочину, визначивши основні та факультативні ознаки та види об'єктів.

Контрольні питання:

1. Поняття об'єкта злочинів, його структура та значення.
2. Класифікація об'єктів злочину та її значення.

3. Предмет злочину, його поняття та місце в структурі складу злочину.
4. Потерпіла особа, як ознака об'єкта злочину.

Спеціалізована література:

1. Пеньковська Г.В. До питання про родовий об'єкт злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 655-662.
2. Яремко Г.З. Спільність об'єкта злочину в асоціаціях кримінально-правових норм про різні склади одного злочину. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2014. Вип. 3-4. С. 168-176.
3. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 70-75.
4. Павленко Т.А. Об'єкт злочину в доктрині кримінального права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 92-102.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ

Об'єктивна сторона злочину – характеризує злочин з точки зору його зовнішнього прояву в об'єктивній дійсності.

Ознаки об'єктивної сторони:

- суспільно небезпечне діяння;
- суспільно небезпечні наслідки;
- причинний зв'язок між діянням та наслідками;
- спосіб вчинення злочину;
- місце вчинення злочину;
- час вчинення злочину;
- обстановка вчинення злочину;
- знаряддя і засоби вчинення злочину.

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є:

- суспільно небезпечне діяння (**дія чи бездіяльність**).

Діяння – це об'єктивна властивість будь-якого злочину. Вона має дві **форми: дію і бездіяльність**. В одних випадках законодавець пов'язує вчинення злочину із скоєнням активних протиправних дій (ст.ст.116, 118, 121 КК) або з пасивною протиправною поведінкою (ст.ст.135, 136, 139 КК).

Злочинне діяння може виражатися в активній чи пасивній формі:

- **активна форма** – вчинення дій – втеча з місця позбавлення волі або з під варти; організація масових заворушень;
- **пасивна форма** – бездіяльність – неподання допомоги судну і особам, які зазнали лиха;

– **активна або пасивна форма** – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (задушення, отруєння, утоплення, відмова годувати, залишення на холоді тощо).

Дія – докладання власних фізичних зусиль особи, використання іншої особи (малолітнього), сил природи, тварини, посадового становища (вбивство, крадіжка, шпигунство).

Бездіяльність – коли у певних випадках особа повинна діяти, але не робить цього (лікар не подає допомогу хворому; службова недбалість).

Інші (факультативні) ознаки об'єктивної сторони злочину – наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, спосіб, час, місце, обстановка, засоби, знаряддя.

Суспільно небезпечні наслідки – це зміни, що відбуваються у зовнішньому світі, в оточуючому середовищі, які були викликані вчиненням злочину і які є шкідливими для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, інтересів, благ.

Види наслідків злочину:

- матеріальна шкода (ст.ст.185, 186 КК);
- фізична шкода (ст.ст.115, 116, 121 КК);
- людські жертви (ст.ст.237, 260, 274 КК);

– ідеологічна, політична шкода (ст.ст.109, 110, 111 КК);
– моральна шкода (спричинюється всіма злочинами, але розглядається лише в межах цивільного права).

Причинний зв'язок між діями та наслідками – це такі відносини між явищами, при якому одне явище (причина) закономірно, з внутрішньою необхідністю породжує, викликає інше явище (результат).

Види причинного зв'язку:

1) *безпосередній причинний зв'язок* – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними немає проміжних ланок, тобто вчинене особою діяння безпосередньо і обов'язково стало причиною шкідливого наслідку (фізичний вплив на тіло людини призводить до нанесення тілесних ушкоджень, тобто розладу здоров'я);

2) *опосередкований причинний зв'язок* – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними є проміжна ланка, яка викликала настання злочинного результату (заподіяння тілесних ушкоджень призводить до розладу здоров'я, патологічних змін в організмі людини і далі це призводить до смерті).

Спосіб вчинення злочину – це сукупність певних прийомів, методів що використовуються злочинцем при реалізації своїх намірів. Способи вчинення злочинів можуть бути досить різноманітні (фізичне насильство, психічне насильство, таємність при крадіжці, загально небезпечний спосіб вбивства тощо). Наприклад, ст. 366 КК «Службове підроблення» – має специфічні способи вчинення злочину: службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо неправдивих документів.

Час вчинення злочину – це час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК), тобто той часовий період, протягом якого скоєно злочин (під час пологів або одразу після пологів – ст.116 КК, час відпочинку громадян – ст. 296 КК, час проведення слідчої дії – ст. 384 КК).

Місце вчинення злочину – це певна територія, приміщення, де здійснюється злочин. Наприклад, ст.393 КК «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» – має специфічне місце вчинення злочину: місце позбавлення волі.

Обставини вчинення злочину – це додаткові об'єктивно-предметні умови, що характеризують вчинення злочину, його об'єктивну сторону. Наприклад, ст. 118 КК «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» – відбувається за певної обстановки: під час захисту при виникненні стану необхідної або уявної оборони.

Знаряддя вчинення злочину – це предмети, якими винний вчинив злочин і безпосередньо впливав на об'єкт, предмет чи потерпілого. Це предмети, які безпосередньо використовуються виконавцем злочину для вчинення дій, що утворюють склад закінченого злочину (ніж або вогнепальна зброя при умисному вбивстві, кастет при нанесенні тілесних

ушкоджень, відмички при незаконному проникненні для здійснення крадіжки).

Засоби вчинення злочину – предмети та пристосування, що полегшують його вчинення (драбина – щоб перелізти огорожу і проникнути на охоронювану територію для вчинення крадіжки, анестезуючі ліки – щоб усипити охоронця; підроблені документи – для вчинення шахрайства).

Відмінність знарядь від засобів у тому, що знаряддя безпосередньо використовуються для вчинення злочину, для впливу на об'єкт і предмет злочину, а засоби – лише полегшують подолати перешкоди на шляху досягнення злочинної мети.

Є склади злочинів, диспозиції яких закріплюють одночасно декілька вище вказаних ознак, в якості обов'язкових, наприклад:

– ч. 2 ст. 403 КК «Невиконання наказу» – характеризується певним часом і обстановкою вчинення злочину: невиконання наказу начальника в умовах воєнного часу чи в бойовій обстановці;

– ст. 294 КК «Масові заворушення» – організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях:

1) спосіб – насильство, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель, споруд, насильницьке виселення, опір представникам влади із застосуванням зброї;

2) обстановка – масові заворушення;

3) знаряддя – зброя, інші предмети, які використовувалися як зброя.

Тестові завдання:

1. Сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв злочину – це:

- а) об'єкт злочину;
- б) об'єктивна сторона злочину;
- в) суб'єктивна сторона злочину;
- г) суб'єкт злочину.

2. До обов'язкових ознак об'єктивної сторони відносять:

- а) суспільно небезпечне діяння особи;
- б) створення певної обстановки;
- в) використання знаряддя злочину;
- г) наявність потерпілої особи.

3. Суспільно небезпечні діяння особи виявляються у:

- а) вчиненні особою лише активних злочинних дій;
- б) вчиненні особою активних злочинних дій або пасивному злочинному поведженні, в утриманні від вчинення дій (бездіяльність), які зобов'язана була вчинити;
- в) вчиненні небезпечного діяння незважаючи на формальну визначеність в кримінальному законі такого діяння;
- г) думки та наміри щодо вчинення злочину.

4. Бездіяльність, як ознака суспільно небезпечного діяння – це:

- а) лише невідвернення небезпеки, яку особа зобов'язана була відвернути;
- б) невідвернення небезпеки, яку особа сама поставила в таку небезпеку;
- в) пасивна поведінка в будь-якій ситуації;
- г) пасивна поведінка людини, яка виражається у формі не вчинення дії (дій), яку вона зобов'язана була і могла вчинити.

5. Кримінальна відповідальність за злочинну бездіяльність настає за наявності наступних критеріїв:

- а) в будь-якому випадку настає кримінальна відповідальність за бездіяльність;
- б) наявність лише обов'язку особи діяти певним чином;
- в) наявність обов'язку особи діяти певним чином та наявності можливості у особи виконати такий обов'язок.
- г) за бездіяльність не настає кримінальна відповідальність.

6. Склад злочину, в якому передбачене настання певного наслідку або можливості його настання визнається:

- а) формальним складом злочину;
- б) матеріальним складом злочину;
- в) формально-матеріальним складом злочину;
- г) усіченим складом злочину.

7. Склад злочину який не містить вказівки на будь-які суспільно небезпечні наслідки – це:

- а) формальний склад злочину;
- б) матеріальний склад злочину;
- в) усічений склад злочину;
- г) формально-матеріальний склад злочину.

8. Визначте вид складу злочину хуліганства (ч.1 ст. 296 КК), тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом:

- а) злочин з матеріальним складом;
- б) злочин з формально-матеріальним складом;
- в) злочин з усіченим складом;
- г) злочин з формальним складом.

9. Визначте вид складу злочину шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК), тобто заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживанням довірою:

- а) злочин з матеріальним складом;
- б) злочин з формально-матеріальним складом;
- в) злочин з усіченим складом;
- г) злочин з формальним складом.

10. Шкідливі зміни які настають в соціальних цінностях, що є об'єктом кримінально-правової охорони, і полягає у заподіянні в них певних негативних змін або створенні реальної загрози їх настання – це:

- а) погроза вчинення злочинного діяння;

- б) лише шкідливі наслідки матеріального характеру;
- в) причинний зв'язок;
- г) суспільно небезпечні наслідки.

11. Об'єктивно існуючий зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю як причиною) та суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли діяння викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку – це:

- а) соціальний зв'язок;
- б) наслідковий зв'язок;
- в) причинний зв'язок;
- г) матеріальний зв'язок.

12. До видів причинних зв'язків, які мають кримінально-правове значення відносять:

- а) опосередкований необхідний причинний зв'язок;
- б) безпосередньо опосередкований причинний зв'язок;
- в) зв'язок станів;
- г) матеріальний зв'язок.

13. До факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину відносять:

- а) будь-які обставини при вчиненні злочину;
- б) спроба, обладнання, освітлення, мікроклімат, знаряддя;
- в) час, місце, спосіб, обстановку, знаряддя, засоби вчинення злочину зазначені в диспозиції окремої статті;
- г) вплив зовнішніх факторів на обстановку злочину.

14. Сукупність прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину – це:

- а) обстановка вчинення злочину;
- б) засоби вчинення злочинів;
- в) знаряддя та обладнання;
- г) спосіб вчинення злочину.

15. Технічні пристосування якими злочинець вчиняє злочин – це:

- а) предмет злочину;
- б) об'єкт злочину;
- в) знаряддя злочину;
- г) обладнання злочину.

16. Конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин – це:

- а) спосіб вчинення злочину;
- б) обстановка вчинення злочину;
- в) погодні умови та освітлення;
- г) обладнання злочину.

17. Часом вчинення злочину визнається:

- а) час настання суспільно небезпечних наслідків;
- б) час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності;
- в) час вказано безпосередньо в диспозиції статті Особливої частини КК;

г) встановлення часу вчинення злочину необхідно лише для триваючих та продовжуваних злочинів.

18. Місце вчинення злочину – це:

а) певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь;

б) місце настання суспільно небезпечних наслідків;

в) місце затримання особу злочинця;

г) місце вказане потерпілою особою.

19. С. з метою позбавлення життя З. з пістолета здійснив постріл в останнього, спричинивши його смерть. Пістолет в конкретній обставині буде слугувати:

а) предметом злочину;

б) річчю матеріального світу;

в) знаряддям злочину;

г) обставиною вчинення злочину.

20. О. 20.10.2018 року об 11.10 годин, одразу після пологів вбила свою новонароджену дитину. Визначить час вчинення злочину:

а) на кваліфікацію не впливає;

б) одразу після пологів;

в) 20.10.2018 року;

г) час смерті дитини.

ЗАДАЧІ:

1. Л. перебуваючи у зареєстрованому шлюбі із О., разом з якою вони проживають спільно з двома малолітніми дітьми Л. та малолітнім сином О., батьком якого Л. не являється. Л., систематично, з 2016 року принижував його людську гідність, що виражалось в постійних образах, висловлені в його сторону нецензурних слів, зверхньому ставленні, упередженому ставленні по відношенню до своїх рідних дітей, а також систематично жорстоко поведився з малолітнім О., що виражалось у неодноразовому нанесенні побоїв, які завдали фізичних і психічних страждань останньому.

09.04.2017 року після обіду Л., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та за місцем проживання в ході виниклого словесного конфлікту з малолітнім О., наніс йому удар долонею по обличчю, після чого став викручувати руки за спину, намагаючись зв'язати останнього, спричинивши своїми діями фізичного болю.

Цього ж дня 09.04.2017 року біля 19 години малолітній О., перебуваючи за місцем свого проживання, будучи ображеним такими діями Л., а також не витримавши систематичного приниження людської гідності, жорстокого поводження із ним зі сторони вітчима, вирішив покінчити життя самогубством. В подальшому потерпілий був врятований вітчимом Л., в результаті чого вдалося попередити самогубство дитини.

Зробіть аналіз об'єктивної сторони, вказавши на основні та факультативні ознаки.

2. П., будучи раніше судимим на вчинення крадіжки, передбаченого ч.1 ст. 185 КК України, 26 січня 2018 року, о 15 годині 13 хвилин, переслідуючи злочинний намір на таємне викрадення чужого майна, перебуваючи в приміщенні відділення банку АТ «Ощадбанк» таємно, повторно, з корисливих спонукань, шляхом вільного доступу викрав зі столу мобільний телефон марки «Lenovo-A6000» білого кольору вартістю 1463,00 гривень та іншим майном, чим завдав потерпілій Р. майнової шкоди на загальну суму 1923,00 гривень.

Визначить обов'язкові та факультативні (за наявності) ознаки об'єктивної сторони. Аргументуйте свою відповідь.

3. С., не перебуваючи в зареєстрованому шлюбі восени 2017 року завагітніла небажаною для неї дитиною, а тому з метою уникнення осуду знайомих та рідних, вирішила приховувати вагітність та її ознаки.

15 травня 2018 року близько 07 години С., перебуваючи за місцем свого проживання у будинку відчула сильні болі в ділянці живота. Розуміючи, що наближаються пологи, вона пішла до нежилого господарства.

С., народивши живу, доношену, зрілу та життєздатну дитину жіночої статі, вагою 2900 грам, з метою доведення свого умислу, спрямованого на умисне позбавлення життя новонародженої дитини, відразу після народження, не бажаючи залишати її живою, з метою вбивства, самотійно розірвала пуповину, накрила обличчя дитини ганчіркою, яку знайшла в приміщенні літньої кухні, чим перекрила їй доступ повітря до дихальних шляхів, розуміючи та усвідомлюючи, що дитина задихнеться і помре від цього та бажаючи цього. Після цього близько 10 год. 00 хв. вона повернулася до свого місця проживання. Внаслідок таких дій новонароджена дитина померла.

Визначить обов'язкові та факультативні (за наявності) ознаки об'єктивної сторони. Аргументуйте свою відповідь.

4. Т., 22.10.2017 року, близько 21 години 50 хвилин, знаходячись в кухні свого домоволодіння, в ході раптово виниклого конфлікту з Ю., з метою запобігання насильницьких дій та спричинення тілесних ушкоджень, реально сприймаючи при цьому загрозу від Ю. своєму життю та здоров'ю, перевищуючи межі необхідної оборони, нанесла один удар в область шиї потерпілого, внаслідок чого вчинила вбивство, чим відповідно до висновку судово-медичної експертизи, потерпілому спричинено проникаюче колото-різане поранення шиї зліва, з ушкодженням лівої підключичної артерії та лівої легені, яке в своєму перебігу ускладнилось розвитком гострої масивної крововтрати, та відноситься до тяжких тілесних ушкоджень, за ознакою небезпеки для життя, внаслідок чого потерпілий від отриманих тілесних ушкоджень помер на місці події.

Тобто, Т. вчинила злочин, передбачений ст. 118 КК України, кваліфікуючою ознакою якого являється умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони.

Визначить обов'язкові та факультативні (за наявності) ознаки об'єктивної сторони. Аргументуйте свою відповідь.

5. 11 серпня 2018 року близько 20 год. 30 хв. Ф., перебуваючи за місцем свого проживання в кухні, під час конфлікту, в ході сварки зі своєю дружиною З., Ф. діючи умисно, кистями правої та лівої рук зжатыми в кулак та ногами у взутті наніс З. не менше 25 ударів в область обличчя, тулуба, ніг та рук, в результаті чого спричинив З. тілесні ушкодження у вигляді численних саден та синців на даних ділянках тіла, закритої травми грудної клітки та живота з численними переломами ребер, справа та зліва, порушенням реберного каркасу, розривами тканини печінки, що супроводжувались внутрішньою кровотечею, шоком крововтратою, що стали причиною смерті потерпілої З., Тілесні ушкодження виявлені у З. утворилися не менш як від 25 кратної дії, тупого (тупих) предмету (предметів), незадовго до настання смерті і відносно живої особи мають ознаки тяжких тілесних ушкоджень, як небезпечні для життя і здоров'я в момент їх спричинення.

Визначить обов'язкові та факультативні (за наявності) ознаки об'єктивної сторони. Аргументуйте свою відповідь.

Контрольні питання:

1. Поняття, ознаки об'єктивної сторони, їх значення та класифікація.
2. Суспільно-небезпечне діяння, його поняття, ознаки та форми (дія чи бездіяльність).
3. Злочинна бездіяльність її поняття, ознаки та умови кримінальної відповідальності за неї.
4. Знаряддя та засоби злочину. Їх відмінність від предмету злочину.
5. Час, місце, спосіб, обстановка як ознаки об'єктивної сторони злочину.

Спеціальна література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Кравець Л.К. Окремі питання визначення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1. ст. 223 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 271-276.
3. Антонюк Н.О. Об'єктивні ознаки складу продовжуваного злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 388-394.
4. Брайловська А.І. Діяння як ознака об'єктивної сторони злочину невиконання чи неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 92-99.
5. Дорохіна Ю. А. Генеза дослідження змісту об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1(2). С. 221-227.
6. Гринь О.Д. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 131 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 2. С. 31-41.
7. Рудковська М.Р. Значення об'єктивної сторони злочину для характеристики суспільної небезпеки діяння. *Наше право*. 2017. № 3. С. 95-100.

Тема 8.

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Суб'єкт злочину – наступна обов'язкова ознака складу злочину, яка характеризує особу, яка вчинила злочин. В кримінальному праві України – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (ч.1 ст.18 КК).

Спеціальний суб'єкт злочину (ч.2 ст.18 КК) – особа, яка, крім загальних ознак (віку та осудності), характеризується додатковими специфічними ознаками, передбаченими нормами Особливої частини кримінального закону, що обмежує коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за вчинення конкретного злочину.

В якості *додаткових специфічних ознак* виступають ознаки, що відносяться до:

- статі (умисне вбивство матір'ю новонародженої дитини за ст.116 КК – лише мати, яка щойно народила);
- особистих якостей винної особи – особи, які раніше вчинили певні види злочинів або судимі (пов'язані з наркотиками, вбивства, хуліганство та інші); особи, що перебувають в певних місцях (позбавлення волі);
- громадянства особи (шпигунство за ст.114 КК – іноземці чи особи без громадянства; державна зрада за ст.111 КК – громадяни України);
- службове становище чи виконання професійних, службових функцій (службове підроблення, хабарництво за ст.ст.364-370 КК, неподання допомоги хворому особою медичного персоналу; військові злочини; підприємницька діяльність);
- характеристики особистих взаємостосунків винного та потерпілого (службова, матеріальна залежність потерпілого за ст.154 КК).

Осудність (ст.19 КК) – це здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними під час вчинення злочину.

Неосудність (ч.2 ст.19 КК) – це нездатність, неспроможність особи під час вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК усвідомлювати свої дії (бездіяльність) *або* керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Поняття неосудності в кримінальному праві оцінюється двома критеріями: юридичним (психологічним) та медичним (біологічним).

Неосудність поняття юридичне, тому основним, визначним її критерієм є *юридичний критерій*, який складається із сукупності двох ознак:

1) *інтелектуальної* – нездатність особи усвідомлювати фактичну сторону або спеціальний зміст своєї поведінки, її наслідків на момент вчинення нею злочину;

2) *вольової* – нездатність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння керувати своїми діями.

Медичний критерій неосудності містить у собі чотири ознаки:

- 1) хронічне психічне захворювання;
- 2) тимчасовий розлад психічної діяльності;
- 3) недоумство;
- 4) інший хворобливий стан психіки.

Для наявності медичного критерію достатньо одного із зазначених видів психічного розладу здоров'я особи.

Для визнання особи неосудною достатньо мати у сукупності наявність однієї ознаки юридичного та однієї ознаки медичного критеріїв неосудності.

Стан неосудності виключає вину особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння, умисел чи необережність в її поведінці, оскільки без цієї обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони не існує складу злочину, немає підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності і до неї не застосовують покарання.

До особи, яка вчинила передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне діяння, застосовуються примусові заходи медичного характеру, передбачені ст.ст.92-95 КК.

Обмежена осудність (ст.20 КК) – характеризується тим, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, не могла в повній мірі усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявний у неї психічний розлад. Обмежено осудна особа підлягає кримінальній відповідальності і до неї застосовується покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру судом.

Правові наслідки вчинення злочину особою у стані осудності, неосудності та обмеженої осудності:

Вчинення злочину у стані осудності	Вчинення злочину у стані обмеженої осудності	Вчинення злочину у стані неосудності
<i>Притягнення до кримінальної відповідальності за відповідною статтею Особливої частини КК України</i>	<i>Застосування примусових заходів медичного характеру, а після їх скасування – особа може підлягати покаранню за відповідною статтею Особливої частини КК України</i>	<i>Звільнення від кримінальної відповідальності та призначення примусових заходів медичного характеру (ст.92-95 КК)</i>
<i>Відмінність обмеженої осудності від неосудності</i>	<i>При обмеженій осудності не виключається притягнення до кримінальної відповідальності, а при неосудності – виключається</i>	
<i>Відмінність осудності від обмеженої осудності</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. При осудності особа усвідомлює в повному обсязі характер вчинюваних нею злочинних діянь, а при обмеженій осудності – не в повному обсязі. 2. При осудності особа в повному обсязі усвідомлює характер наслідків, що можуть настати, а при обмеженій осудності – не в повному обсязі. 	

Вік особи – це такий календарний період психофізіологічного розвитку особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки юридичного статусу особи.

У ч.1 ст.22 КК зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років.

В переважній більшості кримінальна відповідальність настає з 16 років (ч.1 ст.22 КК), з 14 років – при вчиненні злочинів, що мають підвищену суспільну небезпечність (ч.2 ст.22 КК), з 18 років – несуть кримінальну відповідальність військовослужбовці та службові особи, з 25 років – судді загальних судів (ст.375 КК), з 35 років – судді Верховного та Конституційного судів України.

Особа вважається такою, що досягла віку кримінальної відповідальності, з наступної доби після дня народження. Якщо відсутні документи, за якими можна встановити вік особи (особи ромської народності, іноземці, відсутність документів, які підтверджують особу тощо), проводиться комплексна судово-медична психолого-психіатрична експертиза, яка визначає рівень інтелектуального та фізіологічного розвитку і визначає вік такої особи. Якщо у висновку експерта зазначено, що особа досягла віку 13,5 – 14 років, то вона буде вважатися такою, що досягла віку кримінальної відповідальності, з наступного року після року проведення експертизи.

Тестові завдання:

1. Які галузеві принципи кримінального права діють відносно суб'єкта злочину?

- а) індивідуалізація відповідальності та покарання, справедливості у виборі покарання, економія кримінальної репресії;
- б) індивідуальний підхід при виборі виду та розміру покарання, законність та справедливості при призначенні покарання;
- в) гуманне ставлення до особи, яка вчинила злочин, врахування всіх обтяжуючих та пом'якшуючих обставин вчинення злочину;
- г) гуманізм, справедливості, індивідуалізація відповідальності та покарання, достатність строку та розміру покарання.

2. Яку обов'язкову ознаку має осудність:

- а) можливість особи усвідомлювати свої дії та керувати ними;
- б) здібності особи усвідомлювати свою поведінку та керувати нею;
- в) здатність особи усвідомлювати зміст своєї поведінки та керувати нею;
- г) реальна можливість особи усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї поведінки та керувати нею.

3. Яку обов'язкову ознаку має неосудність:

- а) неспроможність особи розуміти характер своїх дій та їх можливих наслідків;
- б) нездатність особи усвідомлювати характер своїх дій, шкідливість їх наслідків та неможливість керувати ними;

в) нездатність особи керувати своїми діями та вчинками в момент вчинення злочину;

г) нездатність особи усвідомлювати характер своїх дій та їх наслідків в момент вчинення злочину.

4. Коли особа вважається такою, що досягла віку кримінальної відповідальності:

а) з наступної доби після дня народження;

б) в день народження за паспортом;

в) в день народження за свідоцтвом про народження;

г) в день народження.

5. Які критерії характеризують неосудність як кримінально-правову категорію:

а) біологічний, психічний, фізіологічний, морально-вольовий;

б) юридичний і медичний;

в) психологічний, юридичний, біологічний, морально-вольовий;

г) юридичний, психічний, морально-вольовий.

6. Які правові наслідки має вчинення злочину у стані осудності:

а) притягнення до кримінальної відповідальності;

б) кримінальне покарання;

в) засудження;

г) притягнення до відповідальності та осуд.

7. Які правові наслідки має вчинення злочину у стані обмеженої осудності:

а) призначення примусових заходів медичного характеру або примусове лікування;

б) звільнення від кримінальної відповідальності та застосування примусових заходів медичного характеру;

в) застосування примусових заходів медичного характеру, а після їх закінчення – вирішення питання про доцільність застосування кримінального покарання;

г) застосування примусового лікування а після його закінчення – вирішення справи по суті.

8. Які правові наслідки має вчинення злочину в стані неосудності:

а) звільнення від кримінальної відповідальності та призначення примусових заходів медичного характеру;

б) звільнення від кримінальної відповідальності та призначення примусових заходів медичного характеру, а після їх припинення – засудження;

в) звільнення від кримінальної відповідальності;

г) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

9. П. під час святкування свого 14-го дня народження вчинив сварку і бійку з Т., якому вибив одне око. Чи буде П. нести за це кримінальну відповідальність:

а) так, він досяг 14-ти років;

б) ні, він не є суб'єктом злочину;

в) відповідатимуть його батьки;

г) він і його батьки повинні відшкодувати витрати на лікування Томенка.

10. Як визначити вік особи, яка вчинила злочин, якщо у неї немає документів:

- а) за свідченнями самої особи;
- б) за свідченнями її родичів;
- в) за результатами судово-медичної експертизи;
- г) за результатами комплексної судово-медичної психолого-психіатричної експертизи.

11. Кури С. виклювали городину на городі його сусіда П. Чи буде С. визнаний суб'єктом злочину і нести за це кримінальну відповідальність:

- а) ні, це цивільно-правові відносини;
- б) так, якщо шкода велика;
- в) так, якщо він хотів цього;
- г) ні, оскільки курей не можна покарати за злочин.

12. Г. намагався зґвалтувати Ч., але вона втекла. Чи повинен Г. нести кримінальну відповідальність за це:

- а) так, це умисний замах на злочин;
- б) так, хоча це невдала спроба злочину;
- в) так, це діяння з суспільно небезпечною метою;
- г) так, це діяння з негативними мотивами.

13. Під час крадіжки у М. було загострення психічної хвороби, хоча після вчинення злочину він був визнаний осудним. Як повинен поступити суд:

- а) засудити на загальних підставах;
- б) призначити лікування а потім покарання;
- в) призначити примусове лікування;
- г) призначити примусові заходи медичного характеру.

14. Під час угону автомобіля Б. перебував у стані алкогольного сп'яніння. Яке рішення повинен прийняти суд при призначенні покарання:

- а) звільнити від кримінальної відповідальності і призначити примусові заходи медичного характеру;
- б) звільнити від кримінальної відповідальності і призначити примусове лікування;
- в) призначити покарання і примусове лікування;
- г) призначити покарання, а лікування – не обов'язково.

15. Ц. вчинив умисне вбивство в стані осудності, але під час досудового слідства захворів на психічну хворобу. Яке рішення повинен прийняти суд?

- а) призначити примусові заходи медичного характеру;
- б) призначити примусове лікування;
- в) призначити кримінальне покарання;
- г) призначити лікування а потім покарання.

16. Чи може обмежено осудна особа бути притягнута до кримінальної відповідальності і покарана за вчинення умисного вбивства:

- а) не може, оскільки повинна пройти курс лікування;
- б) може, після проходження курсу лікування;
- в) може, якщо вона вчинила злочин у стані осудності, а потім захворіла;
- г) не може, оскільки суд повинен звільнити таку особу від відповідальності і покарання.

17. Чи може особа вчинити злочин у стані неосудності і бути покараною за це:

- а) ні, не може;
- б) може, після лікування та розгляду провадження судом;
- в) може, якщовилікувалася;
- г) може, коли лікарська комісія визнає її осудною.

18. Які вікові категорії встановлює чинний КК України для суб'єкта злочину:

- а) 14, 16, 18, 21, 35, 40 років;
- б) 14, 16, 18, 25, 40 років;
- в) 14, 16, 18, 25, 35, 40 років;
- г) 14, 16, 25, 40 років.

19. Які заходи можуть бути застосовані до особи віком від 11 до 18 років, яка вчинила злочин:

- а) лише кримінальне покарання;
- б) примусові заходи медичного характеру;
- в) примусове лікування;
- г) примусові заходи виховного характеру.

20. Вкажіть на обов'язкову ознаку злочину та складу злочину:

- а) суспільна небезпечність;
- б) винувність;
- в) суб'єкт злочину;
- г) діяння.

21. Яка ознака суб'єкту злочину є обов'язковою:

- а) вік;
- б) психічний стан особи;
- в) осудність;
- г) емоційний стан особи.

22. Як чинний КК України визначає вікові межі для суб'єкта злочину:

- а) шляхом точного встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність і по досягненні якого – виключається;
- б) шляхом точного визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і шляхом логічного аналізу або звернення до інших законодавчих актів (по бланкетних кримінально-правових нормах);
- в) шляхом встановлення віку кримінальної відповідальності у ст. 22;
- г) шляхом точного визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, шляхом логічного аналізу кримінально-

правової норми та виду діяльності, який може виконувати певна категорія осіб, та шляхом звернення до інших законодавчих актів.

23. Чим відрізняються суб'єкти злочину, зазначені у частинах 1 та 2 чинного КК України?

- а) віком, з якого настає кримінальна відповідальність та видами злочинів, які потенційно можуть бути вчинені;
- б) віком, з якого настає кримінальна відповідальність;
- в) видами злочинів, які вони потенційно можуть вчинити;
- г) віком, по досягненні якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

24. Які категорії суб'єкту злочину названі в чинному КК України:

- а) загальний суб'єкт, суб'єкт з пониженим віком кримінальної відповідальності; спеціальний суб'єкт;
- б) загальний та спеціальний суб'єкти;
- в) загальний, спеціальний, особливий суб'єкти;
- г) з пониженим віком кримінальної відповідальності та загальний суб'єкти.

25. Яка категорія осіб із названих може бути визнана спеціальним суб'єктом:

- а) працівник поліції, прокуратури, суду, військовослужбовець;
- б) представник влади;
- в) державний службовець;
- г) працівник органу державної адміністрації.

26. Які є критерії визнання особи спеціальним суб'єктом:

- а) займана посада, виконувані професійні обов'язки, родинні чи сімейні зв'язки, громадянство, територія проживання, психічний стан в момент вчинення злочину, психологічний стан в момент вчинення злочину, виконувана робота;
- б) займана посада, виконувані професійні обов'язки, родинні зв'язки, обов'язок піклуватися про потерпілу особу,
- в) правове становище, посада або професія, демографічні ознаки, стан здоров'я, взаємовідносини з потерпілим, минула антисуспільна діяльність;
- г) виконання службових чи професійних функцій, родинні чи сімейні зв'язки з потерпілим, громадянство,

27. Хто із перерахованих осіб не може бути суб'єктом злочину:

- а) власники тварин, діями яких заподіяно шкоду;
- б) юридичні особи;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) фізичні особи та службові особи.

28. Які критерії віку особи мають значення в кримінальному праві:

- а) хронологічний, біологічний, соціальний, психологічний;
- б) паспортний, фізіологічний, психічний, психологічний;
- в) біологічний, фізіологічний, психологічний, психічний;
- г) функціональний, паспортний, психічний, фізіологічний.

29. Які терміни в інших науках кримінального циклу існують для визначення суб'єкта злочину:

- а) особа злочинця, підозрюваний, підсудний;
- б) підозрюваний, обвинувачуваний, підсудний, засуджений, злочинець;
- в) підозрюваний, обвинувачуваний, підсудний, засуджений, особа злочинця, фігурант;
- г) правопорушник, злочинець, затриманий, підозрюваний, підсудний, засуджений.

30. Визначте особистісні риси, що впливають на межі кримінальної відповідальності суб'єкта злочину:

- а) вік, психічний стан в момент вчинення злочину, схильності, темперамент, правові риси та властивості;
- б) психічний стан в момент вчинення злочину, вік та соціальне становище, роль у вчиненому злочині, наявність судимості;
- в) вік, наявність судимості чи попередня протиправна поведінка, громадянство, службове становище, професійна діяльність;
- г) вік, рівень освіти, наявність судимості, соціальне становище, місце проживання, матеріальне становище, попередня злочинна діяльність.

ЗАДАЧІ:

1. В період часу з грудня 2016 року по лютий 2017 року В., будучи начальником відділу обслуговування громадян та Я. являючись особою, яка виконує організаційно-розпорядчі та адміністративно – господарські функції, діючи необережно, неналежним чином виконувала свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним державним інтересам на загальну суму 89703,24 грн. за таких обставин. В. була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України.

Визначте суб'єкт злочину та його вид, основні та факультативні ознаки.

2 Проходячи вулицею Д. та Ш., якому у цей день виповнилося 14 років, зустріли раніше знайомого Г., тримав на повідку свою собаку бійцівської породи, без намордника. В цей час Г. зняв з повідка собаку та почав нацьковувати на Д. та Ш., даючи команду «Фас». Захищаючись, Д. і Ш. палицями, які підібрали на місці, вбили собаку, а потім почали бити ними Г. по голові, внаслідок чого Г. втратив свідомість. У лікарні Г. від отриманих тілесних ушкоджень помер через три доби, не приходячи до тями.

Визначте суб'єктів злочину та його види, основні та факультативні ознаки.

3. Ч. зі своїм сусідом Д. перебував у давніх неприязних стосунках. Ч. достовірно знаючи, що Ю. страждає на хронічне психічне захворювання, перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері, пообіцявши коробку смачних цукерок передав подав ніж, вироблений кустарним способом, по типу мисливських ножів, який віднесено до холодної зброї та наказав вбити ножем Д.

Ю., зрадивши такому подарунку, взяв ніж та пішов додому до Д., спричинивши йому смертельне поранення.

Як потрібно вирішити питання щодо притягнення до кримінальної відповідальності Ю. та Д. Відповідь аргументуйте.

4. А. запропонував 13-річним Б. та Ж. вчиняти крадіжки з домоволодінь громадян, пообіцявши винагороду за виконану роботу. При цьому Б. повинен влізати у квартиру вікна, відчиняти двері зсередини та впускати Ж. Після вчинення крадіжки їх біля будинку буде чекати А., слідкуючи за обстановкою та приймаючи викрадене майно. Таким чином групою було вчинено близько 15 крадіжок з домоволодінь громадян.

Визначте суб'єктів злочину. Відповідь аргументуйте.

5. Семидесятирічна Г. страждає на kleptomaniю (хворобливий потяг до вчинення крадіжок). Зайшовши до антикварного магазину, запитаннями відволікла увагу продавця та заховала до своєї сумочки коштовну порцелянову статуетку, вартістю 3000 грн. Після чого з викраденим вийшла з магазину, а статуетку віднесла додому. Потерпілий, власник крамниці, звернувся до поліції із заявою.

Чи підлягає Г. притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідь аргументуйте.

Контрольні питання:

1. Поняття суб'єкта злочину, його ознаки та види.
2. Вік кримінальної відповідальності. Відповідальність неповнолітніх.
3. Осудність як необхідна умова кримінальної відповідальності.
4. Неосудність та її критерії. Застосування до неосудних осіб примусових заходів медичного характеру.
5. Обмежена осудність, її ознаки та значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність.
6. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів та інших одурманюючих речовин.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Борисова Л.В. Суб'єкт (особа) транснаціонального комп'ютерного злочину: криміналістичні й психофізіологічні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 76-81.
3. Мирошниченко Н.М. Неповнолітній суб'єкт злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 157-161.
4. Терентьев В.І. Спеціальний суб'єкт злочину і "необхідна" співучасть. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 199-203.
5. Крайник Г.С. Теоретичний і практичний аспекти визнання юридичної особи суб'єктом злочину. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1.

6. Стрекалов А.Є. Актуальні аспекти правового статусу неповнолітнього суб'єкту злочину. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 83-89.
7. Дорохіна Ю.А. Суб'єкт злочину проти власності. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 149-155.
8. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17-23.
9. Максимович Р.Л. Поняття віку суб'єкта злочину. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. Вип. 3. С. 134-143.
10. Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину в п'ятому-восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України. *Юридична наука* 2017. № 11. С. 82-101.
11. Лев Р.В. Криміналістична характеристика суб'єктів злочину, які належать до працівників юридичних осіб публічного права. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4. С. 272-277.

Тема 9.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ

Суб'єктивна сторона складу злочину – характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків (які настали, або могли настати).

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину складають:

- вина особи, яка вчинює злочин,
- мотив,
- мета,
- емоції.

Врахування психічного ставлення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки злочину, його наслідків і ступінь небезпечності особи самого злочинця.

Вина (ст.23 КК) – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і дозволяє визначити ставлення злочинця до основної ознаки злочину – суспільної небезпеки.

В теорії та практиці кримінального права виділяють такі *форми вини*:

- умисну (ст.24 КК);
- необережну (ст.25 КК);
- змішану (складну, подвійну).

Умисел поділяється на такі види:

- прямий умисел;
- непрямий (побічний, евентуальний) умисел.

Необережність поділяється на такі види:

- злочинну недбалість;
- злочинну самовпевненість.

Змішана (подвійна, складна) форма вини має місце в тих випадках, коли особа свідомо вчинює неправомірні дії, але не передбачає настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити (водій перевищує швидкість руху умисно і не встигає загальмувати, коли на дорогу виходить пішохід та спричиняє йому тілесні ушкодження або смерть).

Характеристика інтелектуальних та вольових ознак видів вини:

Ставлення до вчиненого суспільно небезпечного діяння та до його наслідків	Прямий умисел	Непрямий умисел	Злочинна недбалість	Злочинна самовпевненість
до суспільної небезпечності діяння	усвідомлює	усвідомлює	усвідомлює	усвідомлює
	передбачає	передбачає	не передбачає	передбачає

Ставлення до вчиненого суспільно небезпечного діяння та до його наслідків	Прямий умисел	Непрямий умисел	Злочинна недбалість	Злочинна самовпевненість
до суспільно небезпечних наслідків	бажає настання	не бажає настання, але свідомо допускає, байдуже ставиться до наслідків	хоча повинна була, або могла передбачити	легковажно розраховувала на відвернення наслідків

Мотив і мета не входять в поняття вини, оскільки вони не завжди оцінюються законодавцем як негативні.

Мотив – спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення злочину можуть бути благородні – жаль, співчуття і неблагородні – ненависть, помста, злість, ревнощі, користь, заздрість, жорстокість, кар’єризм та інші.

Мета – це бажання особи (злочинця) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення злочину. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як ознака злочину, то її встановлення є обов’язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації.

Умисна форма вини передбачає, що особа, яка його вчинила:

- усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності;
- передбачала суспільно небезпечні наслідки;
- та бажала (при прямому умислі);
- чи свідомо допускала (при непрямому умислі) настання цих наслідків.

Види умислу характеризуються ознаками, що відносяться до свідомості та волі особи, яка вчиняє злочин. Ознаки, що відносяться до характеристики свідомості при умислі мають назву *інтелектуального моменту (ознаки)* в понятті умислу, а ознаки, що відносяться до характеристики волі, – *вольового моменту (ознаки)*.

Прямий умисел – має місце в тих випадках, коли особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала суспільно небезпечні наслідки (інтелектуальна ознака) і бажала їх настання (вольова ознака).

Непрямий умисел – характеризується тим, що особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала настання шкідливих наслідків, але свідомо допускала їх настання.

Закон містить визначення лише прямого та непрямого умислу, а в теорії та практиці кримінального права відрізняються такі види умислу, як: *визначений (конкретизований – винний бає настання конкретних наслідків), невизначений (неконкретизований – винний бажає настання наслідків, але їх види та обсяг може не обмірковувати); завчасно обміркований (намір на*

вчинення злочину, що виник задовго до початку вчинення злочинних дій), раптовий (намір вчинити злочин виникає одночасно, внаслідок збігу певних обставин), афектований (намір вчинити злочин виникає внаслідок протизаконних дій з боку потерпілого).

Необережна форми вини має два види:

Злочинна самовпевненість – якщо особа усвідомлювала протиправність свого діяння, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Злочинна недбалість – має місце, коли особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала протиправність свого діяння, не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча повинна була і могла передбачати.

При необережній формі вини особа усвідомлює протиправність своєї поведінки, але не обов'язково це усвідомлення порушення саме кримінального закону: водій, коли сідає за кермо автомобіля, усвідомлює, що порушує Правила дорожнього руху; працівник, коли скидає з даху будівлі будівельне сміття, попередньо не огородивши територію, усвідомлює, що порушує загальноприйняті правила безпеки.

Від злочинної недбалості необхідно відрізнити “випадок” (“казус”). “**Випадок**” (“казус”) – це невинове заподіяння шкоди, має місце, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному зв'язку з дією або бездіяльністю особи, котра, не тільки не передбачала можливості їх настання, але й не могла їх передбачити. “Випадок” (“казус”) виключає вину в поведінці особи, а отже й наявність самого злочину.

Змішана форма вини – має місце в таких злочинах, коли щодо одних об'єктивних ознак злочину має місце умисел, а щодо інших – необережність (ст.121 ч.2 КК – умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що потягло за собою смерть потерпілої особи – умисна форма вини у вигляді прямого умислу до нанесення тяжких тілесних ушкоджень і необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості чи злочинної самовпевненості щодо наслідків у вигляді смерті).

Тестові завдання:

1. Що означає неосудність:

- а) нездатність особи усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї поведінки та керувати своїми вчинками;
- б) нездатність особи усвідомлювати характер своєї поведінки;
- в) нездатність особи усвідомлювати наслідки своєї поведінки;
- г) нездатність особи керувати своїми діями.

2. В яких злочинах немає суспільно небезпечної мети вчинення злочину:

- а) в необережних;
- б) в умисних;
- в) в злочинах з подвійною формою вини;
- г) в злочинах проти довкілля.

3. Л. вчинив крадіжку із магазину алкоголю та продуктів харчування для святкування дня народження хворої дружини. Якими мотивами він керувався:

- а) корисливими;
- б) низькими;
- в) це не має значення;
- г) корисними.

4. Якщо особа викрала вогнепальну зброю для подальшого вчинення умисного вбивства, чи впливають мотиви її дій на межі кримінальної відповідальності:

- а) не має значення;
- б) злочинні, і суд повинен їх врахувати при призначенні покарання;
- в) це не впливає на призначення покарання;
- г) це не впливає на кримінальну відповідальність.

5. Медсестра І., якій виповнилося 38 років, підсипала своїй матері в їжу отруту для пацієнтів, оскільки її вважала винною у тому, що вона досі не може вийти заміж, заважає їй влаштувати особисте життя. Чи являється І. суб'єктом злочину?

- а) так, у разі погіршення здоров'я матері;
- б) так, у будь-якому разі;
- в) ні, не являється;
- г) ні, не являється, оскільки такою отрутою заподіяти шкоду людині не можна.

6. Під час чергової сварки з дружиною І. сильно побив її, і через 2 дні та померла в лікарні. Який вид вини в діях І.?

- а) прямий умисел;
- б) непрямий умисел;
- в) злочинна недбалість;
- г) злочинна самовпевненість.

7. Г. при нанесенні ударів дерев'яною палицею по голові сусіду Д. під час п'яної сварки проломив череп. Який вид вини в діях Г.?

- а) прямий умисел;
- б) непрямий умисел;
- в) злочинна недбалість;
- г) злочинна самовпевненість.

8. Які є форми вини:

- а) умисна, необережна, недбалість;
- б) подвійна, умисна, необережна;
- в) складна, злочинна самовпевненість, прямий умисел;
- г) недбалість та умисел.

9. Який зміст інтелектуального моменту прямого умислу:

- а) особа не усвідомлює суспільну небезпеку і передбачає настання наслідків;
- б) особа усвідомлює суспільну небезпеку і не передбачає настання наслідків;

в) особа усвідомлює суспільну небезпеку і передбачає настання наслідків;

г) особа свідомо припускає настання наслідків.

10. Який зміст вольового моменту прямого умислу:

а) особа свідомо припускає настання наслідків

б) особа бажає їх настання;

в) особа розраховує на їх відвернення;

г) особа усвідомлює суспільну небезпеку і не передбачає настання наслідків .

11. Який зміст інтелектуального моменту злочинної самовпевненості:

а) особа передбачає настання наслідків;

б) особа усвідомлює суспільну небезпеку і не передбачає настання наслідків;

в) особа не передбачає настання наслідків

г) особа передбачає можливість настання наслідків.

12. Які ознаки суб'єктивної сторони складу злочину:

а) вина, діяння, мотив та мета;

б) мотив та мета;

в) мотив, мета, емоції;

г) вина, мета, мотив і наслідки.

13. Яка форма та вид вини у особи, яка стріляє у натовп з мисливської рушниці?

а) лише умисна у вигляді прямого умислу;

б) лише умисна у вигляді непрямого умислу;

в) лише необережна у вигляді злочинної недбалості;

г) лише необережна у вигляді злочинної самовпевненості.

14. Якщо під час полювання мисливець не переконався, що в лісі немає сторонніх осіб, крім інших мисливців, і здійснив постріл у напрямку, де він вважав повинен з'явитися звір, вистрілив і поранив іншого мисливця, то в його діях є:

а) злочинна недбалість;

б) злочинна самовпевненість;

в) непрямий умисел;

г) прямий умисел.

15. Яка форма та вид вини в діях водія, який на прохання пасажирів перевищив швидкість руху автомобіля і здійснив наїзд на пішохода:

а) непрямий умисел

б) лише прямий умисел

в) злочинна самовпевненість

г) злочинна недбалість

16. Якщо мати залишила немовля на вулиці, щоб його підбрали інші особи, а дитина померла від переохолодження, то в її діях має місце:

а) прямий умисел;

б) непрямий умисел;

- в) злочинна недбалість;
- г) злочинна самовпевненість.

17. Чи можна з необережності зґвалтувати іншу особу:

- а) так;
- б) ні;
- в) так, якщо потерпіла сама дозволила вступити у статеві зносини;
- г) так, якщо це було бажання обох.

18. З якою виною можна вчинити контрабанду (незаконне переміщення товарів через митний кордон України):

- а) прямий умисел;
- б) непрямий умисел;
- в) злочинна недбалість;
- г) злочинна самовпевненість.

19. Яка із ознак суб'єктивної сторони має обов'язкове значення при вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності:

- а) мета вчинення злочину, оскільки вона визначає спрямованість намірів;
- б) мотив вчинення злочину, оскільки він дозволяє відрізнити умисні злочини від необережних;
- в) емоційний стан особи в момент вчинення злочину, оскільки це відрізняє завчасно обміркований намір від випадкового та сумбурного;
- г) вина та її вид, оскільки наявність вини підтверджує винність чи невинність особи (суб'єкта злочину).

20. Яке значення має вина в кримінальному праві:

- а) дозволяє визначити ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину та підстави караності;
- б) дозволяє вирішити питання про наявність складу злочину в діянні особи;
- в) дозволяє визначити ступінь суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин;
- г) дозволяє визначити ступінь суспільної небезпечності злочину та особи, яка його вчинила.

21. Які форми вини виділяють в кримінальному праві:

- а) умисну, необережну, умисну складну;
- б) необережну, злочинну самовпевненість, прямий умисел;
- в) змішану, необережну, умисну;
- г) подвійну, прямий умисел, злочинну необережність.

22. За якою ознакою відрізняється прямий умисел від непрямого:

- а) за вольовою ознакою;
- б) за інтелектуальною ознакою;
- в) за ступенем усвідомлення наслідків злочину;
- г) за усвідомленням суб'єктом злочину характеру своїх дій.

ЗАДАЧІ:

1. Д., 07.12.2018, приблизно о 16 год. 30 хв., перебуваючи в приміщенні магазину-бару «Альпи», грубо порушив громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, вчинивши злісні хуліганські дії, що супроводжувалися особливою зухвалістю та полягали в тому, що він, безпричинно виражався ненормативною лексикою в адресу персоналу даного закладу, а після зробленого зауваження власником бару С. щодо припинення протиправної поведінки, продовжив свої протиправні дії намагаючись вдарити С., та вийшовши на вулицю, завдав одного удару ногою по входних металопластикових дверях магазину-бару «Альпи», внаслідок чого спричинив пошкодження у вигляді вилому сендвіч-панелі, чим заподіяв потерпілому майнової шкоди на суму 350,00 грн.

Визначте обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони.

2. Пізно у вечорі, повертаючись з роботи П. побачив чоловіка, який лежав на тротуарі. Проходячи повз п'яного С., П. хотів допомогти йому піднятися і провести додому. Коли він підняв С., той нецензурно вилаявся і замахнувся кулаком, намагаючись вдарити П. У відповідь на це обурений П. ударив С., який при падінні головою вдарився об асфальт. У висновку судово-медичної експертизи зазначено, що у С. виявлені наступні тілесні ушкодження: синець в області лівого ока та відкрита черепно-мозкова травма голови, за ступеню тяжкості є несумісною з життям.

Зробіть аналіз суб'єктивної сторони.

3. С., перебуваючи у психоемоційному стані зумовленому пологами, піддалася під вплив своєї свекрухи, з метою вбивства своєї новонародженої дитини сильно здушила шию дівчинки. Внаслідок механічної асфіксії дитина задихнулася.

Зробіть аналіз суб'єктивної сторони. Визначить обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони.

4. Хлопці О. та С. разом з дівчатами З. та Г. сиділи у кафе, відпочивали та розмовляли. В цей момент О. почав сміятись з С. та вказав на його фізіологічні вади перед дівчатами, які почали нам ним сміятись. С. ображений запропонував О. вийти з кафе розібратись по-чоловічому. Коли вони вийшли в безлюдне місце О. почав знову ображати С. та наказав йому не чіплятись до нього, бо він його поб'є, наближаючись при цьому до С. та розмахуючи кулаками. С. в цей момент підняв з землі порожню скляну пляшку, розбив її та наніс три удари в живіт, спричинивши проникаюче поранення черевної порожнини, від яких Остапчук помер.

Зробіть аналіз суб'єктивної сторони злочину.

5. З., знаходився за кермом власного автомобіля та рухався польовою дорогою. В цей час на передньому пасажирському сидінні даного автомобіля знаходився Б., який перебував в стані алкогольного сп'яніння. Під час руху автомобіля Б. розпочав конфлікт та перешкоджав З. безпечно керувати транспортним засобом при цьому перекинувши свою ногу на місце водія натискав нею ногу З., яка в свою чергу натискала на педаль акселератора, збільшуючи при цьому швидкість руху автомобіля по ґрунтовій дорозі. Також Б. намагався змінити напрямок руху автомобіля

взявшись руками за кермо автомобіля та заважав при цьому З. здійснювати безпечне керування транспортним засобом.

Усвідомлюючи, що вказане може створити аварійну ситуацію та призвести до дорожньо-транспортної пригоди з тяжкими наслідками, З. умисно наніс Б. ряд ударів руками в різні частини тіла, та викинув останнього з автомобіля під час його руху. У результаті умисних дій З. потерпілий Б. отримав тілесні ушкодження у вигляді: шийними хребцями та ушкодженням спинного мозку Б. помер на місці події.

Визначте обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони.

Контрольні питання:

1. Поняття, ознаки суб'єктивної сторони злочину, їх види. Значення суб'єктивної сторони злочину як елемента складу злочину.
2. Поняття вини як ознаки злочину, її поняття, зміст та форми.
3. Умисна форма вини. Поняття, зміст та види умислу.
4. Необережна форма вини. Поняття, зміст та види необережності.
5. Змішана (подвійна, складна) форма вини.
6. Мотив як ознака злочину.
7. Мета як ознака злочину. Їх поняття і види та значення для кримінальної відповідальності.
8. Казус в кримінальному праві та його відмінність від злочинної недбалості.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Шевчук В.В. Суб'єктивна сторона складу злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2008. № 1. С. 194-197.
3. Тавлуй О. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого статтею 169 Кримінального кодексу України. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 112-116.
4. Мовчан Р.О. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2016. № 1-2. С. 92-104.

Тема 10.

СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Співучасть (ст.26 КК) – це умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Об'єктивні ознаки співучасті:

- вчинення злочину декількома суб'єктами злочину;
- їх спільна участь у вчиненні об'єктивної сторони злочину;
- досягнення єдиних, неподільних наслідків, спільних для всіх співучасників;
- причинний зв'язок між діями кожного співучасника і злочинним наслідком.

Суб'єктивні ознаки співучасті:

- взаємна поінформованість співучасників про злочинну діяльність кожного з них;
- лише умисна спільна злочинна діяльність;
- єдина мета всіх співучасників (спільно вчинити злочин);
- мотиви можуть бути різні (помста, ревнощі, користь тощо).

Форми співучасті – це об'єднання співучасників, що розрізняються між собою за характером ролей, які вони виконують і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними. Кримінальний закон в ст.28 закріплює такі форми співучасті: *група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація.*

– Злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою;

– Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення;

– Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи;

– Злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

В теорії кримінального права виокремлюють також такі форми співучасті як:

– *проста співучасть* – за якої, при вчиненні злочину, між співучасниками відсутній розподіл ролей (тобто мова йде про співвиконавство);

– *складна співучасть* – передбачає розподіл між співучасниками ролей, які вони виконують (при такій співучасті може бути як виконавець, так і інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник).

Види співучасників

Організатор (ст.27 ч.3 КК)	Виконавець (ст.27 ч.2 КК)	Підбурювач (ст.27 ч.4 КК)	Пособник (ст.27 ч.5 КК)
– особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням; – особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею; – особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації	– особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК	– особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину	– особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками; – особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину
– несе відповідальність за всі злочини, вчинені членами групи	– несе відповідальність за всі злочини, які вчинені ним особисто, та ті, в яких приймав безпосередню участь	– несуть відповідальність тільки за ті дії, які вчинив кожен із них і які охоплювалися їх умислом	

Тестові завдання:

1. П. та В. після футбольного матчу, незадоволені програшем своєї команди, розбили вітрину магазину. Визначте форму співучасті:

- а) проста;
- б) складна;
- в) спеціальна;
- г) юридична.

2. Я. та Т. вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом. В якій ситуації Я. буде пособником злочину:

- а) коли він попросить Я. викрасти автомобіль;
- б) коли він роз'яснить Я., як відмикати двері автомобіля під час викрадення;
- в) коли він придбає автомобіль, який Я. викрав;
- г) коли він викраде автомобіль спільно з Т.

3. Роман, Іван та Сергій об'єдналися в групу. Спеціалізувалися вони на квартирних крадіжках. Роман підшукував квартиру з багатими мешканцями, Іван підшукував автомобіль, а Сергій безпосередньо проникав в квартиру і забирав звідти цінні речі, гроші. Яким чином повинні всі вказані особи нести кримінальну відповідальність:

- а) до відповідальності притягується тільки організатор організованої групи;
- б) Роман, Іван та Сергій підлягають відповідальності за злочини, у вчиненні яких вони брали участь, залежно від тієї ролі, яку виконував кожен із них у вчинених злочинах;
- в) Роман, Іван та Сергій підлягають відповідальності за злочини, у вчиненні яких вони брали безпосередню участь;
- г) Роман, Іван та Сергій підлягають відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них.

4. Приховування яких злочинів тягне кримінальну відповідальність:

- а) заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
- б) заздалегідь не обіцяне приховування середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
- в) приховування ніколи не тягне кримінальної відповідальності;
- г) приховування завжди тягне кримінальну відповідальність.

5. А. та Ш. домовилися про те, що будуть брати у Г. викрадені коштовні речі і продавати через свій антикварний магазин. Чи має місце в їх діях співучасть:

- а) ні, співучасті немає, є лише пособництво;
- б) ні, співучасті немає;
- в) так, має місце співучасть у викраденні;
- г) так, має місце співучасть у збуті краденого.

6. Як суд повинен вирішити питання щодо відповідальності Т., якого С. примусив вчинити крадіжку:

- а) кримінальна відповідальність на загальних підставах;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) кримінальна відповідальність за вчинення злочину під впливом фізичного чи психічного примусу;
- г) звільнити Т. від кримінальної відповідальності.

7. Які види співучасті ви знаєте:

- а) організована група, група за попередньою змовою, злочинна організація, група без попередньої змови;
- б) банда, група за попередньою змовою, група без попередньої змови, злочинна організація;
- в) злочинна організація, злочинне співтовариство, організована злочинна група, група за попередньою змовою;
- г) група без попередньої змови, організована злочинна група, злочинне співтовариство, група за попередньою змовою.

8. Яка ознака із названих відноситься до об'єктивних ознак співучасті:

- а) участь у вчиненні одного злочину трьох і більше осіб;
- б) участь у вчиненні одного злочину двох і більше осіб;
- в) участь у вчиненні одного злочину двох або більше суб'єктів злочину;
- г) участь у вчиненні одного злочину трьох або більше суб'єктів злочину.

9. Яка ознака характеризує об'єктивну сторону при співучасті:

- а) єдині і неподільні наслідки вчинення злочину для всіх його учасників;
- б) загальні для всіх учасників злочину наслідки;
- в) єдині для всіх виконавців об'єктивної сторони результати їх злочину;
- г) єдині для всіх суб'єктів результати злочинної діяльності.

10. Яка із перерахованих ознак характеризує суб'єктивну сторону при співучасті:

- а) умисна форма вини;
- б) непрямий або прямий умисел;
- в) умисна форма вини у вигляді прямого умислу;
- г) умисна чи необережна форма вини.

11. Якою може бути мета при співучасті:

- а) спільна для всіх співучасників;
- б) у кожного співучасника може бути своя мета;
- в) кожний співучасник переслідує свою мету і керується власними мотивами;
- г) мета у кожного співучасника своя, а мотив – єдиний для всіх.

12. Що означає ексцес виконавця при співучасті:

- а) кожен із співучасників виконує дії, про які знають інші;
- б) один із співучасників виконує дії, про які домовлялися всі до початку вчинення злочину;

в) один із співучасників вчиняє дії, що не обумовлювалися з іншими співучасниками;

г) всі співучасники виконують свої ролі при вчиненні злочину.

13. Які дії із перерахованих може вчинити виконавець при співучасті:

а) допомагати іншим співучасникам приховати сліди вчинення злочину;

б) безпосередньо виконувати об'єктивну сторону діяння;

в) допомагати порадами та вказівками іншим співучасникам;

г) керувати вчиненням злочину.

14. Які дії може виконувати пособник при вчиненні злочину:

а) допомагати іншим співучасникам приховати сліди вчинення злочину;

б) безпосередньо виконувати об'єктивну сторону діяння;

в) допомагати порадами та вказівками іншим співучасникам;

г) керувати вчиненням злочину.

15. Які дії може виконувати організатор злочину:

а) допомагати іншим співучасникам приховати сліди вчинення злочину;

б) безпосередньо виконувати об'єктивну сторону діяння;

в) допомагати порадами та вказівками іншим співучасникам;

г) керувати вчиненням злочину.

16. Які дії може виконувати підбурювач у злочині:

а) допомагати іншим співучасникам приховати сліди вчинення злочину;

б) безпосередньо виконувати об'єктивну сторону діяння;

в) допомагати порадами іншим співучасникам;

г) керувати вчиненням злочину.

17. Яку роль виконує особа, якщо вона надала іншій свій гараж, будучи обізнаною, що в ньому будуть розбирати на запчастини викрадений автомобіль:

а) пособника;

б) підбурювача;

в) виконавця;

г) співвиконавця.

18. К. запропонував Г. допомогти йому винести із будинку якісь важкі речі. Г. погодився. Вночі вони прийшли до будинку, який К. назвав своїм, перелізли через огорожу, і К. пішов до будинку, а Грицик очікував його біля паркану. Коли К. приніс коробку з якимись речами, Г. допоміг йому обережно передати її через паркан, і донести до гаража, який належав К. Яку роль виконав Г. у вчиненому діянні:

а) співвиконавця злочину;

б) пособника злочину;

в) виконавця злочину;

г) він лише причетний до злочину, співучасником не являється.

19. Під час проведення аудиту приватного підприємства його директор Б. наказав бухгалтеру С. внести до звітних бухгалтерських документів відомості про те, що протягом 4-х місяців підприємство не працювало і прибутків не отримувало, відповідно, що і не повинно було сплачувати податки. Але перевірка показала, що по банківських

рахунках Б. був рух грошових коштів в розмірі 100 тис. грн. Чи має місце в даному випадку співучасть в ухиленні від сплати податків:

- а) ні, співучасті немає;
- б) так, співучасть є, оскільки С. виконувала поради Б., і була пособником;
- в) так, співучасть є, оскільки С. виконувала вказівки та розпорядження Б. і була виконавцем злочину;
- г) так, співучасть є, оскільки С. виконувала накази . і була співвиконавцем злочину.

20. Що означає «вчинення злочину групою осіб»:

- а) у вчиненні злочину приймали участь дві або більше особи;
- б) у вчиненні злочину приймали участь два або більше суб'єкти;
- в) у вчиненні злочину приймали участь два або більше суб'єкти, які узгодили свої дії;
- г) у вчиненні злочину приймали участь два або більше суб'єкти, які попередньо про вчинення злочину не домовлялися.

21. Що означає «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою»:

- а) у вчиненні злочину приймали участь два чи три суб'єкти;
- б) у вчиненні злочину приймали участь два або три суб'єкти, які домовилися на початку його вчинення про спільність дій;
- в) принаймні два суб'єкти домовилися про спільне вчинення злочину до початку виконання об'єктивної сторони;
- г) два або три суб'єкти домовилися до початку виконання об'єктивної сторони про спільне вчинення злочину.

22. Що означає «вчинення злочину організованою групою»:

- а) у вчиненні злочину приймали участь три або більше осіб, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони;
- б) у вчиненні злочину приймали участь три або більше суб'єктів, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони;
- в) у вчиненні злочину приймали участь три або більше суб'єктів, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони, і поведінку після вчинення злочину;
- г) у вчиненні злочину приймали участь три або більше суб'єктів, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони, і серед них була особа, яка направляла та скеровувала їх дії.

23. Що означає «вчинення злочину злочинною організацією»:

- а) у вчиненні злочину приймали участь п'ять або більше осіб, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони;
- б) у вчиненні злочину приймали участь три-п'ять суб'єктів, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони;
- в) у вчиненні злочину приймали участь п'ять або більше суб'єктів, які узгодили свої дії до початку вчинення злочинів їх підлеглими, і поведінку після вчинення злочину;

г) у вчиненні злочину приймали участь три або більше суб'єктів, які узгодили свої дії до початку виконання об'єктивної сторони, і серед них була особа, яка направляла та скеровувала їх дії.

24. Яка обов'язкова ознака характеризує організовану групу:

- а) стійкість зв'язку між учасниками групи;
- б) наявність плану;
- в) наявність корумпованих зв'язків з органами влади;
- г) зорганізованість.

25. Яка обов'язкова ознака характеризує злочинну організацію:

- а) стійкість зв'язків між її членами;
- б) наявність зброї;
- в) наявність декількох керівників;
- г) узгодженість дій.

26. Без якої ознаки не можна притягти до кримінальної відповідальності за співучасть у вчиненні крадіжки:

- а) без наявності попередньої змови;
- б) без доведеності вчинення крадіжки двома особами;
- в) без доведеності факту заподіяння майнової шкоди;
- г) без доведеності факту наявності на місці вчинення злочину двох осіб;

27. П., П. та С. завчасно домовилися і вночі прийшли до домоволодіння О.П. і С. перелізли через паркан, і намагалися зламати двері до гаража. Однак, О. почув у дворі підозрілий шурхіт і вийшов у двір із рушницею. Побачивши дві тіні біля гаража, здійснив один постріл в їх сторону, але вони втекли. П. весь цей час стояв на вулиці біля воріт. Чи має місце у вказаній ситуації співучасть:

- а) так, співучасниками будуть П., П. та С.;
- б) так, співучасниками будуть П. та С.;
- в) ні, співучасниками будуть лише П. та С.;
- г) ні, співучасті в цій ситуації немає, оскільки нічого не вкрадено;

28. Чи буде мати місце співучасть, якщо пасажир примушує водія таксі перевищувати швидкість, щоб встигнути на літак, або потяг:

- а) так, співучасть буде, оскільки у водія немає іншого виходу;
- б) так, оскільки вони діють спільно, і бажають досягти єдиного результату;
- в) ні, співучасть відсутня, оскільки керувати автомобілем таксі може лише одна особа – водій;
- г) в залежності від способу примушування – може бути і співучасть.

ЗАДАЧІ:

1. Р. за попередньою змовою з Б. та М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на вулиці підійшли до Т. Р. схопив скляну пляшку і наніс чотири удари по голові Т., після розбиття пляшки Б. і М. почали наносити удари руками і ногами по різним частинам тіла і заволоділи мобільним телефоном, вартістю 4500 гривень, спричинивши Т. тяжкі тілесні ушкодження:

Визначить форму співучасті та види співучасників.

2. С. та Ю. домовились провчити свого однокласника З. та побити його після занять, за те, що останній запропонував дівчині С., Ользі, піти з ним у кіно. З цією метою С. та Ю. підстерegli З. біля під'їзду його будинку та прослідувати за ним. Наздогнали його між першим та другим поверхами на сходах і С. наніс один удар кулаком в обличчя З. і запропонував залишити його дівчину у спокої. В цей момент Ю. дістав із кишені ніж та наніс один удар в область грудної клітини З., від якого останній помер.

Визначити форму співучасті та види співучасників. Чи має місце ексцес виконавця.

3. Г. та М. в нічний час проникли до будинку громадянина П., де набрали різні речі на загальну суму 5500 грн. та склали їх в дві сумки. При виході з будинку їх зустрів П., який намагався затримати злочинців і вилучити своє майно. Проте Г. та М. нанесли йому не менше семи ударів кулаками по голові та живіт. В результаті П. були спричинені тілесні ушкодження у вигляді забою головного мозку середньої тяжкості з ураженням ствольового відділу.

Визначити форму співучасті та види співучасників.

4. П. домовився з водієм таксі Ш., що він на своєму авто приїде за вказаною ним адресі у вечірній час з 22.00 до 23.00 і чекав його, щоб відвести до іншого місця. Запропонувавши заплатити 1000 грн., після того як реалізує викрадені коштовності. Після цього, з метою вчинити крадіжку П. придбав необхідне знаряддя, відключив сигналізацію, відкрив кімнату, де знаходився сейф з коштовностями, але відкрити сейф, незважаючи на декілька спроб не зміг і зник з місця події близько 21.45 до того часу, як приїхав Ш., не повідомивши його про невдачу. Ш. чекав весь зазначений час та поїхав з місця, обіцяні гроші від П. не отримав.

Визначити форму співучасті та види співучасників. Як потрібно кваліфікувати дії таксиста Ш.

5. Ч. разом з приятелем В., будучи в стані алкогольного сп'яніння, на своєму автомобілі проїжджав по вул. Лермонтова, де в цей момент Б. разом із Д. із застосуванням спеціалізованого автомобіля марки «Камаз» з системою змішування бетону проводили роботи по бетонуванню підставки для сміттєвих баків. Зазначений автомобіль в процесі проведення робіт, останні були змушені розмістити на проїжджій ділянці вулиці. Під'їхавши до вказаного місця Ч. зупинився та попросив забрати автомобіль «Камаз» із проїзної частини вулиці, на що у відповідь Б. повідомив, що забере дане авто після того як закінчиться процес бетонування. Почувши відповідь останнього Ч. поїхав із місця.

Близько 17 год. 35 хв. Ч. разом з В., виражаючи явну неповагу до існуючих у суспільстві правил поведінки, демонструючи свою перевагу, діючи з особливою зухвалістю, повернулися до зазначеної ділянки дороги, де Б. та Д. продовжували проводити роботи по бетонуванню підставки для сміттєвих баків. Вийшовши із авто, Ч. узяв до рук заздалегідь заготовлену металеву фомку, а В. відкрив задні дверцята та утримуючи повід вивів з машини собаку породи «Африканський бурбуль», після чого направився по напрямку до Б. Розташувавшись на відстані близько двох метрів від

останнього, В., маючи намір на заподіяння шкоди його здоров'ю надав собаці команду «Фас!» та відпустив повід. За командою, собака кинулася в бік Б. ухопившись зубами за його ліву руку. Ч., перебуваючи на вулиці серед житлових будинків, висловлюючись при цьому нецензурною підійшов до Б. та наніс один удар зазначеною металевою фомкою в область лівого колінного суглобу.

В результаті дій Ч. та В. потерпілим особам були завдані легкі тілесні ушкодження, які потягли розлад здоров'я.

Визначити форму співучасті та види співучасників.

Контрольні питання:

1. Поняття співучасті у злочині, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки.
2. Види співучасників та їх характеристика.
3. Форми співучасті та їх ознаки.
4. Підстави та межі відповідальності співучасників злочину.
5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть.
6. Співучасть у злочині зі спеціальним суб'єктом.
7. Поняття і види ексцесу виконавця. Його правові наслідки для виконавця.
8. Відповідальність інших співучасників злочину при ексцесі виконавця.
9. Поняття і види причетності до злочину та її правові наслідки.
10. Добровільна відмова при співучасті та її особливості щодо конкретного виду співучасника.
11. Відповідальність за невдале підбурювання та пособництво.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».
4. Єфремов С.О. Склад злочину та співучасть у злочині. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 270-272.
5. Зінченко І.О. Співучасть у злочині за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Економічна теорія та право*. 2013. № 3. С. 205-216.
6. Беніцький А.С. Розвиток законодавства Російської імперії про кримінальну відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині у період правління Катерини II. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 215-221.

7. Беніцький А.С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з Кримінальним кодексом УСРР 1922 і 1927 рр. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 4. С. 197-206.
8. Абакумова Ю.В. Співучасть у злочині та в кримінальному проступку: до постановки проблеми. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 1. С. 81-88.
9. Беніцький А.С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині за Литовським Статутом 1529 р. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 347-355.
10. Іванова Л.О. Співучасть у злочині: історичний аналіз і теорії законодавства. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2010. Вип. 14. С. 115-123.
11. Беніцький А.С. Відповідальність за причетність до злочину й співучасть у злочині в Запорозькій Січі та на землях донських козаків. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 79-86.
12. Беніцький А.С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з кримінальним законодавством Російської імперії (друга половина XIX – початок XX століття). *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 135-142.
13. Беніцький А.С. Кримінальна відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно із законодавством Московської держави другої половини XVII століття. *Інформація і право*. 2014. № 1. С. 106-114.
14. Кваша О.О. Співучасть у злочині: системно-структурне дослідження. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 326-333.

МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ

Поняття множинності злочинів у науці кримінального права означає наявність у поведінці особи двох чи більше самостійних складів злочинів. Типовими формами множинності злочинів є повторність (ст.32 КК), сукупність (ст.33 КК) та рецидив злочинів (ст.34 КК).

Вивчення інституту множинності та його правових наслідків, передбачених в ст.35 КК має важливе значення як для правильного вирішення питання про застосування норм кримінального права при вчиненні особою або групою осіб декількох злочинів, так і для розробки та впровадження кримінологічних засобів та заходів, направлених на попередження злочинності.

Множинність має наступні властивості, що визначають її соціальну характеристику:

1) при вчиненні декількох злочинів одними і тими ж особами:

а) завдається більша шкода об'єкту злочинного посягання, ніж при одноразовому посяганні;

б) при посяганні на різні об'єкти шкода завдається більш широкому колу суспільних відносин. Діяння утворюють два або більше окремі самостійні склади злочинів;

2) підвищена суспільна небезпечність особи, про що свідчить її більш стійка антисоціальна направленість, яка проявляється, як правило, у неодноразовому вчиненні злочинних діянь і, як правило, все більш тяжких;

3) негативний вплив на інших членів суспільства, особливо неповнолітніх, у яких може формуватися ілюзія уседозволеності, безкарності та навіть романтизму злочинної поведінки і бажання стати на шлях скоєння злочинів;

4) негативний вплив на суспільство, що полягає у появі відчуття небезпеки, підриві авторитету органів влади;

5) негативний вплив на динаміку та структуру злочинності і полягає, як правило, у різкому зростанні вчинюваних злочинів, серед яких велику питому вагу складають тяжкі.

Окрім соціального значення повторність, сукупність та рецидив злочинів мають правові наслідки, які визначаються у статті 35 КК – це врахування їх при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Так, всі злочини, що входять до сукупності, підлягають самостійній кваліфікації. Наявність повторності і рецидиву, у т.ч. і при сукупності злочинів тягне більш сувору кваліфікації вчиненого та визначаються обставинами, що обтяжують покарання, яке призначається за спеціальними правилами, що встановлені статтями 70-72 КК.

Не утворюють множинності злочинів:

1. діяння, щодо яких сплинули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строки виконання обвинувального вироку (ст.49, 80 КК);

2. діяння, за які особа була безумовно звільнена від кримінальної відповідальності (ст. 45, 48 КК);

3. злочини, за вчинення яких особа визнається такою, що немає судимості (ст.89, 91 КК);

4. при вчиненні ускладненого одиничного злочину (складного, складеного, продовжуваного, триваючого, злочинів з диспозиціями статей, що містять альтернативні діяння, злочину, який передбачає безпосередньо додатковий об'єкт).

Отже, із вказаного витікає, що множинність злочинів – це вчинення особою суспільно небезпечних діянь (діяння), які містять два або більше окремих, фактичних складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом, кожен з яких виступає самостійною підставою кримінальної відповідальності та впливає на її обсяг чи зміст.

1. Одиничний злочин як складовий елемент множинності злочинів. Види одиничних злочинів

Одиничний злочин – це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиничного або декількох тотожних, охоплених єдиним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним кодексом злочину.

Одиничні злочини поділяються на прості та ускладнені.

Простий злочин – це, як правило, злочин, який складається з одного діяння, передбаченого кримінальним законом, а також, у випадку скоєння злочину з матеріальним складом, одного наслідку, передбаченого диспозицією статті Особливої частини.

Ускладнені одиничні злочини прийнято поділяти на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

Триваючий – це одиничний злочин, який розпочавшись дією або бездіяльністю особи, вчиняється безперервно протягом більш менш тривалого часу.

Продовжуваний злочин – це такий злочин, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром і спрямованих на досягнення загального злочинного результату (наслідку).

Частинами 1 та 3 ст.32 КК дається визначення поняття **повторності** злочинів як (це) вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України (ч.1), а також двох і більше злочинів, передбачених різними статтями КК України у випадках, передбачених в Особливій частині КК України (ч.3).

Ознаки повторності злочинів:

а) вчинення особою (групою осіб) двох або більше самостійних одиничних злочинів, передбачених однією статтею або однією частиною

статті, а також, у випадках спеціально передбачених в Особливій частині КК, різними статтями;

б) віддаленість між собою у часі вчинених особою одиничних злочинів.

Поняття **сукупності** злочинів визначається у ч.1 ст.33 КК як вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено.

В ч.2 ст.33 КК визначаються правила кваліфікації злочинів при їх сукупності: кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини. Тобто кожен із злочинів кваліфікується за окремою нормою. Призначення покарання за сукупністю злочинів регламентується ст. 70 КК.

Виділяють наступні ознаки сукупності злочинів:

а) вчинення особою двох або більше злочинів;

б) кожен з них передбачений самостійною статтею або частиною статті Особливої частини і кваліфікується за ними;

в) за кожний з вчинених особою злочинів вона не була засуджена (згідно ч.1 ст.88 КК особа визнається такою, що має судимість з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, але засудженою особа вважається з моменту винесення судом відносно неї обвинувального вироку).

Під вчиненням особою двох або більше злочинів розуміється наявність в діях особи складу кількох одиничних злочинів любого із видів (“простих”, триваючих, продовжуваних чи складених) в будь-якому їх сполученні, незалежно від стадії їх вчинення (готування, замах чи закінчений злочин).

Проте складені злочини можуть створювати самі сукупність як між собою, так і з іншими одиничними злочинами, наприклад, бандитизм та вбивство.

Ідеальна сукупність та конкуренція норм, коли діяння підпадає під ознаки декількох норм (статей, які передбачають його злочинність та караність. Це, як правило, конкуренція загальної та спеціальної норм. У таких випадках застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільше відповідає вчиненому злочинному діянню. Наприклад, ст.146 КК – незаконне позбавлення волі та ст.371 КК – завідомо незаконне затримання. У першому випадку суб’єктом вчинення злочину виступає загальний суб’єкт, спосіб вчинення може бути різноманітним, а згідно ст.371 суб’єктом злочину може бути тільки службова особа, уповноважена на виконання функцій, пов’язаних з провадженням дізнання, досудового слідства, судді і діяння їх, передбачені ст.371, можуть бути виконані тільки у зв’язку з виконанням ними службових повноважень – це спеціальна норма.

Відмінність ідеальної сукупності від конкуренції норм: при сукупності діянням вчиняється два або більше самостійних злочинів, що кваліфікуються за окремими нормами, а при конкуренції – один злочин, що охоплюється кількома нормами, але підлягають кваліфікації за однією, т.н. спеціальною нормою.

Реальна сукупність і повторність злочинів.

Загальні риси:

- а) в обох випадках вчинюється два або більше самостійних злочинів;
- б) всі злочини вчинюються послідовно з певним проміжком у часі;
- в) всі злочини, що утворюють реальну сукупність або входять до повторності, вчинюються до засудження особи за будь-який з них.

Відмінності:

а) повторність тотожних злочинів однієї стадії вчинення завжди кваліфікується за однією статтею КК, а при реальній сукупності – кожне діяння кваліфікується за іншою нормою;

б) повторність тотожних злочинів в різних стадіях вчинення, а також таких, що містяться в різних частинах однієї статті, кваліфікуються за правилами сукупності, т.з. “повторність-сукупність”.

Поняття рецидиву злочинів визначається статтею 34 КК як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (т.з. легальний рецидив).

Рецидив – це спеціальний різновид повторності (що відповідає перекладу з латинської), який характеризує його як більш суспільно небезпечну форму множинності.

Загальні риси рецидиву як повторності злочину:

1. вчинення особою двох або більше самостійних умисних злочинів;
2. кожен злочин – одиничний;
3. всі злочини віддалені між собою певним проміжком часу, та специфічна ознака рецидиву:
4. судимість за вчинення попереднього (ніх) злочину (нів), яка створюється обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу і яка не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ст.89, 91 КК), що виключає рецидив.

Виділяють загальний та спеціальний види рецидиву.

Загальний утворюють різнорідні злочини, тобто різні за об'єктами посягання.

Спеціальний рецидив включає повторність тотожних або однорідних злочинів, однакових або однорідних за складом, які мають однорідні об'єкти та способи вчинення.

В залежності від кількості судимостей рецидив поділяють на:

1. *Простий* – дві судимості;
2. *Складний* (багаторазовий) – 3 і більше судимості.

І простий і складний рецидиви можуть бути як загальними, так і спеціальними або комбінованими.

За ступенем суспільної небезпечності виділяють:

1. *Пенітенціарний рецидив* – коли особа, яка раніше засуджувалася до позбавлення волі і, маючи судимість, знову засуджується до позбавлення волі. Цей вид має значення для вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (п.2 ч.3 ст.81 встановлює відбуття не менше 2/3 призначеного строку покарання);

2. *Рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів.*

Тестові завдання:

1. Множинність злочинів – це:

- а) вчинення особою двох або більше одиничних злочинів, якщо хоч два з них мають юридичне значення;
- б) вчинення особою двох або більше злочинів, за які вона не була засуджена;
- в) вчинення двома особами двох або більше злочинів, за умови засудження за попередній злочин;
- г) вчинення особою двох або більше злочинів, за які вона була засуджена та відбула покарання.

2. Види множинності злочинів:

- а) продовжувані злочини, тривалі, складні;
- б) рецидив, загальний рецидив, спеціальний рецидив;
- в) повторність, сукупність, рецидив;
- г) повторність, сукупність, неодноразовість, простий рецидив, спеціальний рецидив.

3. Що таке одиничний злочин:

- а) це злочин, який характеризується наявністю в його складі тільки одного діяння;
- б) це злочин, який посягає тільки на один об'єкт;
- в) це злочин, який характеризується настанням тільки одного наслідку;
- г) це злочин, який передбачено однією статтею КК України, її частиною або пунктом в якості самостійного складу злочину.

4. На які види поділяється одиничний злочин:

- а) простий, складний, ускладнений, особливий;
- б) простий, триваючий, продовжуваний, складний;
- в) простий, середньої тяжкості, тяжкий, особливо тяжкий;
- г) сукупний, тривалий, складний.

5. Сукупність злочинів – це:

- а) вчинення особою двох або більше злочинів, ні за один з яких особу не було засуджено;
- б) вчинення в різний час двох або більше злочинів, за жоден з яких особу не було засуджено;
- в) вчинення двох або більше умисних злочинів, двома або більше особами;
- г) вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, за жоден з яких особу не було засуджено.

6. Ч. перевищив встановлену швидкість і виїхав на тротуар, де збив пішохода С., завдавши йому тяжкі тілесні ушкодження. Щоб зникнути з місця події, Ч. знову порушив правила дорожнього руху і зіткнувся на перехресті з вантажним автомобілем. При зіткненні пасажиру О. було заподіяно тяжке тілесне ушкодження. Чи є в даному випадку множинність злочинів:

- а) ні, оскільки дії передбачені однією статтею КК України;
- б) так, це ідеальна сукупність;
- в) так, це реальна сукупність;

г) так, це рецидив.

7. О. вчинив шахрайство (ст. 190 КК), а потім одразу після відбуття покарання вчинив грабіж (ст. 186 КК). Чи має місце в даному випадку повторність злочинів:

а) ні, повторність можлива тільки для тотожних злочинів;

б) так, повторність можлива і для однорідних злочинів, якщо на це прямо вказано в Особливій частині КК України;

в) ні, має місце тільки рецидив злочину, оскільки особа була засуджена за попередній злочин;

г) ні.

8. Д., раніше судимий за ухилення від сплати податків (ч. 1 ст. 212 КК), вчинив новий злочин і був засуджений за необережне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 128 КК). Визначте вид множинності злочинів:

а) рецидив;

б) повторність;

в) множинність відсутня;

г) сукупність.

9. Під час демонтажу металевих частин пам'ятника на цвинтарі (ст. 297 КК «Наруга над могилою») В. вчинив опір працівникам поліції, які його затримали під час патрулювання (ч. 2 ст. 342 КК). Як ці обставини вплинуть на межі кримінальної відповідальності В.:

а) різниця у часі між вчиненими злочинами повинна бути не менше 10 хвилин;

б) оскільки наслідки від першого злочину не настали, відповідальність настає лише за опір працівникам поліції;

в) для кримінальної відповідальності має значення тільки послідовність вчинених В. діянь;

г) для кримінальної відповідальності має значення час приїзду слідчо-оперативної групи.

10. С. за вчинення крадіжки чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК) був звільнений від кримінальної відповідальності на підставі Закону України «Про амністію». Через три місяці після цього він вчинив крадіжку із квартири М. Чи має місце в даному випадку повторність злочинів:

а) так, це повторність;

б) повторності немає;

в) так, це сукупність;

г) так, це рецидив.

11. А., повернувшись із відрядження на день раніше, застав у своїй квартирі дружину з незнайомим чоловіком на ім'я О., і намагаючись з'ясувати з ним стосунки, наніс йому два ножові поранення, від яких той помер на місці, а дружині, яка намагалася захистити потерпілого, наніс одне ножове поранення, а потім викликав швидку допомогу. Чи має місце в даному випадку множинність злочинів:

а) так, це один продовжуваний злочин;

- б) це сукупність злочинів;
- в) це повторність злочинів;
- г) кримінальна відповідальність повинна наступити лише за один злочин, а саме – заподіяння смерті О.

12. У подружжя Б. постійно відбувалися сварки з приводу ведення господарства дружиною та методів виховання дітей. Чоловік наполягав на жорстких методах виховання, а дружина – жаліла дітей і не наказувала за дитячі пустощі. Тому, кожного разу, коли чоловік вживав алкоголь, висловлював своє незадоволення дружині, бив старшу доньку та дружину. Чи має місце в цій ситуації множинність злочинів:

- а) так, це систематичність злочинів;
- б) так, це повторність злочинів;
- в) так, це сукупність злочинів;
- г) ні, це один продовжуваний злочин.

13. П. домовився із Ю. про спільне вчинення крадіжки із квартири гр-на А. Вони прийшли до квартири, намагалися відкрити двері, але їх побачила сусідка і злякавшись, вони втекли. Під час досудового розслідування було встановлено, що Ю. лише 3 місяці тому звільнився з місць позбавлення волі, де відбував покарання за розбій. Чи буде в діях П. та Ю. множинність злочинів:

- а) так, множинність буде в діях обох;
- б) так, множинність буде в діях Ю.;
- в) множинність має місце лише в діях Ю.;
- г) ні, множинності в їх діях немає;

14. П. разом із Т. та Л. відбували позбавлення волі в колонії м. Буча Київської області. За цей вони здружилися, і вирішили після звільнення об'єднати свої зусилля по вчиненню розбоїв і «покаранню заможних бізнесменів». Після звільнення всі приїхали жити до передмістя м. Хмельницького, де у П. була батьківська хата, оселилися там, і по вихідних днях та святах виїжджали до міста і користуючись тим, що господарів не було вдома, вчиняли крадіжки із будинків. Чи буде мати місце повторність в діях П., Т. та Л.:

- а) ні, повторності немає;
- б) повторність буде тоді, коли вони всі разом вчинять хоча б одну крадіжку;
- в) повторність буде лише тоді, коли всі разом вчинять замах на крадіжку;
- г) повторність буде у будь-якому разі, оскільки має місце попередня домовленість;

15. Г. та Т. звільнилися із слідчого ізолятора, де відбували попереднє ув'язнення по обвинуваченню в умисному вбивстві. Через тиждень після цього вони вчинили квартирну крадіжку і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень різним потерпілим. Чи має місце в їх діях рецидив злочинів:

- а) ні, рецидиву немає;

- б) рецидиву немає, оскільки не вказано на наявність у них попередніх судимостей та відбування позбавлення волі;
- в) так, має місце рецидив;
- г) так, має місце рецидив, оскільки вони відбували позбавлення волі в слідчому ізоляторі;

ЗАДАЧІ:

1. Т. з метою помсти коханцю своєї дружини В. вирішив його вбити. З цією метою Т. дістав стару мисливську рушницю, спилив ствол рушниці та пішов до під'їзду будинку, де проживав В. і заховався за стіною, знаючи, що кожного дня о 7.00 ранку він виходить з дому на роботу.

Побачивши зі спини особу зовні схожого на В., Т. здійснив постріл в спину, заподіявши смерть. В цей момент Т. підійшов до тіла впевнитись у смерті В., однак він помилково вчинив вбивство іншого чоловіка – О. В цей час з під'їзду вийшов В. і Т. здійснив постріл в останнього, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, від яких В. помер у лікарні через 3 доби.

Визначити вид множинності. Аргументуйте свою відповідь.

2. К., раніше неодноразово судимий, останній раз 20.09.2016 року за ч.3 ст. 185 КК до 1 року 8 місяців позбавлення волі, який працював неофіційно та час від часу розвантажувальним вагонів, 25.09.2018 року в вечірній час, коли розвантажував вагон, приховав у вагоні, який стояв у «відстійнику» запасного путі, 2 ящики рибних консервів. Потім протягом 4 днів він просив 12 річного безхатченка С. виносити з території складу по 20 банок консервів, так як Коваленка обшукували, а С. пролазив у зроблений у паркані лаз, пообіцявши його за це пляшку пива та три банки консервів. С. протягом за 4 дня виніс консерви з території складу, передавав їх К., зо що отримав обіцяну винагороду.

Чи є в діях К. множинність, якщо так визначити вид множинності.

3. Н., І. та М., маючи газові пістолети, які заряджались газом нервово-паралітичної дії, під виглядом працівників поліції затримували потерпілих, вивозили їх за межі населених пунктів і забирали в них цінності та гроші. Потерпілі пояснювали, що злочинці демонстрували зброю, клацали затворами, вимагали гроші, клали обличчям до землі. В одних випадках потерпілі самі віддавали гроші, в інших випадках обшукували потерпілих та забирали гроші та цінні речі. Таким чином кількість злочинів вчинених групою склала 12 у період з січня по вересень 2018 року.

Визначити вид та форму множинності.

4. Наприкінці липня 2015 року К., Т. та С., діючи спільно й узгоджено, незаконно, без передбаченого законом дозволу, придбали вогнепальну зброю та бойові припаси, а саме: револьвер системи «Наган», 6 патронів до нього, револьвер «SAFARI», корпус ручної осколкової гранати РГД-5 та підрильник до неї з бойовим запалом, зі спеціальною метою вчинення нападів на заможних громадян.

Так, 26 липня 2015 року, К. та Т. отримали від їхнього знайомого О. інформацію, щодо намірів гр-на Д. придбати у власність автомобіль та займається фермерською та дрібною торгівельною діяльністю, а отже, згідно

їх розуміння, у зв'язку з цим може мати значні матеріальні кошти, повідомили про це С., обравши предметом посягання власність Д., прийняли рішення про вчинення на членів його сім'ї розбійного збройного нападу, поєднаного з проникненням до їхнього будинку та застосування до них фізичного й психічного насильства.

Розподілили злочинні функції кожного з них, послідовність їх виконання при підготовці й вчиненні майбутнього нападу. Крім того, домовившись з метою приховування під час вчинення нападу обличчя, й слідів пальців рук та унеможливлення, таким чином, ідентифікації їх, як учасників злочину, Т. та С. на виконання вказівки К., в одному із магазинів, придбали рукавички та жіночі панчохи, з яких виготовили маски. Крім того, придбали липку стрічку «скоч» для зв'язування осіб – об'єктів нападу.

У свою чергу, К., для використання, як знарядь злочину, приготував дерев'яну бейсбольну бити для нанесення нею тілесних ушкоджень потерпілим та металеву фомку (монтировку) для злому запірних засобів вікон й дверей, які зберігав у своєму автомобілі Fiat Linea.

Для здійснення психічного тиску на членів сім'ї Д., приготували, також, протиправно придбані ними вищезазначену вогнепальну зброю та іншу зброю, боєприпаси, гранату РГД-5, усвідомлюючи, при цьому, можливість їх застосування у ході нападу та які, з цією метою, незаконно зберігали за місцем мешкання К. та С.

К., Т. та С. приїхали на автомобілі о 5.00 годині до місця проживання потерпілого Д., залишивши, з конспіративних міркувань, автомобіль за на сусідній вулиці, прослідували пішки до місця мешкання сім'ї Д.

Біля 05 год. 40 хв., 02.08.2015 реалізуючи злочинні наміри, спрямовані на протиправне заволодіння майном подружжя Д. шляхом збройного розбійного нападу, К., Т. та С., одягнувши на обличчя завчасно заготовленні маски, а на руки – рукавички, маючи при собі зазначену зброю й бити, через незачинені входні двері, увірвались до будинку, де в цей час знаходились дружина та їх малолітній син.

Діючи спільно та узгоджено, у відповідності до задалегідь розподілених злочинних функцій, обвинувачені К., С. та Т. скоїли на них напад – умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного й психічного насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілих.

Вказаними злочинними діями, К., Т. та С. у ході розбійного нападу, заволоділи грошовими коштами і золотими виробами подружжя Д. на загальну суму 131085,25 грн., після чого, залишивши потерпілих зв'язаними, покинули будинок.

Таким чином дії К., Т. та С. Були кваліфіковані за ст. 257, ч.1 ст. 263, ч. 4 ст. 187 КК України.

Визначте вид та форму множинності. Аргументуйте своє рішення.

Контрольні питання:

1. Одиничний злочин як складовий елемент множинності злочинів. Види одиничних злочинів.

2. Повторність злочинів.
3. Сукупність злочинів.
4. Рецидив злочинів.
5. Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів.
6. Форми множинності.

Спеціальна література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 4 червня 2010 року «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки»
3. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». – Х.: Харьков юридический, 2001. – 284 с.
4. Дячкін О.П. Множинність злочинів як критерій суспільної небезпечності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 188-195.
5. Дячук С.І. Повторність злочинів (питання кримінально-правової кваліфікації за сукупністю злочинів). *Юридична наука*. 2012. № 6. С. 77-84.
6. Черниченко Л.М. Повторність злочинів як умова, що виключає звільнення від кримінальної відповідальності. *Митна справа*. 2013. № 6(2.1). С. 84-89. Черниченко Л. М. Повторність і рецидив злочинів як обставини, що обтяжують покарання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 326-331.
7. Коваленко О. Повторність злочинів: особливості регламентації за кримінальним правом України та окремих зарубіжних держав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 84. С. 84-87.
8. Коваленко О. Повторність злочинів в окремих пам'ятках права, що діяли на території України у дорадянський період. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки* 2011. Вип. 89. С. 107-111.

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Обставини, що виключають злочинність діяння – це умови, за наявності яких діяння, котрі своїми зовнішніми ознаками формально співпадають з ознаками діянь, передбачених кримінальним законом як злочини, є правомірними через припис закону про можливість, необхідність чи обов'язковість їх вчинення.

Види обставин, що виключають злочинність діяння:

- необхідна оборона (ст.36 КК);
- уявна оборона (ст.37 КК);
- затримання особи, що вчинила злочин (ст.38 КК);
- крайня необхідність (ст.39 КК);
- фізичний або психічний примус (ст.40 КК);
- виконання наказу або розпорядження (ст.41 КК);
- діяння, пов'язане з ризиком (ст.42 КК);
- виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.43КК).

Необхідна та уявна оборона.

Необхідною обороною (ч.1 ст.36 КК) визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Умовами правомірності необхідної оборони, що відносяться до захисту, є:

- завдання шкоди інтересам особи, яка нападає;
- можливість захисту як своїх особистих, так і сторонніх (чужих) індивідуальних, колективних інтересів;
- співрозмірність (адекватність) між захистом та нападом;
- суспільна небезпечність діяння;
- наявність;
- дійсність.

Перевищення меж необхідної оборони (ч.3 ст.36 КК) – це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.

Критерієм розмежування необхідної оборони та перевищення її меж є ексцес оборони (співрозмірність інтенсивності захисту та посягання). Вирішення цього питання в науці кримінального права є проблемним,

оскільки зміст терміну “інтенсивність” вчені тлумачать по-різному. Зокрема, під інтенсивністю розуміють:

- 1) засоби посягання та захисту;
- 2) спосіб застосування засобів нападу та захисту;
- 3) спосіб дії;

4) чисельність нападаючих, ступінь реальної небезпеки настання шкідливого результату, співвідношення сил нападаючого та захисника.

Екссес оборони – це явна невідповідність між захистом та посяганням, означає, що ця невідповідність повинна бути різкою, очевидною. Вона має об’єктивні та суб’єктивні критерії перевищення необхідної оборони.

Уявна оборона (ст.37 КК) – це дії, пов’язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення.

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила межі захисту, що дозволяються в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони.

Якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність.

Затримання особи, яка вчинила злочин (ст.38 КК) – дії потерпілого та інших осіб, безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Умови правомірності затримання особи, яка вчинила злочин:

- 1) вчинення злочинцем очевидного злочинного посягання;
- 2) затримання проводиться після закінченого злочину чи замаху або готуванню до нього а не під час його вчинення;
- 3) застосування насильства виключно з метою затримання і доставлення особи, яка вчинила злочин відповідним органам влади;
- 4) затримання злочинця безпосередньо після вчинення злочину;
- 5) завдання шкоди злочинцю є засобом, що позбавляє його можливості уникнути відповідальності;
- б) вимушеність завдання шкоди злочинцю;
- 7) обов’язкове урахування:

– небезпечності вчиненого діяння злочинцем (крадіжка, замах на нанесення тілесних ушкоджень, замах на зґвалтування, вбивство);

– особи винного (дорослий, малолітній, інвалід, неосудний – якщо це видно, п’яний);

- характеру застосовуваних засобів нападу;
- інтенсивності опору;
- поведінки злочинця в цілому;
- місце та обстановка затримання (обмежена видимість, перешкоди місцевості, будівлі);
- сил затримуваних та затримуючих.

Відмінність інститутів затримання особи, яка вчинила злочин та необхідної оборони за КК України

Критерії відмінності	Затримання особи, яка вчинила злочин (ст.38 КК)	Необхідна оборона (ст.36 КК)
Мотив та мета дії	<i>Затримати особу, яка вчинила злочин і доставити її відповідним органам влади</i>	<i>Захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання</i>
Об'єкт завдання шкоди	<i>Особа, яка вчинила злочин (злочинець), а саме, та що має всі ознаки суб'єкта злочину</i>	<i>Особа, яка вчинила суспільно небезпечне посягання (в т.ч. неосудна чи яка не досягла віку кримінальної відповідальності)</i>
Час дії	<i>Безпосередньо після вчинення злочину (готування, замаху, закінченого злочину)</i>	<i>З моменту реальної загрози суспільно небезпечного посягання до моменту його припинення чи закінчення</i>
Необхідність завдання шкоди	<i>Іншими засобами затримати особу, яка вчинила злочин не було можливості</i>	<i>Були варіанти поведінки: 1) припинити посягання шляхом завдання шкоди особі, яка посягає; 2) звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади; 3) уникнути суспільно небезпечного посягання (втекти)</i>
Умови настання кримінальної відповідальності	<i>Умисне заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень <u>затримуваному</u>, коли завдана шкода явно не відповідає небезпечності посягання або <u>обстановці затримання</u></i>	<i>Умисне заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень <u>особі, яка вчинює посягання</u>, коли завдана шкода явно не відповідає небезпечності посягання або <u>обстановці захисту</u></i>
Розмір шкоди, що може бути заподіяна	<i>Шкода має бути мінімально допустимою, відповідати небезпечності посягання або обстановці затримання</i>	<i>Можливі випадки, коли завдана шкода може значно перевищувати шкоду відвернену (ч.4 та ч.5 ст.36 КК)</i>

Критерії відмінності	Затримання особи, яка вчинила злочин (ст.38 КК)	Необхідна оборона (ст.36 КК)
<i>Варіанти, коли для наявності обставини не встановлено ніяких обмежень</i>	<i>Таких варіантів немає</i>	<i>1) напад озброєної особи чи групи осіб; 2) протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення</i>

Відмежування кримінально-правового, кримінально-процесуального та адміністративного затримань

Вид затримання	Кримінально - правове	Кримінально-процесуальне	Адміністративне
Поняття	<i>Дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи</i>	<i>Тимчасовий запобіжний захід процесуального примусу, що проводиться відповідними державними органами (посадовими особами) з метою з'ясування причетності підозрюваної особи до вчинення злочину і вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (арешту).</i>	<i>Короткочасне обмеження особистої свободи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, що здійснюється з метою встановлення особи порушника, складання протоколу про адміністративне правопорушення, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у цих справах, і лише органами посадовими особами), уповноваженими на це</i>
Норма, що закріплює	<i>ст.38 Кримінального кодексу України</i>	<i>ст.ст.207, 208 Кримінального процесуального кодексу України</i>	<i>ст.ст.260, 261, 262, 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення</i>
Суб'єкт затримання	<i>Потерпілий, працівники правоохоронних органів та інші особи</i>	<i>Працівники органів досудового слідства</i>	<i>Національна поліція, Державна прикордонна служба</i>

Вид затримання	Кримінально - правове	Кримінально-процесуальне	Адміністративне
Правовий статус	<i>Обставина, що виключає злочинність діяння</i>	<i>Тимчасовий, кримінально-процесуальний запобіжний захід</i>	<i>Захід адміністративного припинення</i>
Строк затримання	<i>Конкретний строк не встановлено, оскільки він залежить від ситуації, хоча повинен бути найкоротшим</i>	<i>Не більше 72-х годин ст. 211 КПК</i>	<i>Не більше 3-х годин (в окремих випадках можливо й більше)</i>
Можливі наслідки	<i>Заподіяння шкоди, навіть тяжких тілесних ушкоджень чи смерті</i>	<i>Звільнення чи взяття під варту</i>	<i>Притягнення до адміністративної відповідальності</i>
Особа, що затримується	<i>Особа, яка вчинила злочин (злочинець)</i>	<i>Особа, підозрювана у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі</i>	<i>Особа, яка вчинила адміністративне правопорушення</i>

Крайня необхідність

Ч.1 ст. 39 КК вказує, що не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані **крайньої необхідності**, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку у даній ситуації не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Ознаки крайньої необхідності:

- 1) небезпека, яка загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави,
- 2) невідворотність цієї небезпеки іншими засобами, крім вчинення дії, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом.

Умови правомірності крайньої необхідності:

1 група – умови небезпеки:

– реальність небезпеки.

2 група – умови дій по усуненню небезпеки:

– захист індивідуальних, суспільних, державних інтересів (захищаються лише правомірні інтереси);

– джерело небезпеки – це предмети, явища, процеси, діяльність, вчинки (зброя та недбале поводження з нею; їдкі речовини; стихійні сили природи та їх дія; фізіологічні та патологічні явища і процеси, що відбуваються в організмі людини; дії машин та механізмів);

– небезпека породжує безпосередню загрозу для особи, суспільних, державних інтересів (не у майбутньому чи в минулому, а зараз), небезпека наявна;

– шкода завдається інтересам третіх осіб, які не мають відношення до створення небезпеки;

– завдання шкоди – єдиний засіб врятування від небезпеки за даних обставин;

– не допущено перевищення меж крайньої необхідності – це означає, що завдана шкода повинна бути більш значною, ніж усунута шкода.

Перевищення меж крайньої необхідності (ч.2 ст. 39 КК) – це умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. Така шкода тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності

Спільні риси	Відмінності
1) спрямовані на охорону індивідуальних, суспільних, державних інтересів у випадках, коли цим інтересам загрожує небезпека	1) джерело небезпеки при необхідній обороні – лише суспільно небезпечні дії людини, при крайній необхідності – також і різні сили природи, явища і процеси; дії машин і механізмів
2) небезпека усувається шляхом завдання шкоди іншим правоохоронюваним інтересам	2) шкода завдається при необхідній обороні нападаючій особі, при крайній необхідності – інтересам осіб, не причетних до небезпеки
3) дії виключають суспільну небезпечність та протиправність діяння уже в момент їх вчинення, і тому не утворюють складу злочину	3) при необхідній обороні – завдання шкоди нападаючому – це один із способів захисту інтересів, а при крайній необхідності – єдиний
	4) при крайній необхідності завдається менша шкода, ніж відвернута, а при необхідній обороні – може бути рівноцінна, менша або більша, залежно від характеру та ступеня небезпеки посягання
	5) при перевищенні меж необхідної оборони – наступає кримінальна відповідальність, а при крайній необхідності – цивільно-правова (матеріальна) відповідальність

Спільні риси	Відмінності
	б) завдана правомірна шкода при необхідній обороні виключає будь-яку відповідальність, а при крайній необхідності – матеріальна (може бути за рахунок того, в чийх інтересах діяла особа в стані крайньої необхідності, регресний позов)

Інші обставини, що виключають злочинність діяння

Фізичний або психічний примус (ч.1 ст.40 КК) – дія чи бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Умови правомірності вчинення злочину під впливом фізичного або психічного примусу:

- 1) вчинене діяння містить всі ознаки злочину та складу злочину;
- 2) примушувана особа має всі ознаки суб'єкту злочину;
- 3) примус до вчинення злочину був дійсним і реальним;
- 4) примус був непереборним (особа не могла керувати своїми діями, не могла звернутися за допомогою до правоохоронних органів, інших осіб);
- 5) життю і здоров'ю примушуваної особи загрожувала реальна небезпека.

Виконання наказу або розпорядження (ч.1 ст. 41 КК) – це діяльність особи у формі дії чи бездіяльності, на шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Наказ – звернення до конкретної особи (групи осіб), вимога посадової особи органу управління чи громадського формування з охорони громадського порядку вчинити чи утримуватися від вчинення певної дії.

Законний наказ:

- відданий компетентними органами чи службовою особою;
- відданий в межах компетенції;
- відданий із дотриманням необхідної форми і порядку;
- ґрунтується на законі, нормативному акті;
- не передбачає вчинення протиправних дій.

Діяння, пов'язане з ризиком (ч.1 ст.42 КК) – дія або бездіяльність, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

Умови правомірності діяння, пов'язаного з ризиком:

- 1) вчинення діяння, що формально містить ознаки злочину;
- 2) реальне спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам;
- 3) спрямованість ризикованого діяння на досягнення суспільно корисної мети;
- 4) неможливість у даній конкретній обстановці досягти поставленої мети без ризику;
- 5) наукова та технічна обґрунтованість вчинюваних дій;

- 6) вчинювані дії не повинні переходити у завідоме спричинення шкоди;
- 7) вчинювані дії не порушують норм законів;
- 8) ризикованими діями не створюється загроза життю і здоров'ю людей, екології тощо.

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.43 ч.1 КК) – це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Умови правомірності діяння такої особи:

- 1) вимушеність дій – заподіяння шкоди, що є необхідним для збереження особою у таємниці факту виконання спеціального завдання, її співробітництва з спеціальним підрозділом (оперативним, розвідувальним);
- 2) законність виконання спеціального завдання;
- 3) мета виконання завдання та вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації – попередження чи розкриття їх діяльності (ст.43 ч.1);
- 4) не вчинення у складі такої групи умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, або злочину, поєданого з насильством над потерпілим (ст.43 ч.3).

Обставини, що виключають злочинність діяння, не передбачені кримінальним законом

В теорії кримінального права виділяють ще такі обставини, що виключають злочинність діяння:

Виконання професійних чи службових функцій – вчинення в процесі службової чи професійної діяльності дій, які формально збігаються з ознаками діяння, передбаченого кримінальним законом, але правомірних внаслідок їх суспільної корисності або дозволеності законом (охорона громадського порядку; лікування; профілактика захворювань; випробування нових літаків, технологій).

Згода потерпілого – заподіяння шкоди правам та інтересам потерпілого, що охороняються законом, за його згодою, тобто з його дозволу чи за проханням, якщо при цьому дії формально співпадають з ознаками діяння, передбаченого кримінальним законом (ампутація кінцівки при гангрені; наукові, медичні, технічні експерименти тощо).

Умови дій за згодою потерпілого:

- 1) згода на заподіяння шкоди лише тим правам та інтересам, якими потерпілий може вільно розпоряджатися на свій розсуд без будь-яких обмежень;
- 2) згода надається в суспільно корисних чи допустимих цілях і не повинна переслідувати шкідливої мети;
- 3) згода дається особою, яка усвідомлює значення дій, що будуть вчинені;
- 4) згода добровільна, а не вимушена (насильство, погрози, примус – виключаються);
- 5) згода надана до чи під час вчинення дій.

Здійснення свого права – формальне заподіяння шкоди певним соціальним цінностям (знищення власником свого майна; відмова давати показання щодо себе, своїх близьких та родичів тощо).

Умови правомірності здійснення свого права:

1) реалізація громадянами своїх законних прав, гарантованих Конституцією та іншими законами;

2) не обмежувати при цьому права та свободи інших людей (честь і гідність при висловлюваннях);

3) реалізація своїх прав в межах, визначених законом (надав позику – має право вимагати повернення боргу через суд, а якщо погрожує боржнику насильством – наступає кримінальна відповідальність за злочин проти особи).

Тестові завдання:

1. Якщо особа в стані «уявної оборони» не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення щодо нападу, але при цьому перевищила межі захисту, – вона:

а) підлягає відповідальності за необережний злочин;

б) не підлягає відповідальності;

в) підлягає відповідальності за перевищення меж необхідної оборони;

г) підлягає відповідальності за умисний злочин.

2. Чи можлива необхідна оборона проти правомірних дій:

а) можлива;

б) не можлива;

в) можлива, але без заподіяння шкоди здоров'ю;

г) можлива, для припинення вторгнення у житло.

3. В якому випадку відсутній ексцес оборони, незалежно від тяжкості заподіяної шкоди:

а) при нападі однієї особи;

б) при протиправному вторгненні у житло;

в) при нападі групи осіб;

г) у всіх зазначених вище випадках.

4. У відповідності до ст. 38 КК України особі, яка вчинила злочин, після його вчинення можна заподіяти шкоду у відповідності до небезпечності посягання і обстановці затримання:

а) якщо особа вчинила тяжкий злочин;

б) якщо особа причинила шкоду життю та здоров'ю інших осіб;

в) якщо особа, яка вчинила злочин, ухиляється від затримання;

г) якщо особа вчинила особливо тяжкий злочин.

5. За якої умови фізичний примус виключає відповідальність:

а) існувала реальна загроза заподіяння шкоди здоров'ю;

б) тяжка шкода здоров'ю вже була заподіяна;

в) внаслідок безпосереднього впливу фізичного примусу особа позбавлена можливості керувати своїми діями;

г) коли особа зазнала не тільки фізичного, але й психічного примусу.

6. В якому випадку буде перевищення меж заподіяння шкоди при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації?

- а) скоєння умисного злочину, що заподіяв істотну матеріальну шкоду;
- б) скоєння необережного злочину, що спричинив особливо тяжкі наслідки;
- в) скоєння тяжкого злочину, пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому;
- г) немає вірної відповіді.

7. С. і К. вночі зустріли на вулиці 15-річного Л. і почали з хуліганських спонукань його бити. Захищаючись, Л. ударив С. складним ножом, який мав при собі, що призвело до смерті. У діях Л. має місце:

- а) необхідна оборона;
- б) перевищення меж необхідної оборони;
- в) умисне спричинення смерті;
- г) звільнення від кримінальної відповідальності.

8. З. з метою охорони врожаю яблук встановив у саду вовчі капкани. В один з них потрапив сусідський хлопчик, якому було спричинені тяжкі тілесні ушкодження. Чи підлягає З. кримінальній відповідальності?

- а) так, за перевищення меж необхідної оборони;
- б) на загальних підставах, за вчинення умисного злочину, до стан необхідної оборони відсутній;
- в) не підлягає;
- г) ні, бо діяв у стані необхідної оборони.

9. Ш. було пред'явлено обвинувачення в порушенні обов'язків щодо охорони майна. Адвокат подав клопотання про наявність обставин, які виключають злочинність діяння. Підстава – наявність психічного примусу. Під час слідства було встановлено, що невідомі злочинці напали на магазин, який охороняв Ш., і погрожуючи пістолетом, забрали гроші та деякі товари. Потім вони наказали Ш. протягом години не виходити з приміщення, що той і зробив. Також було встановлено, що поруч з магазином в момент нападу знаходився патрульний автомобіль служби охорони, до якого Ш. міг дістатись за 1,5-2 хвилини. Чи підлягає клопотання адвоката задоволенню?

- а) так, наявний психічний примус;
- б) ні, бо має місце перевищення меж крайньої необхідності;
- в) так, наявний виправданий ризик;
- г) на розсуд прокурора.

10. На С. напали двоє невідомих, і намагалися її зґвалтувати. Під час активного опору вона зламала одному із нападників руку, а іншому – палець на руці. Чи повинна вона нести за це кримінальну відповідальність:

- а) так, це шкідливі дії з її боку;
- б) так, це небезпечні дії з її боку;

в) ні, якщо вона не перевищила межу необхідної оборони;

г) ні, це була необхідна оборона.

11. Що є підставою для необхідної оборони:

а) напад;

б) крадіжка із квартири;

в) замах на грабіж;

г) намагання угнати автомобіль, припаркований біля під'їзду.

12. Як можна захищатися при насильницькому вторгненні в житло:

а) шляхом застосування предметів побуту;

б) здійснювати постріли із вікна в сторону тих, хто намагається зламати двері чи замок;

в) застосувати прийоми рукопашного бою;

г) будь-яким способом, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї.

13. Які категорії осіб мають право на необхідну оборону:

а) будь-які особи;

б) працівники поліції;

в) працівники недержавних служб безпеки;

г) працівники прокуратури, суду, виконавчої служби.

14. Який вид юридичної відповідальності настає, коли особа одночасно перебувала в стані сильного душевного хвилювання та необхідної оборони:

а) кримінальна відповідальність виключається;

б) цивільно-правова відповідальність по відшкодуванню заподіяної шкоди;

в) кримінальна відповідальність;

г) адміністративна відповідальність.

15. В якому разі настає кримінальна відповідальність при перевищенні меж, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин:

а) у разі умисного заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження;

б) у разі заподіяння тілесних ушкоджень та майнової шкоди;

в) у разі заподіяння смерті через необережність;

г) у разі заподіяння значної майнової шкоди власнику, майно якого намагався викрасти злочинець.

16. Які умови повинні бути дотримані при затриманні особи, яка вчинила злочин:

а) наявність реальної загрози для охоронюваних кримінальним законом прав, свобод та інтересів особи, держави та суспільства;

б) наявність загрози для охоронюваних кримінальним законом права власності, громадської безпеки, громадського порядку;

в) здійснення замаху на крадіжку чи грабіж на очах у власника майна;

г) здійснення хуліганства на очах у громадян.

17. Хто має право затримувати особу, яка вчинила злочин:

а) лише працівники патрульної поліції;

б) лише слідчий поліції;

- в) будь-яка особа;
- г) лише оперативний працівник поліції.

18. Коли виникає право на затримання особи, яка вчинила злочин:

- а) коли розпочато замах на злочин, пов'язаний з посяганням на особисту безпеку, життя та здоров'я особи, її волю, статеву свободу та статеву недоторканість;
- б) коли розпочато будь-який військовий злочин;
- в) коли розпочато будь-який злочин проти громадської безпеки;
- г) коли розпочато будь-який злочин проти власності.

19. За який злочин повинна відповідати особа, яка заподіяла шкоду іншій особі при уявній обороні:

- а) лише за вбивство через необережність;
- б) за умисний злочин;
- в) лише за умисне вбивство;
- г) за необережний злочин.

20. Які ознаки відрізняють уявну оборону від необхідної:

- а) темний час доби та помилка в діях потерпілого;
- б) відсутність реального посягання;
- в) заподіяння шкоди нападнику;
- г) активний захист.

21. Який вид відповідальності наступає, коли особа при озброєному нападі відібрала вогнепальну зброю у нападника та захищалася за допомогою неї:

- а) якщо не були перевищенні межі необхідної оборони, то будь-яка відповідальність виключається;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність у разі заподіяння шкоди;
- г) адміністративна відповідальність.

22. Чи повинен працівник поліції нести кримінальну відповідальність за виконання явно злочинного наказу чи розпорядження:

- а) ні, це виконання службових обов'язків;
- б) ні, це обставина, що виключає злочинність діяння;
- в) так, лише у разі заподіяння шкоди громадянам;
- г) так, обов'язково.

23. Визначте ознаки законності наказу чи розпорядження:

- а) віддання наказу чи розпорядження у встановленому порядку, в встановленій формі, старшим начальником;
- б) віддання наказу чи розпорядження у встановленій формі старшим начальником;
- в) віддання наказу чи розпорядження безпосереднім начальником;
- г) віддання наказу чи розпорядження начальником.

24. За якої умови наступає кримінальна відповідальність при вчиненні злочину під впливом фізичного чи психічного примусу:

- а) коли особа, яку примусили не могла керувати своїми діями;

б) коли особа, яку примусили не могла усвідомлювати характеру дій, до яких її примушують;

в) коли особа, яку примусили не могла знати наслідків дій, до яких її примушують;

г) коли особа, яку примусили не могла знати потерпілого.

25. Я. під загрозою застосування вогнепальної зброї заставив Ч. спільно з ним прийняти участь у вчиненні розбійного нападу. Які правові наслідки такої поведінки для Ч.:

а) він звільняється від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.36 КК України;

б) він звільняється від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.37 КК України;

в) він звільняється від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.38 КК України;

г) він звільняється від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.40 КК України.

26. В якому разі настає кримінальна відповідальність за перевищення меж крайньої необхідності:

а) у разі заподіяння майнової шкоди;

б) у разі заподіяння більш значної шкоди правоохоронюваним інтересам, ніж відвернута;

в) у разі заподіяння шкоди життю особи;

г) у разі заподіяння шкоди здоров'ю особи.

27. Який вид юридичної відповідальності настає при одночасному перебуванні особи у стані крайньої необхідності і стані сильного душевного хвилювання:

а) кримінальна;

б) цивільно-правова;

в) адміністративна;

г) будь-який вид відповідальності виключається.

28. Якщо військовослужбовець відмовився виконувати явно злочинний наказ чи розпорядження, які правові наслідки для нього повинні наступити:

а) дисциплінарна відповідальність;

б) кримінальна відповідальність за військовий злочин;

в) кримінальна відповідальність на загальних підставах;

г) це обставина що виключає злочинність діяння і кримінальну відповідальність для цього військовослужбовця.

29. Якщо слідчий поліції за наказом начальника слідчого відділу відмовився призначити судово-медичну експертизу для встановлення причин смерті особи, чи можна такі дії визнати відмовою від виконання явно злочинного наказу чи розпорядження:

а) так, це обставина, що виключає злочинність діяння;

б) так, це злочин проти інтересів служби в поліції;

в) ні, це правомірне;

г) ні, це порушення посадових інструкцій.

ЗАДАЧІ:

1. Г. засуджено за ст.124 КК за те, що під час захисту від М. і К., які безпричинно почали бити його, він перевищив межі необхідної оборони, вдаривши К. ножем і заподіявши йому тяжкі тілесні ушкодження. М. і К., молоді, фізично здорові, раптово вчинили напад на безлюдній вулиці і побили фізично слабкого Г., котрий переніс інфаркт та операцію на нозі і який попереджав їх, що буде захищатися ножем.

Чи вірне рішення прийнято судом? Аргументуйте відповідь.

2. 19.01.2018 року приблизно о 16 годині 30 хвилин між Є. та Ж. раптово виникла сварка, в ході якої Ж. умисно наніс декілька ударів кулаком в обличчя Є., в результаті чого згідно висновку судово-медичної експертизи, останньому заподіяно тілесні ушкодження, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, які спричинили короткочасний розлад здоров'я.

Від отриманих тілесних ушкоджень Є. впав на землю, прикривши лице долонями, оскільки в нього від отриманих травм пішла з носу кров та, знаючи про те, що Ж. є кандидатом в майстри спорту з тайського боксу, професійно займається греко-римською боротьбою та рукопашним боєм, розуміючи, що він є більш фізично загартованим та розвиненим, в момент боротьби піднявся на ноги та скрізь різкий біль, обороняючись від нанесення ударів зі сторони Ж. та сприймаючи загрозу власному життю і здоров'ю, щоб останній не наніс йому більш тяжких ушкоджень, не будучи готовим до відбиття миттєвого нападу останнього, схопив дерев'яну палицю, яка лежала на поверхні землі і не була заздалегідь підготовлена для нанесення тілесних ушкоджень, наніс йому удар по голові, в результаті чого останньому відповідно до висновку судово-медичної експертизи були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження за критерієм небезпеки для життя. Є.

було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України.

Чи правомірне прийняте рішення суду? Аргументуйте відповідь.

3. 17.08.2018 року близько 19-30 години між Я. та Щ. виник конфлікт на побутовому ґрунті. В ході виниклого конфлікту Я., в стані алкогольного сп'яніння, перебуваючи в спальному приміщенні вказаного будинку наніс один удар в область обличчя Щ., спричинивши останньому відповідно висновку легкі тілесні ушкодження у вигляді синця в лівій щелепній області, в подальшому Щ., захищаючись від Я., умисно спричинив останньому тяжкі тілесні ушкодження, а саме наніс два удари колючо-ріжучим предметом Я. в область живота, внаслідок чого спричинив йому відповідно до висновку тяжкі тілесні ушкодження за критерієм небезпеки для життя у вигляді проникаючого колото-різаного поранення передньої черевної стінки живота зліва та колото-різаної рани передньої черевної стінки живота.

Щ. судом був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст.124 КК України, а саме умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони.

Чи правомірне прийняте рішення суду? Аргументуйте відповідь.

4. Г. та Д., 24.03.2018, близько 04 години 00 хвилин, під час побутового конфлікту, який виник раптово, на ґрунті особистих неприязних відносин, почергово завдавали удари кухонними ножами по тілу один одному. При цьому, загалом Г. завдала 5 ударів клинком кухонного ножа по тілу Д., внаслідок чого спричинила останньому тілесні ушкодження які відносяться до легкого тілесного ушкодження.

Натомість Д., під час вказаного конфлікту, намагаючись захиститись від протиправних посягань на його життя і здоров'я з боку своєї дружини Г., умисно, з мотивів захисту та з метою спричинення фізичної шкоди Г., не оцінив небезпечність посягання, та тримаючи в правій руці кухонний ніж, завдав Г. численні удари клинком кухонного ножа, спричинивши їй колото-різані рани по передній грудної клітки на глибину 3 см та інші різані рани, які мають ознаки тяжкого тілесного ушкодження за критерієм безпеки для життя в момент його спричинення і в даному випадку перебуває в прямому причинному зв'язку з настанням смерті Г.

Д. був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України, умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони.

Чи правомірне прийняте рішення суду? Аргументуйте відповідь.

Контрольні питання:

1. Поняття, ознаки і види обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Поняття та зміст необхідної оборони. Умови її правомірності.
3. Поняття та ознаки перевищення меж необхідної оборони та його правові наслідки.
4. Уявна оборона. Її ознаки та зміст, умови правомірності. Кримінально-правові наслідки за заподіяння шкоди у стані уявної оборони.
5. Затримання особи, що вчинила злочин. Умови правомірності. Відповідальність за перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.
6. Крайня необхідність, умови її правомірності. Відмінність від необхідної оборони.
7. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння.
8. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». – Х.: Харьков юридический, 2001. – 284 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про необхідну оборону»
4. Кваша О.О. Обставини, що виключають злочинність діяння, у контексті конституційного права людини на самозахист. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 284-287.

5. Пулатов Ю. До проблеми про обставини, що виключають злочинність діяння при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 48-51.
6. Хряпінський П.В. Обставини, що виключають злочинність діяння, як різновид заохочувальних засобів кримінально-правового характеру. *Право та державне управління*. 2016. № 2. С. 93-101.
7. Якімець Т.І. Обставини, що виключають злочинність діяння. Окремі питання визначення поняття з огляду на перспективу реформування кримінального законодавства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(4). С. 62-66.
8. Шафіков Е.Р. Необхідна оборона: особливості кримінально-правового регулювання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2. С. 189-195.
9. Рощина І.О. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння: національний та міжнародний аспекти. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 3. С. 155-158.
10. Любіна Л.В. Самозахист як необхідна оборона. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 3(2). С. 204-207.
11. Заяць Р.Я. Крайня необхідність як обставина, що виключає адміністративну відповідальність. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 7. С. 282-285.
12. Орловський Б.М. Уявна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 3. С. 92-96.
13. Птащенко Д.С. Уявна оборона в кримінальному праві зарубіжних держав: особливості регламентації загальними положеннями кримінального права та загальними нормами про помилку. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 81-86.
14. Аніщук В.В. Уявна оборона в законодавстві зарубіжних країн. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 349-354.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Звільнення від кримінальної відповідальності – виражена в акті правомочного державного органу відмова від засудження та застосування державного примусу щодо особи, яка вчинила злочин.

Умови звільнення від кримінальної відповідальності:

- 1) вчинення особою діяння, передбаченого в КК як злочин;
- 2) особа є суб'єктом злочину;
- 3) злочин вчинено вперше;
- 4) як правило, вчинений злочин – невеликої чи середньої тяжкості;
- 5) позитивна поведінка злочинця (щире каяття, добровільне усунення заподіяної злочином шкоди).

Види звільнення від кримінальної відповідальності:

Безумовне – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно і безповоротно, тобто її подальша поведінка не має фактичного значення для цього випадку і наступних.

– звільнення у зв'язку з передачею особи на поруки (ст.47 КК).

Умовне – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності за наявності сукупності певних умов, зазначених в кримінальному законі як обов'язкових.

- у зв'язку з дійовим каяттям (ст.45 КК);
- у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст.46 КК);
- у зв'язку із зміною обстановки (ст.48 КК);
- у зв'язку із закінченням строків давності (ст.49 КК);
- особи, яка вчинила злочин у віці до 18 років (ст.97 КК);
- передбачене нормами Особливої частини КК (ст.111 ч.2, 114 ч.2, 175 ч.3, 263 ч.3, 369 ч.3, 401 ч.4 КК);
- за амністією (закон України про амністію, ст.86 КК);
- у зв'язку з помилюванням (Указ Президента України, ст.87 КК).

Крім вказаних, в Особливій частині КК України передбачені у 13 нормах так звані спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності (ч.2 ст.111, ч.2 ст.114, ч.3 ст.175, ч.4 ст.212, ч.2 ст.255, ч.5 ст.258, ч.6 ст.260, ч.3 ст.263, ч.4 ст.289, ч.4 ст.307, ч.4 ст.311, ч.3 ст.369 КК).

Поняття **дійове каяття** є комплексним і складається з наступних ознак:

по-перше – це щире каяття особи, винної у вчиненні злочину, тобто засуджує свою злочинну поведінку, щиро жалкує за спричинену шкоду, співчуває потерпілим, визнає свою вину за усіма законно висунутими проти нього пунктами обвинуваченнями, дає правдиві показання по ним, демонструє готовність понести законне покарання;

по-друге – це активне сприяння розкриттю злочину, яке передбачає, окрім дачі правдивих показань відносно особистих діянь, повідомлення всіх відомостей, що мають істотне значення для розкриття і розслідування злочину, а також усунення заподіяної злочином шкоди. Наприклад,

відомості про всіх співучасників, знаряддя і засоби вчинення злочину, речові докази, викрадене майно, їх місцезнаходження, причини та умови, що послужили вчиненню злочину та інше. Активне сприяння розкриттю злочину може полягати і в наданні особистої допомоги в пошуках речових доказів, викраденого, свідків, співучасників та ін. Ухилення від повідомлення органам дізнання, слідства та суду будь-яких відомостей, важливих для успішного розкриття і розслідування злочину, включає активне сприяння розкриттю злочину як обставини звільнення від кримінальної відповідальності;

і *по-третє* – це повне відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ (ст. 46 КК)

Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності є: примирення винної особи з потерпілим, тобто добровільна відмова останнього від претензій до винного і наміру добиватися притягнення його до кримінальної відповідальності, що повинно відповідним чином закріплюватись у матеріалах кримінальної справи. Мотиви примирення з боку потерпілого значення не мають. Примирення повинно бути з потерпілим – фізичною особою, якій злочином заподіяна фізична, моральна або майнова шкода і яка визнана потерпілою постановою по кримінальній справі, а не з будь-якою іншою особою, що її представляє, за винятком смерті потерпілого, коли потерпілими визнаються його близькі родичі та коли потерпілому не виповнилося 15 років або він в силу хронічного психічного захворювання не є дієздатним і його інтереси представляють його батьки або опікуни, які визнаються законними представниками.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ОСОБИ НА ПОРУКИ (ст. 47 КК)

Частиною 1 ст.47 КК передбачається: Особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

В ч.2 ст.47 КК передбачено: У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

Тобто для звільнення особи, винної у вчиненні злочину, від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки, *необхідна наявність сукупності наступних умов:*

– вчинення особою злочину вперше;

- вчинений злочин відноситься до невеликої або середньої тяжкості (ст.12 КК), крім корупційних злочинів;
- винна особа щиро покаялась;
- наявність клопотання колективу підприємства або установи, організації про передачу їм винного на поруки;
- наявність згоди винної особи про закриття кримінальної справи проти неї по цій підставі та передачі його на поруки колективу, який звернувся з клопотанням.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗМІНОЮ ОБСТАНОVKИ (ст. 48 КК)

Трапляються випадки, коли в силу змін, що відбулися в суспільстві або у житті окремої особи, втрачається суспільна небезпечність діяння, вчиненого раніше особою і передбаченого КК як злочин, або сама особа втрачає суспільну небезпечність, тому суд може визнати за недоцільне притягнення особи за це вчинене злочинне діяння і прийняти рішення про закриття справи у зв'язку із зміною обстановки.

Ст.48 КК встановлює: “Особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною”.

Таким чином у ст.48 КК передбачається дві самостійні *комбінації умов* як підстав, за яких суд може звільнити винну особу від кримінальної відповідальності, це:

- вчинення особою злочину вперше;
- вчинений злочин є невеликої або середньої тяжкості (ст.12 КК), крім корупційних злочинів;
- на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність;
- вчинення особою злочину вперше;
- вчинений злочин є невеликої або середньої тяжкості (ст.12 КК), крім корупційних злочинів;
- та на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ (ст. 49 КК)

Досягнення цілей загального і спеціального попередження злочинів можливо лише в тому випадку, якщо злочинець своєчасно викритий і притягнутий до кримінальної відповідальності. Після закінчення тривалих строків після вчинення злочину притягнення особи до відповідальності втрачає гостроту і може бути недоцільним, оскільки втрачається виховний і загально попереджувальний ефект, особа, що вчинила злочин, втрачає суспільну безпеку, запізніле розслідування злочину також може бути безуспішним. У цих випадках призначення або відбування покарання не відповідає його цілям.

Враховуючи перелічені обставини, а також виходячи із принципів гуманізму кримінального закону, статтею 49 КК України передбачені

обов'язкові та факультативні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, пов'язані із закінченням строків давності, що полягає у перебігу певного часу від дня вчинення особою злочину (після 24.00 години для вчинення злочину) до дня набрання вироком законної сили, але не пізніше, ніж до 24 години останньої доби відповідного строку, тривалість якого залежить від ступеню тяжкості вчиненого злочину, після чого суд мусить або має право звільнити особу від кримінальної відповідальності. Таке звільнення від кримінальної відповідальності є безумовним.

Статтею 49 КК встановлено *5 строків давності* притягнення особи до кримінальної відповідальності:

- *два роки* – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- *три роки* – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- *п'ять років* – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- *десять років* – у разі вчинення тяжкого злочину;
- *п'ятнадцять років* – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Тестові завдання:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності може бути здійснено:

- а) судом;
- б) слідчим, за погодженням з прокурором;
- в) спеціально уповноваженою особою;
- г) прокурором.

2. Однією з умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є:

- а) вчинення вперше злочину невеликої тяжкості;
- б) вчинення злочину, за який призначено 2 роки позбавлення волі;
- в) вчинення нетяжкого злочину вперше;
- г) вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим можливе, зокрема:

- а) у разі усунення заподіяної шкоди;
- б) у разі публічного усного вибачення;
- в) у разі примирення з потерпілим та відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди;
- г) у разі вибачення в засобах масової інформації.

4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (за наявності інших умов) можливе:

- а) вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів;
- б) у разі вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості;
- в) у разі вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості;

г) у разі вчинення тяжкого злочину, але покарання за який призначено не більш як 5 років позбавлення волі

5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (за наявності необхідних умов) можливе:

- а) за клопотанням батьків;
- б) за клопотанням підприємства;
- в) без будь-якого клопотання;
- г) за клопотанням суду.

6. Однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки є те, що ця особа:

а) протягом 6 місяців з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;

б) протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;

в) протягом 2 років з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;

г) протягом 3 років з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок.

7. Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності:

- а) у випадках, передбачених КПК України;
- б) у випадках, передбачених КК України;
- в) у випадках, передбачених Законом «Про амністію»;
- г) у випадках, передбачених Указом Президента про помилування.

8. Особа, яка звільнена від кримінальної відповідальності з передачею на поруки, порушує умови передачі її на поруки, така особа:

а) не може бути притягнутою до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин;

б) притягується до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин;

в) піддається більш суворим заходам виховного характеру;

г) звільняється від кримінальної відповідальності.

9. Якщо особа ухилилася від слідства або суду, перебіг давності:

- а) зупиняється;
- б) подвоюється;
- в) залишається без змін;
- г) продовжується.

10. Перебіг давності обчислюється за кожен злочин окремо, якщо до закінчення строків давності особа вчинила новий злочин:

- а) середньої тяжкості;
- б) тяжкий злочин;
- в) особливо тяжкий злочин;

г) всі відповіді вірні.

11. Визначить початок перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності:

- а) з дня вчинення особою злочину;
- б) з дня виявлення правоохоронними органами злочину,
- в) з дня порушення кримінального провадження;
- г) з дня винесення обвинувального вироку.

12. Давність не застосовується за будь-яких умов:

- а) у разі вчинення диверсії (ст. 113 КК);
- б) у разі вчинення державної зради (ст. 111 КК);
- в) у разі порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК);
- г) всі відповіді вірні.

13. У разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- а) п'ять років;
- б) чотири роки;
- в) два роки;
- г) десять років.

14. У разі переривання перебігу давності, обчислення давності у разі вчинення нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого, починається:

- а) з дня вчинення нового злочину;
- б) з наступного дня після вчинення злочину;
- в) через 10 днів після вчинення нового злочину;
- г) жодної вірної відповіді.

15. Де визначено перелік корупційних злочинів, за вчинення яких до осіб не можна застосовувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності:

- а) у КПК України;
- б) у примітці до статті 45 КК України;
- в) у статті 12 КК України;
- г) у статті 44 КК України.

ЗАДАЧІ:

1. 23 вересня 2014 року о 19.00 год. Б. перебуваючи біля будинку № 47 на вул. Кульчицькій, з метою заподіяння тілесного ушкодження, завдав Васильєву удар кулаком в голову, чим спричинив йому відповідно до висновку судово-медичного експерта легке тілесне ушкодження. В судовому засіданні винність у скоєному Бойко визнав повністю, щиро розкався.

Чи може бути Б. судом звільнено від кримінальної відповідальності?

2. 3 грудня 2017 року близько 02.00 год. І. перебуваючи неподалік будинку № 1 по вул. Драгана під час конфлікту, який виник з Т., витягнув із кишені розкладний ніж, який мав із собою, та взявши його в праву руку умисно наніс ним один удар у ділянку живота з правого боку Т.,

спричинивши йому тілесне ушкодження у вигляді проникаючого поранення живота з наскрізним ушкодженням сліпої кишки, яке було небезпечним для життя на момент заподіяння та за цією ознакою відноситься до тяжкого тілесного ушкодження. І. в судовому засіданні винуватість у вчиненому визнав повністю, просив врахувати, що у вчиненому щиро розкаюється, а також те, що діяв захищаючи дівчат, які були із ним від конфлікту, що виник із компанією, яка була із Т., просить у нього вибачення, зобов'язується відшкодувати завдану шкоду та просить суворо не карати.

Чи є підстави звільнення І. від кримінальної відповідальності?

3. 31 березня 2018 року близько 23 год. 30 хв. Степовий, знаходячись поблизу домоволодіння № 8 по вул. Шевченка, маючи умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом, з метою його тимчасового використання (покататись), підійшов до мотоцикла, який стояв на узбіччі, з об'ємом двигуна 125 см³, вартістю 5040,00 грн., що належав потерпілій Ч., та, діючи умисно, без дозволу власника, всупереч його волі, сів на мотоцикл, завів двигун механічною лапкою та після чого на вказаному транспортному засобі зник з місця вчинення злочину, чим незаконно заволодів транспортним засобом. С., в судовому засіданні вину у вчиненні кримінального правопорушення визнав повністю за пред'явленим обвинуваченням, та пояснив, що він дійсно 31 березня 2018 року заволодів мотоциклом марки «Минск 31121», який належить Ч. У вчиненому щиро розкаюється та просить суворо не карати.

Визначте можливість та підстави звільнення С. від кримінальної відповідальності. Відповідь аргументуйте.

4. Обвинувачений Ш. 7 червня 2017 року о 01 годині 30 хвилин, знаходячись біля весільного залу «Калина», що розташований по вул. Центральній, грубо порушуючи громадський спокій та порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, з особливою зухвалістю, безпричинно з хуліганських спонукань, розпочав конфлікт з П., в ході якого почав нецензурно виражатися в бік останнього, після чого, не реагуючи на зауваження, продовжуючи свої хуліганські дії, умисно наніс один удар склянкою пляшкою з пивом «Оболонь» ємністю 0,5 літра, яку тримав правій руці, в область голови, а саме затилку громадянину К., внаслідок чого спричинив потерпілому К. тілесні ушкодження у вигляді забитої рани потиличної ділянки голови, які згідно висновку судово-медичного експерта відносяться до групи легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я.

Кваліфікуйте дії Ш.. Визначте до яких категорій злочинів належать скоєні винним діяння. З'ясуйте чи є можливість при зазначених обставинах звільнити винного від кримінальної відповідальності.

5. 28 липня 2018 року близько 4:00 год. П., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та прагнучі задовольнити свою статеву пристрасть, наблизився до домогосподарства в якому проживає Кузьмина, але в цей час почав лаяти собака та із будинку з ліхтариком вийшла потерпіла Кузьмина, помітивши це П. заховався у траві неподалік будинку, а саме ліг на землю.

Кузьмина не виявивши на подвір'ї сторонніх осіб повернулася до будинку і в цей же час П. підбіг до входних дверей будинку та постукав у них. Почувши

стук у двері К. вийшла із будинку, в цей час П. діючи з прямим умислом, з метою вчинення насильницького статевого акту, достовірно знаючи, що К. є особою похилого віку, в будинку проживає одна, використовуючи свою фізичну силу, штовхнув потерпілу у грудну клітину та збив її з ніг, внаслідок чого вона впала на землю. В подальшому потерпіла підвелась із землі та побігла в напрямку свого будинку, проте П. її наздогнав, повалив на землю, з метою подолання її активно фізичного опору, пов'язаного з її небажанням вступити у статевий контакт, застосував до неї фізичне насильство, що виразилось в утриманні її своїми руками за зап'ястя обох рук, прижав її тіло до землі своїм тілом. Подолавши таким чином активний фізичний опір потерпілої, П. в застосовуючи до потерпілої фізичне насильство, яке виразилось в насильницькому утриманні за тіло, внаслідок чого остання не мала змоги підвестись, всупереч волі останньої, продовжував згвалтування. В ході статевого акту К. продовжуючи активні спроби подолати фізичну силу насильника, за допомогою ліхтарика, з яким вийшла із будинку, нанесла один удар П. в область лівого вуха, від чого він впав на землю, а підвівшись побіг у невідомому напрямку.

Визначте підстави звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені КК України. Чи може бути звільнено особу від кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України? Чи є підстави для звільнення П. від кримінальної відповідальності? Відповідь аргументуйте.

Контрольні запитання:

1. Поняття та правові підстави звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності.
2. Умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим.
3. Умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
4. Умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
5. Умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Нікіфорова Т.І. Юридична природа спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 144-150.
3. Степанов П.Л. Процесуальний порядок досудового провадження звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 1. С. 128-132.
4. Чижаєв В.І. Звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачене ст. 45 КК України (дійове каяття): юридично-правові аспекти у земельному праві України. *Молодий вчений*. 2014. № 2(05). С. 97-100.

5. Чижаєв В.І. Звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачене ст. 45 КК України (дійове каяття): юридично-правові аспекти. *Молодий вчений*. 2014. № 4(07)(2). С. 39-42.
6. Луценко Ю.В. Зміна обстановки як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти державної безпеки України. *Наше право*. 2014. № 7. С. 127-131.
7. Григор'єва М.Є. Кримінально-правові наслідки звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 197-202.
8. Нікіфорова Т.І. Перспективи розвитку спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 171-177.
9. Аналіз судової практики застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 2. С. 15-31.
10. Тімофєєва Л.Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності як прояв реалізації принципу гуманізму в кримінальному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 427-434.
11. Хряпінський П.В. Позитивна посткримінальна поведінка як підстава звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 151-163.
12. Хряпінський П.В. Доктринальне визначення поняття та ознак звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 129-137.
13. Мезенцева І. Шляхи удосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 87-91.
14. Хряпінський П.В. Доктринальне визначення загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності. *Право та державне управління*. 2015. № 1. С. 50-56.
15. Булейко А.О. Передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: стан наукової розробки. *Право та державне управління*. 2015. № 4. С. 36-40.
16. Слінько Д.С. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: кримінально-правові та процесуальні питання. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право*. 2016. Вип. 21. С. 149-152.
17. Меркулова В.О. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання: відповідність реформування загальної частини кримінального законодавства України принципам кримінального права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 25-30.
18. Скок О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини невеликої тяжкості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 18(2). С. 100-104.

Тема 14.

КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ

Покарання – захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч.1 ст.50 КК).

Ознаки кримінального покарання:

- 1) це примусовий захід з боку держави;
- 2) висловлює негативну оцінку поведінки особи;
- 3) є карою за вчинений злочин, але не повинно завдавати фізичних страждань засудженому або принижувати його людську гідність (ст.50 КК, ст.5 Стандартних мінімальних правил поводження з ув'язненими);
- 4) покарання, його конкретні види – передбачені лише Кримінальним кодексом України;
- 5) призначається лише за діяння, визначені в КК як злочини;
- 6) за змістом полягає у позбавленні або обмеженні певних прав і свобод (ст.53-64 КК). При вчиненні особливо тяжких злочинів суд в деяких випадках, визначених законом, може застосовувати найбільш суворі покарання – довічне позбавлення волі або 25 років позбавлення волі (ст.64 КК);
- 7) має особистий характер і завжди спрямоване проти особи, винної у вчиненні злочину, а не його близьких, родичів, опікунів тощо, навіть, якщо винний уникнув кримінальної відповідальності з різних причин (ухиляється, втік);
- 8) призначається лише судом;
- 9) форма закріплення – обвинувальний вирок (ст.2 ч.2 КК, ст.4 ВТК), винесений у встановленому законом порядку (ст.373 КПК);
- 10) призначається від імені держави;
- 11) має публічний вираз (ст. 7 КПК), оскільки всі вирокі виносяться гласно, відкрито, за виключенням вироків у статевих злочинах і злочинах за участю неповнолітніх чи коли вони є потерпілими;
- 12) не є обов'язковим наслідком кожного вчиненого злочину, кримінальний закон передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання за умов, визначених в законі (ст.ст.44-49, 74-87 КК України);
- 13) вид і термін покарання, визначені санкцією статті КК, можуть бути змінені судом в сторону пом'якшення при наявності обставин, які визначені в законі як пом'якшуючі (ст.66 КК), або реальне виконання покарання замінюється встановленням іспитового строку (ст.75 КК);
- 14) виконання покарання здійснюється спеціально визначеними для цього законом органами та установами, тобто ніякі інші органи, установи, посадові особи чи громадяни не можуть виконувати кримінальні покарання, призначені судом;
- 15) тягне кримінально-правові наслідки – судимість – особливий правовий стан, що є певним несприятливим результатом для особи, яка

відбула кримінальне покарання, на протязі певного часу, визначеного законом (ст.88 КК).

Мета покарання (ч.2 ст.50 КК) – той кінцевий результат, якого прагне досягти держава засобами кримінально-правового впливу, що проявляється у таких аспектах:

– *кара* – відповідає принципу справедливості кримінального покарання, тому будь-яка особа, яка вчинила злочин і визнана у цьому винною, повинна зазнати негативні наслідки у вигляді кримінального покарання;

– *виправлення* – внесення таких змін у свідомість засудженого, щоб він зрозумів невідповідність своєї протиправної поведінки і у майбутньому не вчиняв нових злочинів, щоб правомірна поведінка стала його переконанням;

– *запобігання злочинам* – такий вплив на свідомість засудженого та інших осіб (які можливо виношують злочинні наміри, готуються до вчинення злочинів або уже розпочали злочинну діяльність), щоб вони відмовилися від своїх намірів (припинили злочинну діяльність), побачивши негативні наслідки засудження і застосування кримінальних покарань.

Спеціальна превенція – запобігання вчиненню нових злочинів засудженим. Досягається за рахунок того, що засуджений під час відбування покарання значною мірою обмежується в можливостях вчинення нового злочину (наглядом за його поведінкою, поміщенням в установу виконання покарань).

Загальна превенція – запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами. Досягається за рахунок того, що покарання особи, винної у вчиненні злочину, певною мірою утримує від вчинення злочинів інших осіб, які мають на меті вчинити злочин, готуються до цього, оскільки показує їм невідповідність протиправної поведінки, негативні наслідки, які тягне вчинення злочину (позбавлення волі, конфіскація майна, обмеження права працювати на посаді тощо).

Значення термінів – запобігання, попередження злочинів – тотожне, вони використовуються як однорідні поняття, взаємозамінюють один одного.

Відмінність кримінального покарання від інших заходів державного примусу:

- 1) покарання передбачене лише КК;
- 2) призначається за злочини;
- 3) призначається лише судом;
- 4) форма виразу призначеного покарання – вирок суду;
- 5) покарання та вирок суду виносяться від імені держави, а не окремих її органів, службових осіб;
- 6) має найбільшу силу репресії (обмеження волі пересування, спілкування, користування певними речами – грошима, зброєю, нерухомістю, цінними паперами, коштовностями);
- 7) тягне судимість.

Система покарань – встановлений КК обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарань, розміщених в певному порядку – залежно від ступеня їх тяжкості.

Ознаки системи покарань:

- 1) перелік встановлений законом;
- 2) певний порядок розміщення: від менш суворого до більш суворого;
- 3) співвідношення покарань – основні (самостійні) і додаткові;
- 4) можуть замінювати один одного в певних випадках і співвідношенні.

Значення системи покарань:

- 1) є правовою базою, на якій ґрунтується кримінальна політика держави;
- 2) на неї спираються суди при винесенні вироків;
- 3) дозволяє диференціювати кримінально-правовий вплив на особу.

Система покарань

Основні	Додаткові
<ul style="list-style-type: none">– громадські роботи– виправні роботи– службові обмеження для військовослужбовців– арешт– обмеження волі– тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців– позбавлення волі на певний строк– довічне позбавлення волі	<ul style="list-style-type: none">– позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу– конфіскація майна
Призначаються як основні, так і додаткові	
<ul style="list-style-type: none">– штраф– позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	

Тестові завдання:

1. Що таке покарання за КК?

- а) застосування примусових заходів кримінально-правового характеру до винних у вчиненні злочину осіб;
- б) захід примусу, що застосовується від імені держави за вирок суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого;
- в) засіб оцінки суспільством скоєного злочинного діяння та особи злочинця;
- г) засіб кари засудженого.

2. Яка мета покарання визначена в КК?

- а) запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами;
- б) ізоляція засудженого від суспільства, перевиховання особи, попередження нових злочинів;
- в) кара за скоєний злочин, виправлення засудженого, завдання злочинцю фізичних та моральних страждань;
- г) кара, виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

3. На який строк можуть встановлюватися громадські роботи до неповнолітніх?

- а) від шістдесяти до двохсот сорока годин;
- б) від тридцяти до ста двадцяти годин;
- в) від двадцяти до ста годин;
- г) від п'ятдесяти до ста годин.

4. Коли штраф може бути призначений як додаткове покарання?

- а) коли особа, яка вчинила злочин, не може відбувати покарання у виді громадських робіт;
- б) якщо його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК або при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням;
- в) якщо його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК і особа завдала вчиненням злочином матеріальну шкоду власнику майна;
- г) лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК.

5. Які види покарань можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові?

- а) обмеження волі і виправні роботи;
- б) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф;
- в) штраф і позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- г) позбавленні волі та обмеження волі.

6. До кого не можуть бути призначені громадські роботи за КК?

- а) до неповнолітніх;
- б) до військовозобов'язаних поза навчальними та іншими зборами;
- в) до адвокатів;
- г) інвалідам першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

7. Арешт не може бути застосований:

- а) до 15-річної особи;
- б) до жінки, яка має дитину 10 років;
- в) до особи, що досягла пенсійного віку;
- г) до військовослужбовців строкової служби.

8. Обмеження волі встановлюється на строк:

- а) до шести місяців;
- б) від одного до п'яти років;
- в) від одного до трьох років;
- г) від одного до чотирьох років.

9. Позбавлення волі встановлюється на строк:

- а) від одного до п'яти років;
- б) від одного до семи років;
- в) від одного до десяти років;
- г) від одного до п'ятнадцяти років.

10. Довічне позбавлення волі не застосовується:

- а) до 18-річної особи;
- б) до осіб у віці до 65 років;
- в) до осіб у віці понад 65 років;
- г) до військовослужбовців.

11. Оберіть покарання, яке належить до основних:

- а) арешт;
- б) конфіскація майна;
- в) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- г) адміністративний арешт.

12. Штраф – це:

а) грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень статті 50 КК України;

б) грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень частини другої статті 53 КК України;

в) грошове стягнення, що накладається органом досудового розслідування у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень статті 50 КК України;

г) грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Загальній частині КК України, з урахуванням положень статті 51 КК України.

13. Особа, може бути позбавлена спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу у разі її засудження за::

- а) злочин невеликої тяжкості;
- б) злочин середньої тяжкості;
- в) за тяжкий чи особливо тяжкий злочин;
- г) за корупційний злочин.

14. Громадські роботи встановлюються на строк:

- а) від п'ятдесяти до двохсот сорока годин;
- б) від сорока до двохсот сорока годин;
- в) від шістдесяти до двохсот сорока годин;
- г) від ста двадцяти до двохсот сорока годин.

15. Покарання у виді службового обмеження застосовується до засуджених:

- а) військовослужбовців строкової служби;
- б) до осіб у віці до 65 років;
- в) до осіб у віці понад 65 років;
- г) військовослужбовців.

ЗАДАЧІ:

1. 22 листопада 2016 року, в період часу з 5 години 30 хвилин до 06.00 години, О. перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, застосувавши фізичне насильство до С., що виразилося у подоланні її фізичного опору та

спричинивши їй тілесні ушкодження у вигляді струсу головного мозку, забою верхньої губи з садном на слизовій оболонці та у вигляді крововиливів на правому передпліччі, на тильній поверхні правої кисті, на правому плечі, на лівому передпліччі, в ділянці верхньо – внутрішнього квадранта лівої сідниці, на внутрішній поверхні правої сідниці, на лівому та правому колінних суглобах, на лівому стегні, намагався вступити з нею у статеві зносини природнім шляхом, однак свій злочинний намір не зміг довести до кінця з причин, що не залежали від його волі, оскільки його дії були припинені сторонніми особами.

Визначте до якого виду тілесних ушкоджень належать ушкодження, спричинені С.. Кваліфікуйте дії О.. З'ясуйте, які покарання можуть бути призначені судом за вчинений злочин в межах санкції статті Особливої частини КК України.

2. 14 листопада 2010 року близько 5 години Т. за попередньою змовою з І., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння проникли на подвір'я гр. С. з метою незаконного заволодіння транспортним засобом – автомобілем RENAULT MASTER, який належить С. Скориставшись тим, що господар залишив ключі в автомобілі, Т. сів за кермо та завів двигун і почав рух по подвір'ю, в той час як Іванов відчиняв ворота. Після цього Т. діючи таємно для І. заволодів зйомною панеллю від автомагнітоли TOSHIBA DVD 1698 U та пультом дистанційного керування на загальну суму 430 грн. Оскільки злочинці були помічені господарем автомобіля, вони покинули подвір'я, залишивши автомобіль, при цьому Т. залишив при собі викрадені речі та розпорядився ними на власний розсуд. Злочинці вину свою у вчиненні встановлених судом злочинів визнали повністю та розкаялися.

Визначте, чи є в поведінці винних осіб пом'якшуючі чи обтяжуючі покарання обставини. Які покарання є необхідними та достатніми в межах статей, які передбачають покарання за вчинене?

3. 07 липня 2018 р. близько 23 год. 00 хв. Ч. біля приміщення поштового відділення зв'язку, де побачив неподалік потерпілого К., який знаходився в стані алкогольного сп'яніння, та тримаючи в руках мобільний телефон рухався в напрямку вул. Миру. Ч. з метою незаконного заволодіння мобільного телефону наздогнав потерпілого та наніс йому удар кулаком в обличчя, в результаті якого потерпілий впав на землю, і після цього Ч. відкрито для потерпілого заволодів його мобільним телефоном марки «Нокіа-5310» вартістю 888 грн., в якому знаходилася картка стільникового оператора «МТС» вартістю 25 грн., на рахунку якої було 5 грн. 70 коп., завдавши потерпілому матеріальної шкоди на загальну суму 918 грн. 70 коп. В судовому засіданні Ч. вину повністю визнав та підтвердив обставини справи.

Дайте кримінально-правову оцінку діям Ч.

4. Б., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті неприязних відносин з племінницею, яка має 1/2 частку у праві власності на житловий будинок з прибудовою та господарськими спорудами, умисно, з метою знищення будинку, ввімкнувши подачу газу на газовій плиті в будинку, облив в середині приміщення стіни горючою рідиною (бензином) та

підпалив речі в приміщенні веранди будинку. Після цього вийшов з будинку, зачинив входні двері на замок та знаходився на території садиби, чекаючи вибуху. Близько 8 години ранку сусід, побачивши, що з даху будинку йде дим, прибіг на подвір'я та з метою вжити заходів по гасінню пожежі в будинку, виявивши на підвіконні ключ від замка на входних дверях, став відчиняти навісний замок. Після відкривання дверей в будинок відбувся вибух в середині будинку, який зруйнував останній повністю, а сусід отримав тілесні ушкодження. Б. в цей час знаходився на горищі сараю і спостерігав за подіями, що відбувалися, заходів по вжиттю допомоги постраждалим не вжив і знаходився там допоки його не виявили там працівники поліції. Сусід внаслідок протиправних дій Б. отримав тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості.

Б. було визнано винним по ч. 2 ст. 194 КК України та призначено покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі.

Які обставини справи повинні бути враховані при призначенні покарання? Перерахуйте способи вчинення умисного знищення або пошкодження майна, передбачені ч. 2 ст. 194 КК України. Дайте оцінку рішенню суду.

5. К., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння в приміщенні житлового будинку під час спільного розпиття спиртних напоїв з громадянином П. під час виниклої сварки, на ґрунті неприязних відносин, з метою умисного вбивства К. завдав П. три удари ножом в область черевної порожнини та один удар ножом в область спини, спричинивши тілесні ушкодження у вигляді проникаючих колото-різаних ран.. Внаслідок гострої кровотрати, яка виникла на фоні проникаючих колото-різаних ран П. загинув при доставці до лікарні.

Надайте кримінально-правову оцінку діям К.. Визначте до якого виду тілесних ушкоджень належать ушкодження, завдані П. Яким чином необхідно вирішити питання про призначення покарання К.?

Контрольні запитання:

1. Поняття та ознаки покарання.
2. Мета покарання.
3. Система та види покарань.
4. Основні покарання.
5. Додаткові покарання.
6. Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Спеціалізована література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Шуп'яна М.Ю. Основні аспекти заміни штрафу на інше покарання: порівняльно-правовий аналіз українського та польського законодавства.

- Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 1(2). С. 153-156.
4. Самбор М.А. Виправні роботи як адміністративне стягнення та кримінальне покарання. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 80-89.
 5. Шинкарьов Ю.В. Щодо визначення кола осіб, до яких не може бути застосоване кримінальне покарання у виді арешту. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5, № 2. С. 78-81.
 6. Соловей Т. Динаміка психічних станів осіб, які відбувають кримінальне покарання в місцях позбавлення волі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 210-219.
 7. Крикушенко О.Г. Кримінальне покарання у виді позбавлення волі: концептуальні підходи до його сучасного дослідження. *Форум права* 2017. № 3. С. 84-91.
 8. Остапчук Л.Г. Проблемні аспекти виконання покарання у виді штрафу в Україні. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2. С. 107-115.
 9. Кріпак А.А. Покарання у вигляді позбавлення волі у законодавстві України та країн західної Європи. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1. С. 105-114.
 10. Мостепанюк Л.О. Смертна кара та довічне позбавлення волі: історичний аспект. *Наше право*. 2013. № 1. С. 104-109.
 11. Дудоров О.О. Заміна смертної кари на довічне позбавлення волі: акт гуманізму чи посилення відповідальності? *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 2. С. 101-115.
 12. Гончарук О. Довічне позбавлення волі як найвища міра покарання у кримінальному праві європейських держав. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 104(1). С. 185-187.
 13. Севостьянов В.П. Довічне позбавлення волі: проблеми правового регулювання та практика виконання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 33. С. 166-174.
 14. Самбор М.А. Виправні роботи як адміністративне стягнення та кримінальне покарання. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 80-89.
 15. Кириць Б.О. Застосування покарання у виді обмеження волі. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 3. С. 175-182.
 16. Новікова К.А. Співвідношення обмеження волі та пробації: зарубіжний досвід. *Право і Безпека*. 2014. № 1. С. 95-99.
 17. Новікова К.А. Місце обмеження волі в системі покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 250-257.

Тема 15.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Штраф (ст.ст.53, 99 КК):

– грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених кримінальним законом в Особливій частині КК та у ст.57 КК;

– *розмір штрафу* встановлюється в залежності від тяжкості вчиненого злочину з урахуванням майнового становища винного – від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у виключних випадках – до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст.218 КК) або до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст.220 КК);

– *для неповнолітніх розмір штрафу* – не повинен перевищувати 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст.99 ч.2 КК);

– *може бути замінений* на громадські роботи у випадку неможливості сплати штрафу (ст.62 ч.4 КК): 10 годин громадських робіт за 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

– *може бути замінений* на виправні роботи (ст.62 ч.4 КК): 1 місяць виправних робіт за 4 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, але не більше 2 років;

– порядок виконання – добровільна або примусова сплата;

– при ухиленні від сплати штрафу – заміна на виправні роботи або обмеження волі до 2 років (ст.389 ч.1 КК);

– як додаткове покарання призначається лише тоді, коли прямо передбачений в санкції статті Особливої частини КК (ст.53 ч.3 КК; ст.367 ч.2 КК).

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу (ст.54 КК):

– полягає у тому, що особа, яка у встановленому законом порядку отримала відповідне військове, спеціальне звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас, розжалується до статусу рядового працівника, і відповідно, не може більше працювати за займаною нею посадою;

– застосовується лише у випадку вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину (ст.12 ч.4, 5 КК); як правило, цей злочин пов'язаний з використанням винним свого службового становища або можливостей, наданих службою, посадою (зловживання, перевищення владних повноважень, викрадання шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем, одержання неправомірної вигоди);

– *терміну не має* – засуджений позбавляється звання, рангу, чину, класу на все подальше життя;

– *військові звання* – мають особи, які проходять службу в Збройних Силах, Прикордонних Військах, Службі Безпеки, інших військових формуваннях та військовозобов'язані (офіцерський, сержантський, рядовий склад);

- *спеціальні звання* – мають працівники міліції, державної податкової адміністрації, податкової міліції, митної служби;
- *ранги* – мають державні службовці, дипломати;
- *класні чини* – мають працівники прокуратури;
- *кваліфікаційні класи* – мають судді, лікарі: судово-психіатричні експерти та судові експерти.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст.55 КК):

- полягає у встановленні обмежень для засудженого на протязі встановленого вироком суду терміну обирати рід занять або роботу;
- як основне покарання призначається у випадках, коли вчинення злочину пов'язано з виконанням особою своїх службових, професійних обов'язків, у зв'язку із заняттям певною діяльністю;
- як додаткове покарання може призначатися у тих випадках, коли не передбачено в санкції статті Особливої частини КК (ст.55 ч.2 КК);
- *термін* від 2 до 5 років (якщо призначається в якості основного кримінального покарання – ст.371, 376 ч.2 КК); термін від 1 до 3 років (якщо призначається в якості додаткового кримінального покарання – ст.191, 203, 212, 220 КК);
- строк обчислення як основного покарання починається з моменту набрання вироком законної сили;
- строк обчислення як додаткового покарання починається з моменту відбуття основного виду покарання;
- при ухиленні від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – замінюється на виправні роботи або обмеження волі (ст.389 ч.1 КК).

Громадські роботи (ст.ст.56, 100 КК):

- полягають у виконання засудженим безоплатних суспільно корисних робіт у вільний від роботи чи навчання час;
- *термін* – від 60 до 240 годин, але не більше 4 годин на 1 день;
- *для неповнолітніх* (16-18 років) термін – від 30 до 120 годин, але не більше 2 годин на 1 день;
- види та місце громадських робіт визначаються органами місцевого самоврядування (виконання робіт, які не потребують спеціальної підготовки чи кваліфікації: прибирання вулиць, парків, скверів, роботи по благоустрою населеного пункту, району, догляд за хворими в лікарнях, сільськогосподарські роботи тощо);
- *не призначаються* – інвалідам I та II групи; вагітним жінкам; пенсіонерам; військовослужбовцям строкової служби; працівникам міліції;
- *не можуть бути замінені* – на відбування покарання з випробуванням (ст.75 КК), не підпадають під умовно-дострокове звільнення від покарання (ст.81 КК) або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст.82 КК);
- *при ухиленні* від відбування громадських робіт – заміна на арешт до 6 місяців або обмеження волі до 3 років (ст. 389 ч.2 КК).

Виправні роботи (ст.57 КК):

- без позбавлення волі (від 6 місяців до 2 років);
- коли це передбачено санкцією статті КК;
- може бути альтернативою позбавленню волі;
- види – виправні роботи по місцю роботи (на попередній посаді, якщо не позбавлений права працювати на посаді; перевід на іншу посаду – згідно трудового законодавства; призначається особам, які вчинили злочини, не пов'язані з виконанням їх службових, професійних обов'язків); виправні роботи в інших місцях (визначаються судом);

- можуть бути замінені на штраф (ст.57 ч.3 КК – 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 грн.) за 1 місяць виправних робіт);

- відрахування із заробітку засудженого від 10 до 20% доходу на користь держави;

- тягнуть судимість;

- мають певні обмеження в застосуванні (ст.57 ч.2 КК – не призначаються військовослужбовцям; працівникам правоохоронних органів, нотаріусам, суддям, прокурорам, адвокатам, державним службовцям, службовим особам органів місцевого самоврядування; непрацездатним: інвалідам I, II груп; пенсіонерам; неповнолітнім до 16 років; непрацюючим жінкам, на утриманні яких є малолітні діти; вагітним жінкам; особам, які навчаються в учбових закладах на стаціонарі);

- при ухиленні від відбування виправних робіт – заміна на арешт до 6 місяців або обмеження волі до 3 років (ст.389 ч.2 КК).

Службові обмеження для військовослужбовців (ст.58 КК):

- застосовується лише до кадрових військовослужбовців та військовослужбовців контрактної служби (ст.58 ч.1 КК);

- полягає в певних обмеження для засудженого: він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, здійснюються відрахування із грошового забезпечення від 10 до 20%;

- термін від 6 місяців до 2 років;

- не може застосовуватися до військовослужбовців строкової служби;

- термін покарання не зараховується в загальний строк вислуги років і не зараховується при присвоєнні чергового військового звання;

- не може бути замінено на інші види покарань;

- не може бути замінено на засудження з випробуванням;

- не тягне судимості (ст.89 ч.1 п.4 КК).

Конфіскація майна (ст.59 КК):

- полягає в примусовому вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого;

- суд у вирокі обов'язково зазначає, яка частина майна повинна бути конфіскована або перелічити предмети, що підлягають конфіскації (якщо засуджений володіє майном на правах спільної власності);

- види конфіскації: повна і часткова;

- призначається лише у тих випадках, коли прямо передбачена в санкції статті Особливої частини;

– встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини (ст.12 ч.4, 5 КК);

– для забезпечення конфіскації майна накладається арешт на вклади, цінності, інше майно обвинуваченого або інших осіб (які несуть матеріальну відповідальність за його дії) та вилучається арештоване майно;

– вилучені в порядку конфіскації гроші, цінні папери, коштовності передаються за описом в фінансові органи для зберігання; транспортні засоби – описуються, опечатаються і передаються на зберігання в органи ДАІ; будівлі – описуються та до нотаріальної контори або виконкому сільради передається лист (або копія постанови про накладання арешту) з приписом не здійснювати ніяких цивільно-правових угод щодо даного майна;

– приховування майна, що підлягає конфіскації, тягне кримінальну відповідальність за ст.388 КК;

– не всяке майно може бути описане і в КК є додаток, в якому перераховано перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком (це майно, що може належати обвинуваченому, але ним користуються й інші члени його родини, і тому, щоб не обмежувати їх права, встановлені певні обмеження при конфіскації майна);

– законом передбачено звільнення від конфіскації майна за амністією (ст.86 КК), за умови, що до набрання чинності закону про амністію конфіскація не була виконана відповідно до вироку суду;

– не застосовується до неповнолітніх (ст.98 КК).

Арешт (ст.60 КК):

– полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства в спеціальних установах виконання покарань;

– під час відбування арешту до засудженого застосовуються певні обмеження, спеціально передбачені режимом відбування покарання і здійснюються певні заходи виховного характеру;

– застосовується до всіх засуджених, у т.ч. і до непрацездатних (інвалідів I-II груп, осіб пенсійного віку), військовослужбовців строкової служби;

– строк арешту – від 1 до 6 місяців;

– *не застосовується* до вагітних жінок та жінок, які мають дітей у віці до 7 років; має певні обмеження у застосуванні до неповнолітніх (ст.101 КК);

– місця відбування арешту визначаються Державним департаментом виконання покарань, до них віднесені спеціальні виправні установи; військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті (ст.60 ч.2 КК);

– до засуджених до арешту не застосовуються звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.75 КК) та умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.81 КК);

– ухилення засудженого від відбування арешту, втеча з спеціальної виправної установи, де він відбуває арешт тягне кримінальну відповідальність за ст.393 КК “Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти”.

Обмеження волі (ст.61 КК):

– полягає у триманні засудженого без ізоляції від суспільства в спеціальних установах виконання покарань відкритого типу з обов’язковим залученням засудженого до праці;

– строк обмеження волі – від 1 до 5 років;

Тримання в дисциплінарному батальйоні (направлення військовослужбовців, які вчинили злочини у мирний час, в дисциплінарний батальйон – *ст.62 КК*):

– позбавлення волі для військовослужбовців строкової служби, курсантів військово-навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів, та інших подібних навчальних закладів;

– застосовується у разі вчинення злочину, який не представляє великої суспільної небезпечності, коли засудженого можна залишити на військовій службі і виправити в умовах спеціальної військової частини;

– не застосовується (ст.62 ч.2 КК) до: військовослужбовців не строкової служби; прапорщиків, мічманів; офіцерів; військовозобов'язаних в період проходження навчальних чи перевірних зборів; особам, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі; особам, яким поряд з позбавленням волі призначено примусове лікування від алкоголізму, наркоманії; особам, які не придатні до несення військової служби;

– місце відбування – дисциплінарний батальйон;

– має строковий характер (6 місяців – 2 роки);

– до військовослужбовців, які відбувають тримання в дисциплінарному батальйоні, не можуть бути звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст.75 КК) і до них не застосовується умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.81 КК);

– не тягне судимості;

– після відбування – продовження військової служби (не пройденого терміну).

Позбавлення волі (ст.ст.63, 64, 102 КК):

– полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства в спеціальних установах виконання покарання (УВП), обмеженні в правах (вільного пересування та обрання місця проживання, місця та роду заняття, місць відпочинку, спілкування з будь-якими особами, користування грошима, предметами домашнього вжитку, здійсненні майнових операцій тощо);

– може застосовуватися до всіх категорій засуджених (ст.63 КК);

– має строковий (1 рік – 15 років – 25 років) або безстроковий (довічно) характер;

– виконується певними видами установ, рівнів безпеки, охорони;

– види: строкове (від 1 до 15 років), для неповнолітніх від 3 місяців – до 10 років), безстрокове (довічне) позбавлення волі;

– можлива заміна на менш суворі покарання (ст.74-87 КК);

– для неповнолітніх максимальний строк позбавлення волі 10 років (ст.102 КК); а при вчиненні особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням волі потерпілого – до 15 років (ст.102 ч.2КК);

– негативні наслідки: тягне судимість, інколи – адміністративний нагляд;

– строки погашення та зняття судимості визначені у ст.ст.89, 90, 91 КК;

– може бути замінено на більш м'яке покарання (ст.82 КК) – обмеження волі, виправні роботи, громадські роботи, штраф тощо;

– довічне позбавлення волі не застосовується до: осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років; жінок, які були вагітні на момент вчинення злочину чи постановлення вироку; осіб, старше 65 років (ст.64 ч.2 КК);

– довічне позбавлення волі в порядку помилування може бути замінено на 25 років позбавлення волі (ст.87 КК).

Обставини, що пом'якшують або обтяжують кримінальне покарання

При призначенні покарання суд повинен врахувати всі обставини, що характеризують вчинений злочин (ступінь тяжкості, розмір шкоди, кількість потерпілих, обстановка тощо) та особу, котра його вчинила (вперше вчинила злочин чи повторно або рецидив, характеристика за місцем проживання, роботи, навчання, ставлення до вчиненого, каяття, визнання вини)(ст.65 КК), всі пом'якшуючі (ст.66 КК) та обтяжуючі обставини (ст.67 КК).

Пом'якшуючі обставини (ст.66 КК):

– цей перелік не вичерпний, суд й інші обставини може враховувати як пом'якшуючі;

– якщо будь-яка із пом'якшуючих обставин передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може іще раз враховувати її при призначенні покарання;

– кількість обставин, які суд визнає пом'якшуючими щодо однієї особи або по одній справі, не обмежується;

ВИДИ:

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

3) вчинення злочину неповнолітнім;

4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

5) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

6) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;

8) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених КК;

Обтяжуючі обставини (ст.67 КК):

– цей перелік є вичерпним, і ніякі інші обставини, не можуть бути визнані обтяжуючими;

– якщо будь-яка із обтяжуючих обставин передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання;

– кількість обставин, які суд визнає обтяжуючими щодо однієї особи або по одній справі, не обмежується;

ВИДИ:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;
- 3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
- 4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;
- 7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Суд має право в залежності від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених обставин обтяжуючою, за виключенням обставин у пп.2, 6, 7, 9, 10, 12, але обов'язково зазначити чому у вирок.

Тестові завдання:

1. Яке з цих положень, визначених в КК, є однією із загальних засад призначення покарання?

- а) суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини КК;
- б) суд призначає покарання, керуючись міжнародно-правовими нормами;
- в) суд призначає покарання, керуючись своєю правосвідомістю;
- г) суд призначає покарання на свій розсуд.

2. Д. вчинив умисне вбивство з хуліганських мотивів і грабіж. Суд призначив С. покарання у виді позбавлення волі 18 років. Адвокат оскаржив вирок суду. Чи може суд призначити таке покарання, якщо воно більш суворе, ніж це передбачено відповідними статтями Особливої частини КК?

- а) суд не може призначити таке покарання за сукупністю злочинів, виходячи з максимального розміру цього виду покарання, передбаченого в Загальній частині КК;

б) суд не може призначити таке покарання згідно з положеннями Конституції;

в) суд може призначити таке покарання;

г) суд може вирішити це лише колегіально.

3. П. займався незаконною лікувальною діяльністю (ст. 138 КК). За вироком суду його було засуджено на 3 роки позбавлення волі. Адвокат подав скаргу з проханням призначити П. покарання більш м'яке, ніж передбачено законом. За які злочини суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом?

а) за злочини середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі;

б) за злочини невеликої тяжкості;

в) за будь-які злочини;

г) за злочини особливо тяжкі.

4. У вирокі суду було зазначено, що однією з обставин, що пом'якшують покарання, є вчинення злочину особою вперше. Чи може суд при призначенні покарання визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в КК?

а) не може;

б) може;

в) суд зобов'язаний визнати такі обставини, виходячи із загальних засад призначення покарання;

г) може, якщо прокурор не заперечує.

5. 18-річний В., перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, вчинив крадіжку в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185 КК) разом з 14-річним І. Яка обставина, що обтяжує покарання, передбачена ст. 67 КК, може бути поставлена у вину В.?

а) тяжкі наслідки, завдані злочином;

б) вчинення злочину в стані наркотичного сп'яніння;

в) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;

г) всі вказані обставини.

6. Р. вчинив злочин з наступними обтяжуючими покарання обставинами: з особливою жорстокістю, з тяжкими наслідками і загально небезпечним способом. Яку обставину, що обтяжує покарання, суд може не визнати такою?

а) тяжкі наслідки, завдані злочином;

б) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

в) вчинення злочину загально небезпечним способом.

г) вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах.

7. Яку обставину, що обтяжує покарання, суд обов'язково повинен врахувати?

а) вчинення хуліганства групою осіб без попередньої змови;

б) повторне порушення правил дорожнього руху, що призвело до загибелі пішохода;

в) вчинення крадіжки з використанням 10-річної особи;

г) тяжкі наслідки, завдані злочином.

8. Особа вчинила крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК), а потім, через місяць, здійснила розбійний напад (ч. 1 ст. 187 КК). Чи може суд при призначенні покарання визнати таку сукупність злочинів обставиною, що обтяжує покарання?

а) може;

б) не може;

в) може, якщо на цьому буде наполягати потерпілий;

г) може, але це залежить від виду вчиненого злочину.

9. Л. вчинив умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання, викликаного тяжкою образою з боку потерпілого (ст. 116 КК). Чи може суд врахувати як пом'якшуючу покарання аналогічну обставину (вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання), передбачену ст. 66 КК?

а) завжди може;

б) не може;

в) може, але суд у порядку ст. 66 КК повинен призначити покарання в межах, встановлених у санкції статті Особливої частини КК;

г) може лише колегіально.

10. Які правила призначення покарання за сукупністю злочинів передбачені в КК?

а) суд, призначивши покарання за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом повного чи часткового складання призначених покарань;

б) суд, призначивши покарання за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань;

в) суд, призначивши покарання за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим;

г) суд призначає покарання, керуючись традиціями даного суду.

11. Які є відмінності при призначенні покарання за сукупністю вироків та за сукупністю злочинів?

а) у правилах призначення покарання;

б) у звільненні від кримінальної відповідальності;

в) у суб'єктах покарання;

г) у знятті та погашенні судимості.

12. Особа вчинила шахрайство з фінансовими ресурсами (ч. 2 ст. 222 КК) і службове підроблення (ч. 1 ст. 366 КК). За перший злочин суд призначив покарання – 3 роки позбавлення волі, за другий – обмеження волі на 1 рік. Призначаючи покарання за сукупністю злочинів, суд застосував принцип повного складання призначених покарань. Який розмір покарання призначив суд?

а) 5 років позбавлення волі;

б) 3 роки 6 місяців позбавлення волі;

в) 4 роки позбавлення волі;

г) 2 роки позбавлення волі.

13. При складанні покарань за сукупністю злочинів менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид за таким правилом – одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців відповідають:

а) один день позбавлення волі;

б) три дні обмеження волі;

в) два дні службового обмеження для військовослужбовця;

г) три дні виправних робіт.

14. К. за один злочин було призначено додаткове покарання – позбавлення права займати посади, пов'язані з обслуговуванням населення і здійснення торгівлі, на 2 роки, а за шахрайство в особливо великому розмірі – конфіскація майна. Як суд повинен призначити остаточне додаткове покарання за сукупністю злочинів?

а) додаткові покарання складаються за правилами, визначеними КК;

б) додаткові покарання виконуються самостійно;

в) додаткові покарання можуть складатися або поглинатися;

г) додаткові покарання за сукупністю злочинів не призначаються.

15. Як, за загальним правилом, обчислюються строки покарання?

а) в роках, місяцях та годинах;

б) в роках, місяцях;

в) в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян.

г) в роках, місяцях, днях, годинах, хвилинах.

ЗАДАЧІ:

1. З. раніше судимий:

– 10.01.2018 року вироком районного суду за ч.3 ст.15 ч.1 ст.185, ч.3 ст.185, ч.3 ст.15 ч.3 ст.185, ст.70 КК України до 3 років 2 місяців позбавлення волі та на підставі ст.ст.75, 104 КК України звільнений від відбування покарання з іспитовим строком 2 роки;

– 03.04.2018 року вироком районного суду області за ч.2 ст.185, ч.3 ст.185, ч.1 ст.190, ч.2 ст.190, ч.1 ст.70, ч.4 ст.70 КК України до 4 років 6 місяців позбавлення волі та на підставі ст.75 КК України звільнений від відбування покарання з іспитовим строком 3 роки;

– 12.09.2018 року вироком районного суду Кіровоградської області за ч.2 ст.185, ч.3 ст.185, ч.3 ст.15 ч.3 ст.185, ч.1 ст.70, ст.71 КК України до 5 років позбавлення волі;

19.06.2018 року близько 15 год. 00 хв., З. прибув до домоволодіння, що належить та в якому самостійно проживає С., маючи похилий вік (83 роки).

З., маючи при собі сумку чорного кольору та робочі рукавиці чорного кольору, які він підготував заздалегідь, шляхом вільного доступу проник до житлового приміщення С. З., враховуючи стресовий стан та похилий вік С., зважаючи на свою фізичну перевагу, тримаючи останню за руки, затуляючи її в приміщення спальні, де здійснюючи фізичний вплив на останню, висловлюючи погрози застосування насильства, демонструючи ніж, який

взяв зі столу в будинку потерпілої, почав вимагати грошові кошти та інші цінні речі.

С., на вимогу видати грошові кошти та інші цінності, надала З. грошові кошти у сумі 3600 грн., спричинивши останній матеріальні збитки на вказану суму.

20.06.2018 року З. прибув до домоволодіння жінки похилого віку (86 років) Ч. та висловлюючи погрозу вбивством, утримуючи за руки вимагав передачі цінних речей, коштовностей та грошей. Ч., боячись за своє життя вказала на шухлядку комоду, де знаходились цінні речі.

З. заволодів під час нападу належними потерпілій, значками часів СРСР та жіночим годинником у несправному стані, які матеріальної цінності для потерпілої не становлять.

Крім цього З., під час вказаного нападу 20.06.2018 року заволодів банківською платіжною картою АТ КБ «ПРИВАТБАНК» як офіційним документом з пін-кодом до неї, що перебувала в користуванні Ч. у її житлі та зареєстрована на ім'я потерпілої Ш., яку одразу цього ж дня використав, пов'язавши її в налаштуваннях із номером свого мобільного телефону та із даної картки оформив два миттєвих кредити на 15600 грн. та 3120 грн.

Вказаними діями З. вчинив напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із погрозою застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу (розбій), поєднаний з проникнення у житло, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч.3 ст.187 КК України, та викрадення офіційного документа, вчинене з корисливих мотивів, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст.357 КК України.

Який принцип призначення покарання для З. повинен застосувати суд?

2. 15.02.2018 року приблизно о 13-10 год., Д., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходився біля входу до станції метро. З права від входу до вказаної станції метро знаходилась гр. Щ., яка продавала стартові пакети, які знаходились на дерев'яному столі. В цей момент, у Д. виник злочинний умисел направлений на відкрите викрадення чужого майна, а саме стартових пакетів. Д. реалізуючи свій намір, діючи умисно та усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, керуючись корисливим мотивом з метою особистого збагачення за рахунок інших осіб, ривком правої руки вихватив 49 штук стартових пакетів мобільного оператора «Київстар 4G» зі столу, за яким стояла Щ., вартість яких, згідно висновку судово – товарознавчої експертизи складає 2185 грн.

Після чого, Д., вважаючи, що виконав усі необхідні дії для доведення злочину до кінця з місця вчинення кримінального правопорушення намагався втекти. Однак, Д. був затриманий співробітниками поліції, не маючи можливості розпорядитися викраденим майном, з причин, що не залежали від його волі.

Як суд повинен призначити покарання Д., відповідно до правил ст. 68 КК України?

3. П., будучи раніше судимим районним судом 13 грудня 2013 року за ч. 1 ст. 185 КК України до 3 років позбавлення волі з іспитивним строком 3

роки, на шлях виправлення та перевиховання не став та знову скоїв злочин при наступних обставинах:

Так, П., 21 жовтня 2016 року близько 05 год. 10 хв., діючи повторно, разом із Т., на виконання виниклого злочинного умислу, направлено на заволодіння майном, прибули до підприємства ФОП та реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на відкрите заволодіння чужим майном П. та Т., за попередньої змовою між собою, проникли на територію підприємства ФОП. Після цього, П. разом із Т., перебуваючи на території вищевказаного підприємства, із застосуванням фізичного насильства стосовно охоронця Ю., яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, що виразилося в спричиненні йому тілесних ушкоджень у вигляді саден на обличчі та саден на верхній лівій кінцівці, які кваліфікуються як легкі тілесні ушкодження, в ході нападу, заволоділи грошовими коштами в сумі 103 000 грн. та майном власника ФОП, а саме: мобільним телефоном Microsoft Lumia 535 (Nokia) Dual sim, вартістю 1006 грн., металевий сейф, вартістю 1800 грн., чим спричинив потерпілому ОСОБА_7 матеріальну шкоду на загальну суму 105 806 грн.

П. та Т. було визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 186 КК України – відкрите викрадення чужого майна (грабіж), поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, вчинений за попередньою змовою групою осіб, поєднаний з проникненням у інше приміщення, вчинений у великих розмірах.

Який принцип призначення покарання для З. повинен застосувати суд?

4. 13.05.2017 року о 22 год. 40 хв., Ф., керуючи автомобілем «ЗІЛ 130», в районі АЗС «УкрНафта», допустив наїзд на пішохода Х., який перетинав проїзну частину дороги.

В результаті пригоди, Х. від отриманих травм загинув на місці.

Після вчинення наїзду, Ф., знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, на керованому ним автомобілі зупинився на правому узбіччі дороги та відразу місце вчинення дорожньо-транспортної пригоди не залишив, натомість, достовірно розуміючи, що пішохід Х. отримав тілесні ушкодження, перебуває у небезпечному для життя стані, позбавлений реальної можливості до самозбереження, усвідомлюючи, що в результаті його дій можуть настати тяжкі наслідки, не переконався, чи потребує останній допомоги, не звернувся за допомогою до інших осіб, які на той час уже перебували на місці пригоди, не вчинив жодних дій, спрямованих на повідомлення про вказану пригоду до поліції та на швидку медичну допомогу, хоча повинен і мав об'єктивну можливість це зробити, не виконавши свого громадського обов'язку, що покладав на нього закон і загальновизнані норми моралі, з метою уникнення відповідальності, по приїзду працівників поліції, не повідомив останнім, що саме він вчинив вказану дорожньо-транспортну пригоду, тим самим легковажно розраховував, що його причетність до вказаного діяння не буде встановлена.

В ході досудового слідства Ф. щиро покаявся у вчиненому та сприяв розкриттю злочину.

Встановіть чи присутні обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання? Якщо так, назвіть такі обставини.

Контрольні питання:

1. Загальні засади і принципи призначення покарання.
2. Призначення покарання за сукупністю злочинів.
3. Призначення покарання за сукупністю вироків.
4. Обставини які пом'якшують і покарання. Їх види і характеристика.
5. Обставини, які обтяжують покарання. Їх види і характеристика.
6. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті.
7. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.
8. Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Федорак Л.М. Проблеми призначення покарання при наявності у кримінальній справі як пом'якшуючих, так і обтяжуючих покарання обставин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 221-225.
3. Дубно Т.В. Тенденції врахування судами України способу вчинення злочину як ознаки складу злочину при призначенні покарання. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 128-133.
4. Тертична А.А. Окремі питання призначення покарання за вимагання: за матеріалами судової практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 38(2). С. 87-91.
5. Чупринський Б. Особливості призначення покарання неповнолітнім за наявності обставин, що пом'якшують покарання. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 183-187.
6. Татарінова О.В. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, та деякі проблеми врахування суддівського розсуду. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 2. С. 104-111.
7. Губар С.В. Засади призначення покарання судами УСРР у роки колективізації сільського господарства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 287-300.
8. Ворона В.С. Щодо питання про види спеціальних засад призначення покарання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2016. Вип. 24. С. 128-133.
9. Попій Д.С. Історія розвитку призначення покарання за незакінчений злочин (радянський період). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2016. Вип. 24. С. 134-139.

- 10.Бабанли Р. Аналіз практики призначення покарання при множинності злочинів (на прикладі окремих злочинів проти власності). *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 125-131.
- 11.Нікіфорова Т.І. Проблеми призначення покарання за сукупністю вироків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 79-92.
- 12.Бабанли Р.Ш. Перспективи наукового вирішення проблем призначення покарання в Україні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 102-109.
- 13.Попій Д.С. Щодо окремих питань співвідношення загальних та спеціальних засад призначення покарання. *Форум права*. 2017. № 3. С. 177–181.
- 14.Хильченко А. Реалізація правил призначення покарання у судовій практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 138-144.
- 15.Кушнір Я. Порівняльний кримінально-правовий аналіз системи призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків України та Франції в умовах сучасності. *Підприємництво, господарство і право* 2017. № 8. С. 154-159.
- 16.Бабанли Р.Ш. Підходи до вивчення стану призначення покарання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 5(2). С. 90-93.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ

Звільнення від покарання та його відбування (ст.74 КК) – виражена в акті правомочного державного органу відмова від застосування реальної міри покарання, передбаченої кримінальним законом за наявності певних умов, зазначених в законі.

Види звільнення від покарання та його відбування:

- 1) звільнення з випробуванням (ст.75-78 КК);
- 2) звільнення з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років (ст.79 КК);
- 3) у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст.80 КК);
- 4) умовно-дострокове звільнення (ст.81 КК);
- 5) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.82 КК);
- 6) звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст.83 КК);
- 7) звільнення за хворобою (ст.84 КК);
- 8) на підставі закону України про амністію (ст.86 КК);
- 9) на підставі Указу Президента України про помилування (ст.87 КК).

КК передбачає різні види звільнення від покарання. Їх частіше за все об'єднують у дві групи: *звільнення безумовне і звільнення умовне.*

При *безумовному звільненні* перед особою не ставляться які-небудь вимоги в зв'язку з її звільненням. *Умовне ж звільнення* пов'язане з пред'явленням особі визначених законом вимог, які вона має виконати протягом певного іспитового строку. Їх порушення тягне за собою скасування застосованого судом звільнення від покарання.

До умовного звільнення від покарання належать: звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75-79 КК), умовно дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК);

до безумовних – звільнення від покарання на умовах ч.4 ст. 74 і ст.

49 КК, звільнення у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК), звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК).

Особливим видом звільнення від покарання є звільнення від покарання у разі прийняття нового закону, що виключає або пом'якшує призначене особі покарання (частини 2, 3 ст. 74 КК). Конституція України (ч. 1 ст. 58) та КК (ст. 5) встановлюють принцип, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти мають зворотну дію у разі, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Дія такого закону поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання, в тому числі на осіб, що відбувають або вже відбули покарання, але мають

судимість. Якщо новий закон пом'якшує караність діяння, за яке засуджений відбуває покарання, призначена йому міра покарання, що перевищує санкцію знов виданого закону, знижується до максимальної межі покарання, встановленого цим законом.

Відповідно до ч. 4 ст. 74 КК особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості (ст.12), крім корупційних злочинів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільне небезпечною. Таке звільнення особи від покарання має місце при констатації судом того, що вона вже не є суспільне небезпечною, а відтак, що до неї недоцільно застосовувати кримінальне покарання. Тому оцінка судом особи винного відіграє тут вирішальну роль.

Для визнання особи такою, що більше не вважається *суспільне небезпечною*, необхідно констатувати, що після вчинення нею злочину вона поводитися бездоганно і сумлінно ставилася до праці. Це повинно мати місце протягом відносно тривалого часу. Тільки в цьому разі можна говорити про формування в особі позитивних стійких навичок і установок, які б свідчили про її виправлення і недоцільність відбування нею покарання. При цьому суд ураховує три обов'язкові обставини:

а) особа вчинила злочини невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів;

б) особа після вчинення злочину поводитися бездоганно і сумлінно ставилася до праці;

в) на час розгляду справи в суді особу не можна вважати суспільне небезпечною.

У ст. 75 КК зазначено, якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення **про звільнення від відбування покарання з випробуванням**. У цьому разі суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки.

Отже, *звільнення від відбування покарання з випробуванням* можливе при наявності таких умов:

1) призначене судом покарання, крім випадків засудження за корупційний злочин, має бути у вигляді:

а) виправних робіт, або

б) службового обмеження для військовослужбовців, чи

в) обмеження волі, або

г) позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

2) особа вчинила злочини невеликої або середньої тяжкості, це може бути і тяжкий злочин, якщо за його вчинення суд призначає покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

3) наявність позитивних даних щодо особи підсудного;

4) наявність певних обставин, які пом'якшують покарання, та інших обставин справи на користь підсудного;

5) суд має обумовлену впевненість, що підсудний протягом іспитового строку виконає покладені на нього обов'язки і не вчинить нового злочину і зможе виправити свою поведінку без відбування призначеного йому покарання. При наявності зазначених умов суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням *завжди пов'язано з встановленням у вирок іспитового строку, що є невід'ємною його ознакою.*

Іспитовий строк – це певний проміжок часу, протягом якого здійснюється контроль за засудженим і останній під загрозою реального відбування призначеного покарання зобов'язаний виконувати покладені на нього обов'язки та інші умови випробування. Іспитовий строк містить у собі погрозу реального виконання покарання, якщо засуджений не буде виконувати умови випробування, і можливість остаточного звільнення від відбування покарання і погашення судимості, якщо особа виконає покладені на неї обов'язки. Значення іспитового строку полягає і в тому, що тільки протягом цього строку особа визнається судимою і за нею здійснюється контроль з боку органів виконання покарання. Далі, іспитовий строк дисциплінує засудженого, привчає його до додержання законів, нагадує йому, що він не виправданий, а проходить випробування, від результату якого залежить його подальша доля – звільнення від відбування призначеної основної міри покарання або реальне її відбування. Тривалість іспитового строку встановлена ч. 3 ст. 75 КК у межах від одного року до трьох років. Перебіг іспитового строку починається з моменту оголошення вироку, і він не підлягає скороченню в заохочувальному порядку.

Обвинувальний вирок з тих чи інших причин (внаслідок стихійного лиха, втрати документів тощо) може своєчасно не приводитися у виконання. У цьому разі його наступне виконання може виявитися недоцільним з точки зору як спеціального, так і загального попередження. Засуджений за цей час може виправитися, тому застосування до нього покарання, призначеного в минулому, може суперечити меті покарання і виявитися зайвим. З огляду на це ст. 80 КК передбачає звільнення від покарання; *зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.* Під давністю виконання обвинувального вироку розуміється закінчення встановлених у законі строків з дня набрання обвинувальним вирокком законної сили, у зв'язку з чим засуджений звільняється від виконання призначеної судом міри покарання. При цьому суспільна небезпечність вчиненого не змінюється (якщо не змінилася обстановка або сама санкція статті, у відповідності з

якою особі призначене покарання). Це пов'язано з тим, що суспільна небезпечність злочину встановлюється судом на момент його вчинення, і закінчення будь-якого строку без зміни обстановки або закону, що встановлює відповідальність за злочин, не може змінити цю оцінку.

За загальним правилом, **перебіг строку давності** виконання покарання починається з дня набрання обвинувальним вироком законної сили. Проте з різних причин (тривала хвороба засудженого, яка перешкоджає виконанню вироку, стихійне лихо, втрата кримінальної справи і т.ін.) вирок може не приводитися у виконання. З урахуванням цього в кримінальному законі встановлюються особливі строки, після закінчення яких, якщо їх перебіг не був перерваний, засуджений підлягає звільненню від відбування покарання. Невчинення ним за цей період нового злочину свідчить про значну або повну втрату ним суспільної небезпечності, а відтак, про недоцільність застосування до нього покарання, призначеного вироком суду.

Із ст. 80 КК випливає, що існують *три умови застосування давності обвинувального вироку*:

- 1) закінчення зазначеного в законі строку;
- 2) неухилення засудженого від відбування покарання;
- 3) невичинення ним протягом встановленого законом строку нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого.

Частина 1 ст. 80 КК встановлює *диференційовані строки*, закінчення яких виключає виконання обвинувального вироку. Тривалість цих строків залежить від виду та тяжкості призначеного судом покарання. Так, обвинувальний вирок не приводиться у виконання, якщо з дня набрання ним чинності минули такі строки:

- 1) два роки – у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі;
- 2) три роки – у разі засудження до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;
- 3) п'ять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;
- 4) десять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років за тяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше десяти років за особливо тяжкий злочин;
- 5) п'ятнадцять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин.

Перебіг строку давності виконання обвинувального вироку може зупинятися і перериватися.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання являє собою дострокове звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому покарання за умови, що він своєю сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Частина 1 ст. 81 КК встановлює вичерпний перелік покарань, при відбуванні яких можливе умовно-дострокове звільнення. Загальним для них є те, що всі вони є строковими. Умовно-дострокове звільнення можливе лише стосовно покарань у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі.

Підстави застосування умовно-дострокового звільнення. Як такі підстави кримінальний закон (ст. 81 КК) називає:

1) доведеність виправлення засудженого (*матеріальна підстава*);

2) фактичне відбуття ним не менше половини, двох третин, трьох чвертей встановленого вироком суду строку покарання (*формалізована підстава*).

Підставами застосування звільнення від відбування покарання таких жінок ст. 83 КК називає:

а) наявність вагітності, що повинна мати місце під час відбування покарання або народження в цей же період дитини, крім засуджених до позбавлення волі за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини на строк більше п'яти років;

б) засудження до обмеження волі або позбавлення волі;

в) недоцільність тримання таких засуджених у місцях позбавлення волі у зв'язку з вагітністю або народженням дитини.

Умовами застосування ст. 83 КК є:

а) наявність у засудженої можливості самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини або наявність сім'ї чи родичів поза місцями позбавлення волі;

б) згода останніх на спільне проживання з засудженою. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, *є правом, а не обов'язком суду*. Рішення про це суд приймає з урахуванням названих вище підстав і умов. Причому, крім заборони застосування такого звільнення у разі засудження жінки до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, інших обмежень у ст. 83 КК не міститься.

Акт амністії – це виявлення гуманізму, милосердя та прощення з боку держави щодо певної категорії людей, які вчинили злочин або відбувають покарання за його вчинення. Цей акт здійснюється у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності і покарання індивідуально невизначеного кола осіб, винних у вчиненні злочинів.

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія);

б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Тестові завдання:

1. Яка тривалість іспитового строку передбачена Кримінальним кодексом України при звільненні від відбування покарання з випробуванням?

- а) до одного року;
- б) від одного року до трьох років;
- в) від одного року до двох років;
- г) від шести місяців до трьох років.

2. При призначенні якого покарання суд може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням?

- а) виправні роботи;
- б) громадські роботи;
- в) арешт;
- г) штраф.

3. Вагітна жінка засуджена за тяжкий злочин до позбавлення волі на строк більше п'яти років. Чи може бути така жінка звільнена від відбування покарання з випробуванням?:

- а) не може;
- б) може;
- в) може, якщо вона усунула заподіяну шкоду;
- г) може, якщо вона має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

4. Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, здійснюється:

- а) дільничним офіцером поліції;
- б) прокурором;
- в) органами місцевого самоврядування;
- г) уповноваженим органом з питань пробації.

5. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку не застосовується у разі засудження за злочин:

- а) піратство (ст. 446 КК України);
- б) застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України);
- в) екоцид (ст. 441 КК України);
- г) посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України).

6. До осіб, які відбувають покарання за корупційні злочини середньої тяжкості, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття ними:

- а) не менше половини строку покарання;
- б) не менше трьох чвертей строку покарання;
- в) не менше двох третин строку покарання;
- г) не менше однієї третини строку покарання.

7. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк:

- а) не менше 25 років;
- б) не менше 20 років;
- в) не менше 30 років;
- г) не менше 15 років.

8. Перебіг строку давності виконання обвинувального вироку може:

- а) зупинятися і перериватися;
- б) змінюватися за рішенням суду;
- в) скорочуватися і продовжуватися;
- г) погашатися і зніматися.

9. Назвіть види покарань, при відбуванні яких може бути застосована заміна невідбутої частини покарання більш м'яким:

- а) довічне позбавлення волі;
- б) обмеження волі або позбавлення волі;
- в) виправні роботи або громадські роботи;
- г) арешт або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

10. У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від додаткового покарання у виді.

- а) штрафу;
- б) конфіскації майна;
- в) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- г) позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю.

11. Як вирішується питання про застосування давності виконання обвинувального вироку до особи, засудженої до довічного позбавлення волі?

- а) суд зобов'язаний звільнити таку особу від відбування покарання;
- б) до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, давність не застосовується;
- в) якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі;
- г) якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі на 25 років.

12. Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається:

- а) судом;
- б) адміністрацією виправної установи;
- в) Міністерством юстиції України;
- г) адміністрацією Державної кримінально-виконавчої служби України.

13. У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше:

- а) 30 років призначеного покарання
- б) 15 років призначеного покарання
- в) 25 років призначеного покарання
- г) 20 років призначеного покарання

14. Укази Президента України про помилування осіб, які звільняються від додаткових покарань, надсилаються для виконання:

- а) відповідним судам;
- б) центральним органам виконавчої влади;
- в) Міністерству юстиції України;
- г) Міністерству внутрішніх справ України.

15. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, застосовується до засудженої, яка:

- а) сумлінною поведінкою і ставленням до праці довела своє виправлення;
- б) відбула не менше половини строку покарання;
- в) має родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання;
- г) засуджена до позбавлення волі на строк не більше десяти років за умисний тяжкий злочин і щиро покаялася.

ЗАДАЧІ:

1. М. за вчинення особливо тяжкого злочину у 2002 році було засуджено до довічного позбавлення волі. У 2018 році М. подав прохання про помилування.

Чи підлягає М. помилуванню? Відповідь аргументуйте.

2. Засуджена за вчинення крадіжки за ч.3 ст. 185 КК України до 2,6 років позбавлення волі З., народила дитину під час відбування покарання. Маючи на утримуванні 6 місячну дитину, подала заяву до адміністрації з метою звільнення її від відбування покарання.

Яке рішення повинне бути прийняте по відношенню до З. та за яких умов.

3. Кримінальне провадження за вчинення незаконного придбання та зберігання наркотичних засобів, передбачених ч.1 ст. 309 КК України Д. було розглянуте в суді, однак обвинувальний вирок не вступив у законну силу, коли вийшов Закон України «Про амністію».

Чи підпадає під дію Закону України «Про амністію» Д.? Відповідь аргументуйте.

4. Ч. був засуджений за вчинення хуліганства за ч.1 ст. 296 КК до штрафу в 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Однак, Ч. штраф не сплатив, мотивуючи відсутністю коштів.

Чи звільняється Ч. від сплати штрафу, якщо пройшло два роки з моменту, як обвинувальний вирок вступив у законну силу?

5. Д. відбуваючи покарання в місцях позбавлення волі за вчинення крадіжки захворів на туберкульоз.

Чи підлягає Д. звільненню від відбування покарання у зв'язку із захворюванням.

Контрольні питання:

1. Поняття звільнення від покарання та його види.
2. Звільнення від покарання у зв'язку з втратою особою суспільної небезпечності.
3. Звільнення від відбування покарання з випробуванням.
4. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.
5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.
6. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.
7. Звільнення від відбування покарання на підставі акту амністії або помилування.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Михайлик Д.О. Місце інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у кримінально-виконавчому процесі України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 192-195.
3. Горох О.П. Законодавчі обмеження щодо звільнення від покарання корупціонерів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, № 1. С. 50-53.
4. Горох О.П. Врахування інтересів потерпілого як принцип звільнення від покарання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 139-144.
5. Меркулова В.О. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання: відповідність реформування загальної частини кримінального законодавства України принципам кримінального права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 25-30.
6. Бабенко А.М. Звільнення від покарання та його відбування як фактор запобігання злочинності неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 37-41.
7. Богатирьов А.І. Кримінологічне дослідження особи злочинця, який вчинив злочин у період умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 2. С. 87-92.
8. Бабанли Р.Ш. Закономірності реалізації правового механізму звільнення особи від відбування покарання з випробуванням: правозастосовний аспект. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 361-368.
9. Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування (аналіз судової статистики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 3. С. 167-175.
10. Горох О.П. Чи є законним звільнення від покарання з підстав, не передбачених Кримінальним кодексом України? *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 163-168.
11. Михайлик Д.О. Місце інституту умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання у кримінально-виконавчому

- процесу України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5. С. 116-122.
12. Дільна З.Ф. Правова природа та процесуальний порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 1. С. 253-262.
13. Горох О.П. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за тяжкі корисливі злочини проти власності: проблеми судової практики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 84-92.
14. Чугаєвська А.В. До питання щодо зарубіжного досвіду формування і розвитку інституту звільнення від відбування покарання на прикладі Канади. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 122-127.
15. Горох О.П. Принципи звільнення від покарання. *Судова апеляція*. 2018. № 3. С. 28-38.

СУДИМІСТЬ. АМНІСТІЯ. ПОМИЛУВАННЯ. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ

Судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків (п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 “Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості”).

Істотними ознаками судимості є те, що вона: 1) є наслідком засудження за вчинення злочину, який триває і після відбуття покарання; 2) являє собою особливий правовий статус засудженого (має персональний характер і пов'язана лише з даною особою); 3) має чітко визначені часові рамки, встановлені КК; 4) полягає в обмеженнях, які застосовуються до особи, що має судимість, інших несприятливих для неї правових наслідках; 5) умови перебігу судимості та її кримінально-правові наслідки визначені КК. Загально правові наслідки судимості регламентуються іншими нормативно-правовими актами.

Акт амністії – це виявлення гуманізму, милосердя та прощення з боку держави щодо певної категорії людей, які вчинили злочин або відбувають покарання за його вчинення. Цей акт здійснюється у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності і покарання індивідуально невизначеного кола осіб, винних у вчиненні злочинів.

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії.

Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання.

Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Амністія не може бути застосована до:

б) осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;

в) осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії;

г) осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;

д) осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб; е) осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин.

Помилування – це виявлення гуманізму і милосердя з боку глави держави – Президента України – стосовно індивідуальної особи (осіб), яка засуджена судом.

Помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років.

Особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 Кодексу.

У 2017 року Кримінальний кодекс України доповнено новим розділом XIII-1 Обмежувальні заходи, який містить ст. 91-1 – Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів.

На таку особу можуть бути покладені наступні обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Тестові завдання:

1. Неповнолітній Л. вчинив злочин середньої тяжкості. Суд визнав, що Л. може бути виправлений без застосування кримінального покарання. Ухваливши обвинувальний вирок, суд звільнив

неповнолітнього засудженого від призначеного покарання і застосував до нього примусовий захід виховного характеру. Чи можна визнати Л. таким, що не має судимості?

а) ні;

б) так;

в) так, у разі не вчинення ним нового злочину під час виконання примусового заходу виховного характеру;

г) так, якщо Л. після вчинення злочину щиро покався.

2. С. відбув покарання за крадіжку чужого майна. До погашення судимості С. вчинив новий злочин – викрадення бойових припасів (ст. 262 КК України). Чи впливає судимість на кваліфікацію дій С.?

а) судимість за крадіжку дозволяє визнати вчинення нового злочину повторним;

б) за таких умов наявність судимості правового значення не має;

в) вчинення нового злочину є рецидивом;

г) наявність судимості впливає лише на розмір покарання.

3. З якого часу виникає судимість?

а) з постановленням судом обвинувального вироку і призначенням покарання;

б) з першого дня відбування покарання;

в) після відбуття покарання;

г) з дня набрання законної сили обвинувальним вироком.

4. Н. має судимість за нанесення необережного тяжкого тілесного ушкодження. Чи може Н. бути обраним народним депутатом України?

а) може;

б) не може;

в) може, якщо Н. після відбуття покарання зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довів своє виправлення;

г) може, якщо з моменту відбуття покарання пройшло 1 рік.

5. Де визначаються загальноправові наслідки судимості?

а) в Кримінальному кодексі України;

б) в законах, що регулюють різні сфери діяльності особи;

в) в постановах Пленуму Верховного Суду України;

г) в обвинувальному вироку суду.

6. Як впливає судимість на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки?

а) наявність судимості не дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення нового злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості;

б) наявність судимості не дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення нового злочину невеликої тяжкості;

в) наявність судимості не дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення нового злочину невеликої або середньої тяжкості;

г) наявність судимості не дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення нового злочину середньої тяжкості.

7. Зняття судимості допускається після закінчення не менш як:

- а) половини строку погашення судимості, визначеного законом;
- б) третини строку погашення судимості, визначеного законом;
- в) половини строку покарання, призначеного вироком суду;
- г) третини строку покарання, призначеного вироком суду;

8. Зняття судимості до закінчення строків, визначених законом, не допускається у випадках засудження за:

- а) умисний тяжкий злочин;
- б) умисний середньої тяжкості злочин;
- в) умисний невеликої тяжкості злочин;
- г) за будь-який умисний злочин.

9. Порядок зняття судимості встановлюється:

- а) Кримінальним кодексом України;
- б) Кримінальним процесуальним кодексом України;
- в) Указом Президента України;
- г) Наказом Генеральної прокуратури України.

10. Такими, що мають судимість, вважаються:

- а) засуджені за вироком суду без призначення покарання;
- б) засуджені, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність яких усунута законом;
- в) засудженні військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;
- г) засуджені, які були звільнені з місць позбавлення волі на підставі закону України про амністію.

11. Коли особа буде вважатися такою, що не має судимості, якщо її було засуджено за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі?

- а) якщо вона протягом шести місяців з дня відбуття покарання не вчинить нового злочину;
- б) якщо вона протягом трьох років з дня відбуття покарання не вчинить нового злочину;
- в) якщо вона протягом двох років з дня відбуття покарання не вчинить нового злочину;
- г) якщо вона протягом одного року з дня відбуття покарання не вчинить нового злочину.

12. Зняття судимості – це:

- а) дострокове припинення судимості актом про помилування;
- б) дострокове припинення судимості рішенням суду;
- в) дострокове припинення судимості законом України про амністію;
- г) автоматичне припинення судимості після певного терміну, передбаченого в КК України.

13. Підставою для зняття судимості з особи, яка відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі, є:

- а) доведення свого виправлення зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці;
- б) примирення особи з потерпілим, щире каяття, усунення заподіяної шкоди;

- в) активне сприяння розкриттю злочину;
- г) повне відшкодування збитків, завданих своїми злочинними діями.

14. Строки погашення судимості обчислюються:

- а) із дня, коли злочин було вчинено;
- б) із дня відбуття основного і додаткового покарання;
- в) із дня набрання вироком законної сили;
- г) із дня, зазначеного в обвинувальному вирокі суду.

15. Перебіг строку погашення судимості переривається у разі:

- а) вчинення особою нового злочину;
- б) вчинення особою нового умисного злочину;
- в) вчинення особою нового особливо тяжкого злочину;
- г) вчинення особою нового тяжкого або особливо тяжкого злочину.

16. З якого віку застосовуються обмежувальні заходи відповідно до ст. 91-1 КК?

- а) з 21 роки;
- б) з 18 років;
- в) з 16 років;
- г) з 14 років.

17. Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовані обмежувальні заходи здійснює:

- а) Національна поліція;
- б) судові виконавці;
- в) орган пробації;
- г) установи виконання покарання.

18. До обов'язків, які покладаються на засуджену за домашнє насильство особу відносяться:

а) заборона наблизатись на визначену відстань, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, до тимчасового чи постійного місця роботи, навчання, лікування.

- б) проходження програми лікування від алкоголізму;
- в) обов'язкове відвідування психолога протягом 6 місяців;
- г) проходження програми лікування від наркоманії.

ЗАДАЧІ:

1. О. засуджено за побиття дружини, та спричинення їй тяжких тілесних ушкоджень до 5 років позбавлення волі та призначено обмежувальну заборону, а саме заборона спілкуватися засобами електронного зв'язку.

Чи правильно суд призначив покарання О.? Відповідь аргументуйте.

2. С. раніше судимий за ч.2 ст. 296, 75 КК України до обмеження волі на строк 1 рік 6 місяців із застосуванням іспитового строку на 1 рік. Належних висновків для себе не зробив та вчинив новий злочин під час дії іспитового строку.

С. визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 185 ч. 1 КК України і призначено йому покарання у вигляді 850 грн. штрафу в дохід держави.

Як суд повинен призначити покарання С.? Відповідь аргументуйте.

3. Дії Б. суд кваліфікував за ст. 185 ч. 1 КК України за кваліфікуючими ознаками -таємне викрадення чужого майна (крадіжка), за ст. 185 ч. 2 КК України за кваліфікуючими ознаками – таємне викрадення чужого майна (крадіжка), крадіжка вчинена повторно.

Б. визнано винним за ст. 185 ч. 1 КК України і призначено йому покарання – один рік позбавлення волі, за ст. 185 ч. 2 КК України – два роки позбавлення волі.

Як суд повинен остаточно призначити покарання Б.? Відповідь аргументуйте.

4. К., раніше судима 18 жовтня 2017 року за ч. 1 ст. 185 КК України до штрафу, знову 19 жовтня 2018 року о 13 год 00 хв. побачила раніше незнайому їй жінку, З., підійшовши до якої почала просити милостиню. З., діставши гаманець з коштами, дістала дрібні купюри та передала їх К. В цей момент у К., винник злочинний умисел на відкрите заволодіння чужим майном. Реалізуючи свій злочинний умисел направлений на відкрите викрадення чужого майна, К., з метою обернення на свою користь та особистого збагачення, шляхом ривка рукою відкрито викрала із гаманця З., який вона тримала в руках, грошові кошти купюрами номіналом по 500 грн. в кількості 9 шт., купюру номіналом 200 грн., купюру номіналом 2 грн. та купюру номіналом 1 грн. Після чого К. побігла з місця злочину виконавши таким чином всі дії які вважала за необхідними для доведення злочину до кінця, однак довести злочин до кінця не змогла з причин, що не залежали від її волі, оскільки була затримана працівниками поліції разом з наявними у неї викраденими грошима. Таким чином К. була визнана виною у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 15 ч.1 ст. 186 КК України.

Як суду потрібно вирішити питання про призначення остаточного покарання? Чи буде попередня судимість вважатися погашеною?

5. С., раніше засуджений: 08.08.2016 р. районним судом за ч.1 ст.125, ч.2 ст.185, ч.2 ст.186, ч.1 ст.187, ч.2 ст.190 КК України до 4 років 3 місяців позбавлення волі; 15.02.2018 року районним судом за ч.2 ст.186 КК України до 4 років 6 місяців позбавлення волі, ст.75 КК України – з іспитовим строком 2 роки, 26 березня 2019 року був визнаний винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст.186, ч.2 ст.190 КК України, та призначено покарання:

- за ч.2 ст.186 КК України – 4 роки 6 місяців позбавлення волі;
- за ч.2 ст.190 КК України – 1 рік позбавлення волі.

Яке остаточно покарання повинен винести С.? Аргументуйте свою відповідь.

Контрольні питання:

1. Поняття та ознаки судимості.
2. Правові наслідки судимості.
3. Строки погашення судимості.
4. Зняття судимості.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Расюк А.О. Судимість в Україні та зарубіжних державах: порівняльний аналіз законодавства. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2. С. 138-145.
3. Устрицька Н.І. Судимість як захід кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2017. Вип. 1. С. 304-312.
4. Березовський А.А. Амністія як кримінально-правовий феномен: Поняття і сутність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 186-189.
5. Березовський А.А. Амністія в системі європейського та вітчизняного права: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 173-178.
6. Шкелебей В.А. Сучасна амністія в Україні у світлі кардинальних змін до законодавства. *Наше право*. 2014. № 5. С. 97-100.
7. Мойсик В.Р. Амністія та помилування в Україні: становлення і розвиток. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 9. С. 35-47.
8. Беккер І. Амністія: спроба №... *Віче*. 2014. № 3. С. 12-15.
9. Березовський А. "Індивідуальна амністія" як засіб кримінально-правового впливу: позитивні та негативні аспекти правового регулювання. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 159-164.
10. Малишев В. Амністія як елемент правової політики України у сфері протидії злочинності. *Віче*. 2011. № 23. С. 28-31.
11. Гончаренко В.Г. Правовий статус і процесуальні аспекти інституту помилування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 3. С. 45-49.
12. Мойсик В.Р. Помилування як правовий інститут. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 4. С. 35-43.
13. Письменський Є.О. Кримінально-правові проблеми звільнення від відбування покарання на підставі акту про помилування. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 129-137.
14. Посімбайло О.В. Інститут помилування в Україні: сучасний стан. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 7. С. 73-77.
15. Школа С.М. Розвиток законодавства про здійснення помилування в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 397-404.
16. Школа С.М. Деякі питання щодо порядку здійснення помилування в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 418-425.
17. Грек Т. Помилування в Україні та Республіці Польща: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 4. С. 115-119.
18. Чепелюк О. Соціальне і кримінологічне призначення інститутів амністії та помилування. *Вісник Національної академії прокуратури України* 2008. № 3. С. 70-75.
19. Мойсик В.Р. Амністія та помилування в Україні: становлення і розвиток. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 9. С. 35-47.

- 20.Лихова С.Я. Проблеми застосування амністії та помилування щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 32. С. 215-224.
- 21.Шиян А.Г. Обставиною, що виключає провадження у кримінальній справі, акт помилування бути не може. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 1. С. 150-153.
- 22.Дем'янчик В.В. Помилування осіб, які відбувають пробацію. *Молодий вчений*. 2014. № 8(2). С. 70-72.
- 23.Гагун А.А. Помилування як інститут кримінального права: його зміст та характерні ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2016. Вип. 25. С. 140-146.
- 24.Мітаревська В.В. Історичний розвиток інститутів амністії та помилування в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 312-315.
- 25.Горох О.П. "Нове" Положення про порядок здійснення помилування: чи є кроки вперед? *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 166-172.

Тема 18.

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Примусовими заходами медичного характеру – надання психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, в спеціальний лікувальний заклад (ст.92 КК).

Ці заходи не є покаранням, не тягнуть за собою судимості. Це – заходи державного примусу, які призначаються лише судом, незалежно від згоди хворого чи його представників. Тобто, йдеться про те, що особі, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за рішенням суду надається психіатрична допомога у примусовому порядку.

Метою психіатричної допомоги є обов'язкове лікування особи та запобігання вчиненню нею суспільне небезпечних діянь.

Умовами застосування до неосудної чи обмежено осудної особи примусових заходів медичного характеру є:

– вчинення особою суспільне небезпечного діяння, яке містить ознаки конкретного злочину;

– те, що за своїм психічним станом особа являє небезпеку для суспільства.

Відповідно до ст.93 КК примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб:

– які вчинили у стані неосудності суспільне небезпечне діяння (п.1 ст.93 КК). Такі особи на підставі ч.2 ст.19 КК не підлягають кримінальній відповідальності;

– які вчинили у стані обмеженої осудності злочини (п.2 ст.93 КК). Згідно із ст.20 КК ці особи підлягають кримінальній відповідальності. Визнання особи обмежено осудною може бути підставою для застосування до неї примусових заходів медичного характеру у разі встановлення судом, що особа становить суспільну небезпеку;

– які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (п.3 ст.93 КК). Особи, у яких психічні хвороби розвилися до постановлення вироку, не підлягають покаранню, до них за рішенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру, а після одужання такі особи можуть підлягати покаранню (ч.3 ст.19 КК). Особи, котрі захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, згідно з ч.1 ст.84 КК, звільняються від подальшого його відбування, оскільки психічна хвороба позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, усвідомлювати призначене покарання. До таких осіб можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру.

У разі одужання особа повинна бути направлена для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності виконання обвинувального вироку (ч.4 ст.84 КК).

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого, суд може застосувати один із передбачених ст.94 КК примусових заходів медичного характеру:

– *надання амбулаторної психіатричної допомоги* в примусовому порядку, зазначається у ч.2 ст.94 КК, може бути застосовано судом до особи, яка за станом свого здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного стаціонару.

– *госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом* може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільне небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку.

– *госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом* може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільне небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду.

– *госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом* може бути застосована судом до психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільне небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду.

Якщо суд не визнає за необхідне застосувати до психічно хворого примусові заходи медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, він може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч.6 ст.94 КК).

Слід зазначити, що до осіб, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності, судом може бути застосований лише один вид примусових заходів медичного характеру надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, тому що відповідно до частин 3-5 ст.94 КК інші види таких заходів застосовуються до психічно хворих, до яких обмежено осудні не належать.

Примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст.96 КК).

На відміну від примусових заходів медичного характеру, котрі застосовуються до неосудних та обмежено осудних осіб, примусове лікування застосовується судом до осіб, які вчинили злочин і мають хворобу, яка є небезпечною для здоров'я інших осіб. Особи, до яких застосовується примусове лікування, усвідомлюють його суть, значення.

Хвороби, що є небезпечними для здоров'я інших людей:

- тяжкі інфекційні захворювання;
- венеричні захворювання, СНІД;
- наркоманія, алкоголізм;
- чума, холера, проказу, туберкульоз легенів у фазі розпаду тощо.

Застосування примусового лікування – це право, а не обов’язок суду. Підставами його застосування є: 1) вчинення особою злочину і засудження за нього судом до будь-якого виду покарання; 2) наявність у особи хвороби, яка становить небезпеку для здоров’я інших осіб (це має бути підтверджено відповідним висновком судово-медичної експертизи).

Тестові завдання:

1. До чиєї компетенції входить призначення примусових заходів медичного характеру?

- а) суду;
- б) експерта;
- в) прокурора;
- г) слідчого.

2. Чи може застосування примусових заходів медичного характеру гарантувати нездійснення хворим нових небезпечних дій?

- а) так, на 1 рік після виписки із стаціонару;
- б) так, на 6 міс. після виписки із стаціонару;
- в) ні;
- г) так.

3. Чим визначається тривалість застосування примусових заходів медичного характеру?

- а) ймовірністю здійснення повторного діяння;
- б) інструкцією про порядок застосування примусових заходів медичного характеру;
- в) психічним станом;
- г) важкістю діяння.

4. Які критерії припинення застосування примусових заходів медичного характеру?

- а) відповідність тривалості лікування важкості діяння;
- б) одужання, чи стійке покращення психічного стану;
- в) зміна ставлення хворого до скоєного;
- г) зміна діагнозу.

5. Що таке суспільна небезпечність психічно хворого?

- а) характер психічного захворювання;
- б) факт здійснення хворим злочину до хвороби;
- в) характер взаємовідносин хворого у сім’ї;
- г) ймовірність здійснення хворим суспільно небезпечного діяння.

6. В яких випадках неможливо призначення примусових заходів медичного характеру психічно хворому?

- а) відсутність експерта у судовому засіданні;
- б) відсутність згоди хворого;
- в) усі відповіді правильні;
- г) відсутність медичного або юридичного критерію суспільної небезпечності хворого.

7. В яких випадках до хворого на хронічний алкоголізм може бути застосовано примусові заходи медичного характеру, передбачені КК України?

- а) якщо під час здійснення суспільно небезпечного діяння він був у стані психозу і визнаний судом неосудним стосовно скоєного;
- б) якщо на цьому наполягає потерпілий;
- в) якщо він внаслідок психічного захворювання визнаний судом неосудним і продовжує лишатися нездатним усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними до моменту розгляду справи у суді;
- г) якщо на цьому наполягають родичі хворого.

8. Що необхідно зробити, якщо хворий, перебуваючи на лікуванні у лікарні з посиленим спостереженням, здійснив нове СНД, передбачене кримінальним кодексом?

- а) посилити спостереження і скорегувати лікування;
- б) повідомити прокуратуру про те, що сталося для вирішення питання про порушення карної справи;
- в) усі відповіді правильні;
- г) направити матеріали до суду для зміни виду спостереження на суворе.

9. Скільки часу може тривати застосування до неосудного примусового заходу медичного характеру?

- а) не менше, ніж 2-3 роки;
- б) немає правильної відповіді;
- в) поки суд не прийме рішення про його відміну;
- г) залежно від важкості скоєного СНД.

10. В яких випадках здійснюваний примусовий захід медичного характеру може бути змінено на інший з більш суворими умовами спостереження?

- а) при порушенні хворим умов утримання;
- б) при відмові від лікування;
- в) при виявленні нових обставин званої справи, що були невідомими експертам та суду та можуть суттєвим чином впливати на його рішення;
- г) усі відповіді правильні.

11. Що необхідно зробити з хворим, що перебуває у психіатричній лікарні з суворим наглядом, стосовно котрого суд прийняв рішення відмінити застосований примусовий захід медичного характеру?

- а) передати під опіку родичам чи опікуну зо обов'язкового лікарняного нагляду;
- б) перевести до лікарні з посиленим наглядом;
- в) перевести до лікарні із звичайним наглядом;
- г) виписати з лікарні самостійно чи у супроводі персоналу або родичів, залежно від психічного стану.

12. Чи мають право на соціальне забезпечення особи, котрим суд призначив примусовий захід медичного характеру, визнав їх неосудними?

- а) мають залежно від важкості скоєного;
- б) не мають;

- в) мають на загальних підставах;
- г) немає правильної відповіді.

13. Які умови спостереження показано для психічно хворого, що являє собою незначну суспільну небезпечність?

- а) звичайне спостереження;
- б) суворе спостереження;
- в) лікування на загальних підставах;
- г) посилене спостереження.

14. Які із вказаних станів визначають значну суспільну небезпечність психічно хворого, що скоїв СНД?

- а) онейроїдний стан свідомості;
- б) маніакальна фаза МДП у хворого, що порушив громадський порядок та образив представника влади;
- в) дії, спрямовані проти життя і здоров'я громадян, що витікають із змісту маячних переживань;
- г) сутінковий розлад свідомості у хворого, що пошкодив у такому стані державне майно.

ЗАДАЧІ:

1. П. відбуваючи покарання в місцях позбавлення волі за вчинення грабежу, захворів на первинний туберкульоз легенів.

Чи можуть судом до П. бути застосовані примусове лікування?

2. Ю., був засуджений за умисне вбивство до 8 років позбавлення волі. Через 2 роки відбування покарання в місцях позбавлення волі захворів на шизофренію в параноїдальній формі.

Як суду потрібно вирішити питання про продовження відбування покарання?

3. Є. був визнаний винним у вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони за ст. 118 КК до 1 року 6 місяців виправних робіт. Під час відбування покарання Є. захворів на хронічне психічне захворювання.

Чи будуть судом застосовані для Є. примусові заходи медичного характеру відповідно до ст. 94 КК України? Та чи буде Є. відбувати покарання у спеціальному лікувальному закладі?

4. Ю. була визнана винною за зараження венеричною хворобою двох осіб за ч.2 ст. 133 КК України та призначено покарання у вигляді позбавлення волі на 2 роки.

Чи будуть застосовані судом примусове лікування від венеричної хвороби у Ю.?

5. Подружжя С. протягом року вчинили 5 крадіжок з магазинів, їхні дії кваліфіковані за ч. 3 ст. 185 КК України. Під час судового розгляду подружжя заявили, що мають невиліковну хворобу СНІД.

Як суду потрібно вирішити питання про призначення покарання до подружжя С. з урахуванням хвороби? Чи буде призначено примусове лікування?

Контрольні питання:

1. Поняття та мета примусових заходів медичного характеру
2. Особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру
3. Види примусових заходів медичного характеру
4. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру
5. Примусове лікування

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Бекетова О.В. Особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 466-470.
3. Шум С.С. Соціально-демографічні характеристики осіб, які захворіли на психічні хвороби під час проведення судово-слідчих дій, внаслідок чого до них були застосовані примусові заходи медичного характеру в психіатричному закладі із суворим наглядом. *Архів психіатрії*. 2013. Т. 19, № 1. С. 114-119.
4. Панчак О.Г. Примусові заходи медичного характеру та інші кримінально-правові наслідки: окремі проблеми застосування. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 305-309.
5. Сенченко Н.М. Застосування запобіжних заходів до осіб, для яких передбачено примусові заходи медичного характеру. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 2(3). С. 105-109.

Тема 19.

ЗАХОДИ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В ст. 35 та ч.5 ст. 36 КК та інших називаються (очевидно як види заходів кримінально-правового характеру, впливу) кримінальна відповідальність та покарання. Крім того, у ст. 3 і ст. 4 згадуються «інші кримінально-правові наслідки» без конкретизації. Під ними, як нам здається, слід розуміти: судимість, примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

В законі будь-яка класифікація таких заходів не проводиться, вони лише називаються. **За критерієм суб'єкта** застосування їх можна поділити на такі, що застосовуються:

1) до особи, яка вчинила злочин (покарання, звільнення від покарання, судимість, тощо);

2) до особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що не є злочином (зокрема, примусові заходи медичного характеру);

3) до юридичної особи.

Положеннями цього Закону передбачається застосування до юридичних осіб таких **«заходів кримінально-правового характеру»**:

а) штраф

б) ліквідація юридичної особи

в) конфіскація її майна.

Суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди, а у разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, – у визначених законом (ст. 96-7 КК) розмірах.

Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 209 і ст. 306, частинах 1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 209 і ст. 306, частинах 1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК.

У цих двох випадках зазначені заходи можуть бути застосовані судом до таких суб'єктів, як підприємства, установи чи організації (крім державних органів, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій):

1) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст. 258-258-5 КК;

2) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК.

Тестові завдання:

1. Однією з підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є:

а) вчинення злочину невеликої тяжкості;

б) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ КК України;

в) вчинення злочину середньої тяжкості у співучасті;

г) вчинення злочинів, передбачених статтями 121-125 КК України.

2. У разі вчинення злочину невеликої тяжкості юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

а) три роки;

б) два роки;

в) п'ять років;

г) один рік.

3. У разі вчинення тяжкого злочину юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

а) три роки;

б) два роки;

в) десять років;

г) один рік.

4. Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється:

а) якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96³ КК, переховується від органів досудового слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та її місцезнаходження невідоме;

б) якщо до закінчення строків її уповноважена особа повторно вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96³ КК;

в) якщо до закінчення строків її уповноважена особа вчинила злочин середньої тяжкості, зазначений у статті 96³ КК;

г) якщо до закінчення строків її уповноважена особа вчинила особливо тяжкий злочин, зазначений у статті 96³ КК;

5. До юридичних осіб судом може бути застосований такий захід кримінально-правового характеру:

а) позбавлення волі;

б) конфіскація майна;

в) спеціальна конфіскація;

г) реорганізація.

6. Штраф – це:

а) грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення;

б) майно, що конфіскується у юридичної особи на підставі судового рішення;

в) грошова сума, що вилучається судом на підставі судового рішення;

г) всі відповіді правильні.

7. У разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, застосовує штраф у таких розмірах:

а) від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

б) від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

в) від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

г) від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

8. У разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, у разі вчинення особливо тяжкого злочину, застосовує штраф у таких розмірах:

а) від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

б) від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

в) від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

г) від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

9. Конфіскація майна полягає у:

а) конфіскації грошової суми, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення;

б) примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК;

в) добровільному безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК;

г) вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК.

10. При застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом враховуються:

а) ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір

неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину;

б) ступінь тяжкості вчиненого злочину;

в) характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою;

г) розмір завданої шкоди.

11. Під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти:

а) службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи;

б) службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону мають право діяти від імені юридичної особи;

в) службових осіб юридичної особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи;

г) службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені держави.

12. Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі:

а) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості;

б) вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених в статті 96^б КК України;

в) вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

г) вчинення її уповноваженою особою злочину, передбаченого статтею 185 КК України.

13. З урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до:

а) п'яти років;

б) двох років;

в) одного року;

г) трьох років.

14. Суд застосовує штраф виходячи з:

а) розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди;

б) п'ятикратного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди;

в) двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди;

г) розміру завданої шкоди.

15. До юридичних осіб штраф та ліквідація майна можуть застосовуватись лише як:

а) додаткові заходи кримінально-правового характеру;

б) основні заходи кримінально-правового характеру;

в) основні так і додаткові заходи кримінально-правового характеру;

г) всі відповіді вірні.

ЗАДАЧІ:

1. На початку січня 2017 року, Х., вступивши в змову з невстановленими слідством особами, спрямовану на реєстрацію ТОВ «К.», усвідомлюючи справжню мету реєстрації вказаного підприємства, без мети ведення фінансово-господарської діяльності та виконання адміністративно-розпорядчих функцій у якості службової особи, вчинила дії, результатом яких стала реєстрація суб'єкту підприємницької діяльності (юридичної особи), яка в подальшому невстановленими слідством особами використовувалась для прикриття незаконної діяльності, а саме для мінімізації податкових зобов'язань суб'єктами реального сектору економіки.

В подальшому, на підставі підписаних Харченко документів, було проведено державну перереєстрацію ТОВ «К.». Таким чином, Х., умисно, не маючи на меті ведення підприємницької діяльності, зареєструвала на своє ім'я за грошову винагороду, суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу) – ТОВ «К.», з метою прикриття незаконної діяльності, що заподіяло велику матеріальну шкоду інтересам держави у вигляді ненадходження до бюджету коштів в сумі сумі 3 100 000 грн.

Чи є підстави для застосування щодо ТОВ «К.» заходів кримінально-правового характеру? Який порядок застосування таких заходів передбачено КК України?

2. Директор ТОВ «Агро», виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції. Тобто, будучи службовою особою зазначеного вище суб'єкта підприємницької діяльності та діючи в порушення вимог нормативно-правових документів, у співучасті з директором ТОВ «Г. і Ко», у період з травня 2016 року по червень 2016 року, умисно укладали фіктивні господарські договори на придбання та продаж товарів. Основним видом діяльності підприємств є оптова торгівля проміжними продуктами, в тому числі основний вид господарської діяльності є придбання-продаж зернових культур. За наслідками укладення таких договорів до офіційних документів вносилися завідомо неправдиві відомості щодо проведених господарських операцій, а на поточні банківські рахунки декількох фіктивних підприємств перераховувалися значні суми безготівкових коштів, які директори підприємств розподіляли порівну.

Яке рішення повинно бути прийнято відносно ТОВ «Агро» та ТОВ «Г. і Ко»? Чи є підстави для застосування до зазначених юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру?

3. Директора ТОВ «С.» було засуджено за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за ч. 2 ст. 209 КК України. Судом було встановлено, що зазначене діяння ним було вчинено в інтересах ТОВ «С.».

Який захід кримінально-правового характеру повинен бути застосований щодо ТОВ «С.»?

4. Директора ТОВ «Р. к.», було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 160 КК України, за те, що він звертався до жителів села та пропонував проголосувати на виборах за І., який балатувався в депутати до сільської ради. За це він обіцяв безкоштовно надати

безкоштовний громадський транспорт. Судом також були застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо ТОВ «Р. к.» у виді штрафу в розмірі 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Чи правильним є рішення суду? Які види заходів кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до юридичної особи?

5. Керівництво аграрного об'єднання «С.» в період виборчої кампанії здійснювало продаж товарів на пільгових умовах місцевим фермерам за умови якщо вони підтримують їх директора на виборах до обласної ради.

Надайте кримінально-правову оцінку діям керівництва аграрного об'єднання. Чи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру до зазначеної юридичної особи? Якщо «так», то які саме заходи можуть бути застосовані?

Контрольні питання:

1. Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру
2. Юридичні особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру
3. Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру
4. Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб
5. Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру
6. Застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Пасека О.Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 4. С. 253-263.
3. Гончар Т.О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава* 2014. № 17. С. 76-80.
4. Свірін М.О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за законодавством України. *Наука і правоохорона* 2015. № 2. С. 146-153.
5. Радутний О.Е. Заходи кримінально-правового характеру щодо електронних юридичних осіб. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 132-138.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Неповнолітніми вважаються особи, які на момент вчинення злочину не досягли 18-річного віку, малолітні – віком до 14 років.

За загальним правилом кримінальна відповідальність настає з 16 років (ст.22 ч.1 КК), а у виключних випадках – з 14 років (ст.22 ч.2 КК). Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, кримінальний закон забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, та передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у Преамбулі якої зазначається, що неповнолітні, у зв'язку з їх фізичною і розумовою незрілістю, потребують спеціальної охорони і захисту, включаючи належний правовий захист.

Норми, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, розташовані і статтях Загальної частини КК і: регламентують вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст.22); передбачають, що обставиною, яка пом'якшує покарання, є вчинення злочину неповнолітнім (ст.66 ч.1 п.3), а обставинами, які обтяжують покарання, – вчинення злочину щодо малолітнього (ст.67 ч.1 п.6) або з використанням малолітнього (ст.67 ч.1 п.9).

В Особливій частині КК є кримінально-правові норми: потерпілими від яких можуть бути лише неповнолітні; караність яких посилюється при вчиненні їх щодо неповнолітніх.

Основні правила притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх:

– можливість звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості якщо є можливість його виправлення без застосування покарання;

– можливість застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст.105 ч.2 КК) за рішенням суду. Такі заходи призначаються і скасовуються лише судом;

– якщо неповнолітній ухиляється від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності;

– примусові заходи виховного характеру (ст.105 ч.2 КК): а) призначаються лише ті, що прямо вказані в ст.105 КК (їх перелік вичерпний); б) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи не може перевищувати 3 років; в) виховні заходи призначаються на строк не більше, ніж до досягнення повноліття;

– примусові заходи виховного характеру призначаються неповнолітнім, котрі досягли 11 років;

– види примусових заходів виховного характеру:

1) застереження;

2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення.

Види покарань, що можуть призначатися неповнолітнім:

– основні покарання:

1) штраф – від 30 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; призначається з 15 років;

2) громадські роботи – від 30 до 120 годин, не більше 2 годин на день; застосовуються з 16 років;

3) виправні роботи – від 2 місяців до 1 року; відрахування із заробітку – від 5% до 10%; застосовуються з 16 років;

4) арешт – від 15 до 45 діб; виконується в спеціальній установі; застосовується з 16 років; неповнолітні курсанти військових навчальних закладів, відбувають арешт на гауптвахті (ст.60 ч.2 КК);

5) позбавлення волі на певний строк – максимальний термін до 10 років; в залежності від ступеня тяжкості вчиненого злочину, призначається: за вчинення повторно злочину невеликої тяжкості до 2 років, за злочин середньої тяжкості – до 4 років, за тяжкий злочин – до 7 років, за особливо тяжкий злочин – до 10 років, за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – до 15 років;

– додаткові покарання:

1) штраф (для тих, хто має самостійний доход);

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (для тих, хто працює).

При призначенні покарання неповнолітнім суд повинен врахувати:

– сімейні обставини (наявність чи відсутність батьків або осіб, що їх замінюють, рівень їх турботи про дитину, позитивний або негативний вплив з їх боку);

– матеріальні умови життя і виховання;

– відвідування школи, іншого навчально-виховного закладу, рівень успішності та стан поведінки, ставлення до вчителів, вихователів;

– морально-психологічний клімат у колективі, членом якого є неповнолітній, його відносини з ровесниками та іншими неповнолітніми, становище серед найближчого оточення;

- спілкування з дорослими, їх авторитетність у неповнолітнього та їх вплив, наявність матеріальної чи іншої залежності від дорослих;
- рівень фізичного, інтелектуального розвитку, здатність усвідомлювати фактичну сторону і соціальне значення вчиненого та покарання, що може бути призначене;
- поведінка до вчинення злочину, реакція на застосування дисциплінарних заходів, раніше застосоване звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;
- поведінка після вчинення злочину, ставлення до потерпілого, поведінка в ході досудового розслідування і судового розгляду справи;
- наявність у неповнолітнього морального обов'язку піклуватися про інших членів сім'ї та ставлення до цього обов'язку;
- ставлення до правопорушень, вчинених іншими особами, до призначених їм правових заходів впливу.

Умови звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням:

- засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 5 років;
- суд дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього без реального відбування визначеного йому покарання (з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, особи винного, інших обставин справи);
- іспитовий строк – від 1 до 2 років.

Тестові завдання:

1. Який із основних видів покарань не може бути застосовано до неповнолітнього?

- а) штраф;
- б) обмеження волі;
- в) позбавлення волі на певний строк;
- г) конфіскація майна.

2. Який із додаткових видів покарань може бути застосований до неповнолітнього?

- а) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- б) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- в) конфіскація майна;
- г) громадські роботи.

3. Громадські роботи неповнолітнім призначаються у віці:

- а) від 14 до 15 років;
- б) від 14 до 16 років;
- в) від 16 до 18 років;
- г) від 15 до 18 років.

4. Громадські роботи неповнолітнім призначаються на строк:

- а) від 60 до 240 годин;
- б) від 90 до 270 годин;

в) від 30 до 120 годин;

г) від 10 до 120 годин.

5. Неповнолітні відбувають громадські роботи:

а) не більше 2 годин на день;

б) не більше 4 годин на день;

в) з дозволу лікаря неповнолітній може працювати до 6 годин на день;

г) не більше 6 годин на день.

6. Виправні роботи призначаються неповнолітньому у віці:

а) від 14 до 16 років;

б) від 16 до 18 років;

в) виправні роботи неповнолітньому не призначаються;

г) від 15 до 18 років.

7. Арешт щодо неповнолітнього призначається на строк:

а) від 1 до 6 місяців;

б) від 20 до 35 діб;

в) від 15 до 45 діб;

г) від 20 до 45 діб.

8. Покарання у виді позбавлення волі неповнолітнім може бути

призначено, за загальним правилом, на строк:

а) не більше п'яти років;

б) на строк не більше дванадцяти років;

в) на строк не більше 25 років при призначенні покарання за сукупністю вироків, коли хоча б один із злочинів є особливо тяжким;

г) на строк від шести місяців до десяти років.

9. Неповнолітнього може бути звільнено від відбування покарання з випробуванням лише у разі засудження до:

а) обмеження волі;

б) громадських робіт;

в) виправних робіт;

г) арешту або позбавлення волі.

10. При звільненні неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням іспитовий строк встановлюється:

а) до трьох років;

б) від одного до трьох років;

в) від одного до двох років;

г) від одного до п'яти років.

11. Неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, позбавлення волі:

а) не може бути призначене;

б) може бути призначено, якщо він негативно характеризується;

в) може бути призначено, якщо на цьому наполягає прокурор;

г) може бути призначено, якщо так вважає суд.

12. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли 18-го віку, може бути призначене, крім вчинення особливо тяжкого злочину, на строк:

а) від 6 місяців до 10 років;

- б) від 1 місяця до 10 років;
- в) від 5 місяців до 10 років;
- г) від 2 місяців до 10 років.

13. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати:

- а) 10 років;
- б) 15 років;
- в) 5 років;
- г) 3 років.

14. Звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосовано до неповнолітнього лише у разі його засудження до:

- а) штрафу
- б) громадських робіт;
- в) виправних робіт;
- г) арешту або позбавлення волі.

15. До неповнолітнього не можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру:

- а) застереження;
- б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- г) направлення неповнолітнього до спеціальної культурно-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення на строк, що не перевищує п'яти років.

ЗАДАЧІ:

1. Неповнолітні В. та Б. перебували в приміщенні шкільного туалету, де на підвіконні побачили мобільний телефон Fly IQ 4413 Quad, в подальшому неповнолітні діючи за попередньою злочинною змовою, за пропозицією В., переслідуючи мету умисного, таємного викрадення чужого майна та незаконного збагачення за рахунок чужого майна, скориставшись тим, що за їхніми діями ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу, з підвіконня таємно, протиправно вчинили крадіжку вказаного мобільного телефону вартістю 1425 грн. з сім-карткою оператора «МТС» вартістю 25 грн. та картою пам'яті micro SD 4 Gb вартістю 110 грн., який належить С.

В подальшому, неповнолітні з місця вчинення злочину зникли та розпорядилися викраденим майном на власний розсуд. Своїми умисними діями, спричинивши збитки на загальну суму 1560 грн.

Як необхідно вирішити питання щодо притягнення В. та Б. до кримінальної відповідальності з урахуванням положень законодавства?

2. Неповнолітній П., 10 березня 2017 року, перебуваючи на тротуарі вулиці, на ґрунті особистих неприязних відносин, діючи зі злочинною недбалістю, не передбачаючи настання суспільно-небезпечних наслідків свого

діяння, хоча повинен був і міг їх передбачити, умисно наніс один удар правою ногою у ділянку підборіддя неповнолітньому Б., від чого він втратив рівновагу, впав на асфальтовану поверхню, внаслідок чого отримав тілесне ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми у вигляді забою головного мозку з лінійним переломом потиличної кістки, які виникли в результаті падіння з висоти власного зросту з раніше наданим прискоренням та контактом потиличною ділянкою голови з асфальтним покриттям та відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень, за ознакою небезпеки для життя.

Визначте в яких межах має вирішувати питання суд при призначенні покарання П. за вчинений злочин.

3. Неповнолітній С., заздалегідь не обіцяючи отримати та зберегти, завідомо одержане злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, майно, достовірно знаючи, що мобільний телефон марки «Samsung Galaxy J2 Prime», вартість якого згідно висновку товарознавчої експертизи становить 2370 грн., здобутий І. в результаті вчиненої ним крадіжки, отримав від останнього вказаний мобільний телефон, який в подальшому зберігав за місцем проживання та в подальшому, збув Ю. передавши останньому для продажу.

Надайте кримінально-правову оцінку діям винних осіб. Визначте межі кримінальної відповідальності неповнолітнього С.

4. 24 квітня 2018 року, приблизно о 18 год. 00 хв., неповнолітній Ж. на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин з неповнолітнім Т., підійшов до останнього, умисно, з метою заподіяння тілесних ушкоджень невизначеного ступеня тяжкості, з мотивів особистої неприязні, наніс декілька ударів кулаком по обличчю неповнолітнього, однак останній ухилився від удару і впав на землю. Ж. скориставшись тим, що Т. лежить на землі, наніс декілька ударів ногою по лівій руці останньому, причинивши йому тілесні ушкодження у вигляді закритого перелому лівого ліктьового відростку ліктьової кістки, синця завушної області, які спричинили тривалий розлад здоров'я строком понад трьох тижнів.

Ж. в судовому засіданні свою вину визнав повністю та підтвердив обставини, викладені в обвинувальному акті. У вчиненому розкався.

Кваліфікуйте дії Ж. Яким чином, з урахуванням особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, може бути вирішене питання щодо кримінальної відповідальності та покарання Ж.?

5. 26 жовтня 2016 року приблизно о 10 год. 00 хв. неповнолітня І., перебуваючи біля під'їзду будинку, умисно, повторно, відкрито, з корисливих мотивів, із застосування погрози про нанесення тілесних ушкоджень С., заволоділа золотою каблучкою останньої вартістю 3550 грн., спричинивши потерпілій майновий збиток на вищевказану суму. І. свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення визнала повністю. Матеріальні збитки потерпілій повністю відшкодовані батьками І. Також, І. щиро розкаялась і запевнила суд, що порушувати закон більше не буде. Потерпіла претензій ні матеріального, ні морального характеру до Івченко не має, оскільки шкода завдана кримінальним правопорушенням їй відшкодована у повному обсязі та просить І. суворо не карати.

Надайте кримінально-правову оцінку діям І. Визначте обставини, які пом'якшують покарання неповнолітньої І.? Чи можна її звільнити від покарання з випробуванням, встановивши іспитовий строк терміном на один рік? Відповідь обґрунтуйте.

Контрольні запитання:

1. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності і покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.
2. Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх та їх характеристика. Особливості їх призначення.
3. Звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням та від кримінальної відповідальності.
4. Звільнення неповнолітніх від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності.
5. Умовно-дострокове звільнення неповнолітніх від відбування покарання.
6. Погашення та зняття судимості неповнолітніх.

Спеціалізована література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Павловська А. А. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: вікові особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2013. № 2. С. 156-159.
3. Ортинська Н.В. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: оновлення методологічних підходів. *Форум права*. 2015. № 5. С. 166–170.
4. Ортинська Н.В. Кримінальна відповідальність неповнолітніх з відставанням у психічному розвитку. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 180-184.
5. Луцак О.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх: поняття та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 9-2(2). С. 67-70.
6. Хряпінський П.В. Гуманізація звільнення неповнолітніх від призначеного покарання та його відбування. *Вісник Академії адвокатури України* 2009. Число 1. С. 94-101.
7. Назимко Є.С. Особливості покарання неповнолітніх за законодавством белізу (кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти). *Наше право*. 2014. № 5. С. 106-112.
8. Житний О.О. Актуальне дослідження проблем методології пізнання інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 496-499.
9. Назимко Є.С. Особливості покарання неповнолітніх відповідно до закону "Про неповнолітніх правопорушників" Ісламської Республіки Афганістан. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 63. С. 225-230.
10. Єгорова Ю.В. Кримінально-правове регулювання умовних видів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у

- пострадянських країнах. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 244-249.
11. Отчак Н.Я. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання. *Митна справа*. 2015. № 1(2.1). С. 123-129.
 12. Романов М.В. Забезпечення прав засуджених неповнолітніх під час відбування покарання у виді позбавлення волі. *Проблеми законності* 2012. Вип. 119. С. 182-192.
 13. Назимко Є.С. Змістовно-характерні риси міжнародно-правових стандартів застосування покарання до неповнолітніх. *Право.иа*. 2015. № 1. С. 107-117.
 14. Назимко Є.С. Ювенальне законодавство Республіки Кіпр щодо застосування покарання та інших засобів кримінально-правового реагування до неповнолітніх (реферативний огляд). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 103-113.
 15. Назимко Є. Законодавство Соціалістичної Республіки В'єтнам про покарання неповнолітніх осіб. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 66-73.
 16. Сілкова А.О. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України: окремі теоретичні аспекти. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2(2). С. 210-216.
 17. Дудоров О.О. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 208-210.
 18. Кузнецов В.В. Актуальне дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 360-363.
 19. Влад С.Ф. Особливості захисту прав і свобод неповнолітніх під час виконання покарання у вигляді арешту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 16(2). С. 71-73.
 20. Бабенко А.М. Звільнення від покарання та його відбування як фактор запобігання злочинності неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 37-41.
 21. Лихова С.Я. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 3. С. 175-177.
 22. Клименко В.А. Деякі питання удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність та покарання неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 779-782.
 23. Чупринський Б. Мета покарання неповнолітніх. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2. С. 140-144.
 24. Назимко Є.С. Вплив міжнародних та європейських стандартів покарання неповнолітніх на функціонування моделей кримінального правосуддя для неповнолітніх. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2. С. 121-133.
 25. Бабич Д.С. Правове регулювання та умови виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2018. № 5(2). С. 577-581.
 26. Топузьян А.Р. Перспективи вдосконалення покарання за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 221-233.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ:

А

Амністія – оголошується законом України стосовно певної категорії осіб. Законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні злочину обвинувальним вироком суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання (ч.1,2 ст. 86 КК України).

Арешт – покарання, яке полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (ч. 1 ст. 60 КК).

Б

Бездіяльність – коли у певних випадках особа повинна діяти, але не робить цього (лікар не подає допомогу хворому; службова недбалість).

Безпосередній додатковий об'єкт злочину – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо не здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо не ставляться під загрозу такого посягання, але посягання на них у будь-якому випадку здійснюється поряд із безпосереднім основним об'єктом (наприклад, розбій (ст. 187 КК): безпосередній основний об'єкт – відносини власності, а безпосередній додатковий об'єкт – здоров'я особи).

Безпосередній додатковий обов'язковий об'єкт злочину – завжди має місце при вчиненні злочину і відсутність його тягне за собою відсутність цього злочину (напад без застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, виключає розбій, – має місце насильницький грабіж).

Безпосередній додатковий факультативний об'єкт злочину – суспільні відносини, інтереси, блага на які посягання поряд із безпосереднім основним об'єктом іноді здійснюється, а іноді – ні (наприклад, хуліганство, в першу чергу посягає на громадський порядок, а іноді додатково посягає на власність чи здоров'я особи).

Безпосередній об'єкт злочину – це частина родового об'єкту, конкретні суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність; дозволяє встановити індивідуальні ознаки злочину; із родовим об'єктом видовий та безпосередній об'єкти найчастіше співвідносяться як ціле і частки (родовий об'єкт за розділом II «Злочини проти життя та здоров'я особи» – життя і здоров'я особи, безпосередній об'єкт – життя особи у ст.115 КК, а здоров'я – у ст.121 КК).

Безпосередній основний об'єкт злочину – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо ставляться під загрозу суспільно небезпечного посягання.

Безпосередній причинний зв'язок – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними немає проміжних ланок, тобто вчинене особою діяння безпосередньо і обов'язково стало причиною шкідливого наслідку (фізичний вплив на тіло людини призводить до нанесення тілесних ушкоджень, тобто розладу здоров'я).

Безумовне звільнення від кримінальної відповідальності – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно і безповоротно, тобто її подальша поведінка не має фактичного значення для цього випадку і наступних.

В

Види покарань – до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі (ст. 51 КК).

Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх визнаних винними у вчиненні злочину:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

Види співучасників – співучасниками злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник (ч. 1 ст. 27 КК).

Виконавець – особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК (ч. 1 ст. 27 КК).

Виконання наказу або розпорядження – це діяльність особи у формі дії чи бездіяльності, на шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК).

Виконання професійних чи службових функцій – вчинення в процесі службової чи професійної діяльності дій, які формально збігаються з ознаками діяння, передбаченого кримінальним законом, але правомірних

внаслідок їх суспільної корисності або дозволеності законом (охорона громадського порядку; лікування; профілактика захворювань; випробування нових літаків, технологій).

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності (ч.1 ст. 43 КК).

Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і дозволяє визначити ставлення злочинця до основної ознаки злочину – суспільної небезпеки (ст. 23 КК).

Винність – ознака, що характеризує внутрішній зміст злочину, а саме – психічне ставлення особи, до вчиненого нею діяння та його наслідків у формі умислу чи необережності.

“Випадок” (“казус”) – це невиновне заподіяння шкоди, має місце, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному зв'язку з дією або бездіяльністю особи, котра, не тільки не передбачала можливості їх настання, але й не могла їх передбачити.

Виправлення – внесення таких змін у свідомість засудженого, щоб він зрозумів невідповідність протиправної поведінки і у майбутньому не вчиняв нових злочинів, і правомірна поведінка стала б його переконанням.

Виправні роботи – покарання, яке встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків (ч. 1 ст. 57 КК).

Вік особи – це такий календарний період психофізіологічного розвитку особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки юридичного статусу особи.

Вчинення суб'єктом злочину – означає, що злочин матиме місце при умові його вчинення фізичною, осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

Г

Гіпотеза – це умова, за якої застосовується правова норма. В статтях Особливої частини КК текстуальних гіпотез не має, вони містять лише диспозицію та санкцію.

Готування до злочину – готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності (ст. 14 КК).

Громадські роботи – полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 56 КК).

Д

Диспозиція – це частина кримінально-правової норми, яка описує стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду, дає текстуально лише специфічні ознаки, притаманні описуваному злочину, називає чи описує ознаки конкретного злочину.

Дійове каяття при вчиненні злочину – це такі дії особи, які свідчать про осуд нею, вчиненого злочину і про прагнення загладити його наслідки.

Дія – докладання власних фізичних зусиль особи, використання іншої особи (малолітнього), сил природи, тварини, посадового становища (вбивство, крадіжка, шпигунство).

Діяння – це об'єктивна властивість будь-якого злочину.

Діяння, пов'язане з ризиком – дія або бездіяльність, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК).

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності (ч. 1 ст. 43 КК).

Добровільна відмова – остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1 ст. 17 КК).

Довічне позбавлення волі – покарання, яке встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк (ч. 1 ст. 64 КК).

Е

Ексцес оборони – це явна невідповідності між захистом та посяганням, означає, що ця невідповідність повинна бути різкою, очевидною.

З

Загальна превенція – запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами. Досягається за рахунок того, що покарання особи, винної у вчиненні злочину, певною мірою утримує від вчинення злочинів інших осіб, які мають на меті вчинити злочин, готуються до цього, оскільки показує їм не вигідність протиправної поведінки, негативні наслідки, які тягне вчинення злочину (позбавлення волі, конфіскація майна, обмеження права працювати на посаді тощо).

Завдання КК України – Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і

громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) – це сукупність юридичних норм, систематизованих в законодавчому акті Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачені за них покарання, підстави призначення покарання, звільнення від відповідальності чи покарання; а також це – сукупність положень міжнародних договорів, введених (імplementованих) в кримінальне законодавство України як його невід’ємна (складова) частина.

Законодавство України про кримінальну відповідальність – становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Замахом на злочин – є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі (ч. 1 ст. 15 КК).

Закінчений замах на злочин – якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі (ч. 2 ст. 15 КК).

Запобігання злочинам – такий вплив на свідомість засудженого та інших осіб (які можливо виношують злочинні наміри, готуються до вчинення злочинів або уже розпочали злочинну діяльність), щоб вони відмовилися від своїх намірів (припинили злочинну діяльність), побачивши негативні наслідки засудження і застосування кримінальних покарань.

Засоби вчинення злочину – предмети та пристосування, що полегшують його вчинення (драбина – щоб перелізти огорожу і проникнути на охоронювану територію для вчинення крадіжки, анестезуючі ліки – щоб усипити охоронця; підроблені документи – для вчинення шахрайства).

Застереження – є одним із найм’якших заходів виховного характеру, може бути зроблено шляхом роз’яснення судом неповнолітньому наслідків його дій – шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи (осіб), інтересам суспільства або держави, – та оголошення неповнолітньому осуду за ці дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину (п. 5 ППВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»).

Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням – у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 77 КК).

Застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів – за сукупністю злочинів в межах одного провадження суд, застосувавши до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру за кожен злочин окремо, визначає остаточний основний захід шляхом поглинення менш суворого заходу більш суворим (ст. 96-11 КК).

Затримання особи, яка вчинила злочин – дії потерпілого та інших осіб, безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи (ст. 38 КК).

Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб – штраф; конфіскація майна; ліквідація (ч. 1 ст. 96 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності – виражена в акті правомочного державного органу відмова від засудження та застосування державного примусу щодо особи, яка вчинила злочин.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям – особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 45 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності – особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: 1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі; 2) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі; 3) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості; 4) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; 5) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину (ст. 49 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки – особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки – особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім

клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку (ст. 47 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46 КК України).

Звільнення від покарання та його відбування – виражена в акті правомочного державного органу відмова від застосування реальної міри покарання, передбаченої кримінальним законом за наявності певних умов, зазначених в законі (ст. 74 КК).

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність означає, що приписи цього закону у певних випадках поширюються на правовідносини, що виникли до набрання ним чинності.

Згода потерпілого – заподіяння шкоди правам та інтересам потерпілого, що охороняються законом, за його згодою, тобто з його дозволу чи за проханням, якщо при цьому дії формально співпадають з ознаками діяння, передбаченого кримінальним законом (ампутація кінцівки при гангрені; наукові, медичні, технічні експерименти тощо).

Здійснення свого права – формальне заподіяння шкоди певним соціальним цінностям (знищення власником свого майна; відмова давати показання щодо себе, своїх близьких та родичів тощо).

Злочин – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ст. 11 КК). **Злочин невеликої тяжкості** є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 12 КК).

Злочин середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 3 ст. 12 КК).

Злочинна недбалість – має місце, коли особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала протиправність свого діяння, не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча повинна була і могла передбачати.

Злочинна самовпевненість – якщо особа усвідомлювала протиправність свого діяння, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Змішана форма вини – має місце в таких злочинах, коли щодо одних об'єктивних ознак злочину має місце умисел, а щодо інших – необережність (ч. 2 ст. 121 КК – умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що потягло за собою смерть потерпілої особи – умисна форма вини у вигляді

прямого умислу до нанесення тяжких тілесних ушкоджень і необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості чи злочинної самовпевненості щодо наслідків у вигляді смерті).

Знаряддя вчинення злочину – це предмети, якими винний вчинив злочин і безпосередньо впливав на об'єкт, предмет чи потерпілого. Це предмети, які безпосередньо використовуються виконавцем злочину для вчинення дій, що утворюють склад закінченого злочину (ніж або вогнепальна зброя при умисному вбивстві, кастет при нанесенні тілесних ушкоджень, відмички при незаконному проникненні для здійснення крадіжки).

Значення термінів – запобігання, попередження злочинів – тотожне, вони використовуються як однорідні поняття, взаємозамінюють один одного.

Зняття судимості – якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення строків, зазначених у статті 89 КК (ст. 91 КК).

К

Кара – відповідає принципу справедливості кримінального покарання, тому будь-яка особа, яка вчинила злочин і визнана у цьому винною, повинна претерпіти негативні наслідки у вигляді кримінального покарання.

Караність – можливість застосування за вчинений злочин покарання, передбаченого санкціями статей Особливої частини КК України.

Кваліфікований склад злочину (склад злочину з обтяжуючими обставинами) – це склад злочину, який містить обтяжуючі вини особи обставини, наявність яких тягне підвищену у порівнянні з основним складом злочину відповідальність і більш тяжке покарання (ч. 2 ст. 115, ч. 2, 3, 4, 5 ст. 152 КК).

Конфіскація майна – покарання, яке полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого (ч. 1 ст. 59 КК).

Конфіскація майна юридичної особи – полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК (ст. 96-8 КК).

Крайня необхідність – не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку у даній ситуації не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності (ч. 1 ст. 39 КК).

Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи (суб'єкту злочину), яка вчинила суспільно небезпечне, винне, передбачене КК діяння, відповісти за свої дії (бездіяльність) перед державою (судом), і до якої за це

застосовуються заходи державного примусу, пов'язані із певними обмеженнями її прав та свобод (притягнення до кримінальної відповідальності – порушення кримінальної справи, ув'язнення під варту, підписка про невиїзд, обмеження дозвілля, призначення та відбування покарання, що визначається судом в обвинувальному вирокі).

Кримінальна відповідальність за незакінчений злочин – кримінальна відповідальність за готування до злочину і замах на злочин настає за статтею 14 або 15 і за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин (ст. 16 КК).

Кримінальна політика – напрямок діяльності держави, пов'язаний з необхідністю встановлення кримінально-правових заборон (криміналізацією) та їх скасуванням (декриміналізацією), спрямований на підвищення ефективності дії чинного кримінального законодавства.

Кримінальне право – як галузь права це система кримінально-правових норм (правил поведінки), що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили.

Класифікація злочинів – це їх розподіл на групи за певними ознаками. Залежно від ступеня тяжкості злочини класифікуються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 КК)

Л

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК (ч. 1 ст. 969 КК України).

М

Малозначність діяння означає, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК).

Матеріальний склад злочину – це склад злочину, в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує із вчиненням суспільно небезпечного діяння і настанням суспільно небезпечних наслідків, при цьому між ними обов'язково повинен бути необхідний причинний зв'язок (умисне вбивство, крадіжка тощо):

$$M = D + N, \text{ де}$$

M – матеріальний склад злочину

D – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність)

N – суспільно небезпечні наслідки

+ – причинний зв'язок (прямий чи опосередкований) між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками.

Мета – це бажання особи (злочинця) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення злочину. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як ознака злочину, то її встановлення є обов'язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації.

Мета покарання – кінцевий результат, якого прагне досягти держава засобами кримінально-правового впливу (ч. 2 ст. 50 КК).

Мета психіатричної допомоги – обов'язкове лікування особи та запобігання вчиненню нею суспільне небезпечних діянь.

Метод регулювання кримінально-правових відносин є специфічним, оскільки встановлені законом заборони передбачають можливість застосування найбільш суворого виду державного примусу – кримінального покарання.

Місце вчинення злочину – це певна територія, приміщення, де здійснюється злочин. Наприклад, ст. 393 КК «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» – має специфічне місце вчинення злочину: місце позбавлення волі.

Мотив – спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення злочину можуть бути благородні – жаль, співчуття і неблагородні – ненависть, помста, злість, ревнощі, користь, заздрість, жорстокість, кар'єризм та інші.

Н

Наказ – звернення до конкретної особи (групи осіб), вимога посадової особи органу управління чи громадського формування з охорони громадського порядку вчинити чи утримуватися від вчинення певної дії.

Національний (громадянства) принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у часі – полягає в тому, що громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, котрі вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 7 КК).

Незакінчений замах на злочин – якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця (ч. 3 ст. 15 КК).

Необережність – поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ст. 25 КК).

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно

небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч.1 ст.36 КК).

Неосудність – це нездатність, неспроможність особи під час вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19 КК).

Непрямий умисел – характеризується тим, що особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала настання шкідливих наслідків, але свідомо допускала їх настання.

О

Об'єкт злочину – суспільні відносини, інтереси, блага, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким в процесі вчинення злочину заподіюється шкода або створюється небезпека заподіяння такої шкоди.

Об'єкт злочину видовий– це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група злочинів в межах одного розділу Особливої частини КК; виступає підгрупою однорідних, близьких, подібних соціальних благ, інтересів (у виді сукупності безпосередніх об'єктів), є складовою частиною родового об'єкту (родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності – встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а видові об'єкти: встановлений порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів (ст.ст. 199, 200, 224 КК); система оподаткування (ст.ст. 204, 212, 2121, 216 КК); встановлений порядок охорони банківської таємниці (ст. 231, 232 КК) тощо).

Об'єкт злочину загальний – це сукупність всіх суспільних відносин, інтересів та благ, що охороняються кримінальним законом (ч. 1 ст. 1 КК).

Об'єкт злочину родовий– це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група злочинів; визначається за назвою розділу Особливої частини КК (відносини власності, громадська безпека, громадський порядок).

Об'єктивна сторона злочину – характеризує злочин з точки зору його зовнішнього прояву в об'єктивній дійсності.

Обмеження волі – покарання, яке полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці (ч. 1 ст. 61 КК).

Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього – обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборону відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; покладення обов'язку продовжити

навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо (п. 6 ППВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»).

Обмежена осудність – характеризується тим, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, не могла в повній мірі усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявний у неї психічний розлад (ст. 20 КК).

Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство – в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми (ч. 1 ст. 911 КК)

Обставини вчинення злочину – це додаткові об'єктивно-предметні умови, що характеризують вчинення злочину, його об'єктивну сторону. Наприклад, ст. 118 КК «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» – відбувається за певної обстановки: під час захисту при виникненні стану необхідної або уявної оборони.

Обставини, що виключають злочинність діяння – це умови, за наявності яких діяння, котрі своїми зовнішніми ознаками формально співпадають з ознаками діянь, передбачених кримінальним законом як злочини, є правомірними через припис закону про можливість, необхідність чи обов'язковість їх вчинення.

Обставини, які обтяжують покарання – при призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);
- 3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;

4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;

5) тяжкі наслідки, завдані злочином;

б) вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;

б¹) вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;

13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (ст. 67 КК).

Обставини, які пом'якшують покарання – при призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

2¹) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

3) вчинення злочину неповнолітнім;

4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

5) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

б) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого;

8) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених КК (ст. 66 КК).

Обчислення строків покарання – строки покарання обчислюються відповідно в роках, місяцях та годинах. При заміні або складанні покарань, а також у разі зарахування попереднього ув'язнення допускається обчислення строків покарання у днях (ст. 73 КК).

Опосередкований причинний зв'язок – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними є проміжна ланка, яка викликала настання злочинного результату (заподіяння тілесних ушкоджень призводить до розладу здоров'я, патологічних змін в організмі людини і далі це призводить до смерті).

Організатор – це особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК).

Основні покарання – громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі (ч.1 ст. 52 КК).

Основний склад злочину – це склад того чи іншого злочину без пом'якшуючих і без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 115 , ч. 1 ст. 152 КК).

Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12 КК).

Осудність – це здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними під час вчинення злочину (ст. 19 КК).

II

Перевищення меж крайньої необхідності – це умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода (ч. 2 ст. 39 КК).

Перевищення меж необхідної оборони – це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту (ч.3 ст.36 КК).

Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх заміняють – допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Особами, які заміняють батьків, є, зокрема, усиновителі, опікуни і піклувальники (п. 7 ППВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»). Покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки як примусовий захід виховного характеру – можна застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо) (п. 8 ППВСУ «Про

практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»).

Підбурювач – це особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4 ст. 27 КК).

Підстава кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2 КК).

Погашення судимості – особи визнаються такими, що не мають судимість за умов визначених у ст. 89 КК.

Повторність злочинів – визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. Вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК (ст. 32 КК).

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу – засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК).

Позбавлення волі – покарання, яке може бути призначене особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, на строк від шести місяців до десяти років, крім випадку вчинення особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя людини, у цьому разі строк позбавлення волі становить до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 102 КК України).

Позбавлення волі на певний строк – покарання, яке полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу (ч. 1 ст. 63 КК).

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», призначається на строк п'ять років (ч. 1 ст. 55 КК).

Покарання – захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК).

Помилка в кримінальному праві – неправильне уявлення особи про юридичні властивості або фактичні ознаки вчинюваного нею діяння та його наслідки.

Помилування – здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути

здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 КК (ст. 87 КК).

Пособник – особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину (ч. 5 ст. 27 КК)

Потерпілий від злочину – особа, щодо якої здійснюється злочинне посягання. Це не будь-яка особа, а лише така, яка спеціально визначена в диспозиції статті, тобто, спеціальний потерпілий (ч. 2 ст. 115, КК – малолітня дитина, жінка, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності; заручник; особа, яка виконує свій громадський або службовий обов'язок, її близькі родичі; ст. 167 КК – підопічні; ст. 342 КК – представник влади, працівник правоохоронного органу, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовець, уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; ст. 377 КК – суддя, народний засідатель чи присяжний).

Правові наслідки добровільної відмови – особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину (ч. 2 ст. 17 КК).

Превенція загальна – запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами. Досягається за рахунок того, що покарання особи, винної у вчиненні злочину, певною мірою утримує від вчинення злочинів інших осіб, які мають на меті вчинити злочин, готуються до цього, оскільки показує їм невігідність протиправної поведінки, негативні наслідки, які тягне вчинення злочину (позбавлення волі, конфіскація майна, обмеження права працювати на посаді тощо).

Превенція спеціальна – запобігання вчиненню нових злочинів засудженим. Досягається за рахунок того, що засуджений під час відбування покарання значною мірою обмежується в можливостях вчинення нового злочину.

Предмет злочину – річ матеріального світу з приводу якої, або стосовно якої вчиняється злочин, і з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину.

Предмет регулювання кримінального права є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочинів, тобто суспільно-небезпечних діянь, що посягають на суспільні відносини та завдають або можуть завдати їм значної шкоди.

Привілейований склад злочину (склад злочину з пом'якшуючими обставинами) – це склад злочину з такими обставинами, які дають

можливість законодавцю значно пом'якшити розмір та вид покарання за діяння, що містить основний склад злочину (ст.ст. 116, 117, 118 КК).

Принцип гуманізму – заборона жорстоких, болісних, тілесних покарань, що спричиняють фізичні страждання; повага до людської гідності, безпека злочинця; відповідність виду та розміру покарання ступеню суспільної небезпечності злочину; застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; передбачення Кримінальним кодексом випадків звільнення осіб, які вчинили злочини від кримінальної відповідальності, покарання, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, ст. 79 КК) та інше.

Принцип економії кримінальної репресії – в залежності від тяжкості вчиненого злочину (ст. 12, 66, 74-87 КК) визначається міра покарання в санкції статті; кримінальне покарання – лише за суспільно небезпечні діяння (злочини), визначені в Кримінальному кодексі; покарання не застосовується, якщо є можливість досягти виправлення особи без нього.

Принцип законності – ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч.2 ст.58 Конституції); злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв на час вчинення цього злочину (ч.2 ст. 4 КК).

Принципи кримінального права – вихідні ідеї, що відображають закономірності боротьби зі злочинністю, і впливають зі змісту правових норм, закріплених в кримінальному законодавстві.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності – кожна особа, яка вчинила злочин, повинна понести кримінальну відповідальність і така особа не може бути покарана двічі за один і той самий злочин (ч. 3 ст. 2 КК).

Принцип особистої відповідальності за наявності вини особи – юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61 Конституції), за вчинений злочин відповідає лише та особа, яка його вчинила; відповідальність можлива лише при встановленні в діянні конкретної особи вини (умислу, необережності – ст. 24, ст. 25 КК).

Принцип справедливості (індивідуалізації) відповідальності – покарання в межах закону (санкції статті), з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин справи, особи винного (стан здоров'я, характер, спосіб життя, мікросередовище, форма вини, мотиви).

Примусові заходи медичного характеру – надання психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, в спеціальний лікувальний заклад (ст. 92 КК).

Примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК).

Причинний зв'язок між діянням та наслідками – це такі відносини між явищами, при якому одне явище (причина) закономірно, з внутрішньою необхідністю породжує, викликає інше явище (результат).

Проста співучасть – за якої, при вчиненні злочину, між співучасниками відсутній розподіл ролей (тобто мова йде про співвиконавство).

Протиправність – передбачення (закріплення) злочину в законі про кримінальну відповідальність.

Прямий умисел – має місце в тих випадках, коли особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала суспільно небезпечні наслідки (інтелектуальна ознака) і бажала їх настання (вольова ознака).

Р

Реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у часі – полягає в тому, що згідно тієї ж ст. 8 КК іноземці або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають в Україні відповідальності за КК України якщо вони вчинили передбачені КК особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Рецидив злочинів – визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст. 34 КК).

С

Санкція – як структурна частина кримінально-правової норми Особливої частини КК, визначає вид та розмір покарання за злочин, описаний в диспозиції даної статті.

Система покарань – встановлений КК обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарань, розміщених в певному порядку – залежно від ступеня їх тяжкості.

Склад злочину – це сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин.

Складна співучасть – передбачає розподіл між співучасниками ролей, які вони виконують (при такій співучасті може бути як виконавець, так і інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник).

Службові обмеження для військовослужбовців – це покарання, яке застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк (ч. 1 ст. 58 КК).

Спеціальна конфіскація – полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад

три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого частиною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159-1, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою статті 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, статтею 363, частиною першою статей 363-1, 364-1, 365-2 Кримінального кодексу.

Спеціальна превенція – запобігання вчиненню нових злочинів засудженим. Досягається за рахунок того, що засуджений під час відбування покарання значною мірою обмежується в можливостях вчинення нового злочину.

Спеціальний суб'єкт злочину – особа, яка, крім загальних ознак (віку та осудності), характеризується додатковими специфічними ознаками, передбаченими нормами Особливої частини кримінального закону, що обмежує коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за вчинення конкретного злочину (ч. 2 ст. 18 КК).

Співучасть – це умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину (ст. 26 КК).

Спосіб вчинення злочину – це сукупність певних прийомів, методів що використовуються злочинцем при реалізації своїх намірів. Способи вчинення злочинів можуть бути досить різноманітні (фізичне насильство, психічне насильство, таємність при крадіжці, загально небезпечний спосіб вбивства тощо).

Суб'єкт злочину – наступна обов'язкова ознака складу злочину, яка характеризує особу, яка вчинила злочин. В кримінальному праві України – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК).

Суб'єкти тлумачення – це органи або особи, які дають тлумачення кримінального закону в межах їх повноважень.

Суб'єктивна сторона складу злочину – характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків (які настали, або могли настати).

Сукупність злочинів – визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Суспільна небезпечність – це матеріальна ознака, яка свідчить про можливість заподіяння шкоди відносинам, які склалися у суспільстві.

Суспільно небезпечні наслідки – це зміни, що відбуваються у зовнішньому світі, в оточуючому середовищі, які були викликані вчиненням злочину і які є шкідливими для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, інтересів, благ.

Т

Територіальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у часі полягає в тому, що особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України. Винятком є так звані особи, які володіють дипломатичним імунітетом, оскільки питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом (ч. 4 ст. 6 КК).

Тлумачення автентичне – роз'яснення закону органом, який його прийняв.

Тлумачення буквальне – з'ясування змісту кримінально-правової норми у точній відповідності до тексту закону.

Тлумачення доктринальне (наукове) – тлумачення, яке дається фахівцями в галузі права: науково-дослідними установами, вченими, практичними працівниками у підручниках, монографіях, наукових статтях, коментарях тощо.

Тлумачення історичне – з'ясування змісту закону шляхом виявлення умов і причин його прийняття, завдань, які він переслідує. Використовується при обговоренні проєктів закону, вивченні думок вчених та практиків.

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це з'ясування та визначення змісту кримінально-правових норм.

Тлумачення легальне (офіційне) – тлумачення, яке дається спеціально уповноваженими на те органами: Конституційним Судом України (в ст. 147 Конституції України зазначено: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції»).

Тлумачення логічне – з'ясування прийомів логіки при визначенні змісту закону та обсягу його правової регламентації, при визначенні моменту закінчення злочину тощо.

Тлумачення обмежувальне – надання дії закону вузьких меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми.

Тлумачення поширювальне – надання дії закону більш широких меж, ніж це безпосередньо впливає із буквального розуміння кримінально-правової норми.

Тлумачення системне – з'ясування змісту відповідного положення кримінального закону шляхом співставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права або в правовій системі. Використовується для систематизації норм кримінального закону: Загальна та Особлива частина, визначення родових об'єктів злочинів тощо.

Тлумачення судове – тлумачення, яке здійснюється судом.

Тлумачення філологічне (або граматичне) – з'ясування змісту закону шляхом аналізу тексту: термінів і понять із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії і т.п.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – покарання, яке призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк (ч. 1 ст. 62 КК).

Тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4 ст. 12 КК).

У

Умисел – поділяється на прямий і непрямий (ст. 24 КК).

Умовне звільнення від кримінальної відповідальності – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності за наявності сукупності певних умов, зазначених в кримінальному законі як обов'язкових.

Універсальний (космополітичний) принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у часі – полягає в тому, що згідно ст. 8 КК іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні та вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами.

Уповноважені особи юридичної особи – службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи (ст.96-3 КК).

Усічений склад злочину – в якому законодавець момент закінчення злочину переноситься на більш ранню стадію – на стадію готування чи замаху на злочин внаслідок його підвищеної суспільної небезпечності (розбій, бандитизм тощо);

$$У = Г \text{ або } З, \text{ де}$$

У – усічений склад злочину

Г – готування до злочину (підшукування або пристосування засобів чи знарядь, створення умов)

З – замах на злочин (закінчений або незакінчений).

Уявна оборона – це дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа,

неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання (ст. 37 КК).

Ф

Фактична помилка – це хибне уявлення особи про характер або фактичні наслідки свого діяння.

Факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину – наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, спосіб, час, місце, обстановка, засоби, знаряддя.

Фізичний або психічний примус – дія чи бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ч. 1 ст. 40 КК).

Формальний склад злочину – це склад злочину в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує лише із вчиненням суспільно небезпечного діяння, а настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим (державна зрада, розголошення державної таємниці тощо);

$$\Phi = Д, \text{ де}$$

Φ – формальний склад злочину

$Д$ – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність).

Форми співучасті – це об'єднання співучасників, що розрізняються між собою за характером ролей, які вони виконують і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

Ч

Час вчинення злочину – це час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК), тобто той часовий період, протягом якого скоєно злочин (під час пологів або одразу після пологів – ст. 116 КК, час відпочинку громадян – ст. 296 КК, час проведення слідчої дії – ст. 384 КК).

Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених громадянами України або особами без громадянства за межами України – громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 7 КК).

Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених на території України – особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України (ст. 6 КК).

Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі – це можливість застосувати цей закон в залежності від часу вчинення злочину.

Злочинність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК).

Ш

Штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53 КК (ч. 1 ст. 53 КК).

Ю

Юридична помилка – це хибне уявлення особи про правову сутність чи правові наслідки вчиненого нею діяння.

Юридичні особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру – можуть бути застосовані судом до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій (ст. 96-4 КК).

ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМІВ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ VI. СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 13 від 23.12.2005 р.

«Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»

З метою однакового і правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, необхідно враховувати: норми КК України, в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (ст.26-31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч.3 ст.28) або злочинною організацією (ч.4 ст.28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (ст.257, 258, 260).

Абзац 2. Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, – щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

Абзац 3. При розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

Пункт 2. Суди мають ретельно з'ясувати характер дій тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. При цьому слід ураховувати, що відповідно до ч.3 ст.27 КК організатором є особа, яка організувала

вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності такої групи або організації.

Пункт 3. Абзац 1. При з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана **організатором** вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб.

Абзац 2. Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться.

Абзац 3. Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Абзац 4. Керування вчиненням злочину (злочинів) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону складу злочину (діяння виконавця), або на забезпечення такого виконання (діяння пособника та підбурювача). Воно може полягати в інструктуванні учасників злочину щодо виконання тих чи інших діянь, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, або щодо забезпечення їх виконання, у координації злочинних дій співучасників (розставлення останніх на місці злочину, визначення послідовності їх дій, налагодження зв'язку між ними), у забезпеченні прикриття цих дій тощо.

Абзац 5. Дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч.3 ст.27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, – без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого – як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії в кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно.

Пункт 4. Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування,

заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

Пункт 5. Абзац 1. Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійснення ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Абзац 2. Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

Пункт 6. Абзац 1. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

Абзац 2. При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч.3 ст.27 КК не є підставою для визнання особи організатором. Це можливо лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

Пункт 7. Абзац 1. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями

злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскуванню слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки. Таке приховування є специфічною формою пособницької діяльності.

Абзац 2. У разі, коли **приховування**, на організацію якого були спрямовані дії особи, саме по собі утворює склад окремого злочину (наприклад, убивство, знищення чи пошкодження майна, давання хабара, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) і це охоплювалось умислом такої особи, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як організацію відповідного злочину.

Пункт 8. Якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем такого злочину, а її дії **додатково кваліфікувати** за відповідною статтею Особливої частини КК (зокрема, за ч.1 ст.255, ст.257).

Пункт 9. Під **організованою групою** (ч.3 ст.28 КК) належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

Пункт 10. Абзац 1. **Злочинна організація** (ч.4 ст.28 КК) – це внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Абзац 2. **Злочинну організацію слід вважати утвореною** (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така.

Абзац 3. Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою.

Пункт 11. Абзац 1. **Стійкість організованої групи та злочинної організації** полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх

дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

Абзац 2. На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі **ознаки**: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Абзац 3. Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак **зовнішньої стійкості** (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

Пункт 12. Абзац 1. Структура злочинного об'єднання – це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і стабільність останнього.

Абзац 2. Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності.

Пункт 13. Вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів.

Пункт 14. Відповідно до ч.3 ст.28 КК **суб'єктом злочину, вчиненого організованою групою**, може визнаватись лише особа, яка є учасником такого об'єднання, причому не тільки та, котра була одним із виконавців злочину, а й та, котра його готувала. Тому у випадках, коли діяльність організованої групи була припинена на стадії готування злочину чи ця група здійснила готування, а діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, було виконане не всіма, а одним чи двома її учасниками, суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою.

Пункт 15. При кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримувати положень ч.1 ст.30 КК про **умови відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань**, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, – організованої групи чи злочинної організації. Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в

другому – і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються і створення злочинної організації та (або) вступ до неї, безвідносно до того, чи розпочали її учасники вчинювати конкретні злочини. Тому злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч.1 ст.255 КК).

Пункт 16. Бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст.257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясувати, в якій саме формі особа вчинила бандитизм, та зазначити це у вирокі з наведенням відповідних мотивів.

Пункт 17. Абзац 1. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Абзац 2. Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Абзац 3. Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією.

Абзац 4. Оскільки ст.257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як **замах на бандитизм**.

Пункт 18. Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності – вчинення нападів – та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

Пункт 19. Організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

Пункт 20. Абзац 1. У випадках, коли для вирішення питання про належність **відповідних предметів до зброї**, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Абзац 2. Треба мати на увазі, що **банда може бути озброєна** і гладкоствольною зброєю.

Пункт 21. Абзац 1. Роз'яснити судам, що дії, які полягають у **незаконному заволодінні** вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.257 і ст.262 або ч.1 чи ч.2 ст.263 КК.

Абзац 2. Дії ж учасників банди, пов'язані з **незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна**, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст.263 КК не потребують.

Пункт 22. Оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається **виконавцем** злочину, передбаченого ст.257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди.

Пункт 23. Участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як **пособництво** у бандитизмі.

Пункт 24. Нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.

Пункт 25. Абзац 1. Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст.257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Абзац 2. Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

Пункт 26. Суди мають ураховувати, що ст.257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, **не передбачає** ні якихось **конкретних цілей** вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст.33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Пункт 27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ПВСУ від 7.07.1995 р. № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм».

РОЗДІЛ VII. ПОВТОРНІСТЬ, СУКУПНІСТЬ ТА РЕЦИДИВ ЗЛОЧИНІВ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 р.

«Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки»

Вивчення практики застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та про їх правові наслідки свідчить, що суди в основному правильно застосовують положення ст.ст.32-35 КК України при кваліфікації злочинів, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності і від покарання. Разом із тим, з матеріалів узагальнення судової практики вбачається, що окремі суди допускають помилки у застосуванні цих норм КК, по-різному визначають співвідношення цих норм між собою та з іншими положеннями КК.

З метою забезпечення однакового застосування зазначеного законодавства при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України постановляє: дати судам такі роз'яснення:

Пункт 1. Звернути увагу суддів на те, що, вирішуючи питання про наявність чи відсутність у діях особи **повторності, сукупності, рецидиву злочинів** та про їх правові наслідки, необхідно керуватися перш за все положеннями ст.ст.32-35 КК, а також мати на увазі, що на вирішення зазначених питань можуть впливати й інші положення КК, зокрема ті, які передбачені ст.ст.5, 9, 13-17, 29-31, 44-49, 88-91, 106, 108, п.п.9, 10, 13, 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК, а також відповідні положення чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Пункт 2. Передбачені у розділі VII Загальної частини КК **повторність, сукупність та рецидив злочинів є окремими формами множинності злочинів**, кожна з яких має специфічний кримінально-правовий зміст.

Водночас цей зміст визначений у КК таким чином, що деякі із цих форм не виключають одна одну. Тому вчинення особою двох або більше злочинів може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність (наприклад, вчинення грабежу особою, яка раніше вчинила крадіжку), повторність і рецидив (наприклад, вчинення вимагання особою, яка має судимість за шахрайство).

Пункт 3. Абзац 1. За змістом ст.32 КК **повторністю злочинів визнається** неодноразове вчинення однією і тією ж особою двох або більше злочинів, якщо вони:

1) передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК;

2) передбачені різними статтями Особливої частини КК і в статті, за якою кваліфікується наступний злочин, вчинення попереднього злочину зазначено як кваліфікуюча ознака.

Абзац 2. При цьому для повторності не має значення, чи було особу засуджено за раніше вчинений злочин.

Абзац 3. Не утворює повторності раніше вчинений злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, засуджено без призначення покарання або зі звільненням від покарання, а також злочин, судимість за який було погашено чи знято.

Абзац 4. Стадії вчинених злочинів, а також вчинення злочинів одноособово чи у співучасті на визнання їх вчиненими повторно не впливають.

Абзац 5. За наявності зазначених умов, а також з урахуванням пункту 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК повторність можуть утворювати і злочини, які кваліфікуються за відповідними статтями (частинами статей) КК 1960 р.

Пункт 4. У межах повторності злочинів їх неодноразове вчинення означає, що не збігаються за часовими показниками початкові моменти вчинення кожного зі злочинів. У зв'язку з цим повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства, але до його закінчення особа вчинює крадіжку). У такому разі вчиненим повторно вважається злочин, розпочатий пізніше.

Пункт 5. Якщо в одній статті (частині статті) Особливої частини КК передбачені різні за своїм змістом діяння (ст.ст.263, 307, 309 КК тощо), їх вчинення в різний час не утворює повторності злочинів у випадках, коли такі діяння охоплювались єдиним умислом особи. У цих випадках вчинені особою діяння стають **елементами одного злочину** (наприклад, незаконне виготовлення, придбання наркотичних засобів і наступне їх зберігання та перевезення; незаконне придбання вогнепальної зброї та бойових припасів і наступне їх зберігання та носіння).

Пункт 6. Абзац 1. Від повторності злочинів необхідно відрізнити **продовжуваний злочин**, який відповідно до ч.2 ст.32 КК складається з **двох або більше тотожних діянь**, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до

вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

Абзац 2. Якщо склад злочину, **визнаного продовжуваним, передбачає певні кількісні показники**, які впливають на його кваліфікацію (розмір викраденого майна, розмір заподіяної шкоди тощо), то при його кваліфікації враховується загальна сума таких показників, пов'язаних з кожним із вчинених особою діянь, що утворюють продовжуваний злочин, і при визначенні їх розміру необхідно виходити з кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вирахованих за кожен період вчинення продовжуваного злочину окремо.

Абзац 3. При повторності злочинів відповідні **кількісні показники обчислюються** за кожен злочин окремо; розмір цих показників визначається в порядку, встановленому на час вчинення кожного злочину, і загальна їх сума на кваліфікацію злочинів не впливає.

Пункт 7. Абзац 1. Передбачене у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини КК вчинення злочину повторно або особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, є кваліфікуючою ознакою певного злочину. Тому, якщо за вчинення попереднього злочину (кількох попередніх злочинів) особу не було засуджено, кожен із злочинів, які утворюють повторність, має бути предметом самостійної кримінально-правової оцінки.

Абзац 2. При цьому, якщо вчинені злочини, крім повторності, утворюють ще й **сукупність**, вони відповідно до ч.2 ст.33 КК повинні отримувати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо ж злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК. У таких випадках повторність злочинів повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів.

Пункт 8. Абзац 1. Згідно з ч.1 ст.33 КК **сукупністю злочинів визнається** вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден із яких її не було засуджено.

Абзац 2. **Сукупність можуть утворювати також злочини**, передбачені однією і тією ж статтею або частиною статті Особливої частини КК, якщо:

1) вони вчинені неодноразово і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК передбачено новий за своїм змістом склад злочину;

2) вони вчинені неодноразово і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК посилено кримінальну відповідальність;

3) вчинені злочини мають різні стадії;

4) було вчинено закінчений замах на злочин і незакінчений замах на злочин;

5) один чи декілька злочинів особа вчинила самостійно (одноособово) чи була його (їх) виконавцем (співвиконавцем), а інший (інші) вчинила як організатор, підбурювач чи пособник;

б) один злочин особа вчинила як організатор, підбурювач чи пособник, а при вчиненні іншого була іншим співучасником.

Абзац 3. При цьому не може бути елементом сукупності злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Абзац 4. За наявності зазначених умов, а також з урахуванням пункту 17 розділу I Прикінцевих та перехідних положень КК сукупність можуть утворювати і злочини, які кваліфікуються за відповідними статтями (частинами статей) КК 1960 р.

Пункт 9. За змістом ч.2 ст.33 КК злочини, які утворюють **сукупність, підлягають окремій кваліфікації**. З урахуванням положень ч.1 ст.33 КК це правило застосовується, зокрема, і тоді, коли особа вчинила декілька тотожних злочинів (злочинів одного виду), які утворюють повторність, але перший із них не має кваліфікуючих ознак. У таких випадках перший злочин кваліфікується за частиною першою відповідної статті Особливої частини КК, а один чи декілька наступних за відсутності інших кваліфікуючих ознак – за частиною другою цієї статті за ознакою вчинення його (їх) повторно.

Пункт 10. Абзац 1. Якщо у складі злочину передбачене діяння, **окремі прояви якого у поєднанні з відповідними обставинами утворюють склад іншого злочину**, то такі прояви, як правило, повинні отримувати окрему кваліфікацію. Так, за сукупністю злочинів необхідно кваліфікувати використання завідомо підробленого документа чи самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи при шахрайстві, умисне знищення, пошкодження чи приховування офіційних документів при приховуванні злочину тощо.

Абзац 2. Водночас окремі з таких діянь враховано законодавцем у диспозиції відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК. У таких випадках ці діяння окремої кваліфікації не потребують (наприклад, погроза вбивством при вчиненні зґвалтування чи розбою охоплюється відповідними частинами статей 152 та 187 КК).

Пункт 11. Абзац 1. Якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства при вчиненні певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється

складом цього злочину таке діяння, а також з урахуванням змісту санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК

Абзац 2. У випадках, коли складом певного злочину охоплюється вчинене одночасно з цим злочином відповідне діяння і санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК встановлене за цей злочин більш суворе максимальне основне покарання, ніж за відповідне діяння, таке діяння не утворює сукупності злочинів і окремої кваліфікації не потребує (наприклад, заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження при вчиненні розбою або вимагання охоплюється відповідною частиною ст.187 чи ч.3 ст.189 КК і окремо за відповідною частиною ст.122 цього Кодексу не кваліфікується).

Абзац 3. Водночас, коли таке діяння виходить за межі складу певного злочину, воно має кваліфікуватись окремо і утворює сукупність злочинів (наприклад, заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, при вчиненні розбою або вимагання кваліфікується за ч.4 ст.187 або ч.4 ст.189 і ч.2 ст.121 КК). У цих випадках зміст санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК до уваги не береться.

Пункт 12. Абзац 1. У разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає у складі злочину вчинення іншого злочину, не вказуючи на видові ознаки останнього (п.9 ч.2 ст.115, ч.1 ст.255, ст.257 КК тощо), вчинення особою таких злочинів належить розглядати як їх сукупність з окремою кваліфікацією кожного із злочинів.

Абзац 2. За таких умов сукупності не утворюють лише злочини, які відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, вчинення особою двох умисних вбивств за обставин, що обтяжують відповідальність, одне з яких вчинене з метою приховати інше).

Абзац 3. Якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом злочину тощо) нормами Особливої частини КК, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує.

Пункт 13. Абзац 1. У випадках, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність охоплюється цією статтею чи частиною статті і окремої (додаткової) кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК не потребує. Так, необережне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження при захопленні заручників, умисному знищенні або пошкодженні майна, перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується відповідно за ч.2 ст.147, ч.2 ст.194, ч.3 ст.365 КК і окремої кваліфікації за відповідною частиною ст.119 чи ст.128 КК не потребує.

Абзац 2. У разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК не передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через

необережність за певних умов утворює сукупність злочинів і має кваліфікуватись окремо (наприклад, спричинення таких наслідків при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст.142, 144 та 228 КК).

Пункт 14. Якщо стаття чи частина статті Особливої частини КК прямо передбачає спричинення відповідним діянням **загибелі однієї або кількох осіб** (ч.3 ст.110, ч.2 ст.194, ч.3 ст.314 КК) чи така загибель є проявом передбачених нею особливо тяжких або тяжких наслідків, умисне спричинення при вчиненні такого злочину смерті одному або кільком потерпілим цією статтею чи частиною статті не охоплюється. Таке спричинення потребує окремої (додаткової) кваліфікації за відповідною частиною ст.115, а за наявності необхідних умов – за ст.ст.112, 348, 379, 400, ч.4 ст.404, ст.443 КК.

Пункт 15. Абзац 1. Згідно зі ст.34 КК **рецидивом злочинів** визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Оскільки відповідно до ч.1 ст.88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, то вчинення саме в цей період нового умисного злочину утворює з попереднім умисним злочином їх рецидив.

Абзац 2. Якщо після вчинення особою нового злочину виникли **обставини, які усувають передбачені ст.34 КК підстави для визнання** вчинених нею діянь рецидивом злочинів (наприклад, обвинувальний вирок за попередній злочин (злочини) було скасовано як неправосудний і особу було реабілітовано; обвинувальний вирок за попередній або наступний злочин було змінено і особа у зв'язку з цим вважається такою, що має **судимість** за необережний злочин; новим законом було скасовано злочинність діяння тощо), то судам належить виходити з того, що рецидив злочинів у поведінці такої особи був відсутній. У зв'язку з цим втрачають своє правове значення всі несприятливі для особи наслідки, які виникли внаслідок визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів.

Пункт 16. В окремих статтях Особливої частини КК **рецидив злочинів передбачено як різновид повторності злочинів** і, крім таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину повторно або його вчинення особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, може бути виражений і такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину особою, раніше судимою за відповідний злочин.

Пункт 17. При вирішенні питання про наявність рецидиву злочинів або повторності злочинів, коли таку повторність утворює злочин, за вчинення кого винну особу було засуджено раніше, судам необхідно перевіряти, чи не усунуто законом злочинність і караність попереднього діяння, чи не погашено або не знято судимість за цей злочин. Для цього у справі повинні бути дані про засудження такої особи, призначене за цей злочин покарання та його відбуття, а при звільненні від відбування покарання з випробуванням на підставі ст.75 КК та вчиненні нового злочину за межами встановленого судом іспитового строку – рішення суду, ухвалене відповідно до вимог ст.78 КК. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність у такої особи судимості за раніше вчинений злочин, суди мають

враховувати положення ст.ст.88, 89, 90, 108 КК та роз'яснення, наведені у ППВСУ від 26.12.2003 р. № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості».

Пункт 18. Абзац 1. Згідно зі ст.ст.45-48, ч.1 ст.97 КК однією з умов передбачених ними різновидів звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину відповідного ступеня тяжкості вперше. **Тому особу, в діях якої вбачається повторність, реальна сукупність, рецидив злочинів або яка має непогашену чи незняту судимість за попередній, у тому числі і необережний злочин, звільняти від кримінальної відповідальності на підставі цих статей не можна.**

Абзац 2. Водночас не може бути перепорою для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.ст.45-48, ч.1 ст.97 КК вчинення одним діянням кількох злочинів відповідного ступеня тяжкості (наприклад, спричинення одним діянням умисного легкого тілесного ушкодження і необережного тяжкого тілесного ушкодження не виключає звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.ст.45 та 46 КК, а заподіяння при хуліганстві умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження – на підставі ст.ст.47 та 48 КК).

Пункт 19. Абзац 1. Пункт 1 ч.1 ст.67 КК передбачає як обставину, що обтяжує покарання, вчинення злочину повторно та рецидив злочинів. Оскільки будь-які спеціальні застереження щодо визначення повторності та рецидиву злочинів у цій статті відсутні, при встановленні змісту даної обставини як такої, що обтяжує покарання, необхідно керуватися ст.ст.32 та 34 КК.

Абзац 2. Якщо рецидив злочинів утворює одночасно і їх повторність, яка передбачена у статті чи частині статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, то за змістом ч.4 ст.67 КК як повторність, так і рецидив злочинів суд не може ще раз враховувати при призначенні покарання як обставину, що його обтяжує.

Абзац 3. Якщо має місце сукупність злочинів, для одного з яких рецидив утворює повторність, що передбачена як ознака цього злочину, яка впливає на його кваліфікацію, а для іншого рецидив злочинів такої ознаки не утворює, то при призначенні покарання за інший злочин суд може врахувати рецидив злочинів як обставину, що обтяжує покарання. При цьому в мотивувальній частині вироку суд повинен зазначити, за який конкретно злочин призначається покарання з урахуванням цієї обставини.

Пункт 20. При призначенні покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків судам необхідно поряд з роз'ясненнями, зазначеними у цій постанові, враховувати роз'яснення, що містяться у ППВСУ від 24.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання».

Пункт 21. Абзац 1. Розділом XI Загальної частини КК не передбачено порядок та особливості призначення покарання при повторності злочинів, однак суди за наявності даної форми множинності злочинів мають враховувати відповідні положення ст.ст.65-72 цього Кодексу.

Абзац 2. Якщо за вчинені злочини особу не було засуджено і вони, крім повторності, утворюють ще й сукупність злочинів, призначення покарання за ці злочини має здійснюватись за правилами, передбаченими ст.ст.70 та 72 КК.

Абзац 3. За правилами, передбаченими ч.4 ст.70 КК, призначається покарання у випадках, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У таких випадках злочин, за який цю особу засуджено попереднім вироком, рецидиву щодо злочину, вчиненого до постановлення попереднього вироку, не утворює, але за відповідних умов може утворювати повторність злочинів.

Абзац 4. У випадках, коли повторність чи рецидив злочинів є елементом сукупності вироків, покарання за них призначається за правилами, передбаченими ст.ст.71 та 72 КК.

Пункт 22. Якщо правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів пов'язуються з вироком суду іноземної держави, суди мають керуватися ст.9 КК, іншими положеннями КК, а також положеннями міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Пункт 23. Визнати такими, що втратили чинність, постанови ПВСУ від 29.06.1984 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства про повторні злочини» (зі зм., внес. ППВСУ від 4.06.1993 р. № 3, від 3.12.1997 р. № 12) та від 12.10.1989 р. № 7 «Про виконання судами України законодавства в справах про повторні злочини і виконання ППВСУ з цього питання» (зі зм., внес. згідно з ППВСУ від 4.06.1993 р. № 3, від 13.01.1995 р. № 3 та від 3.12.1997 р. № 12).

РОЗДІЛ VIII. ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 р.

«Про судову практику у справах про необхідну оборону»

Закріплене ст.36 КК України право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід'ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч.3 ст.27 Конституції України і ст.36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону **кожна особа має право на**

необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Пункт 2. Абзац 1. Згідно з ч.1 ст.36 КК вчинені з метою захисту **необхідною обороною визнаються дії**, охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Абзац 2. Слід мати на увазі, **що стан необхідної оборони виникає** не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі зрядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

Абзац 3. При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясувати, чи мала особа, яка захищалася, **реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.**

Пункт 3. Абзац 1. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, **сильне душевне хвилювання.** Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Абзац 2. **Правомірним слід вважати застосування зброї** або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Абзац 3. Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду **не причетній до нападу особі**, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

Абзац 4. За змістом ст.38 КК до необхідної оборони **прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.**

Пункт 4. Абзац 1. Згідно з ч.3 ст.36 КК перевищенням меж **необхідної оборони визнається умисне заподіяння** тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч.2 ст.38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, – **умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності**

посягання або обставинці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених ст.ст.118 та 124 КК.

Абзац 2. Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст.124 КК.

Пункт 5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вироку слід зазначити, в чому саме воно полягає.

Пункт 6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

Пункт 7. Абзац 1. Слід відрізнити необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

Абзац 2. При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Абзац 3. Якщо ж особа в обставинці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за ст.ст.118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

Пункт 8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог ст.ст.50, 65 КК.

Пункт 9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами ст.ст.440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

Пункт 10. Оскільки відповідно до ст.11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але **через малозначність не становить суспільної небезпеки.**

Пункт 11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

Пункт 12. Визнати такою, що втратила чинність, ППВСУ від 28.06.1991 р. № 4 «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань».

РОЗДІЛ ІХ. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23.12.2005 р.

«Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності»

Обговоривши практику звільнення осіб від кримінальної відповідальності та закриття кримінальних справ за nereабілітуючими обставинами, з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами кримінального і кримінально-процесуального законодавства при розгляді справ відповідної категорії Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Роз'яснити судам, що **звільнення від кримінальної відповідальності** – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, у порядку, встановленому КПК України.

Абзац 2. Закриття кримінальної справи зі **звільненням від кримінальної відповідальності** можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний

перелік яких наведено у ч.1 ст.44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування.

Абзац 3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК, здійснює виключно суд у порядку, встановленому ст.ст.6, 7, 7¹, 7², 8-10, 11¹ КПК, під час попереднього та судового розгляду справи, апеляційного, касаційного і виключного провадження відповідно до ст.ст.248, 282, 376, 400¹ та п.2 ч.1 ст.400⁴ КПК.

Абзац 4. Суди мають розмежовувати передбачені КК випадки звільнення від кримінальної відповідальності і випадки, коли відповідно до цього Кодексу вона взагалі неможлива, наприклад, у разі: малозначності діяння (ч.2 ст.11), вчинення діяння у стані неосудності (ч.2 ст.19), недосягнення особою віку кримінальної відповідальності (ст.22), наявності обставин, що виключають злочинність діяння (розд.ІІІ Загальної частини), а також випадки, коли особа не підлягає такій відповідальності (ч.2 ст.385, ч.2 ст.396 КК). Звільнення особи від кримінальної відповідальності **потрібно відмежовувати** і від звільнення засудженого від покарання та його відбування на підставі норм розд.ХІІ або ст.ст.104, 105, 107 Загальної частини КК.

Пункт 2. Абзац 1. У Загальній частині КК передбачено, зокрема, такі **випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності**: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст.45); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст.46); 3) з передачею особи на поруки (ст.47); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст.48); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст.49); 6) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч.1 ст.97); 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст.106); 8) на підставі закону України про амністію (ст.86); 9) на підставі акта помилування (ст.87).

Абзац 2. В усіх перелічених випадках особу можна звільнити від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК умов і підстав.

Абзац 3. Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті.

Абзац 4. Підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яку держава заохочує (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, припинення злочинної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

Абзац 5. При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд (суддя) під час попереднього, судового, апеляційного або касаційного розгляду справи повинен переконатися (незалежно від того, надійшла вона до суду першої інстанції з відповідною постановою чи з обвинувальним висновком, а до апеляційного та касаційного судів – з обвинувальним вироком), що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину і особа винна в його

вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК. Тільки після цього можна постановити (ухвалити) у визначеному КПК порядку відповідне судове рішення.

Абзац 6. Якщо органи дізнання або досудового слідства зазначені обставини не встановили, а суд при попередньому чи судовому розгляді справи не може усунути допущену ними неповноту або неправильність, справу необхідно направити на додаткове розслідування з дотриманням вимог ст.246 або ст.281 КПК.

Абзац 7. Судам слід звернути увагу на те, що ухвалити рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності можна лише за наявності її згоди на закриття справи з відповідної підстави.

Пункт 3. Абзац 1. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст.45 КК) можливе в разі вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості.

Абзац 2. Такою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст.45 КК.

Абзац 3. Дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покалася, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст.45 КК. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки.

Абзац 4. Щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася.

Абзац 5. Активним сприянням розкриттю злочину слід вважати надання особою органам дізнання або досудового слідства будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи.

Абзац 6. Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочинном матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу.

Абзац 7. Передбачене у ст.45 КК звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Його треба здійснювати в порядку, встановленому ст.7² КПК, незалежно від того, надійшла справа до суду із відповідною постановою чи з обвинувальним висновком.

Пункт 4. Абзац 1. Умовою звільнення особи (обвинуваченого, підсудного) від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим (ст.46 КК) є вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості.

Абзац 2. Судам слід мати на увазі, що потерпілим може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яку визнано потерпілим відповідно до ч.2 ст.49 КПК.

Абзац 3. Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів.

Абзац 4. Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття справи у зв'язку з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Абзац 5. За наявності передбачених у ст.46 КК підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Суд має здійснювати його за правилами, встановленими ст.8 КПК. При цьому необхідно зважати на те, що ч.1 ст.27 КПК також передбачено обов'язкове закриття справ, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, у зв'язку з примиренням останнього з обвинуваченим або підсудним.

Пункт 5. Абзац 1. Особу можна звільнити від кримінальної відповідальності з передачею на поруки (ст.47 КК) за умови, що вона вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

Абзац 2. Підставою такого звільнення є щире розкаяння особи, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом підприємства, установи чи організації та виправити свою поведінку. Особу, яка не визнала себе винною у вчиненні злочину, передавати на поруки не можна.

Абзац 3. Звільнення від кримінальної відповідальності за ст.47 КК можливе лише за клопотанням колективу підприємства, установи чи організації, членом якого є особа, про передачу її на поруки. Звернення з клопотанням крім колективу можуть ініціювати сам обвинувачений (підсудний) або його родичі, потерпілий, а також прокурор, слідчий чи особа, яка провадить дізнання. Порядок порушення колективом такого клопотання визначено у ч.ч.1, 2 ст.10 КПК. Воно має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який долучається до справи.

Абзац 4. За наявності зазначених вище обставин, а також належно оформленого клопотання суд вправі (але не зобов'язаний) звільнити особу від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу. Відмова суду в задоволенні клопотання має бути вмотивованою.

Пункт 6. Абзац 1. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст.47 КК має умовний характер, а саме: ця особа протягом року з дня передачі на поруки повинна виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадський порядок.

Абзац 2. Кримінально-правовим наслідком виконання особою умов передачі на поруки є остаточне звільнення її від кримінальної відповідальності за вчинений злочин після закінчення зазначеного строку (без ухвалення судового рішення), а наслідком недодержання нею хоча б однієї з наведених умов – притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин.

Абзац 3. Про те, що особа не виправдала довіру колективу, свідчать: систематичне або грубе порушення нею правил внутрішнього трудового

розпорядку на підприємстві, в установі чи організації; невиконання зобов'язань щодо своєї поведінки, взятих на загальних зборах колективу; вчинення нового злочину чи іншого правопорушення тощо.

Абзац 4. Ухилення особи від заходів виховного характеру полягає в її намаганні уникнути виховного впливу колективу, залишенні з цією метою місця роботи або навчання та ін.

Абзац 5. Порухення громадського порядку – це вчинення особою проступку (наприклад, із числа передбачених ст.ст.173, 173¹, 174, 178, 179, 181, 181¹, 182, 183 КУАП), за який на неї накладено адміністративне стягнення.

Абзац 6. Особу, яка протягом року з дня передачі на поруки порушила її умови, відповідно до ч.2 ст.47 КК слід притягнути до кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Як передбачено у ст.13 КПК, кримінальна справа може бути відновлена за касаційним поданням відповідного прокурора (за наявності рішення колективу підприємства, установи чи організації про відмову від поручительства) за правилами, встановленими у гл.31 КПК.

Пункт 7. Абзац 1. Звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК можливе у разі, коли особа вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

Абзац 2. Судам слід мати на увазі, що в зазначеній статті передбачено дві самостійні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності – втрата суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки на час розслідування чи розгляду справи в суді або діянням, або особою, яка його вчинила.

Абзац 3. При цьому треба розрізняти зміну обстановки в широкому розумінні, тобто соціальних, економічних, політичних, духовних, міжнаціональних, воєнних, міжнародних, природних, організаційних, виробничих та інших процесів у масштабах країни, регіону, області, міста, району, підприємства, установи, організації, та у вузькому, – тобто об'єктивних (зовнішніх) умов життя, в яких перебувала особа на час вчинення злочину та які значною мірою позначались на її суспільній небезпечності.

Абзац 4. Для застосування ст.48 КК необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є суспільно небезпечним.

Абзац 5. Особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливають вчинення нею нового злочину.

Абзац 6. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.48 КК – право, а не обов'язок суду, який вирішує це питання в порядку, передбаченому ст.7 КПК.

Пункт 8. Абзац 1. Особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за ст.49 КК, якщо з дня вчинення нею злочину до набрання вироком законної сили минули певні строки давності і вона не ухилялася від слідства або суду та не вчинила нового злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого.

Абзац 2. Відповідно до ст.11¹ КПК таке звільнення є обов'язковим, за винятком випадку застосування давності, передбаченого ч.4 ст.49 КК.

Пункт 9. При звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст.97 КК суди повинні керуватися ст.ст.9, 447, 448 КПК та враховувати роз'яснення ПВСУ, що містяться в постанові від 31.05.2002 р. № 6 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Пункт 10. Абзац 1. Умовою звільнення від кримінальної відповідальності за ст.106 КК є вчинення злочину невеликої чи середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого особою у віці до 18 років. Розгляд справи після досягнення особою зазначеного віку не створює перешкод для застосування цієї статті.

Абзац 2. Підстава такого звільнення – закінчення строків давності (ч.2 ст.106 КК), більшість яких скорочені порівняно зі строками, встановленими для осіб, котрі вчинили злочини у повнолітньому віці (ч.1 ст.49 КК).

Абзац 3. За наявності обставин, передбачених у ч.ч.1 і 2 ст.106 та ст.49 КК, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, є обов'язковим.

Пункт 11. Судам слід мати на увазі, що відповідно до ч.ч.5 та 6 ст.7 КПК з передбачених у ст.ст.48, 49 КК підстав особу може бути звільнено також від покарання.

Пункт 12. Суди повинні враховувати, що в ряді норм Особливої частини КК (зокрема, ч.2 ст.111, ч.2 ст.114, ч.3 ст.175, ч.4 ст.212, ч.2 ст.255, ч.5 ст.258, ч.6 ст.260, ч.3 ст.263, ч.4 ст.289, ч.4 ст.307, ч.4 ст.309, ч.4 ст.311, ч.3 ст.369, ч.4 ст.401) передбачено спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У всіх зазначених випадках за наявності обставин, передбачених конкретною нормою закону, суд зобов'язаний звільнити відповідних осіб від кримінальної відповідальності.

Пункт 13. Абзац 1. Згідно з ч.2 ст.44 КК вирішення питання про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності покладено виключно на суди, які повинні діяти в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством.

Абзац 2. Зокрема, їм слід зважати на те, що направити до суду справу з постановою про її закриття у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності можуть прокурор, а за його згодою – також слідчий. Зазначена постанова має бути вмотивована. Крім даних про особу у цьому процесуальному документі мають бути наведені докази вчинення злочину, а також обставини, на підставі яких прокурор або слідчий дійшов висновку про необхідність закриття кримінальної справи. Справу, яка надійшла без такої постанови або з постановою слідчого, не погодженою з прокурором, суддя повертає останньому на підставі ст.249¹ КПК під час попереднього розгляду.

Абзац 3. Питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, коли це є правом, а не обов'язком суду, він повинен вирішувати під час судового розгляду з дотриманням порядку, встановленого ст.282 КПК, незалежно від того, надійшла справа до суду з постановою про її закриття чи з обвинувальним висновком.

Пункт 14. Постанова (ухвала) судді (суду), винесена у порядку, передбаченому ст.ст.248, 282 КПК, має бути вмотивованою. Зокрема, поряд із доказами винності особи в учиненні злочину в цій постанові слід зазначити умови та підстави, з урахуванням яких суд вирішив звільнити особу від кримінальної відповідальності.

Пункт 15. Роз'яснити судам, що відповідно до ч.3 ст.248 і ч.4 ст.282 КПК апеляції, касаційні подання чи скарги (якщо справу розглядав апеляційний суд по першій інстанції) на постанову або ухвалу про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності сторони можуть подати протягом семи діб із дня винесення цього рішення.

Пункт 16. Можливість закриття справи судом апеляційної інстанції у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності передбачена ст.376 КПК. Установивши обставини, що дають підстави для закриття справи (з урахуванням доводів, наведених в апеляції), суд повинен їх дослідити і в разі згоди особи ухвалити рішення про її звільнення від кримінальної відповідальності.

Пункт 17. Абзац 1. Касаційний суд може скасувати обвинувальний вирок із закриттям справи на підставі ст.ст.6, 7, 7¹, 7², 8-10, 11¹ КПК лише у випадках, передбачених КК, і за умови, що обставини справи досліджені всебічно, повно й об'єктивно. У разі встановлення підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, які не взяв до уваги суд першої інстанції, касаційний суд скасовує вирок (а якщо справу переглядав апеляційний суд, – і його ухвалу) та закриває справу.

Абзац 2. Суд касаційної інстанції не вправі скасувати судові рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи за обставинами, передбаченими зазначеними статтями КПК, лише через істотне порушення прав обвинуваченого.

Пункт 18. Суди апеляційної та касаційної інстанцій можуть скасувати судові рішення і звільнити особу від кримінальної відповідальності на підставі як матеріалів, що надійшли із суду нижчого рівня, так і нових, поданих учасниками судового розгляду або витребуваних цими судами.

Пункт 19. Відповідно до ч.2 ст.400⁴ КПК перегляд у порядку виключного провадження судового рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності за п.2 ч.1 цієї статті не допускається. Ухвала чи постанова, якою особу незаконно звільнено від кримінальної відповідальності, може бути переглянута за нововиявленими обставинами лише в межах строків, передбачених ч.1 ст.400 цього Кодексу.

Пункт 20. Звільняючи особу від кримінальної відповідальності, суд або суддя має вирішити відповідно до вимог чинного кримінально-процесуального законодавства питання про скасування чи зміну запобіжного заходу, речові докази, відшкодування судових витрат тощо.

РОЗДІЛ X. ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВИДИ

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 15 від 28.12.1996 р.

«Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні»

(Із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду

№ 17 від 26.12.2003 р.)

Обговоривши матеріали узагальнення практики застосування судами ст.62 КК України, Пленум зазначає, що суди в основному правильно вирішують питання про призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Більшість засуджених до цього покарання під час його відбування стають на шлях виправлення і після звільнення з дисциплінарної частини сумлінно несуть службу.

Проте в окремих випадках при застосуванні ст. 62 КК суди допускають помилки. При призначенні військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні не завжди забезпечується індивідуальний підхід. Іноді воно призначається військовослужбовцям, до яких з урахуванням їх особи, характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину не слід було б застосовувати цей вид покарання. Водночас окремі особи, які могли б виправитися в умовах дисциплінарної частини, засуджуються до покарання у виді позбавлення волі. Не з'ясовуються з достатньою повнотою дані про стан здоров'я підсудних, унаслідок чого в дисциплінарному батальйоні опиняються особи, не придатні до військової служби.

Практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні суди аналізують рідко. Суди апеляційної інстанції іноді своєчасно не виявляють і не виправляють помилок, допущених при призначенні цього виду покарання.

З метою поліпшення діяльності судів із застосування ст. 62 КК Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Звернути увагу судів на необхідність суворого додержання закону при призначенні військовослужбовцям строкової служби, які вчинили злочини, покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Таке покарання є ефективним засобом виправлення й перевиховання засуджених лише при його призначенні відповідно до вимог закону.

Пункт 2. Абзац 1. Роз'яснити судам, що покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні застосовується, як правило, у випадках вчинення злочинів невеликої тяжкості, коли засуджених можна залишити на військовій службі й виправити в умовах дисциплінарної частини. Цей вид покарання може бути застосований і до військовослужбовців, які вчинили злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, за умови, що суд, враховуючи особу винного й обставини, що пом'якшують покарання та

істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, дійде висновку про можливість призначення такого покарання.

Пункт 2. Абзац 2. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні є **основним видом покарання** і застосовується до військовослужбовців строкової служби. До курсантів військово-навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів та інших подібних навчальних закладів цей вид покарання може бути застосований лише за злочини, вчинені ними після зарахування на навчання, і за умови, що до цього вони не проходили строкову військову службу.

Пункт 2. Абзац 3. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні **не застосовується до осіб**: які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі; до яких поряд із покаранням за вчинений злочин застосовується примусове лікування від алкоголізму або наркоманії; які за станом здоров'я не придатні до військової служби.

Пункт 3. Судам потрібно мати на увазі, що **призначення військовослужбовцям покарання** у виді тримання в дисциплінарному батальйоні може бути застосоване не тільки у випадках, коли це безпосередньо передбачено санкцією статті закону, за якою засуджується військовослужбовець, а й тоді, коли суд вважатиме за можливе (з урахуванням обставин справи та даних про особу засудженого) **замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні протягом того самого строку.** Застосувавши ст. 62 КК, суд обов'язково повинен мотивувати своє рішення.

Пункт 4. У разі засудження винного до позбавлення волі за сукупністю злочинів суд вправі замінити це покарання триманням у дисциплінарному батальйоні з підстав і в порядку, передбачених ч. 1 ст. 62 КК (2341-14), лише після визначення остаточного покарання за правилами ст. 70 КК. Це стосується і тих випадків, коли за одні злочини, що входять у сукупність, особі призначено покарання у виді позбавлення волі, а за інші – тримання в дисциплінарному батальйоні.

Пункт 5. Особам, яким призначено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, можуть призначатись **додаткові міри покарання у випадках** і в порядку, передбачених законом.

Пункт 6. Роз'яснити, що особи, яким призначено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, є військовослужбовцями строкової служби, тому їх **втечу з гауптвахти** або інше **ухилення від військової служби**, до прибуття в дисциплінарний батальйон, а також під час відбування там покарання, слід кваліфікувати залежно від спрямованості умислу, способу та тривалості ухилення за статтями 407, 408 або 409 ККУ України.

Пункт 7. При **призначенні покарання** у виді тримання в дисциплінарному батальйоні у випадках, передбачених законом, а також визнавши за доцільне застосувати це покарання замість позбавлення волі, суд повинен зазначити у вироку про скасування раніше обраного запобіжного заходу. Відповідно до п.13 Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України (затверджено Указом Президента України від 5.04.1994 р. № 139/94 засуджені до покарання у виді тримання в

дисциплінарному батальйоні до набрання вироком законної сили тримаються на гарнізонній гауптвахті.

Пункт 8. Абзац 1. Відповідно до статей 81, 82 КК України до осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання й заміна невідбутої частини покарання більш м'яким лише у тому разі, коли вони сумлінною поведінкою та ставленням до праці довели своє виправлення. Дані про це повинні бути досліджені в судовому засіданні.

Абзац 2. Суд також може достроково звільнити засудженого від відбування покарання в дисциплінарному батальйоні за наявності підстав, передбачених ст.408 КПК України.

Пункт 9. Абзац 1. Військовій судовій колегії Верховного Суду України, військовим апеляційним судам регіонів та Військово-Морських Сил при перевірці справ у касаційному та апеляційному порядку посилити увагу до з'ясування обґрунтованості застосування судами ст.62 КК.

Абзац 2. При аналізі практики призначення покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, а також умовно-дострокового звільнення від нього судам необхідно приділяти особливу увагу вивченню причин вчинення повторних злочинів особами, які раніше тримались у дисциплінарному батальйоні, і вживати заходів до їх усунення.

РОЗДІЛ ХІ. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р.

**«Про практику призначення судами кримінального покарання»
(Із змінами, внесеними згідно з Постановами Верховного Суду № 18 від
10.12.2004 р. № 8 від 12.06.2009 р. № 11 від 06.11.2009 р.)**

У зв'язку з прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі – КК) у судовій практиці виникають питання щодо застосування окремих його положень, які регламентують призначення покарання.

З метою забезпечення правильного застосування законодавства, усунення недоліків і помилок у діяльності судів при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержувати вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Абзац 2. Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального закону й зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Таке

покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів. Водночас суди мають враховувати й вимоги КПК України стосовно призначення покарання.

Абзац 3. Ч.2 ст.375 та ч.2 ст.400 КПК встановлено певні обмеження при призначенні покарання порівняно з передбаченим кримінальним законом порядком. Зокрема, при новому розгляді справи **може бути посилено покарання** чи застосовано норму закону **про більш тяжкий злочин лише у випадках:**

– якщо вирок було скасовано за апеляцією чи касаційним поданням прокурора, апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого або його представника через м'якість покарання, або у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин;

– якщо кримінальна справа з будь-яких підстав направлялася на нове чи додаткове розслідування, під час якого було встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення. У цьому випадку не має значення, чи скасовувався вирок за апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого або його представника, апеляцією або касаційним поданням прокурора.

Пункт 2. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що висновки з усіх питань, пов'язаних із призначенням покарання, необхідно належним чином мотивувати у вирокі.

Абзац 2. Відповідно до п.1 ч.1 ст.65 КК суди повинні призначати покарання в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. **Із урахуванням** ступеня тяжкості, обставин цього злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо.

Абзац 3. Коли **санкція закону**, за яким особу визнано винною, нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вирокі.

Абзац 4. Призначаючи покарання у виді штрафу або виправних робіт і визначаючи розмір та строки відповідного покарання, суди мають враховувати майновий стан підсудного, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо.

(Абзац четвертий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N 8 від 12.06.2009).

Абзац 5. Відповідно до ч.4 ст.53 КК суд, призначаючи покарання у виді штрафу, може з урахуванням майнового стану особи прийняти рішення про розстрочку виплати штрафу певними частинами строком до трьох років та встановити періодичність і розмір таких виплат.

Абзац 6. При призначенні покарання неповнолітньому підсудному відповідно до ст. 103 КК крім обставин, передбачених у статтях 65-67 КК, необхідно брати до уваги умови життя й виховання неповнолітнього, вплив на нього дорослих, рівень розвитку та інші особливості його особи.

Абзац 7. Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст.12 КК), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо).

Абзац 8. Відповідно до п.18 «Прикінцевих та перехідних положень» КК при вирішенні питання про віднесення злочинів, передбачених КК 1960 р., які були вчинені до набрання чинності КК 2001 р., до злочинів невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких потрібно керуватися ст.12 КК 2001 р., якщо це пом'якшує кримінальну відповідальність осіб і не обтяжує ступінь тяжкості злочину, вчиненого до набрання чинності КК 2001 р. В інших випадках необхідно застосовувати відповідні положення КК 1960 р.

Абзац 9. Досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

Пункт 4. Абзац 1. Виходячи з того, що встановлення пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин має значення для правильного його призначення, судам необхідно всебічно досліджувати матеріали справи щодо наявності таких обставин і наводити у вироку мотиви прийнятого рішення. При цьому таке рішення має бути повністю самостійним і не ставитись у залежність від наведених в обвинувальному висновку обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Суди, зокрема, можуть не визнати окремі з них такими, що пом'якшують чи обтяжують покарання, а також визнати такими обставинами ті, які не зазначено в обвинувальному висновку.

Абзац 2. Якщо якась із обставин, наведених у ч.1 ст.66, ч.1 ст.67 КК, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд при призначенні покарання не може ще раз ураховувати її як пом'якшуючу або обтяжуючу покарання обставину.

Пункт 5. Абзац 1. Судам треба мати на увазі, що наведений у ч.1 ст.66 КК перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним. При призначенні покарання суд може визнати пом'якшуючими й інші обставини, не зазначені в ч.1 цієї статті (наприклад, вчинення злочину внаслідок збігу

випадкових обставин чи неправильної поведінки потерпілого, відвернення підсудним шкідливих наслідків злочину, часткове відшкодування шкоди, відшкодування моральної шкоди). Визнання обставини такою, що пом'якшує покарання, має бути вмотивоване у вироку.

Абзац 2. Вирішуючи питання про наявність такої **пом'якшуючої обставини**, як **з'явлення із зізнанням**, суди повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільними і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

Абзац 3. Якщо у справі, порушеній за фактом вчинення злочину, не встановлено, хто його вчинив, добровільні заява або повідомлення особи про вчинене нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам розслідування.

Абзац 4. За сукупності вчинених злочинів з'явлення із зізнанням має враховуватись як обставина, що пом'якшує покарання при призначенні останнього за злочин, у зв'язку з яким зроблено це зізнання.

Пункт 6. Абзац 1. Наведений у ч.1 ст.67 КК **перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним**, тому суд не вправі посилатись у вироку як на обтяжуючі і враховувати при призначенні покарання інші обставини, не передбачені цією статтею.

Абзац 2. Відповідно до ч.2 ст.67 КК суд, установивши наявність зазначених у пп.2, 6, 7, 9, 10, 12 ч.1 цієї статті **обтяжуючих обставин, зобов'язаний навести їх у вироку та врахувати при призначенні покарання**. Обставини, передбачені п.п.1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч.1 ст.67 КК, суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку якоїсь із названих у цих пунктах обставин зі злочинном) вправі не визнати обтяжуючими, навівши у вироку відповідні мотиви.

Пункт 6-1. Абзац 1. Звернути увагу судів на особливості **призначення покарання за вчинення готування до злочину або вчинення замаху на злочин**. Зокрема, відповідно до ч.2 ст.68 КК у разі засудження особи за готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, а відповідно до ч.3 цієї ж статті у разі засудження за замах на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. При цьому, призначаючи особі покарання згідно з ч.ч.2 і 3 ст.68 КК, у вироку суд повинен наводити відповідні мотиви; посилатися на ст.69 КК у такому разі не потрібно.

Абзац 2. Правила ч.ч.2 і 3 ст.68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за

який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Однак до осіб, які вчинили готування до такого злочину або вчинення замаху на злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, і яким не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, мають застосовуватися вимоги ч.ч.2 і 3 ст.68 КК, виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк.

Пункт 6-2. Абзац 1. Роз'яснити судам, що рішення про призначення покарання із застосуванням ст.69-1 КК у вироку має бути вмотивовано, а таке покарання не повинно перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Однак визначення покарання з дотриманням правил цієї норми закону можливе лише за наявності обставин, передбачених пп.1 та 2 ч.1 ст.66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування або усунення заподіяної шкоди), а також при визнанні підсудним своєї вини та відсутності обставин, що обтяжують покарання. При цьому суди мають перевіряти, чи дійсно особа з'явилася із зізнанням, чи щиро покаялась або активно сприяла розкриттю злочину, чи добровільно відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду в повному обсязі та чи фактично визнає свою вину. Висновки суду з цих питань мають бути у вироку вмотивовані. Водночас добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди не враховується тоді, коли такі збитки або шкоду не заподіяно.

Абзац 2. Правила ст.69-1 КК не поширюються на осіб, що вчинили злочин, за який санкцією закону передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, крім тих, що вчинили злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

Пункт 6-3. Абзац 1. Положення ч.ч.2 і 3 ст.68 КК та ст.69-1 КК застосовуються лише при призначенні найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Якщо ж така санкція є альтернативною, то суд має право застосувати вимоги ч.ч.2 і 3 ст.68 КК або ст.69-1 КК стосовно максимального строку (розміру) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачено. Інші ж менш суворі види основних покарань, передбачені в санкції відповідної статті (санкції частини статті) як альтернативні, призначаються судом у межах тих максимальних строків (розмірів), які встановлені для них у цій санкції.

Пункт 7. Абзац 1. Виходячи з того, що згідно зі ст.34 КК рецидивом злочину визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин, не зняту або не погашену в установленому законом порядку, у кожній справі необхідно з'ясувати відповідні дані.

Абзац 2. Для вирішення питання про наявність рецидиву злочину не має значення, чи був закінчений умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалася раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів.

Пункт 7. Абзац 1. Призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, або непризначення обов'язкового додаткового покарання (ст.69 КК) може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного.

Абзац 2. У кожному такому випадку суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній – послатися на ч.1 ст.69 КК. При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо.

Абзац 3. Покарання, призначене судом із застосуванням ст.69 КК, не може бути нижчим від мінімальної межі відповідного виду покарання, встановленої у Загальній частині КК, тобто меншим, ніж один рік позбавлення чи обмеження волі, шість місяців виправних робіт, один місяць арешту тощо.

Абзац 4. З підстав, зазначених у ч.1 ст.69 КК, суд може не призначати додаткового покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове.

Абзац 5. Щодо особи, винної у вчиненні декількох злочинів, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, окремо за кожний злочин або тільки за один із них і остаточно визначити покарання за правилами ст.70 КК. Застосування положень ст.69 КК щодо покарання (як основного, так і додаткового), призначеного за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків, є неприпустимим.

Абзац 6. Призначенню покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, не перешкоджає наявність у цій же санкції альтернативних, більш м'яких покарань.

Абзац 7. Суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, відповідно до ст.7 КПК повинен закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання.

Пункт 9. Абзац 1. Судам необхідно мати на увазі, що ч.1 ст.75 КК передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням

тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше 5 років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вирокі. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі. Неповнолітній може бути звільнений від відбування покарання з випробуванням лише в разі засудження його до арешту або позбавлення волі (ч.2 ст.104 КК).

Абзац 2. Рішення суду про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином мотивоване. При звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатися на ст.75 КК, а щодо неповнолітньої особи – ще й на ст.104 КК як на підстави для прийняття такого рішення".

Абзац 3. Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, суд може покласти на неї обов'язки, передбачені ст.76 КК, з метою організації органами виконання покарань належного контролю за її поведінкою. Перелік цих обов'язків є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Поклавши на засудженого обов'язок, передбачений п.4 ч.1 ст.76 КК, суд не встановлює періодичність та дні проведення реєстрації; відповідно до ч.3 ст.13 КВК України вирішення цього питання віднесено до компетенції кримінально-виконавчих інспекцій.

Абзац 4. Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч. 3 ст. 75 КК), а неповнолітньому – від одного до двох років (ч.3 ст.104 КК). Цей строк обчислюється з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст. 75 КК.

Абзац 5. При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст.77 КК може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

Абзац 6. При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, вправі звільнити таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі ст.75 КК, так і на підставі ст.79 КК.

Пункт 10. Абзац 1. Згідно з ч.2 ст.78 КК суд за поданням органу, який здійснює контроль за поведінкою засудженого, звільненого від відбування

покарання з випробуванням, може прийняти рішення про скасування звільнення та про направлення засудженого для відбування призначеного покарання в разі невиконання покладених на нього обов'язків, визначених ст.76 КК, або систематичного (три і більше разів) вчинення правопорушень, що потягли адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення.

Абзац 2. У разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими статтями 71, 72 КК.

Абзац 3. Якщо про вчинення під час іспитового строку нового злочину стало відомо після винесення постанови про звільнення засудженого від покарання (ч.1 ст.78 КК), суд, який розглядає справу про новий злочин, **вправі призначити покарання за сукупністю вироків лише за умови скасування цієї постанови в установленому порядку.**

Абзац 4. Частиною 2 ст.75 КК передбачено, що суд за наявності визначених законом підстав може ухвалити рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, якщо він протягом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Виходячи з цих положень закону, а також зі змісту ч.3 ст.78 КК, у разі вчинення особою під час іспитового строку нового злочину суди мають розцінювати це як порушення умов застосування ст.75 КК про звільнення і відбування покарання з випробуванням і призначати покарання за сукупністю вироків на підставі статті 71 КК. У таких випадках **повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням є неприпустимим.**

Абзац 5. Роз'яснити, що у разі засудження особи за злочин, вчинений у період іспитового строку за попереднім вироком, визначеним у порядку ст.ст.75, 79, 104 КК, та призначення покарання, яке згідно з ч.3 ст.72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги ст.71 КК і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. У такому випадку **суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком та покарання за новим вироком, ухваливши рішення про їх самостійне виконання.**

Пункт 11. Абзац 1. У випадках вчинення особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням, **нового злочину** після закінчення іспитового строку суди повинні долучати до справи копію судового рішення про звільнення засудженого від призначеного покарання або про направлення його для відбування останнього. Якщо таке рішення не ухвалювалося, суд при розгляді справи про новий злочин не вправі призначати покарання за сукупністю вироків.

Абзац 2. Обмежень щодо повторного застосування ст.75 КК стосовно особи, яка вчинила новий злочин після звільнення від призначеного покарання на підставі ч.1 ст.78 КК, закон не містить.

Абзац 3. Якщо постановою судді, що набрала законної сили, засуджений направлений для відбування призначеного вироком покарання, від відбування якого його було звільнено з випробуванням, суд, призначивши покарання за новий злочин, зобов'язаний остаточно визначити покарання за сукупністю вироків на підставі ст.71 КК.

Абзац 4. Коли особа вчинила злочин після закінчення визначеного судом іспитового строку, але в період дії строку додаткового покарання, яке перевищує тривалість іспитового строку, невідбута частина додаткового покарання за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків згідно з ч.3 ст.71 КК.

Пункт 12. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст.57 КК **виправні роботи можуть бути призначені**, як правило, особам, котрі вчинили менш небезпечні злочини і не потребують ізоляції від суспільства. Виправні роботи призначаються тільки працюючим і відбуваються за місцем роботи засуджених.

Абзац 2. Суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь.

Абзац 2. Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли 16 років, і осіб пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування (ч.2 ст.57 КК).

Пункт 13. Абзац 1. Призначаючи покарання у виді виправних робіт (ст.57 КК) чи службового обмеження (ст.58 КК), суд зобов'язаний **визначити розмір відрахувань із заробітку або грошового забезпечення засудженого**. Відсутність вказівки на цей розмір є підставою для скасування вироку.

Абзац 2. При призначенні названих видів покарання за сукупністю злочинів (ст.70 КК) допускаються поглинення, часткове або повне складання як строків виправних робіт (службового обмеження), так і розмірів відрахувань у доход держави, а за кількома вирокami (ст.71 КК) – лише складання строків цих покарань.

Пункт 14. Абзац 1. Судам необхідно мати на увазі, що **штраф як основне й додаткове покарання призначається у випадках і в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК**.

Абзац 2. Якщо санкція статті (санкція частини статті) не передбачає основного покарання у виді штрафу, він може бути призначений лише в порядку переходу до більш м'якого виду покарання за наявності підстав, передбачених ст.69 КК. У цьому разі штраф призначається в розмірах, визначених ч.2 ст.53 КК, – від 30 до 1000 НМДГ.

Пункт 15. Абзац 1. Виходячи з того, що додаткові покарання мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими

засудженими, так і іншими особами, рекомендувати судам при постановленні вироку обговорювати питання **про застосування поряд з основним покаранням відповідного додаткового**. При цьому треба мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

Абзац 2. Ті види покарань, які застосовуються як додаткові, крім штрафу і конфіскації майна, можуть призначатися й тоді, коли вони не вказані в санкції закону. В такому разі рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, має містити посилання на статтю Загальної частини КК, якою передбачено умови та порядок застосування цього виду покарання.

Абзац 3. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як вид покарання не зазначається у санкціях норм Особливої частини КК і застосовується за рішенням суду. Відповідно до ч.2 ст.52 і ст.54 КК це покарання є додатковим і може бути застосоване судом лише щодо особи, засудженої за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, із наведенням у вироку відповідних мотивів.

Пункт 16. Абзац 1. Визнавши підсудного **винним у вчиненні кількох злочинів**, відповідальність за які передбачена різними статтями (частинами статей) КК, суд повинен **призначити додаткове покарання** окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити його за сукупністю злочинів на підставі ст.70 КК. Призначення додаткового покарання, як і основного, лише за сукупністю злочинів є неприпустимим.

Абзац 2. У разі призначення покарання за кількома вироками суд на підставі ст.71 КК до додаткового покарання, призначеного за новим вироком, приєднує повністю або частково те додаткове покарання (або його невідбуту частину), яке було призначене за попереднім вироком. При цьому загальний строк додаткового покарання одного й того ж виду не може перевищувати максимального строку, встановленого законом для такого виду покарання. Різні додаткові покарання, призначені на підставі ст.71 КК, виконуються самостійно.

Пункт 17. Абзац 1. Роз'яснити судам, що відповідно до ст.55 КК **позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується** як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю.

Абзац 2. Це покарання призначається в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) КК, за якою підсудний визнаний винним, а якщо воно нею не передбачене, – в межах, установлених ст.55 КК. Та обставина, що до постановлення вироку підсудний вже не обіймав посаду або не займався діяльністю, з якими було пов'язане вчинення злочину, не є перешкодою для застосування цього покарання.

Абзац 3. Рішення про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має бути чітко сформульоване в резолютивній частині вироку, для того щоб не виникло жодних сумнівів під час виконання

останнього. Якщо в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК зазначено характер посад або вид діяльності (наприклад, ст.ст. 286, 287), рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, повинне відповідати змісту цієї санкції.

Абзац 4. Якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину. До інших осіб, які були співучасниками злочину, не пов'язаного з їх діяльністю чи займаною посадою, додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не застосовується з наведенням у вироку відповідних мотивів. У такому випадку посилатися на ст.69 КК не потрібно.

Пункт 18. Позбавлення права керувати транспортними засобами може бути призначене судом як додаткове покарання незалежно від того, що особа вже позбавлена такого права в порядку адміністративного стягнення. Однак суд не вправі призначити це покарання особі, яка не має права керувати транспортними засобами.

Пункт 19. Абзац 1. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна, суди повинні враховувати, що такий вид додаткового покарання призначається лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Відповідно до вимог ст.59 КК у разі конфіскації не всього майна, а лише його частини суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Абзац 2. Роз'яснити судам, що конфіскація майна як додаткове покарання відповідно до ст.98 КК не може бути призначена особі, що вчинила злочин у віці до 18 років, навіть у тому разі, коли на час розгляду справи судом вона досягла повноліття.

Абзац 3. Якщо додаткове покарання у виді конфіскації майна за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то у разі прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням воно не застосовується, оскільки ст.77 КК передбачено вичерпний перелік додаткових покарань, що можуть бути призначені у такому випадку, серед яких конфіскація майна відсутня. При прийнятті такого рішення у вироку мають бути наведені відповідні мотиви; посилатися на ст.69 КК не потрібно.

Абзац 4. Звернути увагу судів на те, що це правило не поширюється на випадки застосування судом передбаченої санкцією статті (санкцією частини статті) спеціальної конфіскації (предмети контрабанди, знаряддя і засоби полювання, незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним промислом та все добуте тощо).

Пункт 20. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст.70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального

закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчений злочин, а решта – як готування до злочину чи замах на нього.

Абзац 2. За окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК, які не мають самостійної санкції, покарання не призначається.

Абзац 3. Встановлений ст.70 КК порядок, згідно з яким суд зобов'язаний призначити покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити покарання за сукупністю злочинів, стосується як основних, так і додаткових покарань.

Пункт 21. Абзац 1. При вирішенні питання про те, який із передбачених ст.70 КК принципів необхідно застосовувати при призначенні покарання за сукупністю злочинів (поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за окремі злочини), суд повинен враховувати крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо.

Абзац 2. Суд вправі визначити остаточно покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим при призначенні за окремі злочини, що входять у сукупність, покарання як одного виду, так і різних. Однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей (санкцій частин статей) КК. Застосовуючи принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд повинен зазначити у вироку, про яке саме покарання йдеться – основне чи додаткове.

Пункт 22. Абзац 1. Принцип повного або часткового складання покарань може застосовуватись у випадках призначення за окремі злочини, що входять до сукупності, як однакових, так і різних за видом покарань. При частковому складанні розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини.

Абзац 2. Остаточне покарання за сукупністю злочинів має визначатися за найбільш суворим видом покарання за окремі злочини, що до неї входять, і в межах санкції того закону, який передбачає більш суворе покарання. Однак, якщо хоча б один зі злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточно покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для такого виду покарань у Загальній частині КК.

Абзац 3. Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточно покарання за їх сукупністю визначається шляхом поглинення зазначеним видом покарання будь-яких менш суворих.

Абзац 4. При призначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів шляхом повного або часткового їх складання заміна покарань

провадиться за правилами, передбаченими ст.72 КК. Коли за злочини, що утворюють сукупність, призначено основні покарання різних видів, які не підлягають заміні (штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), суд може застосувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим або призначити кожне з них до самостійного виконання.

Абзац 5. У випадку, коли за кожен із двох або більше злочинів нарівні з основним покаранням призначається й додаткове покарання одного виду, остаточний його строк чи розмір при частковому або повному складанні не може бути більшим за максимальний строк чи розмір, передбачений для такого виду покарань Загальною частиною КК.

Абзац 6. Якщо за злочини, що входять до сукупності, призначені різні види додаткового покарання, то вони мають бути зазначені у вироку з наведенням відповідних розмірів та строків і при призначенні остаточного покарання, оскільки виконуються самостійно (ч.4 ст.72 КК).

Пункт 23. Абзац 1. У разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів **рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі ч.1 ст.70 КК остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру.**

Абзац 2. Коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно.

Пункт 24. Суд може **перекваліфікувати кримінально каране діяння** з однієї статті на декілька статей кримінального закону, які передбачають відповідальність за менш тяжкі злочини, якщо при цьому не погіршується становище засудженого і не порушується право останнього на захист. Призначене за сукупністю злочинів покарання не повинне бути більш суворим, ніж максимальне покарання, передбачене санкцією статті (санкцією частини статті) КК, за якою було кваліфіковане кримінально каране діяння у постанові про притягнення особи як обвинуваченого і в обвинувальному висновку. Ці положення треба враховувати і під час розгляду справи в апеляційному, касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Пункт 25. Абзац 1. **За сукупністю вироків** (ст.71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочин вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили.

Абзац 2. При застосуванні правил ст.71 КК судам належить враховувати, що остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим, ніж покарання, призначене за новий злочин, і ніж невідбута частина покарання за попереднім вироком.

Абзац 3. **Призначаючи покарання за кількома вироками, суд повинен визначити вид і розмір основного й додаткового покарань за знову вчинений**

злочин (злочини), а потім повністю або частково приєднати невідбуту частину покарання за попереднім вироком із посиланням на ст.71 КК.

Абзац 4. При складанні покарань у порядку, передбаченому зазначеною статтею, загальний його розмір не може бути більшим за максимальну межу, встановлену для цього виду покарання в Загальній частині КК. Якщо за знову вчинений злочин призначено передбачене законом максимальне покарання, невідбута частина покарання за попереднім вироком підлягає поглиненню.

Абзац 5. Загальний строк покарання, визначеного за сукупністю вироків шляхом складання покарань у виді позбавлення волі, не може перевищувати 15 років, а якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким, – 25 років. Якщо складаються покарання у виді довічного позбавлення волі і будь-яке інше, то остаточне покарання визначається шляхом поглинення менш суворого покарання довічним позбавленням волі.

Абзац 6. Коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші – після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст.70, так і ст.71 КК: спочатку – за правилами ч.1 ст.70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч.4 ст.70 КК; потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно – за сукупністю вироків.

Абзац 7. За наявності щодо засудженого вироку, який не виконано і про який не було відомо суду, що постановив останній за часом вирок, суд за місцем виконання цього вироку зобов'язаний визначити порядок застосування покарання за всіма вироками відповідно до ст.71 КК та ст.411, 413 КПК.

Пункт 26. Абзац 1. Маючи на увазі, що при визначенні покарання за правилами ст.71 КК до покарання за новим вироком повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вироком, суди повинні точно встановлювати невідбуту частину основного й додаткового покарань і зазначати їх вид та розмір у новому вироку.

Абзац 2. Невідбутою частиною покарання за попереднім вироком треба вважати:

– покарання, від відбування якого особу звільнено з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК), за винятком часу тримання під вартою в порядку запобіжного заходу або затримання, перебування в медичному закладі тощо;

– частину покарання, від відбування якого особу звільнено умовно-достроково (статті 81, 107 КК);

– невідбуту частину більш м'якого покарання, призначеного судом особі в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.82, ч.3 ст.86 КК);

– частину покарання, від відбування якого звільнено вагітну жінку або жінку, яка має дитину (дітей) віком до трьох років (ст.83 КК);

– невідбуту частину певного строку позбавлення волі, яким замінено довічне позбавлення волі (ст.87 КК);

– невідбуту засудженим частину будь-якого основного покарання;
– додаткове покарання (або його невідбуту частину) за попереднім вироком;

– покарання, від відбування якого звільнено неповнолітнього із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст.105 КК).

Абзац 3. При призначенні покарання за вчинення нового злочину особі, якій внаслідок акту амністії чи помилування невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, невідбута частина останнього приєднується повністю або частково до покарання за новий злочин.

Абзац 4. При вчиненні нового злочину особою, яка відбувала покарання у виді позбавлення волі, його невідбудою частиною треба вважати строк, який залишився на момент обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою за новий злочин, а якщо такий захід не обирався, – то строк, який залишився після постановлення останнього за часом вироку.

Абзац 5. Час перебування військовослужбовця під арештом на гауптвахті у зв'язку із вчиненням злочину зараховується до строку покарання, призначеного при постановленні вироку.

Абзац 6. Якщо суд повністю приєднує покарання, призначене особі за першим вироком, який постановлено із застосуванням ст.75 КК, до покарання, призначеного останнім за часом вироком, то до остаточного строку покарання за сукупністю вироків зараховується час перебування особи під вартою в порядку запобіжного заходу або затримання.

Абзац 7. У разі, коли особа була засуджена до арешту або позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст.ст.75, 104 КК) або була звільнена від відбування покарання умовно-достроково (ст.ст.81, 107 КК) і в період іспитового строку або строку умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі, зокрема й тоді, коли останнім за часом вироком призначаються більш м'які види покарання.

Абзац 8. Не відбуте за попереднім вироком додаткове покарання може бути приєднане до призначеного за сукупністю вироків основного лише як додаткове покарання або складене із призначеним за новим вироком додатковим покаранням того ж виду в межах строків, установлених відповідними статтями Загальної частини КК для даного виду покарання.

Пункт 27. Абзац 1. Особі, яка до вчинення злочину не досягла віку **18 років**, покарання у виді позбавлення волі може бути призначено на строк від шести місяців до десяти років, а у випадку вчинення нею особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням людини життя, – на строк до п'ятнадцяти років (ст.102 КК).

Абзац 2. До неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості, покарання у виді позбавлення волі не застосовується.

Абзац 3. Остаточне покарання у виді позбавлення волі, призначене за сукупністю злочинів або вироків особі, яка вчинила злочини у віці до **18 років**, не може перевищувати **15 років**.

Абзац 4. У разі засудження неповнолітнього за злочин, за який конфіскація майна є обов'язковим додатковим покаранням, суд його не застосовує згідно зі ст.98 КК. При цьому посилатися в резолютивній частині вироку на ст.69 КК не потрібно.

Пункт 28. Абзац 1. Судам потрібно брати до уваги те, що відповідно до ст.64 КК **довічне позбавлення волі** призначається у передбачених КК випадках лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Слід враховувати, що цей вид покарання не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 і понад 65 років, а також до жінок, що перебували в стані вагітності під час вчинення злочину або на день постановлення вироку.

Абзац 2. Застосування довічного позбавлення волі має бути належним чином мотивоване у вироку з посиланням на встановлені обставини вчиненого злочину і дані, які характеризують підсудного.

Пункт 29. Абзац 1. Звернути увагу судів на необхідність додержання вимог КПК про мотивування у вироку висновків щодо виду і розміру призначеного засудженому покарання.

Абзац 2. Покарання має бути визначене у вироку таким чином, щоб під час його виконання не виникло жодних сумнівів стосовно його виду і розміру.

Абзац 3. Згідно зі ст.335 КПК у резолютивній частині обвинувального вироку повинні бути зазначені вид і розмір не тільки основного, а й додаткового покарання, призначеного засудженому за кожний злочин, а також за сукупністю злочинів або вироків.

Абзац 4. За наявності у засудженого до позбавлення волі неповнолітніх дітей, які залишаються без нагляду, суд відповідно до вимог ст.346 КПК одночасно з постановленням вироку своєю ухвалою (постановою) порушує перед органом опіки і піклування питання про необхідність улаштування цих неповнолітніх або встановлення над ними опіки чи піклування.

Абзац 5. Якщо у засудженого до позбавлення волі залишилися без нагляду майно і житло, суд зобов'язаний вжити через відповідні органи заходів до їх збереження і повідомити про це засудженого.

Пункт 30. Судам необхідно регулярно вивчати й узагальнювати практику призначення кримінального покарання та вживати заходів до своєчасного виправлення виявлених помилок.

Пункт 31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ПВСУ від 22.12.1995 р. № 22 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (зі зм., внес. ППВСУ від 3.12.1997 р. № 12 та від 26.05.1999 р. N 7).

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 8 від 12.06.2009 р.

«Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7

«Про практику призначення судами кримінального покарання»

У зв'язку з прийняттям Закону України від 15.04.2008 р. № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» та з

метою подальшого вдосконалення практики призначення судами кримінального покарання й запобігання судових помилок при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України постановляє:

Внести до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами, внесеними згідно з постановою ПВСУ від 10.12.2004 р. № 18) такі зміни й доповнення:

Пункт 1. Абз.2 п.1 замінити двома абзацами такого змісту:

“Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального закону й зобов’язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом’якшують і обтяжують покарання. Таке покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів. Водночас суди мають враховувати й вимоги КПК України стосовно призначення покарання.

Ч.2 ст.375 та ч.2 ст.400 КПК встановлено певні обмеження при призначенні покарання порівняно з передбаченим кримінальним законом порядком. Зокрема, при новому розгляді справи може бути посилено покарання чи застосовано норму закону про більш тяжкий злочин лише у випадках:

– якщо вирок було скасовано за апеляцією чи касаційним поданням прокурора, апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого або його представника через м’якість покарання або у зв’язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин;

– якщо кримінальна справа з будь-яких підстав направлялася на нове чи додаткове розслідування, під час якого було встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення. У цьому випадку не має значення, чи скасовувався вирок за апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого або його представника, апеляцією або касаційним поданням прокурора”.

Пункт 2. У пункті 2:

в абз.4 слова “їх межі та строки” замінити словами “розмір та строки відповідного покарання”;

доповнити пункт новим абз.5 такого змісту:

“Відповідно до ч.4 ст.53 КК суд, призначаючи покарання у виді штрафу, може з урахуванням майнового стану особи прийняти рішення про розстрочку виплати штрафу певними частинами строком до трьох років та встановити періодичність і розмір таких виплат”.

У зв’язку з цим абз.5 цього пункту вважати абзацом шостим.

Пункт 3. Абзац 1 п.4 доповнити двома реченнями такого змісту:

“При цьому таке рішення має бути повністю самостійним і не ставитись у залежність від наведених в обвинувальному висновку обставин, які пом’якшують чи обтяжують покарання. Суди, зокрема, можуть не визнати окремі з них такими, що пом’якшують чи обтяжують покарання, а також визнати такими обставинами ті, які не зазначено в обвинувальному висновку”.

Пункт 4. Доповнити постанову новими п.п.6¹, 6², 6³ такого змісту:

“6¹. Звернути увагу судів на особливості призначення покарання за вчинення готування до злочину або вчинення замаху на злочин. Зокрема, відповідно до частини 2 ст.68 КК у разі засудження особи за готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, а відповідно до частини 3 цієї ж статті у разі засудження за замах на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати 2/3 максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. При цьому, призначаючи особі покарання згідно з частинами 2 і 3 ст.68 КК, у вирокі суд повинен наводити відповідні мотиви; посилатися на ст.69 КК у такому разі не потрібно.

Правила ч.2 і 3 ст.68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Однак до осіб, які вчинили готування до такого злочину або вчинення замаху на злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, і яким не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, мають застосовуватися вимоги ч.2 і 3 ст.68 КК, виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк”.

“6². Роз'яснити судам, що рішення про призначення покарання із застосуванням ст.69¹ КК у вирокі має бути вмотивовано, а таке покарання не повинно перевищувати 2/3 максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Однак визначення покарання з дотриманням правил цієї норми закону можливе лише за наявності обставин, передбачених п.1 та 2 ч.1 ст.66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування або усунення заподіяної шкоди), а також при визнанні підсудним своєї вини та відсутності обставин, що обтяжують покарання. При цьому суди мають перевіряти, чи дійсно особа з'явилася із зізнанням, чи щиро покаялась або активно сприяла розкриттю злочину, чи добровільно відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду в повному обсязі та чи фактично визнає свою вину. Висновки суду з цих питань мають бути у вирокі вмотивовані. Водночас добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди не враховується тоді, коли такі збитки або шкоду не заподіяно.

Правила ст.69¹ КК не поширюються на осіб, що вчинили злочин, за який санкцією закону передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, крім тих, що вчинили злочин у віці до 18 років, і

до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку”.

“6³. Положення ч.2 і 3 ст.68 КК та ст.69¹ КК застосовуються лише при призначенні найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Якщо ж така санкція є альтернативною, то суд має право застосувати вимоги ч.2 і 3 ст.68 КК або ст.69¹ КК стосовно максимального строку (розміру) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачено. Інші ж менш суворі види основних покарань, передбачені в санкції відповідної статті (санкції частини статті) як альтернативні, призначаються судом у межах тих максимальних строків (розмірів), які встановлені для них у цій санкції”.

Пункт 5. У пункті 9:

в абз.1:

перше речення замінити двома реченнями такого змісту:

“Судам необхідно мати на увазі, що ч.1 ст.75 КК передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше 5 років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вироку. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається”;

доповнити абзац після слів “засудження його до” словами “арешту або”;

абз.2 доповнити реченням такого змісту:

“При звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатися на ст.75 КК, а щодо неповнолітньої особи – ще й на ст.104 КК як на підстави для прийняття такого рішення”;

доповнити пункт абзацом шостим такого змісту:

“При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом’якшують покарання, вправі звільнити таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі ст.75 КК, так і на підставі ст.79 КК”.

Пункт 6. У пункті 10:

абз.4 викласти в такій редакції:

“Частиною 2 статті 75 КК передбачено, що суд за наявності визначених законом підстав може ухвалити рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, якщо він протягом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов’язки. Виходячи з цих положень закону, а також зі змісту ч.3 ст.78 КК, у разі вчинення особою під час іспитового строку нового злочину суди мають

розцінювати це як порушення умов застосування ст.75 КК про звільнення від відбування покарання з випробуванням і призначати покарання за сукупністю вироків на підставі ст.71 КК. У таких випадках повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням є неприпустимим”.

доповнити пункт абз.5 такого змісту:

“Роз’яснити, що у разі засудження особи за злочин, вчинений у період іспитового строку за попереднім вироком, визначеним у порядку ст.75, 79, 104 КК, та призначення покарання, яке згідно з ч.3 ст.72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги ст.71 КК і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. У такому випадку суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком та покарання за новим вироком, ухваливши рішення про їх самостійне виконання”.

Пункт 7. Пункт 17 доповнити абз.4 такого змісту:

“Якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов’язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов’язано вчинення злочину. До інших осіб, які були співучасниками злочину, не пов’язаного з їх діяльністю чи займаною посадою, додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не застосовується з наведенням у вирокі відповідних мотивів. У такому випадку посилатися на ст.69 КК не потрібно”.

Пункт 8. Пункти 19 і 23 викласти в такій редакції:

“19. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна, суди повинні враховувати, що такий вид додаткового покарання призначається лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Відповідно до вимог ст.59 КК у разі конфіскації не всього майна, а лише його частини суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Роз’яснити судам, що конфіскація майна як додаткове покарання відповідно до ст.98 КК не може бути призначена особі, що вчинила злочин у віці до 18 років, навіть у тому разі, коли на час розгляду справи судом вона досягла повноліття.

Якщо додаткове покарання у виді конфіскації майна за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов’язковим, то у разі прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням воно не застосовується, оскільки ст.77 КК передбачено вичерпний перелік додаткових покарань, що можуть бути призначені у такому випадку, серед яких конфіскація майна відсутня. При прийнятті такого рішення у вирокі мають бути наведені відповідні мотиви; посилатися на ст.69 КК не потрібно.

Звернути увагу судів на те, що це правило не поширюється на випадки застосування судом передбаченої санкцією статті (санкцією частини статті) спеціальної конфіскації (предмети контрабанди, знаряддя і засоби полювання, незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним промислом та все добуте тощо)»;

“23. У разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі ч.1 ст.70 КК остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру”.

Пункт 9. Абзац 7 п.26 після слів “засуджена до” доповнити словами “арешту або”.

Пункт 10. Абзац 1 п.27 викласти в такій редакції:

“Особі, яка до вчинення злочину не досягла віку 18 років, покарання у виді позбавлення волі може бути призначено на строк від 6 місяців до 10 років, а у випадку вчинення нею особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням людини життя, – на строк до 15 років (ст.102 КК)”.

Пункт 11. У тексті постанови абзац 2 п.2, абз.4 та 6 п.8, абз.2 п.21, п.24 після слів “санкцією статті”, “санкцій статей” доповнити відповідними словами “(санкцією частини статті)” “(санкцій частин статей)”; в абз.1 та 2 п.14, в абз.1 п.15, в абз.2 та 3 п.17 слова “(частини статті)” замінити словами “(санкцією частини статті)”; в абз. 2 п.14 слова “(частини статті)” замінити словами “(санкція частини статті)”; в абз.3 п.17 слова “(частини статті)” замінити відповідно словами “(санкцією частини статті)”, “(санкція частини статті)”, “(санкції частини статті)”.

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 6.11.2009 р.

Про внесення доповнення до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7

“Про практику призначення судами кримінального покарання”

З метою подальшого вдосконалення практики призначення судами кримінального покарання й упередження судових помилок при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 18 та від 12.06.2009 р. № 8) доповнити абзацом другим такого змісту:

«Коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно».

РОЗДІЛ XII. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 28.09.1973 р.

«Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» (із змінами, внесеними згідно з ППВСУ № 3 від 04.06.1993 р. № 12 від 03.12.1997 р.)

Розглянувши матеріали узагальнення судової практики про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу, Пленум Верховного Суду України відмічає, що суди України в основному правильно, відповідно до вимог ст.109 Виправно-трудоного кодексу України і ст.408 КПК України, звільняють від відбуття покарання осіб, які захворіли на хронічну душевну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуттю покарання. Поряд з цим у практиці застосування згаданих норм закону мають місце серйозні недоліки.

Всупереч вимогам закону, який допускає звільнення від дальшого відбуття покарання тільки тих засуджених, які захворіли на тяжку хворобу під час відбуття покарання, деякі суди звільняють від покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу до постановлення вироку.

При вирішенні питання про звільнення від відбуття покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу, крім осіб, які захворіли на хронічну душевну хворобу, окремі суди не з'ясовують, чи перешкоджає хвороба дальшому відбуттю покарання, а виходять лише з висновку лікарської комісії про стан здоров'я засудженого.

Суди не завжди враховують характер і тяжкість вчиненого злочину, дані про особу засудженого та інші обставини, що призводить до необґрунтованого звільнення від відбуття покарання через хворобу осіб, які вчинили тяжкі злочини, неодноразово судилися, є особливо небезпечними рецидивістами.

Нерідко суди приймали від органів, які видають виконанням вироків, подання про звільнення від відбуття покарання за мотивами тяжкого захворювання без даних, необхідних для правильного вирішення цього питання.

Окремі суди допускають різні спрощення процесу при розгляді матеріалів про звільнення засуджених від дальшого відбуття покарання через хворобу. В порушення вимог ст.411 КПК України, яка встановлює порядок розгляду цих матеріалів, їх часто розглядають без участі прокурора, без представника лікарської комісії, яка дала висновок про хворобу, а також без участі засудженого, який міг бути присутнім у судовому засіданні.

У постановах не завжди наводяться мотиви, на підставі яких суд дійшов висновку щодо необхідності звільнення від відбуття покарання.

Суди по різному вирішують питання про право оскарження постанови судді, винесеної відповідно до ст.408 КПК України. Копії цих постанов не завжди надсилаються до суду, який постановив вирок.

З метою усунення зазначених недоліків і у зв'язку з виникненням у судовій практиці питань, що потребують роз'яснення, Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Звернути увагу судів на необхідність суворого додержання вимог ст.109 Виправно-трудоного кодексу і ст.408 КПК України **про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на хронічну душевну або іншу тяжку хворобу. Перелік захворювань, які є підставою для представлення в суди матеріалів про звільнення засуджених від дальшого відбуття покарання, затверджений Міністерством охорони здоров'я України 21.04.1992 р.** При вирішенні питання про звільнення від відбуття покарання через хворобу суди мають забезпечити індивідуальний підхід до кожного засудженого.

Пункт 2. Абзац 1. Відповідно до вимог ст.109 Виправно-трудоного кодексу України і ст.408 КПК України **факт захворювання засудженого на тяжку хворобу сам по собі не тягне обов'язкового звільнення від відбуття покарання.**

Абзац 2. Звільнення від відбуття покарання через хворобу з місць позбавлення волі може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли під час відбуття покарання і ця хвороба перешкоджає відбувати покарання, тобто у випадках, коли дальше утримання в місцях позбавлення волі загрожує їх життю або може призвести до серйозного погіршення здоров'я чи інших тяжких наслідків. Це стосується й тих осіб, які захворіли до засудження, але під час відбуття покарання їхня хвороба внаслідок прогресування набула характеру, зазначеного в Переліку захворювань.

Пункт 2-1. Абзац 1. Відповідно до Інструкції про порядок медичного обстеження засуджених, які страждають тяжкими хворобами, та представлення на них матеріалів у суди про звільнення від дальшого відбуття покарання, затвердженої МВС України 13.05.1992 р., медичне обстеження таких засуджених здійснюють спеціальні лікарські комісії, склад яких затверджують начальники управлінь МВС у АРКрим та областях. Огляд хворого та розгляд матеріалів медичного обстеження здійснюються комісією після його обов'язкового лікування і ретельного обстеження в умовах стаціонарних лікувальних установ. Матеріали щодо психічно хворих розглядаються за наявності акта психіатричного обстеження засудженого в стаціонарних умовах психіатричної лікарні, акт затверджується судово-психіатричною експертною комісією.

Абзац 2. Засуджені, щодо яких службовою перевіркою встановлено, що їх хвороба є результатом навмисного заподіяння собі ушкоджень під час відбування покарання, на звільнення від дальшого відбуття покарання через хворобу не представляються, за винятком випадків, коли під час заподіяння таких ушкоджень особа перебувала в стані гострого психічного розладу, що підтверджено лікарями-фахівцями.

Пункт 3. Абзац 1. Вирішуючи питання про звільнення від дальшого відбуття покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу, крім осіб, які захворіли на хронічну душевну хворобу, суд має виходити не тільки з

висновку лікарської комісії, а й враховувати тяжкість вчиненого злочину, поведінку засудженого під час відбуття покарання, ставлення до праці, ступінь його виправлення, чи не ухилявся він від призначеного лікування, а також інші обставини.

Абзац 2. При виникненні сумнівів щодо правильності висновку лікарської комісії суд вправі призначити судово-медичну експертизу.

Пункт 4. Якщо суддя виносить постанову про звільнення засудженого від дальшого відбуття покарання за мотивами хронічної душевної хвороби і доходить висновку про необхідність застосування до нього примусових заходів медичного характеру або передачі його на піклування органів охорони здоров'я, про це слід вказати у постанові судді з наведенням відповідних мотивів. У тому разі, коли засуджений потребує примусового лікування, у постанові, з врахуванням вимог ст.13 КК України, необхідно також вказати, до якого типу лікувальної установи його має бути вміщено.

Пункт 5. Абзац 1. Законним приводом до розгляду питання про звільнення від відбуття покарання засудженого, який захворів на тяжку хронічну хворобу, є подання начальника виправно-трудової установи чи слідчого ізолятора, спецчастини яких обслуговують лікарні для засуджених. У поданні повинні бути наведені такі відомості про особу засудженого: яким судом, коли, за яким законом його було засуджено; міра покарання; відбутий строк останнього; дані про його поведінку за весь час відбування покарання; відомості про минулі судимості; ступінь відшкодування збитків, заподіяних злочином фізичним, юридичним особам і державі; хвороба, якою він страждає, – а також сформульовано прохання про звільнення засудженого від дальшого відбуття покарання у зв'язку з тим, що він захворів на тяжку хворобу. До подання додаються копія вироку, особова справа засудженого та висновок спеціальної лікарської комісії. На вимогу суду можуть направлятись також інші матеріали, які мають значення для вирішення питання про звільнення засудженого.

Абзац 2. Відповідно до ст.ст.408, 409, 411 КПК начальник виправно-трудової установи чи слідчого ізолятора на вимогу суду повинен забезпечити явку в судові засідання для участі в розгляді подання представника адміністрації установи та представника комісії, що дала висновок про стан здоров'я засудженого.

Пункт 6. Абзац 1. Звернути увагу судів на недопустимість спрощення кримінального процесу при розгляді матеріалів про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу.

Абзац 2. Розгляд цих матеріалів у судовому засіданні має проводитись з суворим додержанням вимог ст. 411 КПК України.

Пункт 7. Постанова про звільнення засудженого від відбуття покарання через тяжку хворобу або про відмовлення в цьому судом має бути мотивована і містити докладне обґрунтування висновків, до яких дійшов суд внаслідок розгляду подання.

Пункт 7-1. Судам слід мати на увазі, що в разі погіршення стану здоров'я засудженого після відмови судом у його звільненні від дальшого відбуття покарання через хворобу повторно таке подання може бути надіслано до суду на підставі відповідного висновку комісії незалежно від часу винесення судом рішення про відмову.

Пункт 8. Роз'яснити судам, що постанова, винесена суддею в порядку, передбаченому ст. 408 КПК України, оскарженню не підлягає, але може бути опротестована прокурором.

Пункт 9. Суди повинні копію постанови про звільнення засудженого від відбуття покарання через хворобу надсилати до суду, який постановив вирок, для приєднання до справи.

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.04.2002 р.

«Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким»

З метою правильного застосування судами законодавства про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Звернути увагу судів на те, що умовно-дострокове звільнення осіб від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким мають надзвичайно важливе значення для виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів, тобто для досягнення мети, передбаченої ст.50 КК України.

Пункт 2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можливі лише після повного та всебічного вивчення даних про особу засудженого. При цьому головною умовою прийняття такого рішення є доведеність:

а) при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання – того, що засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення (ч.2 ст.81 КК);

б) при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким – того, що засуджений став на шлях виправлення (ч.3 ст.82 КК);

в) при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання особи, яка була засуджена до позбавлення волі за злочин, вчинений у віці до 18 років, – того, що вона сумлінною поведінкою, ставленням до праці та навчання довела своє виправлення (ч.2 ст.107 КК).

Пункт 3. Абзац 1. Відповідно до ч.1 ст.81 КК умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може застосовуватись до осіб, які відбувають покарання у виді виправних робіт, обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також до військовослужбовців, які засуджені до службових обмежень чи тримання в дисциплінарному батальйоні.

Абзац 2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання особи, яка вчинила злочин до досягнення повноліття, згідно з ч.1 ст.107 КК застосовується лише при відбуванні покарання у виді позбавлення волі.

Від інших видів покарань (як основних, так і додаткових) такі особи звільненню не підлягають.

Пункт 4. Абзац 1. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким на підставі ч.1 ст.82 КК може застосовуватися до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк. При цьому більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині КК для даного виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутий строк покарання, призначеного вироком.

Абзац 2. До неповнолітніх заміна невідбутої частини покарання більш м'яким не застосовується (ч.4 ст.107 КК).

Пункт 5. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким **можуть бути застосовані тільки після фактичного відбуття тієї частини строку покарання, яка зазначена у ч.3 ст.81, ч.4 ст.82 та ч.3 ст.107 КК.**

Пункт 6. Особи, яким покарання було замінено більш м'яким, можуть бути умовно-дostroково звільнені і від цього більш м'якого покарання за правилами, передбаченими ст.81 КК.

Пункт 7. Абзац 1. Згідно з ч.1 ст.81 КК особу може бути умовно-дostroково звільнено (повністю або частково) від **відбування і додаткового покарання**. При цьому слід мати на увазі, що таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити дostroково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Абзац 2. У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким відповідно до ч.2 ст.82 КК засудженого також може бути звільнено і від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Таке звільнення від додаткового покарання є безумовним.

Пункт 8. При умовно-дostroковому звільненні від відбування основного покарання засудженого, щодо якого було застосовано додаткове покарання, суд може вирішити питання про його повне або часткове звільнення від відбування і додаткового покарання не тільки тоді, коли про це порушено питання у поданні органу, який відає виконанням покарання, а й **за своєю ініціативою**.

Пункт 9. Якщо при умовно-дostroковому звільненні засудженого від відбування основного покарання суд відмовив у такому звільненні від додаткового покарання, **повторний розгляд** цього питання можливий лише після закінчення строків, передбачених ч.5 ст.407 КПК України.

Пункт 10. Коли питання про умовно-дostroкове звільнення від відбування додаткового покарання **виникло після повного відбуття засудженим основного покарання**, суд за поданням зазначених у ч.1 ст.407 КПК органів може повністю або частково звільнити його від додаткового покарання після фактичного відбуття встановленої законом частини останнього та за наявності інших зазначених у законі умов.

Пункт 11. При вирішенні питання про умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш

м'яким щодо засудженого, покарання якому було пом'якшено згідно з актом амністії, помилування або за рішенням суду, фактично відбута частина покарання повинна обчислюватись виходячи з покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду.

Пункт 12. Абзац 1. Якщо покарання визначено за сукупністю злочинів або вироків, суд, застосовуючи умовно-дострокове звільнення від його відбування, повинен виходити із загального строку покарання, призначеного за сукупністю, і враховувати при цьому положення ч.3 ст.81 КК.

Абзац 2. За таким же правилом вирішується питання про заміну більш м'яким невідбутої частини покарання, призначеного за сукупністю злочинів або вироків.

Пункт 13. Абзац 1. Матеріали про умовно-дострокове звільнення, які подають органи, що відають виконанням покарання, мають відповідати вимогам, передбаченим ст.ст.152-154 КВК України. Коли ці вимоги не виконано (характеристика не відображає процесу виправлення засудженого або стосується не всього періоду відбування ним покарання, немає даних про попередні судимості та відшкодування матеріальних збитків, не подано витяг із рішення спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх тощо) і заповнити ці прогалини в судовому засіданні неможливо, суддя на стадії підготовки справи до розгляду повертає матеріали для відповідного оформлення, а коли недоліки виявлено в судовому засіданні, – ухвалює відповідну постанову, в якій зазначає підстави для повернення матеріалів.

Абзац 2. Відсутність у матеріалах даних про можливість працевлаштування засудженого після умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не може бути підставою для відмови у задоволенні подання.

Пункт 14. Щодо осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, суду необхідно з'ясувати, де вони проживатимуть, працюватимуть або навчатимуться, якщо до них буде застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Пункт 15. Згідно зі ст.407 КПК умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким застосовуються суддею районного (міського) суду за місцем відбування засудженим покарання за спільним поданням органу, що відає виконанням покарання, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх. Суд має повідомляти ці органи про час і місце судового розгляду.

Пункт 16. При застосуванні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, що вчинили злочини до 01.09.2001 р., тобто до набрання чинності новим КК, слід керуватися п.11 Прикінцевих та перехідних положень цього Кодексу. Виходячи зі змісту зазначеного пункту умовно-дострокове звільнення від відбування покарання названих осіб здійснюється з урахуванням особливостей кожної кримінальної справи за правилами, встановленими ст.ст.81 та 107 КК 2001 р., якщо вони є більш м'якими, ніж ті, що були передбачені ст.ст.52, 52-1, 53 КК 1960 р., і,

навпаки, за правилами, передбаченими ст.ст.52, 52-1, 53 КК 1960 р., якщо вони є більш м'якими, ніж ті, що встановлені статтями 81 та 107 КК 2001 р.

Пункт 17. Оскільки судовий розгляд питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким справляє великий виховний і запобіжний вплив як на самого засудженого, так і на інших осіб, **суди під час судового засідання у справах цієї категорії повинні приділяти особливу увагу поясненням засудженого, представників органу, який відає виконанням покарання, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх по суті внесеного подання.** Зокрема, слід ретельно з'ясовувати ставлення засудженого до вчиненого злочину, праці та навчання, додержання ним вимог режиму, участь у самодіяльних організаціях засуджених виправно-трудової установи, а також його наміри щодо прилучення до суспільно корисної праці та потребу в наданні допомоги при обранні місця проживання і працевлаштування. Пояснення зазначених осіб і думка прокурора мають бути відображені в протоколі судового засідання.

Пункт 18. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що **в постанові про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким необхідно обов'язково викладати суть подання органу, який відає виконанням покарання, і спостережної комісії чи служби у справах неповнолітніх, мотиви прийнятого рішення й дані, що були підставою для задоволення клопотання або відмови в цьому.**

Абзац 2. Після оголошення такої постанови головуєчий у судовому засіданні має попередити особу, щодо якої ухвалено рішення, про наслідки вчинення нею нового злочину, передбачені ч.4 ст.81, ч.6 ст.82 або ч.5 ст.107 КК.

Пункт 19. Судам треба мати на увазі, що згідно з частинами 6 та 7 ст. 407 КПК **протягом 7 діб** із дня оголошення постанови з питання застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким прокурор і засуджений **вправі подати на неї апеляції.** У разі подання апеляції прокурором виконання зазначеної постанови зупиняється.

Пункт 20. Суди повинні реагувати **окремими постановами на кожний випадок необґрунтованого подання** органами, які відають виконанням покарання, матеріалів про умовно-дострокове звільнення засуджених від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким.

Пункт 21. Після розгляду судом справи про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким **копії ухвалені постанови мають надсилатися суду, який постановив вирок (для приєднання до справи), а також спостережній комісії або службі у справах неповнолітніх за обраним засудженим місцем проживання.**

Пункт 22. Судам касаційної та апеляційної інстанцій слід **систематично узагальнювати судову практику у справах про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої**

частини покарання більш м'яким і орієнтувати суди на правильне застосування законодавства.

Пункт 23. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ПВСУ від 26.12.1975 р. № 10 «Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання більш м'яким».

РОЗДІЛ XIII. СУДИМІСТЬ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 16 від 26.12.2003 р.

«Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості»

Вивчення практики застосування законодавства про погашення і зняття судимості свідчить, що суди переважно правильно визначають наявність чи відсутність у особи судимості та відповідні правові наслідки. В основному згідно із законом вирішується й питання про зняття судимості. Водночас при застосуванні цього законодавства деякі суди припускаються помилок, що іноді призводить до порушення законних прав та інтересів засуджених осіб.

Поряд із цим у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу України (далі – КК) у судовій практиці виникли питання щодо змісту його окремих положень, які стосуються погашення і зняття судимості.

З метою забезпечення однакового застосування зазначеного законодавства Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Звернути увагу судів на те, що **судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків, і що правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для вирішення кримінальних справ у разі вчинення особою нового злочину.**

Пункт 2. Судимість може бути врахована при кваліфікації **повторного злочину** чи при призначенні за нього покарання, а також в інших випадках, передбачених КК та законами України (обмеження можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, амністії тощо).

Пункт 3. Абзац 1. Під час розгляду справ про повторні злочини, в яких вирішується питання про наявність чи відсутність судимості, і справ про її зняття суди мають керуватися вимогами ст.55 КК 1960 р. чи ст.ст.88-91, 108 КК 2001 р., а також ст.414 КПК України, якою регламентовано порядок розгляду судом клопотань про зняття судимості.

Абзац 2. Потрібно враховувати, що згідно з п.11 розд. II "Прикінцевих та перехідних положень" КК 2001 р. Правила щодо погашення і зняття судимості, встановлені КК 1960 р., поширюються на осіб, які вчинили злочини до набрання чинності новим Кодексом, за винятком випадків, коли відповідно до його положень пом'якшується кримінальна відповідальність цих осіб.

Абзац 3. Установивши, що попередня судимість погашена, суди повинні зазначати у вироку, що особа не має судимості, з посиланням на відповідні норми КК 1960 р. чи КК 2001 р. залежно від того, за яким законом вирішено це питання.

Пункт 4. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що КК 2001 р. містить як загальні норми про зняття та погашення судимості (статті 88-91 КК), так і положення про особливості застосування цього інституту до осіб, які вчинили злочини до досягнення ними вісімнадцятирічного віку (ст.108 КК).

Абзац 2. У зв'язку з цим судам необхідно в кожному конкретному випадку з'ясувати, в якому віці особою було вчинено попередній злочин. Якщо особа раніше засуджувалася за злочин, вчинений у віці до 18 років, до неї мають застосовуватися положення не тільки ст.ст.88-91 КК, а й ст.108 КК.

Абзац 3. Суди мають враховувати, що у ст.55 КК 1960 р. строк погашення судимості встановлювався залежно від виду призначеного покарання або від строку фактично відбутого покарання, у той час як КК 2001 р. – залежно не тільки від виду призначеного покарання (п.п.1-6 ст. 89 КК), а й від ступеня тяжкості вчиненого злочину (п.п.6-9 зазначеної статті), тобто незалежно від строків призначеного судом покарання у виді обмеження чи позбавлення волі та фактично відбутого покарання.

Пункт 5. Відповідно до ч.1 ст.88 КК **особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості.** Положення закону про судимість поширюються на весь строк відбування як основного, так і додаткового покарання, а у випадках, передбачених п.п.5-9 ст.89, п.п.2-4 ч.2 ст.108 КК, – і на певний строк після відбуття покарання.

Пункт 6. Абзац 1. При вирішенні питання про погашення судимості **правове значення має не тільки наявність вироку суду, яким особу визнано винною у вчиненні злочину, а й підстави та час її звільнення від відбування покарання, оскільки саме з цього часу в передбачених законом випадках особа вважається такою, що не має судимості, або починає обчислюватися строк, протягом якого вона вважатиметься такою, що має судимість.**

Абзац 2. Відповідно до ч.3 ст.88 КК такими, що не мають судимості, визнаються особи, яких засуджено за вироком суду без призначення покарання або яких повністю звільнено від покарання, чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом. При цьому необхідно враховувати, що КК 2001 р. декриміналізовано значну частину діянь, які за КК 1960 р. визнавалися злочинними.

Абзац 3. Такими, що не мають судимості, визнаються згідно з ч.4 ст.88 КК 2001 р. також особи, яких було реабілітовано, тобто ті, яких визнано несправедливо репресованими в судовому або позасудовому порядку з поновленням в усіх правах, у т.ч. на підставі Закону України від 17.04.1991 р. № 962-ХІІ "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні".

Пункт 7. Абзац 1. Погашення і зняття судимості є різними формами припинення стану судимості. Воно можливе лише за наявності передбачених ст.55 КК 1960 р. чи ст.ст.89, 108 КК 2001 р. підстав і за умови, що особа протягом строку погашення судимості не вчинить нового злочину. Погашення судимості не потребує посвідчення спеціальним рішенням суду чи іншим документом.

Абзац 2. Роз'яснити судам, що відповідно до ст.5 КК 2001 р. на осіб, які були засуджені за КК 1960 р. до позбавлення волі на строк більше десяти років і щодо яких відповідно до п.8 ст.55 цього Кодексу питання про погашення судимості вирішувалося судом, поширюється положення п.9 ст.89 КК 2001 р. про те, що особи, засуджені за особливо тяжкий злочин, визнаються такими, які не мають судимості, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного і додаткового) не вчинять нового злочину.

Абзац 3. Відповідно до п.9 розд. ІІ "Прикінцевих та перехідних положень" КК 2001 р. погашення незнятої судимості у осіб, які раніше були визнані особливо небезпечними рецидивістами і відбули призначене їм покарання, здійснюється за правилами, передбаченими статтями 89 і 90 цього Кодексу.

Пункт 8. Якщо особа, яка відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинила злочин, то відповідно до ч.5 ст.90 КК перебіг цього строку переривається й останній обчислюється заново після фактичного відбуття покарання (основного й додаткового) за новий злочин. У таких випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожний злочин.

Пункт 9. Абзац 1. Судам необхідно враховувати, що дострокове зняття судимості відповідно до ст.91 чи ч.3 ст.108 КК з повнолітньої особи, яка відбула покарання у виді обмеження або позбавлення волі, та з особи, що вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин у віці до 18 років і відбула за нього покарання у виді позбавлення волі, можливе тільки після закінчення не менше ніж половини строку погашення судимості, передбаченого ст.89 КК, і лише за умови, що судом буде встановлено, що ця особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення. У такому випадку суддя виносить мотивовану постанову про дострокове зняття судимості з дотриманням порядку, встановленого ст.414 КПК.

Абзац 2. Зняття судимості є правом, а не обов'язком суду. Тому, якщо з урахуванням обставин справи суд дійде висновку, що особа не довела свого виправлення, він вправі відмовити у достроковому знятті судимості. Повторне клопотання може бути порушено не раніше ніж через рік з дня відмовлення (ч.6 ст.414 КПК).

Абзац 3. Протягом семи діб з дня оголошення постанови суду із зазначених питань прокурор чи засуджений має право подати апеляції до апеляційного суду (ч.5 ст.414 КПК).

Абзац 4. Роз'яснити судам, що можливе зняття лише непогашеної судимості. Якщо буде встановлено, що вона вже погашена, то клопотання про її зняття залишається без розгляду, про що суддя виносить мотивовану постанову.

Пункт 10. З метою забезпечення правильного вирішення клопотання про дострокове зняття судимості суди вправі відповідно до ч.2 ст.414 КПК витребувати необхідні документи. Ними, зокрема, можуть бути: характеристики з місця проживання, роботи чи з органів, що здійснюють нагляд за особою, яка має судимість; копії вироків, судимість за якими не знята і не погашена; документи, що свідчать про підстави і час фактичного звільнення від покарання; дані про відшкодування заподіяної злочинном шкоди.

Пункт 11. Відповідно до ч.1 ст.414 КПК клопотання про дострокове зняття судимості може бути подано як особою, яка відбула покарання, так і колективом підприємства, установи чи організації. В останньому випадку суд має перевірити правильність оформлення клопотання і повноваження представника колективу.

Пункт 12. У разі надходження до суду клопотання про дострокове зняття судимості суддя повинен перевірити повноту одержаних матеріалів і наявність підстав для їх розгляду в судовому засіданні. За наявності достатніх підстав суддя призначає справу про дострокове зняття судимості до розгляду та визначає перелік документів, які необхідно додатково витребувати, і коло осіб, що підлягають виклику в судові засідання. Якщо подані матеріали не містять достатніх даних і підстав для розгляду цієї справи й держати їх у ході судового засідання неможливо, суддя мотивованою постановою залишає клопотання без розгляду.

Пункт 13. Клопотання розглядається суддею районного (міського) суду за місцем постійного проживання особи, щодо якої воно порушене, за її участю, а в разі звернення з клопотанням колективу підприємства, установи, організації – також за участю їх представника. У судовому засіданні бере участь прокурор, неявка якого не зупиняє розгляд, і може брати участь захисник, якщо його повноваження підтверджені відповідно до вимог ст.44 КПК.

Пункт 14. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ППВСУ від 16.05.1975 р. № 4 «Про практику розгляду судами України клопотань про погашення і дострокове зняття судимості» (зі зм., внес. ППВСУ від 30.12.1977 р. № 7, від 4.06.1993 р. № 3 та від 3.12.1997 р. № 12).

РОЗДІЛ XIV. ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03.06.2005 р.

«Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування»

Згідно з Конституцією України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3) і кожен має право на повагу до його гідності (ст.28).

Чинним кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством передбачено систему норм, спрямованих на об'єктивне й гуманне вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, страждаючи на психічні хвороби або маючи інші психічні розлади, що зумовлюють потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру чи примусового лікування.

Оскільки КК України 2001 р. у кримінальне право введено поняття обмеженої осудності, а норми кримінального та кримінально-процесуального законодавства, що стосуються примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, зазнали істотних змін, суди неоднозначно розуміють і по-різному застосовують ці норми. З метою правильного й однакового застосування судами законодавства про примусові заходи медичного характеру і примусове лікування та усунення недоліків у судовій практиці Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що за змістом положень КК, законів від 22.02.2000 р. № 1489-III «Про психіатричну допомогу» (далі – Закон № 1489-III) та від 19.11.1992 р. № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Закон № 2801-XII) **метою застосування примусових заходів медичного характеру і примусового лікування є:**

1) вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, названих у статтях 19, 20, 76, 93 та 96 КК;

2) запобігання вчиненню зазначеними особами нових суспільно небезпечних діянь (злочинів), відповідальність за які передбачена нормами КК.

Абзац 2. Враховуючи те, що досягнення цієї мети пов'язане одночасно з комплексом заходів соціальної реабілітації та з медикаментозним й іншим медичним впливом на здоров'я осіб, до здійснення якого зобов'язують судові рішення, суди повинні суворо додержувати вимоги законодавства, що регулює застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, підвищувати рівень судового розгляду справ зазначеної категорії, забезпечувати постановлення законних і обґрунтованих судових рішень.

Абзац 3. При цьому необхідно розмежовувати такі передбачені законодавством **види примусової психіатричної допомоги і лікування, які застосовуються за рішенням суду:**

а) примусові заходи медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги, госпіталізації до психіатричних закладів зі звичайним, посиленим чи суворим наглядом, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння (злочини) в стані неосудності (обмеженої осудності) або вчинили злочини у стані осудності, але до постановлення вироку чи під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу (ст.19 Закону № 1489-III, ст.ст.19, 20, ч.ч.1, 4 ст.84, ст.92-95 КК);

б) примусове лікування, що здійснюється закладами охорони здоров'я чи медичними службами кримінально-виконавчих установ щодо осудних та обмежено осудних осіб, які вчинили злочини і мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст.96 КК);

в) невідкладна примусова амбулаторна чи стаціонарна психіатрична допомога у психіатричних закладах, що надається особам, які за станом свого психічного здоров'я становлять небезпеку для себе або оточуючих, але не вчинили жодного суспільно небезпечного діяння, відповідальність за яке передбачена нормами КК (ст.ст.12,14,16,17 Закону № 1489-III).

Абзац 4. Крім того, суд може покласти обов'язок:

а) пройти в закладах охорони здоров'я лікування від певних хвороб, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб, – на осудну чи обмежено осудну особу, яка вчинила злочин і звільнена від відбування покарання з випробуванням (п.5 ч.1 ст.76 КК);

б) здійснювати обов'язковий лікарський нагляд щодо особи, яка має психічний розлад, у разі визнання недоцільним застосування до неї примусових заходів медичного характеру або його скасування (припинення) внаслідок поліпшення її психічного стану – на родичів або опікунів, котрим особа передана на піклування до її одужання (ч.6 ст.94, ч.3 ст.95 КК).

Пункт 2. Абзац 1. Рекомендувати судам підвищити вимогливість до органів досудового слідства щодо додержання ними кримінально-процесуального законодавства при розслідуванні справ про діяння неосудних, обмежено осудних осіб і тих, які страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Абзац 2. Якщо при проведенні досудового слідства не були з достатньою повнотою з'ясовані всі обставини, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, і цю прогалину неможливо усунути в судовому засіданні, суд зобов'язаний повернути кримінальну справу на додаткове розслідування у порядку, передбаченому в ст.281 КПК України.

Пункт 3. Абзац 1. Роз'яснити судам, що **неосудність та обмежена осудність є юридичними категоріями**, а тому визнання особи неосудною (ч.2 ст.19 КК чи обмежено осудною (ч.1 ст.20 КК належить виключно до компетенції суду.

Абзац 2. Разом з тим слід враховувати, що примусові заходи медичного характеру мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого

висновку експертів-психіатрів про те, що особа страждає на психічну хворобу чи має інший психічний розлад, які зумовлюють її неосудність або обмежену осудність і викликають потребу в застосуванні щодо неї таких заходів, а примусове лікування щодо осіб, які вчинили злочини та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст.96 КК), – висновку удово-медичної експертизи.

Абзац 3. Суди повинні критично оцінювати зазначені висновки з точки зору їх наукової обґрунтованості, переконливості й мотивованості, оскільки згідно зі ст.ст.65, 67, 75 КПК ці висновки є доказами у справі, які не мають наперед установленної сили, не є обов'язковими для суду, але незгода з ними має бути вмотивована у відповідних ухвалі, вирокі, постанові суду.

Абзац 4. Коли ж висновки експертизи є недостатньо зрозумілими, неповними або виникає потреба у з'ясуванні додаткових питань, суд повинен викликати в судове засідання експерта-психіатра чи судово-медичного експерта, а за умов, зазначених у ч.ч.5, 6 ст.75 КПК, – призначити додаткову чи повторну експертизу.

Пункт 4. Виходячи з принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину, закріпленого у ст.62 Конституції, ст.2 КК, ч.2 ст.15 КПК, а також із формульованого у ст.3 Закону № 1489-III принципу презумпції психічного здоров'я людини (згідно з яким кожна особа вважається такою, що не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених зазначеним та іншими законами) судам слід мати на увазі, що до набрання законної сили судовим рішенням про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України.

Пункт 5. Абзац 1. Коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено у ст.93 КК, а вичерпний перелік видів цих заходів – у ст.94 цього Кодексу.

Абзац 2. Розглядаючи справи про застосування примусових заходів медичного характеру, суди повинні враховувати, що такі заходи, як надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку, госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним, посиленням або суворим наглядом, передбачені ст.94 КК, можуть застосовуватися до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння (злочини) в стані неосудності (обмеженої осудності) або вчинили злочини в стані осудності чи обмеженої осудності, але до постановлення вироку або під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними.

Абзац 3. Судам потрібно мати на увазі, що тимчасовий розлад психічної діяльності особи, який позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, що настав після вчинення злочину (як до постановлення вироку, так і під час відбування покарання), також може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Пункт 6. Абзац 1. Враховуючи те, що згідно зі ст.20 КК особа, визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, слід визнати, що справу щодо такої особи необхідно направляти до суду з обвинувальним висновком, в якому мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи.

Абзац 2. Визнати правильною практику тих судів, які, отримавши на розгляд кримінальну справу з обвинувальним висновком та визнавши під час судового розгляду, що злочин вчинено в стані обмеженої осудності особою, яка внаслідок загострення наявного у неї психічного розладу потребує застосування примусових заходів медичного характеру, постановляють обвинувальний вирок і при призначенні засудженому покарання враховують його психічний стан як пом'якшуючу покарання обставину з одночасним застосуванням примусового заходу медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги за місцем відбування покарання.

Абзац 3. Примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися до засудженої обмежено осудної особи також при звільненні її від покарання в разі, коли вона під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч.1 ст.84 КК).

Абзац 4. Роз'яснити судам, що обмежено осудна особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання або від його подальшого відбування у випадках, передбачених законом, у т.ч. на підставі акта амністії.

Пункт 7. До неосудних (не здатних усвідомлювати свої дії або керувати ними) та обмежено осудних (не здатних повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними) осіб за медичними критеріями не можуть застосовуватись однакові примусові заходи медичного характеру з числа передбачених ч.ч.3-5 ст.94 КК. З огляду а те, що надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги застосовується щодо осіб, які мають психічні розлади, наявність яких саме і є критерієм обмеженої осудності (ч.1 ст.20, ч.2 ст.94 КК), судам слід враховувати, що до осіб, визнаних обмежено осудними, у разі потреби може застосовуватися лише цей вид примусових заходів медичного характеру. Своєрідність зазначеної психіатричної допомоги полягає в тому, що вона надається обмежено осудним особам у примусовому порядку одночасно з відбуванням покарання, призначеного за вирок суду.

Пункт 8. Абзац 1. За змістом ст.ст.20, 94 КК надання обмежено осудній особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку не зумовлюється призначенням їй певного виду покарання. Тому слід вважати, що ця допомога може надаватися таким особам незалежно від виду призначеного їм покарання: якщо воно пов'язане з позбавленням волі, то здійснення зазначеного примусового заходу медичного характеру покладається на медичну службу кримінально-виконавчих установ, а якщо не пов'язане, – на психіатричні заклади органів охорони здоров'я за місцем проживання засуджених.

Абзац 2. З огляду на вимоги ст.ст.19, 94 КК, ст.19 Закону № 1489-III до осіб, визнаних судом неосудними, залежно від характеру і тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння та ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб може бути застосована госпіталізація до психіатричних закладів зі звичайним, посиленим чи суворим наглядом або їм може бути надана у примусовому порядку амбулаторна психіатрична допомога за місцем проживання.

Пункт 9. Абзац 1. Внесення в судове засідання справи, яка надійшла до суду від прокурора в порядку, передбаченому ст.418 КПК, має оформлятися згідно зі ст.419 КПК відповідною постановою судді, – якщо він погодиться з постановою слідчого. У разі незгоди внаслідок допущення під час досудового слідства таких порушень вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду, суддя своєю постановою відповідно до ст.246 КПК направляє справу на додаткове розслідування. Зазначені питання розглядаються суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора і з повідомленням захисника. При цьому в разі потреби ведеться протокол судового засідання.

Абзац 2. У постанові про внесення в судове засідання справи про застосування примусових заходів медичного характеру суддя зобов'язаний вирішити питання, що стосуються підготовки справи до судового розгляду, зокрема про:

- день і місце слухання справи в судовому засіданні;
- необхідність її розгляду в закритому чи відкритому судовому засіданні;
- вручення особі, якщо цьому не перешкоджає характер її захворювання, або її представнику (законному представнику чи захиснику) копії постанови слідчого;
- виклик у судове засідання прокурора і захисника;
- список осіб, які підлягають виклику й допиту в судовому засіданні;
- витребування додаткових доказів;
- можливість участі в судовому засіданні особи, щодо якої розглядається справа (запит суду до лікарсько-консультативної комісії щодо спроможності особи перебувати в судовому засіданні);
- необхідність виклику в судове засідання експерта.

Пункт 10. Абзац 1. З урахуванням положень ст.419 КПК, ст.3, 25 Закону № 1489-III, а також п.5 принципу 18 додатка до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18.02.1992 р. № 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» (далі – Резолюція), якими передбачено, що **пацієнт і його представник мають право бути присутніми на будь-якому слуханні**, брати в ньому участь та бути вислуханими, суди повинні забезпечувати участь у судовому засіданні захисника та особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (за винятком випадків, коли цьому перешкоджає характер її захворювання), або ж отримувати письмову відмову в разі її небажання бути присутньою.

Абзац 2. Виходячи з принципу презумпції психічного здоров'я людини, закріпленого у ст.3 Закону № 1489-III, слід визнати, що особі, щодо якої порушується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, необхідно вручати копію постанови слідчого та роз'яснювати процесуальні права, передбачені ст.263 КПК.

Абзац 3. У разі участі особи в судовому засіданні при розгляді справи суду належить опитувати її про обставини вчинення суспільно небезпечного діяння та давати відповідну оцінку цим показанням з урахуванням інших зібраних у справі доказів.

Пункт 11. Оскільки відомості про стан психічного здоров'я особи і надання психіатричної допомоги відповідно до ст.6 Закону № 1489-III та принципу 6 додатка до Резолюції вважаються конфіденційними (їх передання без згоди цієї особи можливе лише при провадженні дізнання, досудового слідства або судового розгляду і тільки за письмовим запитом особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора та суду), рекомендувати судам висновки судово-психіатричних експертиз у справах про застосування примусових заходів медичного характеру заслуховувати в закритих судових засіданнях, що відповідає положенням ч.1 ст.20 КПК.

Пункт 12. Судам належить суворо додержувати вимоги ст.419 КПК про обов'язкову участь прокурора і захисника в судовому засіданні не тільки у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, а й у справах про їх продовження, зміну чи скасування (припинення). При цьому слід мати на увазі, що за змістом ст.299 КПК застосування у справах такої категорії скороченої процедури дослідження доказів не передбачено.

Пункт 13. Абзац 1. Роз'яснити судам, що кримінальна справа щодо осудної особи (або особи, стосовно якої є дані, що можуть свідчити про її обмежену осудність), яка притягується до кримінальної відповідальності, і питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, стосовно якої є дані, що можуть свідчити про її неосудність, якщо ці особи разом вчинили суспільно небезпечне діяння (злочин), можуть бути розглянуті судом в одному судовому засіданні з додержанням вимог закону, передбачених главами 25-28 і 34 КПК. Після закінчення в такій справі судового слідства суд, заслухавши думку прокурора і захисника з питань, зазначених у ст.420 КПК, виконує дії, передбачені статтями 318, 319 КПК, і видаляється до нарадчої кімнати для постановлення вироку щодо підсудного – осудної чи обмежено осудної особи – та ухвали (постанови) про застосування примусових заходів медичного характеру щодо неосудної особи.

Абзац 2. У такому ж порядку можуть розглядатися справи, в яких окремі співучасники захворіли на психічну хворобу після вчинення злочинів.

Пункт 14. Ухвала (постанова) у справі про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам кримінально-процесуального закону і крім вирішення питань, передбачених ст.420 КПК, містити в собі як формулювання суспільно небезпечного діяння, визнаного судом установленим, так і посилання на перевірені в судовому засіданні

докази, якими суд обґрунтовує свої висновки, а також мотиви прийнятого ним рішення по суті.

Пункт 15. Абзац 1. Визначаючи відповідно до ч.ч.3-5 ст.94 КК **тип психіатричного закладу**, до якого слід госпіталізувати неосудного, необхідно виходити як з його психічного стану, так і з характеру вчиненого ним суспільно небезпечного діяння.

Абзац 2. Для **об'єктивної оцінки ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб** (ч.1 ст.94 КК) суд має спочатку з'ясувати думку експертів-психіатрів стосовно виду примусових заходів медичного характеру, які можуть бути призначені психічно хворій особі в разі визнання її неосудною, а потім, з урахуванням висновків експертів і характеру вчиненого цією особою суспільно небезпечного діяння, ухвалити рішення про вибраний ним вид примусових заходів медичного характеру (тип психіатричного закладу, який його здійснюватиме). При цьому в ухвалі (постанові) суду не треба наводити назву конкретного психіатричного закладу, до якого має бути госпіталізована неосудна особа, і вказувати строк застосування примусового заходу медичного характеру, проте необхідно зазначити про скасування з часу доставки (прийому) неосудного до цього закладу запобіжного заходу (якщо останній був застосований).

Абзац 3. Копії ухвал (постанов) суду про застосування примусових заходів медичного характеру **після набрання законної сили надсилаються судом на виконання:**

– у разі призначення амбулаторної допомоги – до закладу охорони здоров'я, який надає психіатричну допомогу за місцем проживання неосудної чи обмежено осудної особи, або до органу, в якому тримається засуджена до позбавлення волі обмежено осудна особа;

– у разі примусової госпіталізації неосудної особи до психіатричного закладу зі звичайним наглядом – до закладу охорони здоров'я, в якому лікується ця особа, а при її перебуванні вдома – до закладу охорони здоров'я за місцем її проживання і в обох випадках, за потреби, – до органів внутрішніх справ;

– у разі примусової госпіталізації неосудної особи до психіатричного закладу з посиленням чи суворим наглядом або тримання її під вартою – до органу внутрішніх справ, на який покладається виконання рішення суду про госпіталізацію.

В усіх цих випадках копії судових рішень направляються також в експертну установу, де особа перебувала на обстеженні.

Пункт 16. Абзац 1. Справи, що надійшли до суду з постановою слідчого для вирішення питання про застосування до неосудних примусових заходів медичного характеру, підлягають закриттю: за наявності обставин, передбачених ст.6 КПК (крім п.4 ч.1); у разі недоведеності участі цих осіб у вчиненні суспільно небезпечного діяння, якщо суд визнає, що немає потреби застосовувати примусові заходи медичного характеру.

Абзац 2. Роз'яснити судам, що **закриття таких справ щодо неосудних осіб** з підстав, передбачених п.4 ч.1 ст.6 КПК, не допускається, оскільки згідно зі ст.86 КК **застосування амністії передбачає звільнення від**

кримінальної відповідальності чи від покарання осіб, які вчинили злочини, а неосудні до таких осіб не належать.

Абзац 3. Не можна застосовувати примусові заходи медичного характеру, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або обмеженої осудності чи захворіла на психічну хворобу після вчинення злочину, до винесення судом ухвали (постанови) одужала або її психічний стан змінився настільки, що вона перестала бути небезпечною для себе чи інших осіб.

Абзац 4. У разі закриття справи щодо особи, визнаної судом неосудною або обмежено осудною, суду необхідно повідомити про це органи охорони здоров'я для взяття її на облік і здійснення необхідного лікарського нагляду за нею.

Абзац 5. Справу, закриту у зв'язку з недоведеністю участі такої особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння (злочину), суд після набрання ухвалою (постановою) законної сили надсилає прокуророві для вжиття заходів щодо встановлення особи, яка вчинила це діяння (злочин).

Пункт 17. Якщо в судовому засіданні під час розгляду кримінальної справи, яка надійшла до суду з обвинувальним висновком, буде встановлено дані, які викликають сумнів щодо осудності підсудного, суд після проведення судово-психіатричної експертизи відповідно до ст.316 КПК повинен винести ухвалу (постанову) і в її мотивувальній частині навести мотиви, з яких він вважає неможливим продовжувати розгляд справи у звичайному порядку, з посиланням на докази, що свідчать про виявлення у підсудного психічної хвороби, а в резолютивній частині – зазначити про продовження розгляду справи за правилами, передбаченими гл.34 КПК.

Пункт 18. Статтею 95 КК введено положення про можливість продовження застосування примусових заходів медичного характеру, яке, як і зміна або скасування (припинення) їх застосування, здійснюється за заявою представника психіатричного закладу, що надає особі психіатричну допомогу, з долученням до цієї заяви висновку комісії лікарів-психіатрів. Судам слід розглядати такі справи в порядку, передбаченому ст.ст.419, 422, 424 КПК. При цьому необхідно мати на увазі, що продовжувати застосування примусових заходів медичного характеру можна кожного разу на строк, який не перевищує шість місяців. Це правило поширюється і на випадки надання особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Пункт 19. За змістом ст.95 КК, ст.19 Закону № 1489-III зміна примусового заходу медичного характеру може полягати лише в його пом'якшенні у зв'язку з поліпшенням психічного стану особи (наприклад, у переведенні її з психіатричного закладу з посиленням наглядом до закладу зі звичайним наглядом) чи у скороченні строку перебування у психіатричному закладі.

Пункт 20. Абзац 1. Як впливає зі ст.ст.94, 95 КК, примусові заходи медичного характеру скасовуються (припиняються) в порядку, передбаченому ст.ст.419, 422 КПК, у зв'язку з одужанням особи чи зміною її психічного стану на такий, що не становить очевидної небезпеки для неї або

інших осіб. В останньому випадку постановлення рішення про передачу такої особи на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч.6 ст.94 КК) є правом, а не обов'язком суду.

Абзац 2. Оскільки в законодавстві про психіатричну допомогу не передбачено такого виду діяльності психіатричних закладів охорони здоров'я, як обов'язковий лікарський нагляд за особами, переданими судом на піклування родичам або опікунам, а піклування охоплює обов'язок лікування підопічного (ст.ст.55, 67 ЦК України, слід вважати, що у випадку, передбаченому ч.6 ст.94 КК, обов'язок забезпечити такій особі психіатричний лікарський нагляд (амбулаторний чи в умовах стаціонару) покладається не на психіатричний заклад, а безпосередньо на родичів чи опікунів, а тому не є примусовим наданням психіатричної допомоги чи примусовим лікуванням.

Пункт 21. Абзац 1. Враховуючи специфіку справ про застосування примусових заходів медичного характеру, їх продовження, зміну чи скасування (припинення), зумовлену станом психічного здоров'я людини, **судам належить без зволікання вирішувати питання про призначення цих справ до розгляду й оперативно їх розглядати.**

Абзац 2. При розгляді справи про продовження, зміну або скасування (припинення) застосування примусових заходів медичного характеру суд, за наявності сумніву в правильності висновків комісії лікарів-психіатрів, **може викликати в судове засідання представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра),** який надавав особі психіатричну допомогу, а за потреби – призначити судово-психіатричну експертизу.

Абзац 3. Суди повинні мати на увазі, що у справах про продовження, зміну або скасування (припинення) примусових заходів медичного характеру повідомлення про день і місце судового розгляду представника адміністрації психіатричного закладу і самої особи, щодо якої вирішується таке питання, є обов'язковим.

Пункт 22. Абзац 1. Одночасно зі скасуванням (припиненням) примусових заходів медичного характеру **щодо особи, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення злочину, а потім одужала,** суд має вирішити питання про відновлення кримінальної справи. При цьому у випадках закінчення строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, скасування кримінального закону, наявності акта амністії, помилування та інших передбачених законом підстав кримінальна справа підлягає закриттю за згодою особи, щодо якої вона розглядається (коли така згода необхідна). За відсутності таких підстав кримінальну справу щодо особи, психічна хвороба якої була встановлена судом при розгляді справи з обвинувальним висновком і яка в подальшому одужала, необхідно надіслати за підсудністю суду першої інстанції для розгляду по суті, а в усіх інших випадках – прокуророві для проведення досудового слідства.

Абзац 2. У разі постановлення обвинувального вироку щодо особи, яка одужала, строк застосування до неї примусових заходів медичного характеру виходячи з положень ст.84 КК необхідно зараховувати до строку

покарання у такому співвідношенні: один день застосування примусових заходів медичного характеру дорівнює одному дню позбавлення волі.

Пункт 23. Роз'яснити судам, що на ухвалу (постанову), винесену судом у порядку, передбаченому гл.34 КПК, учасниками процесу може бути подано апеляції і касаційні скарги, а прокурором – апеляції і касаційні подання. Такі скарги обмежено осудна особа може подавати у будь-якому випадку, а неосудна особа, до якої застосовано примусові заходи медичного характеру, – лише у разі, коли щодо неї не постановлено судом у порядку цивільного судочинства рішення про визнання її недієздатною.

Пункт 24. Абзац 1. Виходячи з комплексного аналізу норм законодавства України (зокрема, ст.76 КК, ст.53 Закону № 2801-ХІІ і положень міжнародно-правових актів примусовому лікуванню на підставі ст.96 КК підлягають незалежно від виду призначеного покарання лише особи, які вчинили злочини та страждають на хвороби, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб (алкоголізм та наркоманія до цих хвороб не належать, оскільки вони є соціально небезпечними захворюваннями).

Абзац 2. Підставою для застосування примусового лікування, передбаченого ст.96 КК, є сукупність юридичного і медичного критеріїв – встановлення у діянні винного складу злочину та наявності у нього хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а умовами – висновок судово-медичної експертизи про наявність у суб'єкта злочину такої хвороби, його потребу в лікуванні та засудження такої особи до покарання будь-якого виду.

Пункт 25. Відповідно до ст.76 КК лікування від алкоголізму і наркоманії може бути застосоване судом у порядку покладення обов'язку на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я.

Пункт 26. Звернути увагу судів на те, що надання в примусовому порядку невідкладної амбулаторної чи стаціонарної допомоги у психіатричних закладах охорони здоров'я особам, які мають психічні розлади, але не вчинили жодного суспільно небезпечного діяння, відповідальність за яке передбачена КК, за відсутності усвідомленої згоди таких осіб або згоди їхніх законних представників здійснюється на підставі ст.ст.12, 14 Закону № 1489-ІІІ за рішенням суду, яке постановлюється в порядку цивільного судочинства. На такі рішення може бути подано апеляції, касаційні скарги або подання у порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України.

Пункт 27. Судам слід у встановленому законом порядку вживати заходів до усунення виявлених органом дізнання, слідчим чи прокурором причин і умов вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, а також реагувати на недоліки в діяльності відповідних організацій та окремих осіб, зокрема керівників психіатричних закладів, на які Законом № 1489-ІІІ покладено обов'язок здійснювати нагляд за здоров'ям хворих на психічні розлади і які згідно з ч.2 ст.95 КК зобов'язані після закінчення

шестимісячного терміну застосування до цих осіб примусових заходів медичного характеру надсилати судам відповідні повідомлення і висновки.

Пункт 28. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ПВСУ від 19.03.1982 р. № 2 (зі зм., внесеними постановою від 4.06.1993 р. № 3) "Про судову практику по застосування примусових заходів медичного характеру".

РОЗДІЛ XV. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 р.

«Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»

Вивчення судової практики у справах про злочини неповнолітніх показало, що суди при розгляді таких справ у цілому додержують вимог законодавства. Водночас трапляються й випадки неналежного виконання судами вимог закону щодо умов і порядку розгляду справ зазначеної категорії. Допускаються помилки при застосуванні закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх, які вчинили злочини, та призначенні їм покарання. Не в усіх справах належно з'ясовуються причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини неповнолітніх та усунення недоліків і помилок, які допускаються судами, Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Судам слід мати на увазі, що при розгляді справ про злочини неповнолітніх вони повинні дотримуватись визначених законом строків розгляду справ та неухильно забезпечувати виконання вимог матеріального і процесуального законів, якими врегульовано порядок, умови та підстави притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності і визначено гарантії їхніх прав та законних інтересів.

Абзац 2. При провадженні у таких справах судам потрібно керуватись як загальними положеннями КПК і КК України, так і спеціальними нормами, які визначають попередній і судовий розгляд цих справ (гл.36 КПК) та особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх (розд. XV Загальної частини КК).

Абзац 3. Такі особливості судового розгляду, як **участь законного представника підсудного** (ст.441 КПК чи представників служби у справах неповнолітніх (ст.442 КПК), **порядок виклику підсудного** (ст.437 КПК), **віддання його під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації дитячої установи** (ст.436 КПК), **виділення справи про злочин неповнолітнього в окреме провадження** (ст.439 КПК), до осіб, які на час провадження у справі досягли повноліття, не застосовуються. Проте

виходячи зі змісту статей 348, 384 КПК апеляційні чи касаційні скарги законного представника неповнолітнього засудженого, якому на час перевірки справи в суді апеляційної чи касаційної інстанції виповнилося 18 років, підлягають розгляду на загальних підставах.

Пункт 2. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що при розслідуванні і розгляді справ про злочини неповнолітніх останнім має бути реально забезпечено їх право на захист, оскільки істотне порушення такого права відповідно до п.3 ч.2 ст.370 КПК тягне скасування вироку. У зв'язку з цим при попередньому розгляді справи щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину у віці до 18 років, суддя згідно з п.5 ч.1 ст.237 КПК повинен з'ясувати, чи не було порушено її право на захист, а також вжити передбачених законом заходів до його забезпечення під час судового розгляду справи.

Абзац 2. Зокрема, слід пам'ятати, що відповідно до п.1 ч.1 ст.45 КПК участь захисника в кримінальних справах щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, є обов'язковою, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження у справі. Це положення поширюється й на випадки, коли особа обвинувачується у злочинах, одні з яких вчинені нею до, а інші – після досягнення 18 років.

Абзац 3. Згідно зі ст.53 КПК посадова особа, у провадженні якої перебуває справа, обов'язково повинна роз'яснити зазначене право неповнолітньому та його законному представнику відразу ж після того, як перший набув статусу підозрюваного чи обвинуваченого, і вжити передбачених ст.47 КПК заходів до забезпечення участі захисника у справі.

Абзац 4. Здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим самим захисником не допускається.

Абзац 5. Встановивши при попередньому розгляді справи, що мало місце порушення права на захист і що без його усунення справа не може бути призначена до судового розгляду, суддя згідно з ч.1 ст.246 КПК повинен повернути справу на додаткове розслідування.

Абзац 6. У разі, коли право на захист було порушено при вчиненні окремих процесуальних дій, тобто за відсутності підстав для повернення справи на додаткове розслідування, суд не вправі використовувати відповідні протоколи як джерела доказів на обґрунтування висновків про винність неповнолітнього у вчиненні злочину.

Абзац 7. При вирішенні питання про допуск до участі у справах зазначеної категорії як захисників близьких родичів неповнолітнього обвинуваченого, підсудного, його опікунів або піклувальників судам слід враховувати, що ці особи можуть здійснювати захист лише одночасно із захисником, який займається цією діяльністю на професійній основі (ч.4 ст.44 КПК).

Пункт 3. Абзац 1. Під час попереднього розгляду справи про злочин, вчинений неповнолітнім, суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу (п.4 ч.1 ст.237 КПК).

Абзац 2. Особливо виважено треба підходити до обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до ст.434 КПК такий запобіжний захід може застосовуватися лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого обвинувачується неповнолітній, наявності підстав та в порядку, передбачених ст.ст.148, 150, 155 КПК, а також якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання обвинуваченим, підсудним процесуальних обов'язків, які випливають із ч.2 ст.148 КПК, і його належної поведінки.

Абзац 3. Приймаючи рішення з цього питання, суд має дослідити **обставини**, які відповідно до ст.150 КПК **враховуються при обранні запобіжного заходу**, – стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дозволяють прогнозувати його поведінку. Зазначені обставини можуть з'ясуватися шляхом опитування батьків, опікунів, піклувальників, представників адміністрації за місцем роботи чи навчання неповнолітнього тощо.

Абзац 4. Виходячи з конкретних обставин справи і тяжкості злочину та з урахуванням особи неповнолітнього, умов його життя і виховання, стосунків із батьками, а також даних про здатність батьків (або одного з них), опікунів, піклувальників забезпечити належний контроль за поведінкою неповнолітнього суд на підставі ст.436 КПК може передати неповнолітнього під їхній нагляд, а осіб, які виховуються в дитячих установах, – під нагляд адміністрації цих установ.

Пункт 4. Абзац 1. Суди зобов'язані додержувати вимог статей 441-443 КПК щодо **обов'язкового повідомлення про час і місце розгляду справи законних представників неповнолітнього підсудного**, службу та міліцію у справах неповнолітніх, підприємство, установу чи організацію, в яких він навчався або працював. Невиконання цих вимог закону є порушенням права на захист неповнолітнього підсудного і може бути підставою для скасування вироку.

Абзац 2. У разі потреби суд вправі про час і місце розгляду справи неповнолітнього підсудного повідомити й інші організації (ст.443 КПК).

Абзац 3. Відповідно до п.10 ст.32 КПК як законні представники до участі у справі допускаються батьки, опікуни, піклувальники або представники тих установ і організацій, під опікою чи опікуванням, яких перебуває неповнолітній. **Суд вправі допустити до участі в судовому засіданні як законних представників як одного, так і обох батьків неповнолітнього підсудного.**

Абзац 4. Якщо у підсудного немає батьків, опікунів і піклувальників, суд повинен викликати як законного представника неповнолітнього представника органу опіки і піклування. Ці особи можуть залучатись як

законні представники неповнолітнього й у випадках, коли участь у справі батьків неповнолітнього може завдати шкоди його інтересам.

Пункт 5. Абзац 1. При розгляді справи про злочин неповнолітнього крім обставин, зазначених у ст.64 КПК, з'ясовуються: його вік; стан здоров'я та загального розвитку; характеристика (ставлення до навчання, праці, поведінка в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність (ст.433 КПК), а також його ставлення до вчиненого діяння.

Абзац 2. З метою з'ясування зазначених обставин судам належить використовувати положення статей 441-443 КПК про допит як свідків законних представників неповнолітніх, представників служби та міліції у справах неповнолітніх, представників підприємств, установ чи організацій, в яких навчався або працював неповнолітній, та інших організацій.

Абзац 3. Встановивши під час судового розгляду справи, що органи досудового слідства належним чином не виконали вимог ст.433 КПК щодо обов'язку повно і всебічно з'ясувати перелічені в цій статті обставини, суд залежно від конкретних обставин справи своєю постановою (ухвалою) повертає справу на додаткове розслідування (ст.281 КПК) або відповідно до ст.232 КПК реагує на такий факт окремою постановою (ухвалою).

Абзац 4. Обставини, передбачені ст.433 КПК, з'ясовуються й за умови, що на час провадження досудового слідства чи судового розгляду справи особа, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці, досягла повноліття.

Пункт 6. Абзац 1. Вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, – за паспортом чи свідоцтвом про народження. В разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо.

Абзац 2. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п.5 ст.76 КПК). У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення виходячи із встановленого експертом мінімального віку.

Пункт 7. За наявності даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, відповідно до ст.ст.76 і 433 КПК має бути призначена судова психолого-психіатрична або педагогічно-психолого-психіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, про ступінь такого відставання, встановлення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Відповідна експертиза призначається за участю спеціалістів у галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) і психіатрії.

Пункт 8. Абзац 1. Зважаючи на інтелектуальні, психологічні та інші особливості неповнолітніх, суди при розгляді справ щодо них повинні виважено підходити до вирішення питання про обсяг доказів, які підлягають дослідженню в судовому засіданні, і застосовувати правила ч.3 ст.299 КПК, тільки переконавшись у тому, що підсудний правильно розуміє зміст фактичних обставин, які не оспорюються, за відсутності сумнівів щодо добровільності й істинності його позиції, а також за умови, що він усвідомлює неможливість у подальшому оспорити ці фактичні обставини в апеляційному порядку. Пояснення підсудного із зазначеного питання мають бути зафіксовані в протоколі судового засідання.

Абзац 2. Звернути увагу судів на те, що докази стосовно обставин, визначених у ст.433 КПК, та інших даних про особу підсудного мають досліджуватися незалежно від того, чи оспорюються ці обставини.

Пункт 9. Виходячи із положень ст.438 КПК у випадках, коли підсудний не досяг 16 років або якщо його визнано розумово відсталим, суд за своїм розсудом або за клопотанням учасників процесу може провадити допит такого неповнолітнього в присутності педагога чи лікаря, які вправі ставити підсудному запитання і висловлювати свої зауваження.

Пункт 10. Абзац 1. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання неповнолітнім повинні суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання такого засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація.

Абзац 2. Неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, згідно з п.3 ч.1 ст.66 КК є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватись при призначенні покарання – незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття. Залежно від конкретних обставин справи суди повинні враховувати як такі, що пом'якшують покарання, й інші обставини, перелічені в ч.1 вказаної статті, а також обставини, хоча й не зазначені у законі, але які знижують ступінь суспільної небезпечності злочину чи особи (наприклад, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність іншою особою, примирення з потерпілим тощо).

Абзац 3. При призначенні неповнолітньому покарання крім передбачених у ст.ст.65-67 КК обставин суди відповідно до ч.1 ст.103 КК мають враховувати також умови його життя та виховання, вплив на нього дорослих, рівень розвитку й інші особливості його особи.

Абзац 4. Висновки суду про наявність чи відсутність обставин, які пом'якшують покарання неповнолітнього, мають бути вмотивовані у вирокі.

Пункт 11. Абзац 1. Згідно зі ст.98 КК до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові – штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Застосування до осіб, які на час постановлення вироку не досягли 16-тирічного віку, таких покарань, як громадські та виправні роботи, а також арешту законом не передбачено.

Абзац 2. Перелік видів покарань, визначений у ст.98 КК, є вичерпним. Інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття. Визначаючи розмір покарання таким особам, суд має виходити з відповідних положень статей 99-102 КК.

Пункт 12. Абзац 1. Судам слід мати на увазі, що згідно зі ст.99 КК штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. З урахуванням цього суди повинні досліджувати докази щодо наявності у неповнолітнього достатнього для сплати штрафу доходу, коштів або майна та наводити у вирокі відповідні мотиви прийнятого рішення.

Абзац 2. Суд визначає розмір штрафу неповнолітньому в межах від 30 (ч.2 ст.53 КК) до 500 НМДГ (ч.2 ст.99 КК).

Пункт 13. Громадські роботи згідно з ч.1 ст.100 КК призначаються неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від 30 до 120 год. (не більше ніж 2 години на день) і полягають у виконанні ним у вільний від навчання чи основної роботи час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Пункт 14. Виправні роботи відповідно до ч.2 ст.100 КК призначаються неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, які мають постійну чи тимчасову роботу, на строк від 2-х місяців до 1-го року за місцем роботи. Суд у вирокі визначає розмір відрахувань у дохід держави із заробітку неповнолітнього засудженого в межах 5-10%.

Пункт 15. Арешт застосовується до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, на строк від 15 до 45 діб (ст.101 КК).

Пункт 16. Абзац 1. Позбавлення волі на певний строк є найсуворішим покаранням, що може бути призначене особам, яким на момент вчинення злочину не виповнилося 18 років. Це покарання має застосовуватися до таких осіб тільки тоді, коли у суду є переконання, що застосування більш м'якого покарання не сприятиме виправленню засудженого. Висновок суду про необхідність застосування до неповнолітнього позбавлення волі, якщо санкцією статті, за якою він засуджується, передбачені й інші види покарань, повинен бути мотивованим у вирокі.

Абзац 2. Судам треба мати на увазі, що ст.102 КК встановлено ряд особливостей призначення неповнолітнім покарання у виді позбавлення волі. За вчинення вперше злочину невеликої тяжкості позбавлення волі до неповнолітнього не застосовується; за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості таке покарання не може перевищувати двох років; за злочин середньої тяжкості – чотирьох років; за тяжкий злочин – семи років; за особливо тяжкий – 10 років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням людини життя, – 15 років. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати 15 років (ч.2 ст.103 КК).

Абзац 3. Відповідно до ст.64 КК довічне позбавлення волі до особи, котра вчинила злочин у віці до 18 років, не застосовується.

Пункт 17. Абзац 1. Звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням застосовується на тих же підставах, що й дорослих (ст.ст.75-78 КК), з урахуванням особливостей, визначених у ст.104 КК. Таке звільнення допускається лише в разі засудження неповнолітнього до позбавлення волі (ч.2 ст.104 КК).

Абзац 2. Тривалість іспитового строку встановлюється в межах від одного до двох років (ч.3 ст.104 КК) з урахуванням визначеного судом строку позбавлення волі, а також даних про особу засудженого й інших обставин справи.

Абзац 3. Звільняючи неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням, суди в кожній справі мають обговорювати питання про покладення на засудженого обов'язків, передбачених ч.1 ст.76 КК, маючи при цьому на увазі, що їх перелік є вичерпним.

Абзац 4. Відповідно до ч.4 ст.104 КК у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок наглядати за засудженим та провадити з ним виховну роботу. У зв'язку з цим при розгляді справ зазначеної категорії суди мають з'ясовувати, чи є серед осіб, які можуть позитивно впливати на засудженого (батьки, близькі родичі, вчителі, співробітники тощо), такі, що бажають здійснюватигляд і виховну роботу. За змістом закону названий обов'язок може бути покладено й на декількох осіб.

Абзац 5. Засудженим та їхнім законним представникам мають бути роз'яснені правові наслідки застосування положень ст.ст.75, 76, 104 КК), що записується в протоколі судового засідання.

Пункт 18. Якщо санкцією закону, за яким засуджується неповнолітній, передбачено лише такі види покарань, які з огляду на вік підсудного чи його стан не можуть до нього застосовуватися, суд звільняє його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, або відповідно до ст.7 КПК закриває справу і звільняє його від кримінальної відповідальності, або постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від покарання.

Пункт 19. Вирішуючи питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру, суди мають виходити з вимог статей 97 і 105 КК, ст.ст.9 і 447 КПК, а також враховувати відповідні роз'яснення Пленум Верховного Суду України, які містяться в його постанові від 31.05.2002 р. «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Пункт 20. Абзац 1. При вирішенні питань про відшкодування збитків, заподіяних злочинними діями неповнолітніх, вчиненими до 01.01.2004 р., суди повинні керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу (далі – ЦК) УРСР, а після 01.01.2004 р. – чинного ЦК України.

Абзац 2. При цьому треба мати на увазі, що згідно зі ст.ст.446 і 447 ЦК УРСР за шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг п'ятнадцятирічного

віку, відповідають його батьки (усиновителі) чи опікуни, якщо не доведуть, що шкода сталася не з їх вини. Неповнолітній віком від 15 до 18 років відповідає за заподіяну ним шкоду на загальних підставах. Лише в разі, коли у нього немає на праві власності майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, вона повністю або у відповідній частині відшкодовується його батьками (усиновителями) чи піклувальниками.

Абзац 3. Відповідно до ст.1179 ЦК України **неповнолітній у віці від 14 до 18 років відповідає за завдану ним шкоду на загальних підставах;** лише в разі відсутності у нього майна, достатнього для відшкодування завданої шкоди, остання відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі його батьками (усиновителями), піклувальником чи закладом, який за законом здійснює функції піклувальника, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їх вини.

Абзац 4. В таких випадках зазначені особи можуть визнаватися цивільними відповідачами.

Абзац 5. Шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду (ст.1182 ЦК).

Абзац 6. На правовідносини, які виникають у зв'язку із заподіянням моральної шкоди злочинними діями неповнолітніх, поширюються загальні правила цивільного законодавства України.

Абзац 7. У разі повного відшкодування неповнолітнім завданої шкоди і примирення з потерпілим суди мають обговорювати питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК або враховувати цю обставину як таку, що пом'якшує покарання.

Пункт 21. Абзац 1. Суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, які виникають при розгляді справ стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них.

Абзац 2. Рекомендувати судам всіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим, – надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та їхніх законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення.

Абзац 3. Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшкодування потерпілому матеріальної та моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховані як обставини, що пом'якшують покарання.

Пункт 22. Звернути увагу судів на те, що вони в кожній справі про злочини неповнолітніх мають з'ясувати причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, і за наявності до того підстав відповідно до ст.ст.23, 23-2, 433 КПК реагувати на них окремими постановами (ухвалами). Такі рішення суд постановляє і в разі виявлення порушень прав громадян чи

порушень закону при провадженні досудового слідства або при розгляді справи судом нижчої ланки.

Пункт 23. Зважаючи на істотні особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх, рекомендувати головам місцевих та апеляційних судів відповідно до ч.3 ст.19 Закону «Про судоустрій України» запроваджувати спеціалізацію суддів із розгляду справ цієї категорії, а також забезпечувати таких суддів необхідною методичною літературою, провадити з ними постійні заняття з метою вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

Пункт 24. Судам необхідно систематично вивчати та узагальнювати практику розгляду справ про злочини неповнолітніх і за наявності до того підстав інформувати відповідні організації чи посадових осіб з метою вжиття заходів до попередження злочинності неповнолітніх і усунення причин та умов, що її породжують.

Пункт 25. Визнати такою, що втратила чинність, ППВСУ від 26.06.1981 р. № 5 (зі зм., внес. ППВСУ від 12.10.1989 р. № 10, від 04.06.1993 р. № 3), від 13.01.1995 р. № 3 та від 03.12.1997 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність».

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15.05.2006 р.

«Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»

Обговоривши практику застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному додержують відповідних вимог законодавства. Проте при розгляді ними справ зазначеної категорії мають місце й істотні недоліки.

З метою усунення помилок у судовій практиці та однакового розуміння і додержання судами норм законодавства про застосування примусових заходів виховного характеру Пленум Верховного Суду України постановляє:

Пункт 1. Абзац 1. Звернути увагу судів на необхідність додержання вимог законодавства, що регулює застосування **примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, котрі вчинили злочини у віці до 18 років** або суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Абзац 2. Метою застосування таких заходів має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися.

Пункт 2. Абзац 1. Роз'яснити судам, що в кожному випадку **вирішення питання про відповідальність неповнолітнього за злочин невеликої або середньої тяжкості необхідно обговорити можливість**

застосування до нього примусових заходів виховного характеру замість кримінального покарання.

Абзац 2. Відповідно до чинного законодавства примусові заходи виховного характеру можна застосовувати до особи, **яка у віці від 14 до 18 років учинила злочин невеликої або середньої тяжкості**, а також до особи, котра у період від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що має ознаки дії чи бездіяльності, передбачених Особливою частиною КК України.

Абзац 3. Примусові заходи виховного характеру, зокрема, застосовують:

– у разі постановлення судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ч.1 ст.97 КК;

– до особи, котра до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння (ч.2 ст.97 КК);

– при звільненні неповнолітнього від покарання відповідно до ч.1 ст.105 КК.

Абзац 4. Якщо в матеріалах справи крім зазначених наявні й інші підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (наприклад, передбачені ст.ст.45-49 КК, які за правовими наслідками є більш сприятливими для забезпечення його інтересів, мають бути обрані саме ці підстави.

Пункт 3. Абзац 1. Представники органу у справах неповнолітніх, на який покладено виконання судового рішення про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, **зобов'язані здійснювати ефективний контроль за його поведінкою** і в разі ухилення від застосування призначеного судом заходу постійно аналізувати й усувати причини ухилення та запобігати йому в подальшому.

Абзац 2. Ухиленням від застосування примусових заходів виховного характеру слід вважати таку поведінку неповнолітнього, коли він без поважних причин протягом установленого строку систематично порушує або не виконує умови застосування визначеного судом заходу (заходів) – не дотримує встановлених судом обмежень свободи дій або вимог щодо його поведінки; не піддається виховному впливу та ухиляється від контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, педагогічного або трудового колективу; відмовляється відшкодувати майнові збитки; не виконує умов угоди про примирення; самовільно залишає школу чи училище соціальної реабілітації або систематично порушує порядок перебування в цих установах; тощо.

Пункт 4. Абзац 1. Судам слід мати на увазі, що передбачений ч.2 ст.105 КК **перелік примусових заходів виховного характеру є вичерпним**. Поряд із застосуванням одного чи декількох із них суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя з урахуванням позитивних даних про певну особу та її здатності благодворно

впливати на поведінку неповнолітнього. Ця особа має підтвердити у судовому засіданні свою згоду бути вихователем.

Абзац 2. Додатковим виховним чинником при вирішенні судами зазначених питань має бути залучення до цього громадських організацій та осіб, які займаються примиренням потерпілих із неповнолітніми, котрі вчинили злочин чи суспільно небезпечне діяння. Результати примирення (у разі досягнення такого і виконання всіх його умов у повному обсязі – відшкодування потерпілому завданих злочином майнових збитків та/або усунення заподіяної шкоди, укладення відповідної угоди тощо) дають змогу обрати щодо таких неповнолітніх найбільш ефективний захід виховного характеру, а також мають ураховуватись як істотні обставини при вирішенні питання про звільнення неповнолітнього, який вчинив злочин, від кримінальної відповідальності (закриття справи) у зв'язку із застосуванням зазначених заходів чи примиренням із потерпілим.

Пункт 5. Застереження (п.1 ч.2 ст.105 КК), яке є одним із найм'якших заходів виховного характеру, може бути зроблено шляхом роз'яснення судом неповнолітньому наслідків його дій – шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи (осіб), інтересам суспільства або держави, – та оголошення неповнолітньому осуду за ці дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину.

Пункт 6. Абзац 1. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього (п.2 ч.2 ст.105 КК) слід розуміти як: обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборону відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; покладення обов'язку продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо.

Абзац 2. Відповідно до ч.3 ст.105 КК суд у кожному випадку встановлює конкретний строк, протягом якого органи, що здійснюють контроль та нагляд за поведінкою неповнолітнього, повинні пред'являти особливі вимоги щодо неї, а неповнолітній зобов'язаний їх дотримувати. З урахуванням даних про особу неповнолітнього та характеру вчиненого ним злочину чи суспільно небезпечного діяння суд визначає, які види дозвілля слід обмежити, а які – заборонити, або які обов'язки покласти на неповнолітнього і на який саме строк. Тривалість останнього має бути достатньою для виправлення неповнолітнього. На практиці обмеження дозвілля чи інші особливі вимоги щодо поведінки неповнолітнього можуть установлюватися на декілька місяців, що пов'язано, наприклад, із необхідністю пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, позбутися інших шкідливих для здоров'я звичок або закінчити навчання в школі, одержати професійні навички та працевлаштуватися (іноді – і на певний період після цього).

Пункт 7. Абзац 1. Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх заміняють (п.3 ч.2 ст.105 КК), допускається лише за наявності

даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Особами, які замінюють батьків, є, зокрема, усиновителі, опікуни і піклувальники.

Абзац 2. Питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, суд повинен вирішувати з урахуванням даних, що їх характеризують. Неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб, котрі через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Хоча в законі не передбачено обов'язкове отримання згоди батьків або осіб, які їх замінюють, на передачу їм неповнолітнього під нагляд, суд має отримати таку згоду.

Абзац 3. Неповнолітнього можна передати під нагляд педагогічного (за місцем навчання) чи трудового (за місцем роботи) колективу – за згодою цього колективу, а також під нагляд окремих громадян – на їхнє прохання. При цьому як педагогічний чи трудовий колектив, так і окремий громадянин мають бути спроможні здійснювати виховний вплив на неповнолітнього, постійно й належним чином контролювати його поведінку та зобов'язані це робити.

Абзац 4. Строк нагляду, передбаченого п.3 ч.2 ст.105 КК, суд встановлює з урахуванням конкретних обставин справи та мети виправлення неповнолітнього. Як свідчить практика, цей нагляд має здійснюватись, як правило, не менше одного року, оскільки за коротшого строку він буде малоефективним (але не довше, ніж до досягнення особою повноліття).

Пункт 8. Покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки як примусовий захід виховного характеру (п.4 ч.2 ст.105 КК можна застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо). У постанові (ухвалі) суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення.

Пункт 9. **Абзац 1.** Роз'яснити судам, що до спеціальних навчально-виховних установ відповідно до п.5 ч.2 ст.105 КК направляють неповнолітніх, котрі вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру. До таких установ не можна направляти осіб, визнаних інвалідами, а також тих, кому згідно з висновком відповідних спеціалістів перебування там протипоказане за станом здоров'я через наявність певних захворювань. Докладний перелік останніх наведено у п.11 Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання (затверджена наказом МОЗ та МОН України від 5.05.1997 р. № 137/131), зареєстрована в Мін.юстиції України 20.08.1997 р. за № 328/2132; далі – Інструкція). Необхідно також урахувати застереження щодо протипоказань для направлення неповнолітніх до зазначених установ, які містяться у пунктах 12, 14 Інструкції.

Абзац 2. До спеціальних навчально-виховних установ належать загальноосвітні школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації. Їх статус визначений Законом України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" (з наст. зм.; далі – Закон). Мережа цих установ і положення про них затверджені постановою КМУ від 13.10.1993 р. № 859) "Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації" (зі змінами, внесеними постановою від 11.08.1995 р. № 646).

Пункт 10. Неповнолітній, якого направлено до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації або професійного училища соціальної реабілітації, за своїм правовим статусом є учнем, щодо якого положеннями про ці навчально-виховні установи встановлено певні обмеження.

Пункт 11. Абзац 1. Слід мати на увазі, що згідно зі ст.8 Закону до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації **направляють неповнолітніх віком від 11 до 14 років**, а до професійних училищ соціальної реабілітації – віком від 14 років.

Абзац 2. Учнів тримають у зазначених установах у межах установленого судом строку, але не більше трьох років: у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації – до досягнення ними 14, у професійних училищах соціальної реабілітації – 18 років, а у виняткових випадках (якщо це необхідно для завершення навчального року або професійної підготовки) за рішенням суду – відповідно 15 і 19 років.

Абзац 3. Учні загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, яким виповнилося 15 років, але які не стали на шлях виправлення, за рішенням суду за місцем знаходження зазначеної установи, постановленим у порядку, передбаченому ст.ст.409, 411 КПК України, **можуть бути переведені до професійного училища соціальної реабілітації.**

Абзац 4. Дострокове звільнення зі спеціальної навчально-виховної установи учня, який довів своє виправлення, провадиться за клопотанням ради школи чи училища на підставі постанови судді районного (міського) суду за місцем їх знаходження. До клопотання необхідно долучити особову справу учня, яка має містити дані, що характеризують його ставлення до навчання і праці, а також поведінку протягом усього часу перебування у відповідній установі.

Пункт 12. Абзац 1. У постанові судді чи ухвалі суду про направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи мають бути зазначені тип цієї установи (загальноосвітня школа соціальної реабілітації чи професійне училище соціальної реабілітації – залежно від віку неповнолітнього та його загальноосвітньої підготовки) і строк його тримання там, який суд визначає відповідно до п.5 ч.2 ст.105 КК, враховуючи при цьому необхідність завершення учнем навчального року в школі чи професійної підготовки в училищі.

Абзац 2. Зазначати конкретну школу або училище та місце їх знаходження не потрібно, оскільки це питання вирішує відповідний орган

освіти. Виняток можливий у випадку, коли необхідно забезпечити неповнолітнього від негативного впливу з боку батьків або осіб, які можуть схилити його до вчинення нових злочинів, і тому його доцільно направити до навчально-виховної установи, що знаходиться в іншій області (регіоні).

Пункт 13. Абзац 1. Відповідно до ст.111 КПК досудове слідство у справах про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру є обов'язковим і провадиться за загальними правилами, встановленими названим Кодексом, з урахуванням особливостей провадження у справах про злочини неповнолітніх, передбачених у розд.VIII цього Кодексу.

Абзац 2. Справу, що надійшла від прокурора в порядку, передбаченому ст.73 або ст.9 КПК, для вирішення питання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, суддя за наявності згоди з цим рішенням слідчого або прокурора у десятиденний строк призначає своєю постановою до судового розгляду із зазначенням часу й місця, а також осіб, яких необхідно викликати в судове засідання.

Абзац 3. У разі незгоди з таким рішенням слідчого чи прокурора суд мотивованою постановою (ухвалою) повертає справу прокурору. Слідчий та прокурор вправі знову ініціювати звільнення особи, яка не досягла 18 років, від кримінальної відповідальності за вчинений злочин лише в разі встановлення під час досудового слідства нових підстав чи обставин, що свідчать про можливість виправлення цього неповнолітнього без застосування покарання.

Абзац 4. Якщо ж виявлено порушення вимог КПК, без усунення яких справу не можна призначати до судового розгляду, або порушення права неповнолітнього на захист, або неповноту чи неправильність досудового слідства, які не можуть бути усунені в судовому засіданні, суддя має мотивованою постановою (суд – ухвалою) з додержанням вимог, передбачених ст.ст.246 і 281 КПК, повернути справу прокуророві для усунення цих порушень чи для проведення додаткового розслідування, обов'язково зазначивши підстави свого рішення.

Пункт 14. Рекомендувати головам місцевих судів на виконання вимог ч.2 ст.6 Закону уповноважувати своїм наказом розглядати справи про застосування примусових заходів виховного характеру найбільш кваліфікованих суддів (переважно тих, які відповідно до внутрішньої спеціалізації розглядають справи про злочини неповнолітніх), а також забезпечувати цих суддів необхідною методичною літературою, регулярно проводити з ними заняття з метою вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

Пункт 15. Абзац 1. Розгляд справи, яка надійшла до суду в порядку, передбаченому ст.73 чи ст.9 КПК, провадиться за обов'язковою участю прокурора і захисника.

Абзац 2. У судове засідання слід викликати законного представника неповнолітнього, але його неявка не є перешкодою для розгляду справи. У виняткових випадках, коли участь такого представника може зашкодити інтересам неповнолітнього, суд повинен своїм рішенням обмежити її

відповідною частиною судового засідання або зовсім усунути певну особу від участі у розгляді справи і допустити замість неї іншого законного представника.

Абзац 3. Закритий розгляд справ зазначеної категорії допустимий за мотивованою постановою (ухвалою) суду у випадках, передбачених ст. 20 КПК.

Пункт 16. Абзац 1. Про час і місце розгляду справи про застосування до неповнолітнього примусового заходу виховного характеру суд відповідно до ч.1 ст.442 КПК повідомляє службу у справах неповнолітніх та міліцію у справах неповнолітніх. У судовому засіданні представники цих органів, зокрема, висловлюють думку про те, який саме примусовий захід виховного характеру буде в конкретному випадку найбільш ефективним.

Абзац 2. При розгляді справи суд з'ясовує дані про особу неповнолітнього та повноваження законного представника; роз'яснює їм процесуальні права, передбачені ст.263 КПК; приймає рішення щодо заяв і клопотань осіб, які беруть участь у розгляді справи; заслуховує пояснення неповнолітнього, його законного представника; перевіряє докази, що доводять або спростовують вчинення неповнолітнім злочину чи суспільно небезпечного діяння, та інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування примусового заходу виховного характеру. Після того як суд закінчить перевірку матеріалів справи, свою думку з цього питання висловлюють прокурор, захисник, законний представник та неповнолітній.

Пункт 17. Суди зобов'язані додержувати норм кримінально-процесуального закону, які гарантують неповнолітньому право на захист. Невиконання вимог ст.447 КПК про розгляд справи за участю захисника неповнолітнього є істотним порушенням цього права і підставою для скасування судового рішення про застосування примусового заходу виховного характеру. У разі, коли неповнолітній або його законний представник не запросили захисника, суддя призначає останнього і забезпечує його участь у справі відповідно до п.1 ч.4 ст.47 КПК. При цьому близьких родичів, опікунів або піклувальників неповнолітнього можна допускати до участі у справі як захисників лише за наявності адвоката.

Пункт 18. Абзац 1. Під час досудового слідства та розгляду в суді справи про застосування примусових заходів виховного характеру крім обставин, зазначених у ст.64 КПК, **необхідно повно й усебічно з'ясувати:**

1) **дані про особу неповнолітнього** – вік (число, місяць, рік народження, які мають бути підтверджені долученими до справи копіями свідоцтва чи актового запису про народження), інші біографічні дані; вікові і психологічні особливості (темперамент, рівень загального розвитку, інтереси, ціннісні орієнтації та ін.); стан здоров'я; соціальну (суспільну) характеристику (взаємовідносини в сім'ї та колективі, ставлення до праці, навчання, участь у суспільному житті тощо). За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічним захворюванням, має бути також з'ясовано, чи здатний він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою може керувати ними, для

чого в разі потреби призначають експертизу за участю спеціалістів у галузі дитячої чи юнацької психології або ж експертів-психіатрів;

2) **ставлення неповнолітнього до наслідків діяння, яке він учинив;**

3) **дані про батьків неповнолітнього** (наявність у них судимостей, позбавлення їх батьківських прав, їхній спосіб життя, здатність забезпечити виховний вплив на неповнолітнього та постійний контроль за його поведінкою);

4) **обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього;**

5) **наявність дорослих підбурювачів** та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність.

Абзац 2. Відповідно до положень гл.36 КПК (зокрема ст.433) та згідно з п.2 Інструкції медичний огляд кожного неповнолітнього має бути проведений до розгляду справи судом, а тому він повинен звертати увагу на повноту дослідження цих обставин під час досудового слідства у справах, які йому направив прокурор у порядку, передбаченому ст.73 або ст.9 КПК, та відповідно реагувати у разі недотримання органом досудового слідства цих вимог закону. За відсутності даних щодо проведення медичного огляду неповнолітнього суд має право своєю постановою призначити його.

Абзац 3. Якщо є підстави вважати, що неповнолітній за своїм інтелектуальним розвитком не досяг віку (14, 16 або 18 років), який відповідає даним свідоцтва про народження чи іншого документа, необхідно призначити психолого-психіатрично-педагогічну експертизу, за допомогою якої це можна підтвердити або спростувати. У разі підтвердження висновком експертизи наявності у неповнолітнього розумової чи психічної відсталості (не пов'язаної із психічним розладом) такого ступеня, за якого він за розвитком не відповідає віку, про який свідчать документи про народження, суд має поставити на розгляд питання щодо визнання неповнолітнього таким, що не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та можливе застосування примусових заходів виховного характеру.

Пункт 19. Абзац 1. За результатами розгляду справи суддя виносить постанову, а суд – ухвалу.

Абзац 2. З метою здійснення контролю за виконанням рішення про застосування примусового заходу виховного характеру суд своєчасно інформує про це рішення уповноважених осіб служби у справах неповнолітніх та кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Пункт 20. Абзац 1. Якщо при розгляді кримінальної справи, яка надійшла в порядку, передбаченому ч.2 ст.9 КПК, суд дійде висновку, що неповнолітній не потребує покарання, він закриває справу і застосовує до цієї особи примусові заходи виховного характеру, передбачені ч.2 ст.105 КК

Абзац 2. У разі необхідності застосування таких заходів до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у період від 11 років до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, слідчий відповідно до ст.

73 КПК виносить постанову про закриття кримінальної справи та про застосування до неповнолітнього зазначених заходів, після чого направляє справу разом із постановою прокурору, а прокурор – до суду, який і постановляє рішення про застосування цих заходів.

Пункт 21. Абзац 1. Роз'яснити судам, що справа про застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього (ст.9 КПК і справа з обвинувальним висновком про притягнення до кримінальної відповідальності особи, разом із якою він вчинив суспільно небезпечне діяння, можуть бути вирішені в одному судовому засіданні з додержанням вимог, передбачених гл.25-28 і 36 КПК).

Абзац 2. Після закінчення судового слідства в об'єднаній справі суд, заслухавши думку прокурора і захисника із зазначених у ст.448 КПК питань, виконує дії, передбачені ст.ст.318 і 319 цього Кодексу, та постановляє в нарадчій кімнаті щодо підсудного вирок, а щодо неповнолітнього – ухвалу (постанову) про застосування (чи незастосування) примусового заходу виховного характеру.

Пункт 22. У випадках, коли кримінальна справа щодо неповнолітнього надходить до суду з обвинувальним висновком, але в процесі судового слідства прокурор своєю постановою у порядку, визначеному ст.277 КПК, змінює обвинувачення з перекваліфікацією вчинених дій за іншим законом (за яким неповнолітній через недосягнення віку, передбаченого ст.22 КК), не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності) та одночасно відповідно до ст.73 КПК порушує питання про закриття справи із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, а потерпілий (його представник) заперечує проти цього і підтримує в повному обсязі раніше пред'явлене обвинувачення, суд повинен продовжити розгляд справи у загальному порядку і провести судові дебати. У нарадчій кімнаті за умови недоведеності пред'явленого обвинувачення у повному обсязі, але наявності в діях неповнолітнього ознак іншого передбаченого **Особливою частиною КК злочину, суб'єктом якого він за віком бути не може** (тобто в разі вчинення суспільно небезпечного діяння), суд згідно зі ст. 73 КПК ухвалює рішення (постанову, ухвалу) про закриття справи та застосовує до неповнолітнього примусовий захід (заходи) виховного характеру на підставі ч.2 ст.97 КК.

Пункт 23. Абзац 1. У тому разі, коли в провадженні суду одночасно перебувають справа щодо неповнолітнього, яка надійшла в порядку, передбаченому ст.73 КПК, із постановою прокурора про її закриття і застосування примусових заходів виховного характеру, а також кримінальна справа з обвинувальним висновком про вчинення цим же неповнолітнім тяжкого чи особливо тяжкого злочину, суд вправі з дотриманням положень процесуального закону (ст.26 КПК) об'єднати зазначені справи в одне провадження, але за результатами їх розгляду ухвалити два процесуальних документи: постанову (ухвалу) про застосування до неповнолітнього примусових заходів за вчинене ним суспільно небезпечне діяння, що має ознаки злочину, суб'єктом якого він згідно зі ст.22 КК не може бути за віком, та вирок із призначенням цьому

неповнолітньому покарання за вчинений тяжкий чи особливо тяжкий злочин (за умови доведеності пред'явленого обвинувачення та відсутності будь-яких підстав для звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності). Постановлені таким чином судові рішення не можуть суперечити одне одному, і їх необхідно виконувати окремо.

Абзац 4. Суд також може об'єднати в одне провадження кілька кримінальних справ щодо одного неповнолітнього: ті, які надійшли від прокурора в порядку, передбаченому ст.9 КПК, з постановами про застосування примусових заходів виховного характеру, і/або справи з обвинувальними висновками про вчинення злочинів невеликої чи середньої тяжкості та ухвалити або один процесуальний документ – постанову про закриття справи і звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за всі вчинені ним злочини із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру (за наявності до того підстав), або ж два процесуальних документи – постанову про застосування таких заходів і вирок (у разі неможливості звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за злочини, зазначені в обвинувальних висновках).

Пункт 24. Цивільний позов про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок учинення злочину чи суспільно небезпечного діяння, у справі про застосування примусового заходу виховного характеру суд не вирішує (він має бути розглянутий у порядку цивільного судочинства).

Пункт 25. Особу, яка відповідно до ч.3 ст.73 КПК поміщена до приймальника-розподільника для неповнолітніх, доставляє до суду орган внутрішніх справ. У випадках, передбачених ч.4 ст.447 КПК, суд вправі тимчасово, строком до 30 діб, помістити у приймальник-розподільник і неповнолітнього, який підлягає направленню до спеціальної навчально-виховної установи. Час перебування у приймальнику-розподільнику (працівники якого і доставляють неповнолітнього до загальноосвітньої школи чи професійного училища соціальної реабілітації) зараховується до визначеного судом строку тримання в цій установі.

Пункт 26. Абзац 1. Суди повинні приділяти більше уваги підвищенню виховного значення та посиленню профілактичного впливу судових процесів у справах про злочини неповнолітніх. У кожній справі необхідно встановлювати причини вчинення злочинів неповнолітніми та умови, що цьому сприяли; не залишати без реагування виявлені у судовому засіданні недоліки в роботі навчальних закладів і громадських організацій та органів, які зобов'язані запобігати правопорушенням неповнолітніх; виносити відповідно до ст.ст.23, 232 КПК окремі ухвали (постанови) із зазначенням конкретних обставин, за яких стало можливим учинення неповнолітнім злочину, та осіб, із чиєї вини це сталося.

Абзац 2. Щоб підвищити ефективність цих процесуальних документів, суди (судді) мають висловлювати в них конкретні пропозиції щодо заходів, спрямованих на усунення недоліків і прогалин у вихованні неповнолітніх та недопущення неналежного виконання обов'язків представниками органів, служб і кримінальної міліції у справах неповнолітніх, адміністрацією шкіл, училищ чи дитячих будинків, а також реагувати на факти порушення

законодавства органами досудового слідства у ході провадження у справах неповнолітніх та судами першої інстанції під час розгляду цих справ.

Абзац 3. Для запобігання протиправній поведінці неповнолітніх, забезпечення вчасного втручання з метою її коригування та виправлення таких осіб органи та служби у справах неповнолітніх повинні здійснювати соціальний патронаж не тільки тих сімей, у яких є неповнолітні, схильні до такої поведінки, а й сімей, що належать до групи ризику.

Пункт 27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 31.05.2002 р. № 6 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Навчально-методичне видання

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Загальна частина

Навчальний посібник

ISBN 978-966-630-229-1

Редактор – Шалгунова С.А.
Технічний редактор – Дудченко С.Г.

Віддруковано з готових оригінал-макетів у ТОВ “Айлант”
Свідоцтво про реєстрацію ХС №1 від 20.08.2000 р.
73000, Україна, м. Херсон, пров. Пугачова, 5/20.
Тел.: 050-396-08-91.